

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ

Հ. ԱՅԱՌՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԼԵԶՎԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ԹԵՎԱՆ ԴԱՆԻՆԵԼՅԱՆ

ՎԱՄԱԹԻԱՅԻ ԲԱՐԲԱՌԸ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԱ ՀՐԱՏԱՐԱԿՁՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՐԵՎԱՆ 1967

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ

Հ. ԱՃԱԹՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԼԵԶՎԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ՔԵՎԱՆ ԴԱՆԻՆԵԼՅԱՆ

Մ Ա Լ Ա Ք Ի Ա Յ Ի Բ Ա Ր Բ Ա Ռ Հ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԱ ՀՐԱՏԱՐԱԿԱՂՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՐԵՎԱՆ

1967

Հանրապետական խմբագիր՝ Հ. ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ

ԴԵՅԱՆ ՏԵԴՐԱԿՈՎԻՉ ԴԱՆԻԷԼԻՆ

ՎԱԼԱԿԻՍԿԻԱ ԴՎԱԼԵԿՏ

/Ու ղրմյանսկոմ ղզնկե/

ԻՅԴԱԿԵԼՅԵՍՏՎՈ ԱՈ ԱՐՄՈՂՆՍԿՈՄ ՍՍՐ

ԵՐԵՎԱՈ

1967

Մալաթիայի բարրառը մահացման նգրին զտնվող հայ բարրառ-
նարից մեկն է: Այդ բարրառին այժմ տիրապետում են տարեց մա-
լաթիացիներ միայն, որոնց մի մասը ընտելվում է Հայկական ՍՍՀ-
ի Շահումյանի շրջանի նոր Մալաթիա անունով: Նրանք Սովետա-
դան Միությունն են հայրենադարձվել 1929-1936 և 1946-1948թթ:
հալաթիացիներ կան նաև Սփյուռքում:

Մեր ուսումնասիրության համար հիմք է ծառայել հայրենա-
բարձ մալաթիացիների կենդանի խոսքը: Այդ նպատակով տարիներ
խորունակ անմիջական ու տևական աշխատանք ենք կատարել բար-
րառախոս մալաթիացիների հետ, նրանց Օչնությունը կազմել զրա-
բարից բարրառ և բարբառային բառարանները, ինչպես նաև հավա-
քել տեքստեր և բարբառի նկարագրության համար անհրաժեշտ նյու-
րեր:

Բացի այդ, սույն բարբառի ուսումնասիրությունը ամբող-
ջական դարձնելու նպատակով՝ օգնության խնդրանքով, դիմել
ենք Սփյուռքի Մալաթիայի կրթասիրաց ընկերության օրգան "Նոր
Մալաթիա" հանդեսի խմբագրությանը:

1968թվականին այդ հանդեսի 1-ին համարում հրատարակվում
է մեր հայտարարությունը¹, որով խնդրվում է Սփյուռքում ապ-
րող մալաթիացիներին՝ մեզ տրամադրել իրենց բարբառով զրված
տեքստեր կամ այլ ընույթի տեղեկություններ: Նրախտագիտու-
յամբ պետք է նշել, որ "Նոր Մալաթիայի" խմբագրությունը ըստ
հնարավորության օգնել է մեզ՝ իր մայրենի բարբառի ուսումնա-
սիրության գործում: Ֆրանսիաբնակ մալաթիացի Դևորգ Տոնապետ-
յանը այդ նպատակով մեզ ուղարկել է բարբառային տեքստերի մի
կապոց, որի հիման վրա մենք ստուգել ենք ամբողջ մշնագրու-
թյունը:

Ուսումնասիրությունը բաղկացած է նարածությունից, երեք
բաժիններից (հնչյունաբանություն, ձևաբանություն, բառագի-
տություն) և հավելվածից:

1. "Նոր Մալաթիա", օրգան Մալաթիայի կրթասիրաց ընկերության,
1968, նո. 8, էջ 26:

Ներածության մեջ տրված են հորշ տեղեկություններ Մալաթիայի պատմական անցյալի և վիճակագրության վերաբերյալ: Մատենագրությունից բացի այստեղ շոշափվում է նաև Մալաթիայի բարբառի ճյուղային պատկանելության հարցը: Հայ բարբառագիտության մեջ Մալաթիայի բարբառը դասվում է կը ճյուղի բարբառների խմբում (Հ. Աճառյան¹, Ա. Ղարիբյան², Հղ. Աղայան³, Ահ. Գրիգորյան⁴) : Մեր աշխատության մեջ առաջին անգամ ընդգծվում է այն տեսակետը, որ Մալաթիայի բարբառը պետք է դասել հայ բարբառների՝ պրոֆ. Ա. Ղարիբյանի ընդունած դասակարգման հա ճյուղին :

Աշխատության առաջին բաժնում քննարկել ենք բարբառի հնչյունների փոփոխությունները՝ համեմատության եզր ընդունելով գրաբարի հնչյունական համակարգը: Ձևաբանության բաժինը ընդգրկում է բարբառի հոլովման և խոնարհման օրինաչափությունները և ունի նկարագրական բնույթ: Սակայն այստեղ ևս չի անտեսվել պատմական մոտեցումը, ցույց են տրված, թե բարբառի ձևաբանության օրինաչափությունները ինչ փոփոխություններ են կրել գրաբարի քերականության համեմատությամբ:

Աւսումնասիրության վերջին բաժինն ընդգրկում է բարբառի բառային կազմը, որի համար նյութ են ծառայել հավելվածում բերված բառարանները: Վերջում տրված են բարբառային տպքեր:

Ինչպես նշեցինք, սույն ուսումնասիրությունը կատարված է հայրենադարձ մալաթիացիների անմիջական աջակցությամբ, որոնց էլ հայտնում ենք մեր շնորհակալությունը: Հատկապես ուզում ենք նշած լինել մալաթիացիներ Հակոբ Ոսկերչյանին, Խոսրով Որբերյանին, Մանվել Տեր-Պողոսյանին, Գրիգոր և Հարություն Մարգարյաններին (հայր ու որդի) , Հայկանուշ Մազմանյանին և ուրիշներին:

Մալաթիացի Հարություն Մարգարյանը սիրահոժար օգնել է 1. Հ. Աճառյան, Հայ բարբառագիտություն, Մոսկվա-Նոր Նախիջևան, 1911, էջ 197:

2. Ա. Ղարիբյան, Հայ բարբառագիտություն, Երևան, 1953, էջ 413:

3. Հղ. Աղայան, Մեղրու բարբառը, Երևան, 1954, էջ 404:

4. Ահ. Գրիգորյան, Հայ բարբառագիտության դասընթաց, Երևան, 1957, էջ 297:

մեզ՝ բարբառային բառերի բառարան և տեքստեր կազմելու գործում: Նա նամակագրութեան միջոցով Սփյուռքի իր ծանոթներից և հարազատներից բարբառային նյութեր է ստացել և արամադրել մեզ: Նրա իսկ բառերով ասած՝ իրականանում է իր վաղեմի երեւթանքը՝ կորստից փրկվում է մալաթիացիների բարբառը, որի ուսումնասիրութիւնը մի տասնամյակ հետո հազիվ թե հնարավոր լիներ: Այստեղ արժե գոհունակութեամբ հիշել նաև Երևանի պետական համալսարանի դասախոս, մալաթիացի, դոցենտ Հայկազ Ժամկոչյանին, որի օգնութեամբ ստուգեցինք մեր կազմած բառարաններն ու բարբառային տեքստերը:

Մալաթիա քաղաքը գտնվում է հյուսիսային լայնության $38^{\circ} 32'$ -ի և Գրինվիչից արևելք 37° -ի միջօրեականի վրա, ծովի մակերևույթից 684 մետր բարձրության վրա: Քաղաքը տարածված է լեռներով շրջապատված մի հովտում: Արևմտյան կողմում գտնվում են Աղջաղաղի, հարավում՝ Տավրոսի շարունակությունը կազմող լեռները, հյուսիսում՝ Սարի Չիչեկը և Դերսիմը, իսկ արևելյան մասի լեռները Մալաթիան քաժանում են Խարբերդից:²

Մալաթիայի հողը արգասաբեր է, ունի ինքնաբուխ ջրի առատ պաշարներ: Քաղաքի հյուսիս-արևելյան կողմով հոսում է Եփրատ գետը, որը օժանման սահում է արևելյան կողմի լեռների քղանցքից և իջնում դեպի հարավ-արևելք: Եփրատին միանում է Խոխմա գետը, որը, Աղջաղաղի լեռների միջով անցնելով, դաշտը քաժանում է նրկու մասի: Տեղական գետերից նշանավոր են Վերի և Վարի Գապուխտի (Բաբուխտի) աղբյուրները: Քաղաքում և նրա մերձակայքում կան բազմաթիվ այլ ժողովրդական աղբյուրներ: Այստեղ այգնգործության, բանջարաբուծության և պտղաբուծության զարգացման համար բնական լայն հնարավորություններ կան: Ամում են սոսի, բարդի, ընկուզանի, թթմնի և պողատու այլ ծառեր: Եանում են ցորեն, գարի, ծխախոտ, բամբակ, բրինձ և այլն:

Մալաթիան պատմության մեջ հայտնի է "Մելիտե", "Մելիտինե", "Մելդիե", "Մալդիա" անուններով: Նա ժողովրդական հնագույն քաղաքներից մեկն է և ունի պատկառելի պատմական անցյալ:

"Մելիտե" անվան առաջին հիշատակությունը վերաբերում է 1337թ. (մ.թ.ա.): Ասորական արձանագրություններից մեկում նշված է, որ ասորական թագավոր Ասուրբալիլիղը այդ թվին նվաճել է Մելիտեն կամ ասորական հորջորջմամբ՝ Մալդիան:

1. Սուլեյն ակնարկը շարադրուլիս օգտագործել ենք ՆԱԱ Ա. Ալպոյաճյանի "Գաղմուքիւն Մալաթիոյ Հայոց" գրքի, տվյալները, բեյրութ: 2. Մ. Որբերեան, "Մալաթիա" (տես "Բիւրակն", 1899, էջ 70):

1320 թվականին Մելիտինեն ապստամբում է Ասորեստանի դեմ, սակայն այն ավարտվում է պարտությամբ: Մելիտինեն այդ ժամանակ փոքրիկ, բայց ինքնուրույն պետություն էր: Մի այլ աղօթանագրությունից պարզվում է, որ 1260-1250թթ.(մ.թ.ա.) Մելիտինեն առանձին թագավորություն էր, որը զբաղվում է խեթների կողմից: Խեթական պետության կործանումից հետո նրա բնակորնների վրա կազմվում են մեծ ու փոքր տեղական թագավորություններ, որոնցից մեկն էլ Մելիտինեն էր: Այս թագավորությունները նրբեմն միանում էին արտաքին թշնամիների դեմ պայքարելու համար, սակայն սովորաբար գործում էին ինքնուրույն: Հետագա դարերում ուժեղանում են Մելիտինեի հարաբերությունները Ուրարտուի հետ, որոնք մերթ քարեկամական բնույթ էին կրում, մերթ էլ՝ թշնամական: Ասորեստանը և Ուրարտուն Մելիտինեն դարձրել էին կռվախնձոր, քանի որ այն գտնվում էր այդ երկու նվաճողական պետությունների խաչմերուկում: Ուրարտացիների մանապարհը Տավրոսից դեպի Սիրիա տնցնում էր Եփրատ գետի այն մասով, որը հարակից էր Մելիտինեին:

Ուրարտական Մենուա թագավորը (800-785 թթ.մ.թ.ա.), ինչպես ցրւում է իր արձանագրություններից, " . . . Մելիտե քաղաքի Շուլեհափալի թագավորին գցեց հարկի տակ"¹ :

Ուրարտուի անկումից հետո (712-707թթ.մ.թ.ա.) ասորական Սարգոն թագավորը նորից նվաճում է Մելիտինեն, իսկ 501 թվականին Ասորեստանի կործանումից հետո այն տնցնում է Մարբրի կամ Մեդայացիների պետությանը: Հույն պատմաբան Հերոդոտը նշում է, որ Կիաքսարը այդ թվին նվաճեց "Վերին Նահանգները", որոնց մեջ էր մտնում նաև Մելիտինեն: 550 թվին(մ.թ.ա.), երբ կազմակերպվում է Աքեմենյան պարսից պետությունը, Մելիտինեն դառնում է նրա Նահանգներից մեկը: Դարեհ Վշաթսպյանի ժամանակ այն գտնվում էր " Արմենիա" սատրապության մեջ:

Ալեքսանդր Մակեդոնացու արշավանքների ընթացքում Մելիտինեն մտավ նրա կայսրության մեջ, իսկ 301 թվականին(մ.թ.ա.), երբ Իպսոսի դաշնագրով Մակեդոնացու կայսրությունը բաժանվեց չորս մասի, Մելիտինեն դարձավ Սելևկյան ինքնակալության նա-

1. Գ. Դափանցյան, Ուրարտուի պատմություն, Երևան, Հայպետհրատ, 1940, էջ 151:

հանգնեցրից մեկը: Այնուհետև Մեւլիախանն անցավ Կապադովկիային, որի իշխանութիւնն ներքո մնաց մինչև Տիգրան Երկրորդի աշխարհակալութիւնը: Տիգրան Երկրորդը 77 թվականին զրաւեց ամբողջ Կապադովկիան, այդ թվում և՛ Մեւլիախանն: Սակայն 64 թվականին այն նորից անցավ Կապադովկիային, քանի որ հռոմեական Պոմպեոս զորավարի դաշնագրով վերջ տրվեց Տիգրան Երկրորդի կայսրութեանը:

Մեր թվարկութեան 387թ., երբ օտար նվաճողները Հայաստանը բաժանեցին Պարսկաստանի և Բյուզանդիայի միջև, Մեւլիախանն իր հարակից հայկական գավառներով ենթարկվեց Բյուզանդիային:

657 թվականին արաբները նվաճում են Մեւլիախանն: Այդ ժամանակից սկսած Արաբիան և Բյուզանդիան անընդմեջ ճակատամարտեր են վարել Մեւլիախանի համար, մինչև որ 964 թվին Բյուզանդիան վերջնականապես նվաճում է այն: Հետագա դարերում այդ քաղաքը քաղաքացիական պատերազմների և մոնղոլների տապալակութիւնների: 1518 թվականին օսմանյան Թուրքիան նվաճում է Մեւլիախանն, որի տիրապետութեան տակ էլ մնում է մինչև այժմ:

Քանի որ խեթական արձանագրութիւնների մեջ ևս հիշատակվում է Մալղիյա կամ "Մալաթիա" անունը ("Մեւլիախան" անվանը զուգահեռ), ուստի հնարավոր է, որ տեղի բնակիչները այդ դարերում Օգտաւորձեհին "Մալաթիա" և "Մեւլիախան" անունները, որոնցից առաջինը, հետագա դարերում գերակշռութիւն ստանալով, դուրս մղեց "Մեւլիախան" անվանումը: Թուրքական տիրակալութեան շրջանում (սկսած 16-րդ դարից) այդ քաղաքը հիշատակվում է "Մալաթիա" հորջորջմամբ:

Այս համառոտ ակնարկից երևում է, որ Մալաթիայի հայերը դարեր շարունակ գտնվել են օտարերկրյա գավթիչների իշխանութեան տակ: Այդ արշավանքների ժամանակ քաղաքը ավերվել է, իսկ բնակիչներն էլ հարկադրաբար հեռացել են իրենց բնակավայրերից: Ժիշտ է, նրանց մի մասը հեռագայում վերադարձել է իր հայրենի օջախը, բայց քաղաքն են ներգաղթել նաև այլ գավառների քունակիչներ, որի հետևանքով փոխվել է բնակիչների ազգային կազմը, նրանց բարբառը:

Պատմութիւնը Մալաթիայի հայերի քանակի մասին ոչ մի վիճակագրական տվյալ չի նշում: Այդ քաղաքի հայերի մասին

մենք տեղեկություններ իմանում ենք միայն կողմնակի աղբյուրներին և կամ պատմիչների՝ այս կամ այն առիթով արած ակնարկներին:

Հայ և օտար պատմիչները Մելիտինեն միշտ էլ համարել են "Հայոց քաղաք", իսկ Միքայել Ասորի պատմիչը այն անվանել է "Մելիտինէ Հայոց" ¹ :

Հունա-հռոմեական աղբյուրները նշում են, որ Տիգրան Երկրորդը Կիլիկիայի և Կապադովկիայի (որի նահանգներից մեկն էր Մելիտինեն) հունաքնակ 12 քաղաքների բնակիչներին տեղափոխեց իր նորակառույց Տիգրանակերտ մայրաքաղաքը: Այդ քաղաքների թվում չի նշված Մելիտինեն: Այստեղից կարելի է հետևություն անել, որ Մելիտինեի բնակիչներն այդ ժամանակ հունա-իոս չէին, այլևայնու Տիգրան Երկրորդը նրանց ևս կփոխադրեր իր մայրաքաղաքը: Մնում է կարծել, որ նրանք հայ էին, որովհետև այդ դարում Մելիտինեի շրջակա նահանգներում բնակվում էին հույներ, հռոմեացիներ և հայեր, և քացի այդ՝ Տիգրան Երկրորդը չէր տեղաշարժում հայ բնակիչներին:

Մելիտինեն Փոքր Հայքի կարևոր քաղաքներից մեկն էր, իսկ մեր թվարկության 284թ. դառնում է նրա կենտրոնը: 390թ. Բյուզանդիայի Թեոդորոս կայսրը Փոքր Հայքը բաժանում է երկու գավառների՝ Առաջին Հայք և Երկրորդ Հայք: Վերջինի կենտրոնը Մելիտինեն էր ² : Ժիշտ է, այն ժամանակ այս երկու գավառները չմասն հռոմեական Հայաստանի կազմի մեջ, քայց նկատի ունենալով Մելիտինեի հայաքնակ լինելու հանգամանքը, սովորաբար այն հաշվում էին որպես հայկական տերիտորիա, Հայաստանի մի մասը: Արշակունյաց թագավորության կործանումից հետո (428թ.) Մեծ Հայքի հայերը գաղթում են Փոքր Ասիայի գավառները, որոնք ավելի ապահով էին պարսկական հալածանքներից: Ինքնին հասկանալի է, որ գաղթածների մի մասն էլ բնակություն է հաստատում Մելիտինեում:

Բյուզանդական Հուստինիանոս կայսրը Հայաստանը բաժանում է 4 վարչական շրջանների՝ Առաջին Հայք, Երկրորդ Հայք, Երրորդ Հայք, Չորրորդ Հայք: Երրորդ Հայքի կենտրոնը դառնում է Միքայել Ասորի, Ժամանակագրութիւնը, Երուսաղէմ, 1871:
2. Հիւրշման, Հին Հայոց տեղւոյ անունները, Վիեննա, 1907, էջ 76:

է Մեւլիթինեն: Հոլստինիանոսը Մեւլիթինեն " Այնպիսի փայլ
ավեց, որ ժամանակակիցները այն անվանեցին՝ Հայաստանի զարդ¹:

Նշենք մի այլ վկայութիւն ևս: 1045 թվականին բյուզանդական Վասիլի Բ կայսրն առաջարկում է Հայոց Գագիկ Բ թագավորին՝ Մեւլիթինենի և նրա շրջակա նահանգների փոխարեն իրեն գիջել Անին: Գագիկը հրաժարվում է: Արիստակես Լաստիվերոցի պատմագիրը, որն այս դեպքերի ժամանակակիցն էր ու նկարագրողը, պատմում է, որ Մեւլիթինենում այդ ժամանակ զգալի թվով հայեր էին ապրում:

Մալաթիայի հայերի մասին վիճակագրական առաջին տվյալները վերաբերում են 19-րդ դարի 90-ական թվականներին: Գրոֆ . Մկրտիչ Որբերյանը, որը բնիկ մալաթիացի է, գրում է, որ 1900-ական թվականներին Մալաթիայում 10.000 հայ կար (այսինքն բնակիչների $\frac{1}{3}$ հասը)²: 1915 թվականին քաղաքի հայերի թիվը հասավ 15.000-ի: 1915թ. թուրքական կոռավարութայն կազմակերպած հրեշապոր ջարդերից մեծ բաժին հասավ նաև Մալաթիային: Քաղաքի 15000 հայ բնակիչներից հազիվ կենդանի մնաց 1000 հոգի, նրանց մի մասն էլ հետագա տարիներին կամ ջարդի ենթարկվեց, կամ էլ մազապուրծ լինելով՝ պանդխտութայն ցուպը ձեռքին զաղթեց օվկիանոսից-օվկիանոս, երկրից-երկիր: Գանդուխտ մալաթիացիների մի զգալի մասը ներգաղթեց Սովետական Հայաստան և վերջնականապես բնակութիւն հաստատեց Երևանի մոտ գտնվող Մալաթիա ավանում:

Բացի Մալաթիա քաղաքից, հայեր կային նաև շրջակա գյուղերում: 1915 թվի դեպքերից առաջ հայախոս էին Մալաթիայի նահանգի հետևյալ գյուղերը՝ Աղաֆի, Վարի Բարդուզի, Քիլեիզ, Ջըրմըխի, Օրդուզի, Մուշոփկա, Անսուր: Արժե նշել, որ այս գյուղերի ոչ բոլոր հայերն էին խոսում Մալաթիայի բարբառով: Բանն այն է, որ նրանց մեծ մասը այլ նահանգներից Մալաթիա էր զաղթել 1895-96թթ. համիդյան կոռավարութայն կազմակերպած հայ կական կոտորածների ժամանակ: Այդ գյուղերի հայերի զգալի մասը նույնպես բնաջնջման ենթարկվեց 1915թ. հայկական օրհասական եղեռնի ժամանակ:

1. Ն. Ադունց, Հայաստանը Հոլստինիանոսի ժամանակ, Գետեր - օուրգ, 1908, էջ 14 (ոուսերսն հրատարակութիւն):

2. Բիւրակն³, 1900 թ., էջ 87:

Ակադ. Հ. Աճառյանի վկայութեամբ Մալաթիայի քաղաքում
էին խոսում նաև Ադիյաման կամ Հյուսնի Մանսուր քաղաքի բնա-
կիչները, որոնք 1915թ. 3000 հայ կար, "Ադիյամանը հայութեան
հարավային սահմանն է", - գրում է Հ. Աճառյանը¹:

Ի հավելումն այս տկնարկի՝ նշենք, որ պատմական Մելի-
տինե քաղաքը և այժմյան Մալաթիան միևնույն աշխարհագրական
տեղում չեն գտնվում: Մալաթիացիք իրենց բուն բնակավայրից
քացի ունեին նաև ամառանոցներ, որոնք գտնվում էին քաղաքից
մի քանի կիլոմետր հեռավորության վրա՝ Ասրուզի կոչվող վայ-
րում: Նրանք այնտեղ լիցում էին իրենց անասունները, ունեին
բանջարանոցներ, այգիներ և այլն: Ուշ աշնանը քաղաքի բնակիչ-
ները վերադառնում էին իրենց հիմնական բնակավայրը՝ Մելիտի-
նեն, որն անվանվում էր Վարի քաղաք: Ամեն տարի Վարի քաղաքում
վառելիքի և ջրի պակասություն էր զգացվում: Եվ նրա 1839-41
թ.թ. թուրք-եգիպտական պատերազմի ժամանակ քաղաքը լցվում է
զինվորներով, տեղական բնակիչները ծմնող ևս հարկադրաբար մը-
նում են Ասրուզի ամառանոցավայրում: Այդ հանգամանքը պատ-
ճառ է դառնում, որ մալաթիացիք ընդմիշտ թողնեն քաղաքը՝ ի -
րենց համար մշտական բնակավայր ընտրելով Ասրուզին: Այդ
նոր բնակավայրը վերանվանվում է Մալաթիա, իսկ բուն քաղաքը՝
Մելիտինեն (Մալաթիան) կոչվում է Վարի քաղաք (էսքի շահար):
Այդ ժամանակվանից պատմական Մելիտինեն դադարում է բնակավայր
լինելուց և "հիշեցնում է որպես պատմական հուշավայր, ուր
մնում են նախկին պարսպի հետքերը"²:

Մ Ա Տ Ե Ն Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

Պոլսում հրատարակվող "Բիւրակն" հանդեսի 1898 թվա-
կանի համարներից մեկում տպագրված մի հոդված մալաթիացիներ -
րի նախապաշարումների մասին³: Այնտեղ հիշատակվում է Մա-

1. Հ. Աճառյան, Հայ քաղաքագիտություն, Մոսկվա - Նոր Նախի-
ջևան, 1911, էջ 198:

2. "Բիւրակն", 1900, էջ 114:

3. "Բիւրակն", 1898, էջ 620:

լաթիայի բարբառի մասին ու օրինակներ բերվում այդ բարբառով (առանձին բառեր կամ ոճեր): 1899թվականին նույն հանդեսում լույս տեսան առաջին նմուշները Մալաթիայի բարբառով, որոնք պարունակում են 22 առած՝ առանց գիտական տառադարձման¹:

Մի տարի անց նույն տեղում տպագրվեց պոռժ. Մկրտիչ Որբերյանի "Մալաթիա" հոդվածը, որտեղ "քիչ մը լեզվական", ենթազիխում հեղինակը, հիմք ընդունելով արտասանությունը, բերում է "աղավաղյալ բառերի" օրինակներ: Հեղինակը "աղավաղյալ" է անվանել այն բառերը, որոնք գրական լեզվում այլ արտասանություն ունեն: Բնիկ մալաթիացի լինելով՝ Մ. Որբերյանը հիմնականում ծիշտ է տառադարձել բաղաձայնները, սակայն ձայնավորների փոփոխությունների տառադարձումը կատարել է յուրովի: Այսպես, բարբառում առկա է օ՝ հնչյունը: Բայց քանի որ հայկական այբուբենում բացակայում է այդ հնչյունի տառը, ուստի հեղինակն այն տառադարձել է է տառով (արիւն-էրին, փոխանակ՝ արիւն>էրին և այլն):

Սրանք են Մալաթիայի բարբառի վերաբերյալ գրավոր առաջին հիշատակությունները: 1900 թվականից հետո "Բիւրակն" հանդեսի հրատարակությունը դադարում է, իսկ ուրիշ հանդեսներում այդ բարբառով մեզ նմուշներ չեն հանդիպել:

Հանվելով հրատարակված վերոհիշյալ ավյալների վրա՝ ալաղեմիկոս Հ. Աճառյանը իր "Հայ բարբառագիտություն" աշխատության մեջ Մալաթիայի բարբառը դասեց կը Ճյուղի բարբառների խմբում, ավեց նրա շատ համառոտ նկարագիրը և որպես նրմուշնար վերցրեց "Բիւրակն" հանդեսում լույս տեսած առածներից 14-ը՝ ենթարկելով գիտական տառադարձման: Հ. Աճառյանը այդ բարբառին անդրադարձել է նաև իր "Հայ գավառական բառարան" ² և "Հայոց լեզվի պատմություն" (2-րդ հատոր)³ աշ-

խատություննարի մեջ՝ հիմնականում պահպանելով այդ բարբառի վերաբերյալ "Հայ բարբառագիտության" մեջ իր իսկ բերած ավյալները:

Ալաղ. Ար. Ղարիբյանը իր "Հայ բարբառագիտություն" աշխատության մեջ հատուկ ենթազիխով տվել է Մալաթիայի բարբառի դերանունների հոլովման և քայերի խոնարհման համառոտ ուր-

1. Բիւրակն, 1899, էջ 772:

2. Հ. Աճառեան, Հայ գավառական բառարան, 1913, էջ 32:

3. Նույնի, Հայոց լեզվի պատմություն, Երևան, 1951, հ. 2-րդ, էջ 324:

վագիծը և ապա բերել այդ բարձրագույն մի նմուշ՝ " Թախթասուս Արթինը" վերնագրով: 1

1961թ. Բեյրութում հրատարակվեց Ա. Ալպոյաճյանի "Գա-
տումութիւն Մալաթիոյ Հայոց"2 ստվարածավալ աշխատությունը,
որի " Լեզվաբանական բաժնում " հրապարակված է մի նմուշ
Մալաթիայի բարձրագույն՝ "էշը, եզը և մշակը " վերնագրով: Գրը-
քում ի մի ձև բերված այդ բարձրագույն վերաբերյալ ապագրված կամ
ձեռագիր բոլոր հոդվածներն ու կարծիքները: Այնտեղ գետեղ-
ված է նաև Կարապետ Բենեյանի բարձրագույն քառերի ձեռագիր
բառարանը՝ գրված արևմտահայ գրական լեզվով: Վերջին հանգա-
մանքը դժվարացնում է պարզելու քառերի արտասանության իսկա-
կան վիճակը: Բացի այդ՝ քառերի մի մասը գրական բնույթի է
և ոչ մի առնչություն չունի բարձրագույն հետ, ուստի մենք օգտը-
վեցինք այդ բառարանից խիստ զգուշորեն: Բարձրագույն մալա-
թիացիների միջոցով ստուգելուց հետո հավաստի քառերը մեջը-
րինք մեր կազմած բառարանը, իսկ կասկածելիները հանեցինք :
Սակայն իր թերություններով հանդերձ, Կարապետ քահանա Բե-
նեյանի բառարանը շատ կարևոր է և վկայում է հայ մշակույ-
թին ծառայած լինելու հեղինակի ազնիվ ձգտման մասին: Տարի-
ներ շարունակ նա նվիրվել է հայ ժողովրդի մեջ լուսավորու-
թյուն տարածելու գործին: Իր ուժերի ծաղկման շրջանում էլ
նա գոհվեց 1915թ. հայկական եղեռնի ժամանակ:

Մալաթիայի բարձրագույն մասին մի քանի անգամ ակնարկվել
է նաև Մալաթիայի կրթասիրաց ընկերության օրգան "Նոր Մալա-
թիա" հանդեսի տարբեր համարներում: Հոդվածագիրներն այստեղ
բավարարվել են տվյալ բարձրագույն մասին արվող հասկանալի դըր-
վատումներով: Ուստի մենք նրանց վրա կանգ չենք առնում հայտ-
նի պատճառներով: Մնում է ավելացնել, որ, ինչպես Ա. Ալպո-
յաճյանն է ասում, " Մալաթիա իր անմիջական շրջակայքով կը-
նսրկայացնե լեզվական տեսակետով առանձին խմբավորում մը և
ունի իր հատուկ բարձրագույն, որ դժբախտաբար լրջորեն չէ ուսում-
նասիրված " 3 :

1. Ա. Ղարիբյան, Հայ բարձրագիտություն, Երևան, 1958, էջ
413-417:

2. "Գատումութիւն Մալաթիոյ Հայոց" աշխատասիրությամբ Ա. Ալպո-
յաճյանի, Բեյրութ, 1961, էջ 1157-1160:

3. "Գատումութիւն Մալաթիոյ Հայոց", էջ 1027:

**ՄԱԼԱԹԻԱՅԻ ԲԱՐՐԱՌԻ ՃՅՈՒՂԱՅԻՆ ՊԱՏԿԱՆՆԵԼՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՐՇԻ ՇՈՒՐՋԸ**

Ակադեմիկոս Հ. Աճառյանը իր " Հայ բարբառագիտութիւն " ¹
աշխատութեան մեջ, ելակետ ունենալով բայի սահմանական
եղանակի ներկա և անցյալ անկատար ժամանակների կազմութեան
ծնը, Մալաթիայի բարբառը համարում է կը ճյուղի բարբառ:

Հենվելով Մալաթիայի բարբառի մասին մինչև 1911թ. հրա-
պարակում եղած տվյալների վրա՝ Հ. Աճառյանը հանգում է այն
եզրակացութեան, որ այդ բարբառը ունի պայթական ըստ ժամանակ-
ների նրբու շարք՝ Թրթոուն և Թագ (ծայնեղ և շնչեղ խուլ) ² :
Խոսելով ծնաբանութեան մասին, Հ. Աճառյանը նույն անդում
գրում է . " Քերականութեան մեջ չկրցանք գտնել առանձին հատ-
կանշանան ծնար, և միմիայն հրատարակված հատվածները ³ ճիշտ են,
կրնանք ըսել, թա Մալաթիո բարբառին բարբառագիտութիւնը առան-
ձին նորութիւններ չունի: ⁴

Սակայն նույն հոդինակի " Հայոց լեզվի պատմութեան " նը-
կըրորդ հատորում Մալաթիայի բարբառի բարբառագիտութեան վերաբը-
յալ խորը-ինչ այլ կարծիք է հայտնված. " Քերականութեան մեջ
հատկանշանունն այն է, - գրում է Հ. Աճառյանը, որ ա մասնի-
կով կազմում են շարունակական ներկա և շարունակական անցյալ
ժամանակներ (հէրիմ ա, հէրէի ա) ⁵ :

Ակադեմիկոս Ար. Չարիբյանը իր Հայ բարբառագիտութիւն " ⁶
աշխատութեան " Մալաթիայի բարբառը " մեթազլիում նույնպէս նը-
շում է, որ այդ բարբառը պատկանում է կը ճյուղին և ա մաս-
նիկով կազմում են շարունակական ներկա և անցյալ անկատար ժա-
մանակներ: Նա միաժամանակ ավելացնում է, որ սահմանական եղա-

1. Հ. Աճառյան, Հայ բարբառագիտութիւն, Մոսկվա-Նոր Նախիջևան,
1911, էջ 197:

2. նույն անդում:

3. Խոսքը վերաբերում է " Բիւրակնում " հրատարակված 22 առած
ներին, որոնցով իրոք դժգար է պարզել այդ բարբառի սահմ. ե-
ղանակի ներկայի կազմութիւնը: Հրատարակված նմուշները առա-
ծանիի ներկայով են:

4. Հ. Աճառյան, Հայ բարբառագիտութիւն, էջ 198:

5. նույնի, Հայոց լեզվի պատմութիւն, 2-րդ հատոր, Երևան,
1951, էջ 327:

նակի նարկա և անցյալ անկմտար ժամանակների շարունակական ժամանակներ կազմող ա մասնիկը գործածվում է նաև նշված ժամանակների ժխտական ձևերի կազմության մեջ¹ :

Ըստ Ար. Ղարիբյանի հնչյունաբանական դասակարգման՝ Մալաթիայի բարբառը պատկանում է տեղաշարժ-տեղափոխության խմբի երկաստիճան խլազուրկ (շնչեղ խուլներով հարուստ) մեթաթմբի բարբառների շարքին: Այսպիսով Մալաթիայի բարբառի հնչյունաբանական դասակարգման վերաբերյալ Հ. Աճառյանի և Ա. Ղարիբյանի տեսակետները՝ ըստ էության, համընկնում են և ճիշտ են:

Ձարգացնելով բարբառների ձևաբանական դասակարգման Աճառյանի ընդունած սկզբունքը, Ա. Ղարիբյանը, ինչպես հայտնի է, հայ բարբառների ճյուղերի թիվը հասցրեց 7-ի՝ ում, լ, ս, կ, ղ, հ և գրաբարատիպ²: Քանի որ հ ճյուղի բարբառները և Մալաթիայի բարբառը իր ա մասնիկով շարունակական ժամանակներ կազմելու սրևույթով համեմատության որոշ սզրներ ունեն, Ա. Ղարիբյանը գտնում էր.

" Ահա > հա ճյուղի բարբառները (1953թ. հոկտեմբեր այդ ճյուղին վերագրեց **Քեսաթի** բարբառը, ալա հետազայում ավելացրեց նաև Քարուսիեի և Եղեսիայի բարբառները -Թ.Դ.) թույլ են նդել և ենթարկվել են կ ճյուղի բարբառների ազդեցության կամ բոլորովին ձուլվել են նրա մեջ ու դարձել կ ճյուղի բարբառներ, կամ սովորական ներկան կազմելու համար ընդունել են կ մասնիկը, իսկ ա > հ > ա մասնիկները թողել են շարունակական ձևեր արտահայտելու համար, ինչպիսիք են Մալաթիայի և Համշանի բարբառները"³ :

Այսպիսով Ա. Ղարիբյանը այն կարծիքն է հայտնում, որ Մալաթիայի բարբառը սկզբում եղել է հ ճյուղի բարբառ, որը հետագայում մեթաթմբի է կը ճյուղի բարբառների ազդեցությանը:

1956թ. նույն հոկտեմբեր, բնության ենթարկելով Քարուսիեի, Արամոյի և Եղեսիայի բարբառները, հանգեց այն տեսակետին, որ Տիգրանավարտի, Մալաթիայի և Եղեսիայի հայ բնակչու-

1. Տես Ա. Ղարիբյան, Հայ բարբառագիտություն, Երևան, 1953, էջ 415:
2. Ա. Ղարիբյան, Հայ բարբառագիտություն, Երևան, 1953, էջ 256:
3. Նույնի էջ 443:
4. Նույնի Հայերենի նորահայտ բարբառների մի նոր խումբ, Երեվան, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, 1958, էջ 147:

թյան բարձրագույնը պատկանում են միևնույն ասոցիացիային: Սակայն, շարունակում է Ար. Ղարիբյանը, Եղեւսիայի և Մալաթիայի բարձրագույնի տարբերությունն այն է, որ եթե առաջինը սովորական նորկան կազմում է ա մասնիկով (քրիմ ա), իսկ շարունակական ներկան կազմելու համար սկզբից ավելացնում կը մասնիկը (գը քրիմ ա), մինչդեռ Մալաթիայի բարձրագույն ա մասնիկով կազմում են շարունակականը, իսկ կը մասնիկով՝ սովորական նորկան 2 :

Քանի որ Հ. Աճառյանի ընդունած և հայ բարձրագիտության մեջ ավանդապես ընդունված ծառայողական դասակարգման հիմնական հատկանիշը սահմանական եղանակի ներկայի և անցյալ անկատարի կազմության ծան է, ուստի պարզանք, թե Մալաթիայի բարձրագույն ինչպես են կազմվում այդ ժամանակները, որով և պարզ կլինի խնդրո առարկա բարձրագի մյուսողային պատկանելության հարցը:

Սահմանական եղանակի ներկա ժամանակը ցույց է տալիս մի գործողություն, որն ընթացքի մեջ է: Սակայն " ընթացքի մեջ" հասկացողությունը ինքնին հարաբերական է, որովհետև այն ունի այլևայլ դրսևորումներ:

Այսպես .

ա) ներկա ժամանակով արտահայտվում են այնպիսի գործողություններ, որոնք ցույց են տալիս մշտնջենական պրոցեսներ: Օրինակ՝ ծուկն ապրում է ծովում, երկիրը պտտվում է արևի շուրջը, տարբեր շարժվում է քամուց և այլն:

բ) նույն ժամանակով են արտահայտվում նաև գործողություններ, որոնք տևական են միայն ժամանակի որոշ հատվածի մեջ: Օրինակ՝ ես ապրում եմ Երևանում, ամեն օր ճաշում եմ ժամը 4-ին, հորիցս նամակ եմ ստանում: Սրանք վերաբերում են ժամանակի որոշ հատվածի, ուստի հարատև պրոցեսներ լինել չեն կարող: Պայմանականորեն այն անվանենք հատվածային ներկա:

գ) Գործողություններ, որոնք կատարվել են անցյալում, բայց պատմվում են իբրև ներկա: Սրանք հատուկ են հեքիաթներին առակներին և կոչվում են պատմական ներկա (" Լինում է, չի լինում . . . "):

1. Ա. Ղարիբյան, Հայերսնի նորահայտ բարձրագիտության մի նոր խումբ Երևան, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, 1958, էջ 147:

2. Հ. Աճառյան, Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի, հատ. 4, մաս Գ. Իտ. տն. 1961, էջ 95:

դ) Եվ վերջապես գործողություններ, որոնք սկսվել են և այժմ՝ տվյալ պահին, ընթացքի, պրոցեսի մեջ են: Սրինակ՝ գրում եմ (այժմ), խոսում եմ (հիմա), գնում եմ (այժմ) և այլն: Այս վերջինը ընդունված է ժնվանել շարունակական ներկա, ի տարբերություն բուն կամ սովորական ներկային, որն ընդգրկում է ներկա ժամանակով արտահայտող բոլոր երևույթները:

Մալաթիայի բարբառի այժմյան վկաները՝ բարբառախոս մալաթիացիները, չեն տարբերում սովորական ներկան և շարունակականը, մինչդեռ նրանց տարբերությունը պարզորոշ երևում է կը ճյուղի մի շարք բարբառներում՝ Պոլսում, Համշենում, Տրապիզոնում և այլն ¹ :

Մալաթիայի բարբառում սահմանական եղանակի ներկա ժամանակը կազմելու համար խոնարհվող բային հարադրվում է ա հետադաս գործածության մասնիկը, իսկ ծայնավորով սկսվող բայերի սկզբում, բացի այդ մասնիկից, ավելացվում է կ>զ-ն (փէրիմ ա, գէրթամ ա, գըսիմ ա և այլն) :

Բերսնք մի քանի օրինակներ.

Սարգիս Զուրիկյանը ծնվել է Մալաթիայում 1904 թվականին և զաղթել այնտեղից 1929թ.: Մեր այն հարցին, թե որտեղ է աշխատում իր որդին, նա պատասխանում է. " իմ դըղաս վարժադուն գէրթա յա " (այսինքն դպրոց է գնում՝ սովորում է): Սա սովորական ներկա է, քանի որ խոսքը վերաբերում է ո՛չ թե նրա որդու կատարած աշխատանքին տվյալ պահին, այլ ընդհանրապես:

Հարց.- Զեր հին լեզվով (իմա՝ բարբառով) ո՞վ է լավ խոսում.

Պատասխան.- Միր հին լեզուն՝ չիքնա գուրցիր ա, ամա իմ ախարըս միր հին լեզվօք ազգէզ գուրցէ յա: (Պատասխանում է Արուսյակ խաչատրյանը, որը Մալաթիայից զաղթել է 25 տարեկան հասակում և այժմ բնակվում է Շահումյանի շրջանի նոր Մալաթիա ավանում):

Հարցնում ենք մալաթիացի Հակոբ Անթեպյանին.- Դուք ծըխում եք.

1. Հ. Աճառյան " Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի", հատոր 4, մաս Բ, Երևան, 1961, էջ 97-98:

Պատասխան. - Իս ջըղարա ¹ խըմիմ ա, ամմա հիմա քօվըս չիգա :

Բերսնք մի քանի օրինակներ էլ Ա. Ալպոյաճյանի "Պատմութիւն Մալաթիոյ Հայոց" գրքից .

" Մընագ թուն մէր թասային ա չիս հայիր, չիրփի բէս հավէրուդ հէդ քէֆ գէնիս ա "2 :

" . . . Չունքի գընիգը շող սիրէ յա "3:

Մի հատված էլ բերսնք ֆրանսիաբնակ մալաթիացի Գ. Տոնապետյանի ձեռագրից.

" Բըզդիգուց դըհա միք չըջօղ էդած աղիննիս քէդ գէրթայաք ա : Հօնգի բըզդիգ ախչինները հօփ-հօփ խաղային ա, գըզըզուք նըստէյին, ցառքէրնին ձունգէրնուն գէնէյին, խաղ գանչէյին ա :

Դըհա էրէգվան բէս միակըս գուքա յա

էն թաղին ախչինները

նըստիր խալի քօրծէն ա " . . .

Այս բոլորից կարելի է հանգել այսպիսի եզրակացությունների .

1. Մալաթիայի բարձրագույն եղել է կը մյուսի բարձրագույն, այսինքն՝ նօրկա ժամանակը կազմել է կը մասնիկով: Մարունակական ժամանակների կազմության համար այդ բարձրագույն մյուսի բարձրագույնից վերցրել է ահա > հա մասնիկը, ապա կրճատել հ-ն, քանի որ բարձրագույն այդ հնչյունը ընկնում է կամ թույլ

հնչում ունի: Սակայն քանի որ կը մասնիկը միաժամանակ գործածվում է նաև պայմանական եղանակի ժամանակներ կազմելու համար, ուստի այս երկու եղանակների նույնացման վտանգը հավանաբար ազդել է, և ա մասնիկը իր գործածության շրջանակները ծավալել, ընդհանրացրել է՝ ընդգրկելով սահմանական եղանակի ներկա ժամանակը ընդհանրապես: Այլ խոսքով ասած՝ բուն ներկան և շարունակականը նույնացել են: Այլ մասնիկով նօրկա ժամանակներ կազմելու երևույթը, միշտ է, դադարեց

գործելուց, բայց իր հետքը թողեց ժայնավորով սկսվող բայեր-
1. Ջըղարա խըմել = սիգարետ ծխել:

2. Ա. Ալպոյաճեան, Պատմութիւն Մալաթիոյ Հայոց , էջ 1190:

3. Նույն տեղում:

րի խոնարհման մեջ , որտեղ կ>զ-ն պարտադիր է :

2. Կարելի է ենթադրել նաև հակառակը : այսինքն՝ Մալաթիայի բարբառը եղել է հա ծյուղի բարբառ, սակայն ընկնելով կը ծյուղի բարբառների զորեղ ազդեցության ուժորոտը, ներկա ժամանակը կազմել է այդ ծյուղի բարբառների նման, իսկ հա - ի ա-ն պահպանել է շարունակական ժամանակների կազմության համար, ապա ընդարձակվել է շարունակականի զործածության ծավալը և այն փոխարինել է բուն նսրկային :

Քանի որ հայ պարբերական մամուլում Մալաթիայի բարբառով համարյա հրատարակված տեքստեր չկան , ուստի ոչինչ ասել չենք կարող նրա նախկին վիճակի մասին :

Արդ , մեր ուսումնասիրությունները մեզ հանգեցրին հետևյալ եզրակացության .

Մալաթիայի բարբառը դասվում է հա ծյուղի բարբառների շարքը , քանի որ այդ բարբառի սահմանական եղանակի ներկա և անցյալ անկատար ժամանակների կազմության ժամանակ զործածվում է ա հա բառամասնիկը : Ապա՝ բարբառի ներքին օրինաչափությամբ (տես §145), բառակապակցությունների մեջ ընկնում է այդ մասնիկի հ-ն : Այսպիսով ա հա բառից մնում է միայն բառավերջի ա-ն :

Այդ բարբառը ընկնելով կը ծյուղի բարբառների ազդեցության ուժորոտը, նրանցից յուրացրել է կը>զ-ն և օգտագործել միայն ծայնավորով սկսվող բայերից առաջ : նախ՝ ստեղծվել է մի համաչափություն, ըստ որի սահմանական եղանակի ներկա և անցյալ անկատար ժամանակներում բոլոր բայերն սկսվում են բաղաձայնով (փէրիմ աի գէրթամ ա, գըսիմ ա, փէրէյի յա, գաղայի յա, գըսէյի յա և այլն), ապա պայմանական եղանակի ապառնին սահմանադրվել է սահմանական եղանակի ներկայից . այսպես՝

իս գըփէրիմ - "ես կբերեմ" - պայմանական եղանակ

իս փէրիմ ա - "ես բերում եմ" - սահմանական ներկա

իս գէրթամ - "ես կգնամ" - պայմանական եղանակ

իս գէրթամ ա - "ես գնում եմ" - սահմանական ներկա

Այստեղից հետևություն . ա մասնիկով սահմանական եղանակի նսրկայի և անցյալ անկատարի շարունակական ժամանակներ

կազմելու վերաբերյալ Հ. Ամառյանի և Ա. Ղազարյանի ընդունած տեսակետը պետք է վերանայել՝ քանի որ նրանց կողմից դիտված շարունակական ներկան իրականում սովորական կամ քուն ներկա է:

Հետևաբար պետք է վերանայել նաև Մալաթիայի բարձրագույն տեղը հայ բարձրագույն դասակարգման համակարգում: Այն պետք է դիտել ոչ թե կը մյուսի բարձրագույն, ինչպես մինչև այժմ է դիտվել հայ բարձրագույնության մեջ, այլ որպես հա մյուսի բարձրագույն :

**Ա Ռ Ա Ջ Ի Ն Գ Լ Ո Ւ Ն
Հ Ն Չ Յ Ո Ւ Ն Ա Բ Ա Ն Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն**

Հ Ն Չ Յ Ո Ւ Ն Ա Ռ Ս Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

1. Մալաթիայի բարբառն ունի 39 հնչյուն:

Ձայնավորներ՝ 9 - ա, օ, է, ու, ի, ը, փ, փլ, օ

Բաղաձայններ՝ 30՝ բ, գ, դ, պ, կ, տ, փ, ք, թ, ժ, ջ, ծ, ց,
չ, վ, զ, ժ, ղ, ֆ, ս, շ, խ, հ, լ, մ, ն, ռ, ույ

2. Ա-ն ունի կոշտ արտասանություն, լեզվի ստորին բարձրացմամբ: Ա-ն առաջին շարքի ստորին բարձրացման քմային ձայնավոր է և արտասանվում է աղորժաններն հնչյունի նման: Այն փոքր-ինչ մոտենում է առաջնային շարքի միջին բարձրացման է ձայնավորին: Ա հնչյունը, քացի փոխառյալ բառերից, հանդիպում է նաև այ երկբարբառի պարզեցման դեպքում և ը ձայնորդից առաջ: Բարբառում առկա են նաև փլ, օ հնչյունները, որոնք հիմնականում գործածվում են ցուցական դերանունների հոլովման և իբրև ստացական դիտված դերանունների մեջ: Նրանք արտասանվում են ինչպես գերմաներենի փլ և օ ձայնավորները: Բարբառը չունի երկբարբառներ և եռաբարբառներ, ոչ էլ շնչեղ ձայնայիններ:

3. Գրաբարի և Մալաթիայի բարբառի պայթականների և պայթափականների համեմատությունը հետևյալ պատկերն է տալիս.

Գրաբար

Ձայնեղներ՝ բ, գ, դ, ժ, ջ

Խուլներ՝ պ, կ, տ, ծ, ց

Շնչեղ խուլներ՝ փ, ք, թ, ց, չ

Բարբառ

Շնչեղ խուլներ՝ փ, ք, թ, ց, չ

ա) անկախ դիրքում ձայնեղներ՝
բ, գ, դ, ժ, ջ

բ) ս, շ, խ-ից հետո կամ ք-ից
առաջ խուլներ՝ պ, կ, տ, ծ, ց

Շնչեղ խուլներ՝ փ, ք, թ, ց, չ

Այս համեմատությունից երևում է, որ անկախ դիրքում, այսինքն բառասկզբում, բառամիջում՝ ձայնավորների միջև, և

բառալսարնում խուլ հնչյուններ չկան: Գրաբարյան խուլներն այդ դիրքում ծայնեղանում են: Սակայն ս, շ, խ հնչյուններից հետո, հավանաբար նրանց ազդեցությամբ, հին հայերանի խուլների արտասանությունը մնում է անփոփոխ: Նույնն ենք նկատում նաև շրն-չնդ խուլ ք-ից առաջ գտնված խուլների արտասանության ժամանակ, որտեղ խուլները, անփոփոխ մնալով, իրանց հարթին ազդում են ք-ի վրա և դարձնում այն կ:

Գրաբարյան ծայնեղանքին բարբառում համապատասխանում են շնչեղ խուլները: Այսպիսով բարբառն ունի երկու բնույթի շնչեղ խուլներ՝ բուն և ծայնեղազրկումից առաջացած: Սակայն նկատվի է, որ փ < բ, ք < գ, թ < դ, չ < ջ և ց < չ հնչյուններն ունեն ծայնեղության որոշ երանգ, այնինչ փ < փ, ք < ք, թ < թ, չ < չ, և ց < ց հնչյունները զուրկ են այդ նրանգից: Հեռանելով ավանդական հայ բարբառագիտությանը, մենք ծայնեղազրկումից առաջացած հնչյունները տառադարձում ենք շնչեղ խուլներն արտահայտող տառերով: Սակայն թվում է, որ փ < բ, ք < գ և այդ կարգի այլ հնչյուններն իրենց որակով տարբերվում են բուն շնչեղ խուլներից: Փորձառական հնչյունաբանության տվյալների բացակայության պատճառով մեզ համար դժվար է այդ տեսակետի հաստատման համար անհրաժեշտ փաստարկներ բերել: Ուստի մնում է մեզ հիմնվել միայն մեր լսողական տպավորությունների վրա, որոնք կարող են նաև անհատական ընկալման հատանք լինել: Թյուրիմացությունից խուսափելու համար մենք բազմիցս այդ հարցով դիմել ենք մալաթիացիներին: Մալաթիացի Հարություն Մարգարյանը, որը մանկության տարիներին խոսում էր միայն մալաթիայի բարբառով, մեզ հայտնեց, որ ինքը հանգել է նաև հստակալ եզրակացության. հին հայերանից պահպանված շնչեղ խուլներից հետո ծայնավորներն ավելի բաց են արտասանվում, քան այն ծայնավորները, որոնք հաջորդում են հին հայերանի ծայնեղներից ստացված շնչեղ խուլներին: Այսպես՝ թաս > "թաս" բառի մեջ ս-ն ավելի բաց է հնչվում, քան թաս > "դաս" բառի մեջ:

1. Մեզանից անկախ նույն կարծիքին է հանգել նաև պրոֆ. Է. Աղայանը, միայն տարբեր թն մեր մեկնաբանությունները. տես է. Աղայան, Գրաբարի քերականություն, 1-ին մաս, Երևան, 1964, էջ 152-153: Տեսականորեն նույն կարծիքին է հանգել նաև պրոֆ. Գ. Հահուկյանը. տես "Հայ բարբառների բաղադրական համակարգի ծագման հարցի շուրջը, Вопросы языкознания" №6, 1960, էջ 48:

Այնուհանդերձ այս հարցը դեռևս մնում է չլուծված, և մեր փորձառական հնչյունաբանության մասնագետների ուշադրությունն ենք հրավիրում:

Մյուս հնչյունների արտասանությունն առանձնապես չի տարբերվում նրանց զրական արտասանությունից:

4. Մալաթիայի բարբառում շեշտը սովորաբար լինում է վերջին վանկում. օրինակ՝ գետին>քէդին, գինի>քինի, գարի>քարի, փողորակ>փորղանք, ոսկր>օսկօր, ակոթյ>արգօ, լիւր>լիղիր և այլն: Եթե վերջին վանկի ծայնավորն է ը, ապա շեշտը լինում է վերջընթաց վանկում. օրինակ՝ ծանր>ծանդր, բարձր>փանծր և այլն:

Նույն ձևով էլ շեշտը այն բառերի վերջին վանկումն է լինում, որոնց վերջընթաց վանկի ը-ն նախորդ կամ հաջորդ վանկի ծայնավորնարի առնմանությամբ հնչյունափոխվել է այլ հնչյունների. օրինակ՝ կծու>զուծո՛ւ, դղում>թութո՛ւմ, սնդուկ>սունդու՛կ, փնթի>փինթի՛ և այլն:

Եթե բարդ բառերի սրկրորդ բաղադրիչը միավանկ բառ է, ապա շեշտը լինում է վերջին վանկում: Այդպես էլ եթե այն սրկվանկ է և վերջընթաց վանկի ծայնավորն է ը, նույնպես շեշտվում է վերջին վանկի ծայնավորը. օրինակ՝ լօսծագ, փարլօս, մուրչումփօն, թըթիւմէր, փառնզո՛ւն, խօնջընթանկ և այլն:

Եթե բարդ բառերի սրկրորդ բաղադրիչը սրկվանկ բառ է, շեշտը լինում է վերջընթաց վանկում. օրինակ՝ էրզուշափի:

Անորոշ դերբայների շեշտը վերջընթաց վանկումն է, սակայն խոնարհման ժամանակ այն անցնում է վերջին վանկը. օրինակ՝ փէրէլ, գարթալ, աղնէլ, աղալ, էշնալ, սիրէլ, փէրիմ ա, գարթամ ա, աղամ ա, սիրիս ա, փէրէ՛յա, գարթա՛յա, խօսած, իչա, աղնիմ, աղնած, գէրթամ, զուղիմ, մաոցա, թարցա և այլն:

Իսկ եթե անորոշ դերբայի վերջընթաց վանկի ծայնավորն է ը, ապա շեշտը լինում է վերջին վանկում: Օրինակ՝ գրել>քըրէլ, ասել>ըսէլ, նստիլ>ըստիլ, լիգել>լըգէլ, հլանդանալ>հըվըդնալ և այլն:

- Անալ բայածանցով կազմված դերբայների բարբառային ձևվերում շեշտը նույնպես լինում է վերջընթաց վանկում. օրինակ հնանալ>հիննալ, լուսանալ>լօսնալ, խլանալ>խոլլնալ, զոդանալ>քօդնալ և այլն: Բազմավանկ բառերում, որտեղ վերջընթաց վան-

կի ծայնավորն է ը, շնշտը լինում է վերջին վանկում. օրինակ՝
բարձրանալ > փանձորնալ, կրճտալ > զըջըրդալ, սրկայնանալ > էր-
զըննալ, կոտորատել > զօղըրդէլ և այլն :

Գրական կամ կրոնական բառերում պահպանվում է գրական
լեզվի շնշտը. օրինակ՝ Աստուածածին > ասվածածին, Զրիստոս >
Զրիստոս, առաքյալ, փամբասանք, ավագան (մկրտուկյան), մարքա-
րէ, ավանագ, բաղարաք և այլն :

Հ Ն Չ Յ Ո Ւ Ն Ա Փ Ո Խ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

Ա. ՉԱՅՆԱՎՈՐՆԵՐԻ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Ա

5. Գրաբարի ա ծայնավորին մալաթիայի բարբառում սովո-
րաբար համապատասխանում է ա. ինչպես՝

Բառասկզբում՝ ալիւրշալիր, աղաղ, ամպամբ, անուն >
անուն, աչք > աշկ և այլն :

Բառամիջում՝ բան > փան, զարի > քարի, դանակ > թանագ, կա-
տու > զադու, հաց > հաց և այլն :

Բառավերջում գրաբարի ա-ն պահպանվել է բայերի նզակի
թվի հրամայականում և ցուցական դերանուններում՝ աղա > աղա,
գնա > քընա, խաղա > խաղա, սա > սա, նա > նա :

Միավանկ և երկվանկ բառերի բառամիջի ա-ն, իբրև կանոն,
մնում է անփոփոխ. օրինակ՝ աղա > աղալ, բարի > փարի, բարձր >
փանձոր, բերան > փէրան, զագան > քուզան, գերան > քէրան, խարշել >
խաշէլ, ծանր > ծանդըր, ծափ > ծափ, նակատ > ջագաղ, ճերմակ > ջէրմագ,
նշալ > ջընշալ, մարդ > մարթ, մարդակ > մարթագ, ջարդ > չարթ, բար >
բար, բարշել > քաշէլ և այլն :

6. Եռավանկ բառերի երկրորդ վանկի ա ծայնավորը սովորում
է, եթե առաջին և երկրորդ վանկը բաց են և հնչյունափոխվում
է ը-ի, եթե նրանցից որևէ մեկը փակ է (վերջին դեպքում ը-ն
հանդես է գալիս բաղաձայնների կուտակման հետևանքով). օրինակ՝

1) Ազանի > հաքնիլ, առաջեա > առչէվ, առաջի > առչի, արտա-
սուր > ալցունք, բաժանել > փաժնէլ, բաղանիք > փաղնիք, բանալի >
փալլի, բուսանի > փուսնիլ, նշանել > էլլալ, երանեակ > էրնէգ,
թաթախել > փախտէլ, խածանել > Խազնէլ, կանաչի > զանչիլ, կոճակել >

զօժգէլ, հաւանել, հաւանել, հաւասար, հաւատալ, հաւդալ, շալակել, շալագէլ, ուսանիլ, ուսնիլ, պագանել, բարնել, պառակիլ, բառգիլ, պարապել, բարբէլ, սատակել, չաղգիլ, սպանանել, բաննել, տապակել, դարգէլ, տեսանել, դէսնալ, ցամաքիլ, ցամքիլ, փաթալ, փաթել, քառասուն, քառսուն և այլն :

2) Առաջնեակ, առչնէգ, արծակել, արցըգէլ, դատարկել, խորդըգէլ, ծակծակել, հագծըգէլ, կաթկաթիլ, գաթըթիլ, կողանդել, գաղընդէլ, կարկատան, գարգըղան, հարսնացու, հարսոնցու, մակարդել, մագըրթել, մարգարիտ, մարըրիդ, պարտակել, բարդըգէլ, վազկըգէլ, վազկըգէլ, վաստակել, վաստըգէլ և այլն :

ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆ - Անկանիլ, իյնալ բառի մասին տես §16 և 155, իսկ անցանել, ասնիլ բառի մասին՝ § 155:

Հարսանիք, հարսնիք բառում, չնայած առաջին վանկը իսկ է, ա-ն սղվում է :

7. Երկվանկ գոյականների արկրորդ վանկի ա-ն իսթման ժամանակ սղվում է (կամ փոխվում ը-ի), եթե առաջին վանկի ձայնավորը ա կամ է հնչյուններից որևէ մեկն է. աշխարհ(ք) > աշխարհ - աշխրբի, արագակն > արցագ - արըրգի, դանակ > խնակ - իսնգի, մակառ > ջագադ - ջագդի, շաքաթ > շախաթ - շախթըվա, շալակ > շալագ - շալագող, բերան > փէրան - փէրնի, գերան > քէրան - քէրնի և այլն:

Իսկ եթե երկվանկ բառերի առաջին վանկի ձայնավորը ու կամ ը (գաղտնավանկ) հնչյուններից մեկն է, արկրորդ վանկի ա-ն իսթման ժամանակ մնում է անփոփոխ. օրինակ՝ կրակ > գըրագ - գըրագի, նրագ > ջըրագ - ջըրագի, մկրառ > մըյրառ - մըյրառի - մըյրառ - դէլ, ուրբաթ > ուրիաթ - ուրիաթվա, ուրբագ > ուրբ - ուրբի և այլն:

8. Ան նախաձանցով կազմված բառերի միջին վանկի ա-ն մնում է անփոփոխ. օրինակ՝ անտառ > խնտառ, անտակ > անտառ, անաստուած > անասված, անարատ > անարադ, անդադար > անխադար, անհամբեր > անհամբէր, անմահական > անմահադան և այլն: Անալի > աննի, անագակ > ամրագ բառերում ա-ն նախաձանցի իմաստը միակնալ է, և այն դադարն է իբրև մատչան ամանց գիտակցվում: Երեմիանակ, քանի որ բարբառում առանձին գործնականում աղ, աղի բառերը, ուստի աղի մեջ այլևս չի գաղաղցվում աղի ձևի

հետ, և անալի > աննի բառը գիտակցվում է իբրև պարզ բառ: նույն

ծանձ էլ իբրև պարզ է ընկալվում ամբողջ բառը, որովհետև նրա արմատը՝ ապակ (ապականել) , ինքնուրույն գործածություն չունի :

9. Բարբառում սովորաբար բարդ բառեր մեկգումբում առանց ա հոդակապի, ինչպես՝ աղաջուր>ախշու, ակնջախուլ>անգախուլ, ժամակոչ>ժանգոչ , լայնասիրտ>լանսիրդ, կրակասեր>զրրագսէր (խմորի տեսակ է) , մոխրաջուր>մախիրչու, նսդասիրտ>նխսիրդ, փագմադ, շօրթան, քարգից (պատկից "հարևան") և այլն:

10. Գրական կամ կրոնական բառերի ա, հոդակապը մնում է անփոփոխ. ինչպես՝ աստուածածին>ասվածածին, երագահան>էլածահան , իւղաքեր>օղաիէր, կնքապա>կընքաբար, համքերատար>համփէրադար, հոգաբարձու>հօքաիարցու, մայրապետ>մայրաբէդ , վարժատուն>վարժողուն, վարժապետ>վարժաբէդ, վերնատուն>վէրնադուն և այլն:

Վարդավառ>վարթրվառ բառում ա-ն չի գիտակցվել որպես հոդակապ: Համախափ գործածության հստականքով այդ բառը մնալով վսլ է բարբառի նարբին այն օրինաչափությանը, ըստ որի ա-ն հնչյունափոխվում է ը-ի, առաջին վանկը փակ լինելու պատճառով (տես § 6) :

11. Ական և աջի վերջածանցներով կազմված բառերի ածանցի ա-ն նույնպես մնում է անփոփոխ. այնպես՝ ամսական>ամսագան, վաճառական>վաճառագան, քերական>քէրագան, նրնքական>իրէքագան, երկուական>էրգուքագան, գիւղացի>քէղացի, դրացի>ըրրացին, լեւացի>լէլացի և այլն, բայց՝ լալական>լալգան, քաղաքացի>քախկըցի:

12. - Անոց վերջածանցով կազմված բառերի ածանցի ա-ն սղվում է . այս ածանցին բարբառում համապատասխանում է նոց-ը: Մրանով կազմված բառերը բաժանվում են երկու խմբի:

ա) Հափական թվականներ՝ մէգնօց, էրգուքնօց, դասնօց, քըսաննօց, հարիրնօց և այլն: -նօց ածանցով մեկգումբում նաև 70, 80, 90-ի շահականները՝ յեթմիշնօց, սաքսաննօց, ուօխտաննօց, շնայած այդ թվականների արմատները փոխառյալ են Բուլբուրանից:

բ) -նօց ածանցով կազմված գոյականներ կամ ածականներ ինչպես՝ հալնօց, սուղնօց "Բանկություն", վառնօց "ստոր",

աղղօղնօց, հէքթօց" դարմանանոց" , շուենօց և այլն :

13.-Անալ-ով վերջավորվող բայերը ըստ բնույթի լինում են բուն բայեր և անվանական բայեր:

Բուն բայերի ածանցի ա-ն կարող է սղվել, հնչյունա-
փոխվել և-ի կամ մնալ անփոփոխ. օրինակ՝ դիմանալ>թիմանալ,
զարմանալ>զարմանալ, իմանալ>իմանալ, հասկանալ>հասկընալ,
մոռանալ>մոռնալ, ուրանալ>ուրանալ և այլն :

Անվանական բայերում, որոնք մեծ մասամբ կազմված են
ածականների արմատներից, սղվում է անալ-ի առաջին վանկի
ա-ն. հնչյունա՝ աղքատանալ>աղկաղնալ, անուշանալ>անուշնալ,
արթնանալ>արթըննալ, աւելանալ>էվէլնալ, քարձրանալ>փանձոր-
նալ, գողանալ>քողնալ, երկայնանալ>էրզըննալ, զգուշանալ>ուս-
կուշնալ, թօթեվանալ>թէթէվնալ, թուլանալ>թօլնալ, լայնանալ>
լաննալ, լուսանալ>լօսնալ, խլանալ>խուլնալ, խորանալ>խօրուն-
նալ, կարծանալ>զարծնալ, կշտանալ>զուշտնալ, հաստանալ>հաս-
տընալ, հոռանալ>հարռնալ, հիւանդանալ>հըվըղնալ, հնալ>
հիննալ, մեծանալ>մազնալ, մթանալ>մութնալ, շատանալ>շադ-
նալ, ուժովանալ>ուժօքնալ, սւանալ>սիվնալ, սղանալ>սուղնալ,
տաքանալ>դաքնալ, ցածանալ>ցազնալ, ցրտանալ>ցուրդնալ, բշ-
նալ>բիշնալ և այլն: Բացառություն է ծնրանալ>ծէրանալ բառը:

14.-Անոր վերջածանցով կազմված բարբառային բառերում
ածանցի ա-ն սղվում է, իսկ գրական բառերում այն մնում է ան-
փոփոխ. այսպես՝

Բարբառային բառեր - եկաւոր>էզվօր, թագաւոր>թաքվէր
"հատուկ անուն", ծոցաւոր>ծօսվոր "հղի", մանաւաւոր>ջաշ-
վօր, շատավոր>շաղվօր, պակասաւոր>քազասվօր "օրապակաս" :

Գրական բառեր - գլխաւոր>քըլիւավէր, թագաւոր>թաքավէր,
կնդծաւոր>գեղծավօր, հարկաւոր>հարգավօր ("արտաքնոց"), մեղա-
ւոր>մեղավօր, ուխտաւոր>ուխտավօր, փառաւոր>փառավօր:

15. Երկվանկ բառերի միջին վանկի ա-ն մի խումբ բառերում
մնում է անփոփոխ: Դրանք մեծ մասամբ գրական-կրօնական բառեր
են, մի քանիսն էլ՝ ընդհանուր հայերեն բառեր. օրինակ՝ ազա-
ւածել>ազադէլ, ապաշխարանք>աքաշխարանք, ապառաժ>աքառաժ, առա-
քեալ>առաքյալ, Առօրէլ, աւագան>ավագան, բամբասանք>փամբասանք,
ընտանիք>ընդանիք, խայտառակ>խայդառազ, խոստովանիլ>խօստօ-

վանիլ, կիւրակէ՝գիրագի, հակառակ՝հագառագ, համբարծում՝
համփարցում, հրամայել՝հըրամէլ, մարգարէ՝մարքարէ, միիթա-
րանք՝մըիթարանք, մուրացկան՝մուրասկան, յաւանակ՝ափանագ, յէ-
շատակ՝իշադագ, նահատակ՝նահդագ, նաադագ, նաւակատիք՝նավա-
զադիք, պահպանիչ՝բահբանիչ, պատարագ՝բադարաք, սատանայ՝սա-
դանա, սրբազան՝սուրփազան, վարագոյր՝վարաքուր, տապանակ՝
դաքանագ և այլն :

16. -Ա ծայնավորը կրել է նաև հետևյալ մասնակի հնչյու-
նափոխութիւնները.

Ա>օ. Բ-ից առաջ մի քանի բառերում ա-ն բմայնանում է
և հնչվում ինչպես առաջին շարքի ստորին բարձրացման ծայնա-
վոր օ. դրանք են՝ արիւն>օրին (օրինդէր, օրինթաթի, օրի-
նօդ), հարիւր>հօրիր, թարթիչ>թօրթիչ, թարթօլ>թօրթէլ, շարել>
շօրէլ, սարբինայ>սօրփէնի, ինչպես նաև թափել>թօփէլ և շա-
պիկ>շօքիք բառերում:

Ա>է. առնել>էնէլ, աւել>էվէլ, աւերել>էվրէլ, յարդ>
հէրթ, յարդանոց>հէրթնօց, պահել>բէյիլ, արծաթ>էրծաթ: Վեր-
ջին բառը կազմվել է երկաթ>էրզաթ բառի նմանակությամբ: Գերեզ-
ման>քէրէզմէր բառում գործում է ծայնավորների լիակատար ներ-
դաշնակության օրենքը:

Ա>ը. ասել>ըսէլ, կարել>կարենալ>գըրնալ, կողանդ>գա-
ղընդ, տարգալ>թըբալ, տանեցիք>ղընէցիք, լակել>լըգէլ:

Ա>օ. անարգել>անօրքէլ, թառամիլ>թօռմիլ: Այս բառերը
հավանաբար անցել են խարբեռողի բարբառից, որտեղ ա>օ հնչյու-
նափոխութիւնն Օրինաչափ է ¹: Զրոյրդան>չըրթօն բառում վեր-
ջին վանկի ա-ն բառամիջի ո>օ -ի առնմանությամբ դարձել
է օ, ապա ըստ § 39-ի սղվել է բառամիջի ո>օ-ն ՝ ջրորդան>
* չըրթօրթօն>չըրթօն: Նույն ձևով էլ կամար և առտիկ բաղադրիչ-
ներից կազմված գօմըուլօղիգ "ծալապատիկ նստած" բառում առա-
ջին վանկի ա-ն դարձել է օ, իսկ երկրորդ վանկի ա-ն՝ սըղ-
վել: Զարմաղ>ցօրմաղ բառում ա>օ -ն առաջացել է առաջին բա-
ղադրիչի մոդովրուական ստուգաբանության ընկալմամբ՝ իբրև ցո-
1. Հ. Աճառյան, Արմատական բառարան, հատոր 1, Երևան, 1926, էջ
637:

րենի մաղ:

Ա>ի անկանիլ >իյնալ բառում սղվել է բառամիջի ա-ն, բառասկզբի ա-ն վերջին վանկի ի-ի նմանությամբ դարձել է ի, նկ հնչյունախումբը ըստ § 92-ի դարձնւ է յ, ապա փոխվել է լծորդությունը՝ անկանիլ>ինկնիլ>իյնիլ>իյնալ :

Ծ

17. Բառասկզբի ե-ն միավանկ և բազմավանկ բառերում հիմնականում հնչվում է ինչպես է օ այսպես՝ ելանել>էլլալ, եպիսկոպոս>էրիսկօքօս, երազ>էլաժ, երանեակ>երնէգ, երդնուլ>էրթըմնալ, երդումն>էրթում, երես>էրէս, երւիլ>էրվալ, երէկ>էրէգ, երթալ>էրթալ, երկաթ>էրգաթ, երկայն>էրգան, երկայնք>էրգանք, երկինք>էրգինք, երկու>էրգու, Երուսաղէմ>էրսաղըմ, եփել>էփէլ և այլն:

Գրական բառերում ե-ն հնչվում է ինչպես յէ օ երգ>յէրք, երջանիկ>յէրչանիգ:

18. Բառասկզբի ե-ն կրել է նաև հետևյալ մասնակի հնչյունափոխությունները. երեք>իրէք և երեքշաբթի>իրէքշափթի բառերում առաջին վանկի ե-ն երկրորդ վանկի ե-ի տարնմանությամբ հնչյունափոխվել է ի-ի:

Երիցակին>իրիսգին և Եղունգն>ուղունգ բառերում երկրորդ վանկի ծայնավորների առնմանությամբ բառասկզբի ե-ն համապատասխանաբար հնչյունափոխվել է ի-ի և ու-ի:

Երեսուն>առսուն բառի ե>ա հնչյունափոխությունը բացատրվում է քառասուն>քառսուն բառի նմանակությամբ:

Եղբայր>ախփար բառում ե-ի դիմաց բարբառն ունի ա :

ե>ա հնչյունափոխությունը հատուկ է կը մյուղի շատ բարբառների : Դեռևս զրաբարում բառասկզբի ղ-ից առաջ բառերը կարող էին ստանալ ե կամ ա հենարանը. ինչպես՝ եղագ // աղագ, եղինճի աղինճ : Եղբայր>ախփար ձևն ըստ Հ. Աճառյանի կազմվել է հին հայերենի աղբայր երկրորդական ձևից:

Երեկոյ>ուղունգուն բառում ն-ի հավելմամբ ոյ-ը երկ- 1. Հ. Աճառյան, Քննություն Գոլստհայ բարբառի, Երևան, պետ. համալսարանի հրատարակչություն, 1941, էջ 35: .

բարբառային դիրք գրավելով՝ հնչյունափոխվել է ը-ի այս վերջինի առնմանությամբ էլ բառասկզբի և բառամիջի ե ձայնավորները դարձել են ը։ Երբ>յափ բառում ե-ի դիմաց բարբառը ունի յա (ը-ն ընկնում է)։ Բառասկզբի ե-ն հնչյունափոխվել է ի-ի հետևյալ օժանդակ բայերում՝ եմ>իմ, ես>իս, եմք>ինք։

19. Միավանկ և երկվանկ բառերում բառամիջի ե-ն սովորաբար հնչվում է որպես է (բացառությամբ ը-ից առաջ գտնված դիրքի)․ այսպես՝ արեթ>ափէթ, ածել>աժէլ, աներ>անէր, բերան>փէրան, բերել>փէրէլ, գետին>քէղին, գերան>քէրան, գիշեր>քըշէր, դեղ>թէղ, "քթախոտ", երես>էրէս, երեք>իրէք, խեղճ>խէղճ, խենթ>խէնթ, ծած>ժէժ, ծեղ>ժէղ, ծեր>ժէր, կարել>գարէլ, հեռ>հէղ, ձգ>ցէգ, ձեր>ցէր, ծեղք>ջէիկ, մեղք>մէիկ, նեղ>նէղ, չեչ>չէչ, վեր>վէր, վեց>վէց, տեղի>ղէղ, փետուր>թէփուր, քերեք>քէրէլ "քորեչ" և այլն։

Սակայն մի քանի միավանկ բառերի բառամիջի ե-ն հնչյունափոխվել է ի-ի․ այդ բառերն են՝ խելք>իիլք, մեր>միր, մեք>միրք, սեւալ>սեվ>սիվ, սեր>սիր "սերուցք", թեփ>թիփ, խեր>իիր, "մի տեսակ մածուն"։ Այս բառերի ածանցման կամ բառաբարդման ժամանակ ե-ի հնչյունափոխությունը պահպանվում է՝ անխիլք, սիվցիթ, սիվքիր, թիփօղ, թիփօղիլ և այլն։

20. Ռ-ից առաջ ե-ն հնչյունափոխվում է ա-ի․ ինչպես՝ բռն>փառ, եռ>առ (առ է " եռալուն մոտ է", այստեղից էլ առչօր՝ " եռացրած ջուր "), կշեռք>շառք, հեռի>հարու, լիսեռն>լըսառ, ձեռք>ցառք, ձմեռն>ցըմար, մեռեալ>մառէլ, մեռոն>մառօն, մեռանիլ>մառնիլ, սիսեռն>սըսառ, քեռի>քառի ։

21. Բազմավանկ բառերի երկրորդ վանկի ե-ն սովորում կամ հնչյունափոխվում է ը-ի, իսկ՝ առաջին և վերջին վանկերում հնչվում է ինչպես է․ օրինակ՝ ածելել>ազլէլ, ածըլէլ, ածելի, ածըլի, ազլի, արեգակն>արքազ, աւերել>էվրէլ, աւելել>ավլէլ, բարեկենդան>փարգէնթան, երեսուն>առսուն, կարել>կարէնալ>զըրնալ, հայելիք>հայլիք, վայելել>վայլէլ, վայելումն>վայլում, վախենալ>վախնալ, ի վերայ>վըրա և այլն։

Սակայն բազմավանկ բարդ, ածանցավոր գրական բառերի երկրորդ վանկի ե-ն հնչվում է է․ այսպես՝ արեղայ>ափէղա, ազա-

նելիք>հաքնելիք, աներես>անէրէս, աներծագ>անէրցաք, աւելա-
նալ>էվէլնալ, աւետիք>ավէդիս, բարեկամ>փարէզամ, բարեկենդան>
փարգէնթան, բարերար>փարէրար, երեքշաբթի>իրէքշափթի, խաբե-
քայ>խափէփա, համբերել>համփէրէլ, համեստել>համդէսէլ, հոգե-
ղարծ>հօքէթարց, հոկտեմբեր>հօգդէմփէր, նոյեմբեր>նօյէմփէր,
ջրհեղեղ>ջըրէդէդ, սեպտեմբեր>սէգդէմփէր և այլն:

22. Բառամիջի եւ կրել է նաև հետևյալ մասնակի փոփո-
խութիւնները.

ե>ա. մեծ>մանծ, մեծանալ>մազնալ.

- -

ե>ի. աւել>ավիլ (առ ավել բառից տարբերվելու համար)
աւետարան>ավիդարան, հրեշտակ>հըրիշտագ :

ե>ը ` սեղմել>սըխմէլ.

ե>օ՝ աղեղն>աղօղ, ցերեկ>ցօրէգ, չորեքշաբթի>չօրօք -
շափթի: Վերջին բառի ե>օ-ն բացատրվում է ը>օ-ի առաջընթաց
առնմանութեամբ: Ցօրէգ բառը կազմվել է օր բառի նմանակու-
թեամբ :

է

23. Գրաբարյան է-ն բարբառում բոլոր դեպքերում հիմնա-
կանում հնչվում է ինչպես է.

Բառասկզբի միակ օրինակը էշ>էշ բառն է: Գրաբարում և
աղդի հայերենում իջանել բառի արմատը՝ էջ, պահպանվում է
բարդութիւնների մեջ և հրամայական եղանակի եզակիում. օ-
րիծակ՝ վայրէջք, ելւէջ, էջ: Ենշտակորույս լինելով, արմա-
տի է-ն հնչյունափոխվում է ի-ի՝ իջանել, իջուցանել, իջեց-
նել, իջնել և այլն: Մալաթիայի բարբառում արմատի է-ն անփո-
փոխ է մնում նաև անորոշ դերբայում՝ իջանել>էշնալ, իջու-
ցանել>էշցունէլ: Միայն այդ բառի անցյալի հիմքից կազմված
ծանրում, շնշտակորույս լինելով, է-ն հնչյունափոխվում է
ի-ի՝ իչա, իչար, իչավ, իչիր և այլն: Նույնն ենք նկատում
նաև տիրացու>դէրացու բարդ բառի առաջին բաղադրիչում՝ տէր-
դէր :

Բառամիջում՝ ալէլուիա>ալէլույա, ամէն>ամմէն, ան-
գէտ>անքէդ, անէծք>անէսկ, առէջ>առէշ, բզէգ>փրզէգ, գէշ>
քէշ, դէմ>թէմ (թէմ թիմաց) հանդէպ (ք)>հանդէպկ " դիպված,

առաջար " , մէջ>մէջ, մէջք>մէջկ, շէն>շէն, պէս>բէս, սա-
պէս>սաբէս (սաբէս -նաբէս" արտահայտութիւն մեջ, որ նշանա-
կում է „այսպես- այնպէս") , պէտք>բէտկ, սէր>սէր, տէր>դէր,
բէն>բէն, օրէնք>օրէնք:

Բարբառում բառաւորները է-ով հետևյալ բառերը կան՝

Թէ, մարգարէ և կիւրակէ : Առաջին բառում է-ն մնացել է ան-
փոփոխ: Այս բառը սովորաբար գործածվում է ժխտական չ ածան-
ցով կազմված բարդութիւնների մեջ՝ չէթէ, չէնէ Թէ: Կիւրակէ>
գիրագի բառում էջի հնչյունափոխութիւնը կատարվել է իւ-ի
փոփոխութիւնից հետո՝ առաջընթաց առնամանությամբ:

Բառաւորներում անփոփոխ է մնում նաև զրաբարի բացառա-
կան հոլովի է-ն՝ շուգայէն, փէրնէն, ջագդէն և այլն:

24. Մի քանի բառերում բառամիջի է-ն հնչյունափոխ -
վում է ը-ի . ինչպես՝ Նրուսաղէմ>Նրսաղըմ, դէպ ի վայր>Թըբի-
վար, դէպ ի վեր>Թըբի վեր: Կոպդէք>գըղբաք բառում առկա է
է>ա հնչյունափոխութիւնը:

Ը

25 Գրաբարից ը-ով սկսվող հետևյալ բառերն են անցել
բարբառ, որտեղ ը-ն մնացել է անփոփոխ՝ ընկեր>ընգէր, ընկոյզ>
ընգօզ, ընտրել>հըյրէլ, ընտանիք>ընդանիք:

26. Որպես հայերենի ընդհանուր օրինաչափութիւն, եր-
կու և ավելի բաղաձայնների միջև լսվում է գաղտնավանկ ը-ն .
Մալաթիայի բարբառում գաղտնավանկի ը-ն անփոփոխ է մը-
նում այն բառերում, որոնց բարբառային ձևի մյուս վանկում
կամ վանկերում առկա են ա, է ձայնավորները. օրինակ՝ բըռ-
նել>իըռնէլ, խմել>խըմէլ, կտրել>գըյրէլ, կրակ>գըրազ, գրել>
բըրէլ, ճրագ>ջըրագ, մանր>մանդըր և այլն:

27. Հին հայերենի գաղտնավանկի առաջին վանկի ը-ն ձայ-
նավորների նարդաշնակությամբ փոխվում է ու-ի , եթե բարբա-
ռային ձևերի հաջորդ վանկերի ձայնավորը ու-ն է. ինչպես՝
ողում>թուլում, գրոյց>գուրուց, թթու>թուլու , քնջուկ>թուն-
ջուկ, թոյուն>թուռչուն, ծնունդ>ծունուկ, կծու>գուծու ,
կկուզ>գուզուզ, կնուներ>գունունք, կրունկ>գուրունք, ճկոյթ>

ջուրուծ, մսուր>մուսուր, մըջիւն>մուրչում, պտուղ>բուղուղ,
սմբուլ>սումբուլ, սնդուկ>սունդուկ, տխուր>դուխուր, փշուրք>
փուրշունք, փրփուր>փուրփուր, ճնճղուկ>ջունջուղուկ: Ու-ն

օ-ի հնչյունափոխված բառերում հիշյալ օրենքը չի գործում .

ինչպես՝ կտուց>զըթնօց, գլուխ>քըլօխ:

28. Նախորդ կամ հաջորդ վանկերի ի, ո>օ ձայնավորների
ներդաշնակությամբ գաղտնավանկի ը-ն հնչյունափոխվում է ի-ի
կամ օ-ի. օրինակ՝ լիտր>լիդիր, փնթի>փինթի, ոսկը>օսկօր ,
բղող>փօղօղ , բրինձ>փրինձ : Հետընթաց լրիվ աոնմանությամբ -
ը-ն հնչյունափոխվում է ա-ի նշխար>նախար բառում:

29. Արդի հայերենի և մյուս քարթառնարի նման Մալաթիայի
քարթառի բառերը բառավերջում ը- են ստանում որոշյալ առման
ժամանակ. այսպես՝ դունը, թասը, մարթը, քիրքը, ցառքը և այլն:
Որոշիչ հոդի գիտակցման երևույթի հետևանքով եաւթն, ութ, ինն,
տասն թվականները և ինքն դերանունը բառավերջում ստանում են
ը, որը ընկալվում է իբրև այդ բառերի արմատական հնչյուն՝
յօթը, ութը, իննը, դասը, հինքը:

ի

30. Բառասկզբի ի-ն մնում է անփոփոխ. օրինակ՝ իլիկ>իլիկ,
ինն>իննը, ինչ>ինչ, իշխան>իշխան և այլն:

31. Երկրորդ վանկում այլ ձայնավոր, իսկ առաջին վանկում
ի ունեցող երկվանկ բառերի բառամիջին ի-ն հնչյունափոխվում
է ը-ի . այսպես՝ գիշեր>քըշէր, գիտեմ>քըդէմ, իրար>հըրար ,
լիզել>լըզէլ, լինիլ>ըլլիլ, լիսեոն>լըսառ, կիսել>զըսսէլ,
հիւանդ>հըվանդ , ծիւթուկ>ցիթուկ>ցըթուկ "կուպր" , մե-
նակ>մինակ>մընազ, միջնակ>մըշնէզ, շինել>շընէլ, շինծու>
շընծու, շիւանք>շըվան, սիսեոն>սըսառ, վիճակ>վըջազ, բայց՝
շիտակ>շիդազ :

32. Բառաբարդությունների մեջ ի-ն սղվում կամ հնչյու-
նափոխվում է ը-ի. բարի երեկոյ>փառընգուն, բարի լոյս>փար-
լօս, տանտիկին>դանդըզին:

33. ի-ն հնչյունափոխվում է ը-ի հետևյալ բազմավանկ բա-

ոսրի միջին վանկում. այսպես՝ անիծել > անքծել, խիպիլիկ > խրքրիկ, կաթողիկոս > զաթողգոս, հանդիպիլ > հանդրբիլ, մինաւոր > մընավոր, միխթարել > մըխթարել:

34. Բացի վերը նշված (§§ 31-33) դեպքերից, մյուս բոլոր դիրքերում (և բառամիջում, և բառավերջում) ի-ն մընում է անփոփոխ. այսպես՝

Բառամիջում՝ աղջիկ > աղչին, գիրք > քիրք, դրացի > թըրացին, գատիկ > զաղիկ և այլն:

Բառավերջում՝ ագի > աքի, աղի > աղի, անալի > աննի, գարի > քարի, գինի > քինի, լեղի > լէղի, կաշի > զաշի, հոգի > հօքի, ծի > ցի, մատանի > մաղնի, քնոի > քնոի և այլն:

Գրաբարյան հեռի և շողիք բառերի ի-ի փոխարեն բարբառն ունի ու՝ հարու և շօղուք:

35. Ինչպես արդի հայերենում, այնպես էլ բարբառում տնդի > ղէղ բառի վերջին ի-ն ընկնել է: Մակայն բարբառն արդի հայերենի նման արդեն պատրաստի վիճակում գրաբարից վերցրել է մի շարք բառածևեր, որտեղ տնդի բառը մնացել է անփոփոխ. օրինակ՝ անտնդի > անղէղի, ուխտատնդի > ուխտաղէղի:

Ո

36. Բառասկզբում ո-ի դիմաց բարբառը հիմնականում ունի օ. օրինակ՝ ուլորն > օւլրէլ, ուլորտանալ > օւլըրդիլ, ողբալ > օխիալ, ողջանալ > օխչընալ, ոջիլ > օչիլ, ոռ(ք) > օրք, "հատակ", ոսկի > օսպի, ոսպն > օսպ, ոսկր > օսկօր, որք > օրփ և այլն: Նույն դիրքում որ > ուր, ու, ոչ > ունչ բառերում բառասկզբի ո-ի դիմաց բարբառն ունի ու, իսկ ով > վավ բառում՝ վա:

Ողկույզ > զօզ բառում սղվել է բառասկզբի ող վանկը:

37. Միավանկ և երկվանկ բառերի բառամիջի ո-ի դիմաց հընչում է օ. այսպես՝ բոքիկ > փօփիկ, բովհրսլ > փօրհէլ, գող > քօղ, գովսլ > քօվէլ, գործ > քօրծ, դժոխք > թըժօխկ, դող > քօղ, ժողով > ժօղօվ, խոզ > քօզ, խոնարհ > քօնար, խոս > քօղ, խոց > քօց, ծոմ > ծօմ, ծով > ծօվ, կոթ > զօթ, կոխել > զօխել, կոչնակ > զօշնակ, կոպ > զօք, կով > զօվ, հոգի > հօքի, հող > հօղ, հոտ > հօղ, չոր > չօր, չորք > չօրս, պորտ > քօրդ, սոխ > սօխ, փոխինդ > փօխնիդ և այլն:

Նույն ձևով ոտ, որդ վերջածանցների ո-ի փոխարեն հընչ-

վում է օ. օրինակ՝ աղտոտ>աղղող, թնփոտ>թիփօղ, մրոտ>մոււրօղ, ողիւոտ>օղօղ, որղնոտ>օրթնօղ և այլն: ճանապարհորդ>ջամփօրըղ, ուղղորդ>օղօրթ, փոխանորդ>փօխնօրթ և այլն:

38. Ուր հնչյունախմբով վերջացող բառերի ը-ն հետևյալ բառերում ը-ից առաջ հնչյունափոխվում է է-ի. խմոր>խրմէր, (խրմէրէլ, խրմէրօղ), խնծոր>խընծէր, խուրոր>խօլէո "խօլեո-խօլէո հայէցավ" ջրհոր>ջըխվէր: Ը-ի ազդեցութեամբ պետք է բացատրեն նաև տորոն>դօրէն բառի ո>է-ն: Մնացած բառերի նույն դիրքի ը-ն հնչում է օ. այսպես՝ բոլոր>փօլօր, խստոր>սըխտօր, կլոր>զըլօր, սալոր>սավլօր և այլն:

Աւոր վերջածանցով կազմված բարբառային ձևերում, երբ մթազնվել է արմատի իմաստը, ը-ն հնչյունափոխվում է է-ի. օրինակ՝ թագաւոր>թաքվէր "հատուկ անուն", գլխաւոր>քըլխավէր, "ամուսին", մեծաւոր>մէզվէր: Իսկ երբ պարզ գիտակցվում է այդ բառերի ածանցյալ լինելը, ո>օ-ն մնում է անփոփոխ. այսպես՝ ծոցաւոր>ծօսվօր, եկաւոր>էզվօր, շատաւոր>շաղվօր, պակասաւոր>բազասվօր: Գրական փոխառութիւնների մեջ այս ածանցի ո>օ-ն նույնպես մնում է անփոփոխ. ինչպես՝ կեղծաւոր>գէղծավօր, հարկաւոր>հարգավօր "արտաքնոց", մեղաւոր>մէղավօր, ուխտաւոր>ուխտավօր, փառաւոր>փառավօր և այլն:

39. Օռււյանկ կամ բառավանկ բառերի միջին վանկի ը-ն հնչյունափոխվում է ը-ի կամ սղվում, իսկ մյուս վանկերում մնում է անփոփոխ: ինչպես՝ գլորել>քըլղըրէլ, ժողովարան>ժօղվարան, ժողովել>ժօղվէլ, ժողովողը>ժօղվօխկ "հանգանակութիւն" խորովել>խօրվէլ, կոտորել>գօյրէլ, մոլորիւ>մօլրիլ, կոտորատել>գօղըրդէլ, ոլորել>օլըրէլ, ջրորդան>ջըրթօն, սովորել>սօրվիլ, սոթոթել>սօթտէլ, փողորակ>փօրդանք, պատառոտել>բաղըրդէլ և այլն:

Այս օրսնքին չեն ենթարկվում՝

ա) Այն բազմավանկ բառերը, որոնց արմատի վերջին վանկի ը-ն ածանցի ձայնավորն է. ինչպես՝ աղտոտիլ>աղղօղիլ, թնփոտիլ>թիփօղիլ, հողոտիլ>հօղօղիլ, մրոտել>մոււրօղէլ, համովանալ>համօվնալ և այլն:

բ) Արոնական կամ գրական բառերը՝ ողորմած>օղօրմած, ողորմիլ>օղօրմիլ, քրիստոնեայ-քըրիստօնյա, եպիսկոպոս>էքիսկօթօս, մեռոնել>մառօնէլ և այլն:

40. Այս բոլորից բացի ը-ն հնչյունափոխվում է ա-ի :
 շնորհավորել>շննավորել, շննավորել բառում՝ հաջորդ վան-
 կի առնմանությամբ, ինչպես նաև մոխիր>մախիր և մոռանալ>մառ-
 նալ բառերում : Վերջին բառում ու>ա հնչյունափոխությունը
 թնրևս կարելի է բացատրել վերջնավանկի ա-ի հետընթաց լրիվ
 առնմանությամբ : Կոպղել>գըղբել բառում ը-ն հնչյունափոխվում
 է ը-ի, իսկ բողկ>փէղգ և շեռհող>շըռֆէղ բառերում՝ է-ի :

Ու

41. Հին հայերենի ու ձայնավորը մալաթիայի շարքառում
 քառասկզբում հիմնականում մնում է անփոփոխ. այսպես՝ ուզել>
 ուզէլ, ութ>ութը, ուլունք>հուլում, ուխտ>ուխա, ունդ>ունդ,
 ունիմ>ունիմ, ուսանիլ>ուսնիլ, ուտել>ուդէլ, ուրախ>ուրախ,
 ուրբաթ>ուրփաթ և այլն :

Նույն դիրքի ու-ն հնչյունափոխվում է օ-ի՝ ուր>օր ,
 ում>օմ, ուղղորդ>ղօրթ, ուշ>օշ (նաև ուշ) բառերում :

42. Բառամիջի ու-ն միավանկ և երկվանկ բառերում շեշտի
 տակ մնում է անփոփոխ . ինչպես՝ աշուն>աշունք, ապուր>ա-
 բուր, ապրուստ>աբրուստ, բուսանիլ>փուսնիլ, բուրդ>փուրթ ,
 բուք>փուք, գարուն>քարուն, երդումն>էրթում, երեսուն>առսուն,
 թաղումն>թաղում, թնջուկ>թունջուկ, թռչուն>թուռչուն, թութ>
 թութ, խունկ>խունգ, ծնունդ>ծունունդ, ծունկն>ծունգ, կակուղ>
 գագուղ, կնունք>գունունք, կուշտ>գուշտ, կուռք>գուռք, կուտ>
 գուդ, կուրծք>գուրսկ, հում>հում, ծուկն>ցուկ, մուխ>մուխ ,
 մուկն>մուգ, շուն>շուն, պտուղ>բուղուղ, սուգ>սուք, սուղ>
 սուդ, սուր>սուր, փետուր>թէփուր, քաասուն>քաոսուն, քուն>
 քուն և այլն :

43. Մի բանի միավանկ բառերում՝ ղ և ջ ձայնեղներից հե-
 տո. ու-ն հնչյունափոխվում է օ-ի. ինչպես՝ դու>թօն, դուք>
 թօք, դուռն>թօռ, դուրս>թօրս, ջուր>չօռ :

44. Բազմավանկ բառերի երկրորդ վանկի ու-ն սղվում է
 կամ հնչյունափոխվում է ը-ի, օրինակ՝ Երուսաղեմ>էրսաղմ, պը-
 տուտիլ>բըղըղիլ, տանուտէր>դանդէր, գրուցել>գուրցէլ : Վերջի-
 նում թվում է թե դրափոխությամբ ու-ն անցել է ը-ից առաջ : Սա-
 չկայն գրոյց>գուրուց արմատից կազմված բայական ձևը՝ գուրուցել>

զուրցել, մեզ մտածել է տալիս, որ այստեղ գործ ունենք ոչ թե դրափոխության, այլ սղման փաստի հետ:

Այս օրենքին չեն ենթարկվում.

ա) Այն բարդ բառերը, որոնց առաջին բաղադրիչը վերջանում է ու-ով՝ երկուշաբաթի, էրգուշափի.

բ) Բառարմատի վերջին վանկում ու ունեցող ածանցյալ բառերը. ինչպես՝ անուշանալ > անուշնալ, զգուշանալ > ուսկուշնալ, երկուական > էրգուբազան:

գ) Վերացական գոյականներ կազմող ու թիւն ածանցի ու-ն օրինակ՝ գէշուիւն > քէշուիւն, բարուիւն > փարուիւն, զոդուիւն > քօդուիւն և այլն:

դ) Պատճառական բայերի ու ցանել > ցունել վերջավորության ու-ն. այսպես՝ ազուցանել > ֆաբցունել, իջուցանել > էջցունել, դողացուցանել > թօխցունել և այլն:

45. Գրաբարի անորոշ դերբայի ու վերջավորության փոխարեն բարբառն ունի ալ կամ էլ. այսպես՝ առնուլ > առնել, զենուլ > զէնել, ուռնուլ > ուռնէնալ (կազմված են > էն բաղադրական ածանցով), լնուլ > լէցնել, յաւելուլ > էվէլցունել: Վերջին բառը կազմվել է աւել > էվէլ արմատից՝ ցունել ածանցով և դերբայական վերջավորությամբ, որով սովորաբար կազմվում են պատճառական բայեր: Անփոփոխ է մնացել թողուլ > թօղուլ բառը:

46. Բառավերջի ու-ն մնում է անփոփոխ. ինչպես՝ երգու > էրգու, թթու > թուիւ, լեզու > լէզու, կատու > գաղու, կծու > գուծու, հերու > հէրու և այլն: Նույն դիրքում լու > լօ բառում ու-ի դիմաց բարբառն ունի օ:

47. Չայնավորնսրից առաջ ու-ն փոխվում է վ-ի. ինչպես՝ աստուած > ասված, զգուիլ > զըզվիլ, բուրուառ > փուրվառ, թթուիլ > թըթվիլ, կծուիլ > զըզվիլ, կոուիլ > զըռվիլ, լուալ > վըլալ (դրափոխությունը կատարվել է հնչյունափոխությունից հետո), լուացք > վըլասկ, չուան > չըվան, նստուածք > նըստվասկ, յունուար > հունվար, կովարար > զըռվարար, փետրուար > փէդըրվար և այլն: Պատուհան բառում հ-ի անկումից հետո ու-ն ա-ից առաջ դարձել է վ-իսկ առամնային դ-ի ազդեցությամբ շրթնատամնային վ-ն դարձել է ֆ՝ բաղձան: Դժուար > թըժար բառում ու-ն սղվել է:

ու-ով վերջացող բառերի հոլովման կամ ածանցման ժա -

մանակ բառավերջի արմատական ու-ն ընկնելով հոլովիչի կամ
ածանցի ծայնավորից առաջ, վերոհիշյալ օրինաչափություններն ունեն-
պես դառնում է վ. այսպես՝ կառու-ի>գաղվի, լեզու-ի>լեզ-
վի, լեզուանի>լեզվանի, հերուան>հերվան և այլն:

48. Այս բոլորից բացի ու-ն հնչյունափոխվել է օ-ի
հետևյալ բառերում՝ գլուխ>քըլօխ, թրթուռ>թօրթօր, կաուց>
գըթնօց. վերջին բառում ուց-ը դիտվելով իբրև ածանց՝ վերա-
իմաստավորվել է -նօց ածանցի:

49. Գրաբարում տարբերվել են -ուտ և ուտ վերջածանցնե-
րով կազմված գոյականներն ու ածականները: Առաջինով կազ-
մվածները՝ արտահայտում են " Այդ բանից շատ ունենալ " ի-
մաստը. օրինակ՝ հողուտ, ծաղկուտ, թփուտ, փշուտ, քարուտ,
ջուտ և այլն: -ուտ ածանցով կազմված գոյականներն ու ա-
ծականները սովորաբար արտահայտում են " Այդ նյութին քսված
կամ ապականված լինելը " . օրինակ՝ աղտուտ, մրոտ, որդնուտ,
իւղոտ և այլն: Այդ երկու ածանցների փոխարեն Մալաթիայի
բարբառում հանդես է գալիս միայն օղ ածանցը, որն արտահայ-
տում է նշված երկու ածանցների իմաստները:

Բ. ԵՐԱԲԱՐԱՐԱՆՆԵՐԻ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

50. Գրաբարյան այ, ալ(օ), եա, իւ(ել), ոյ երկբարբառ-
ներն են դրսևորվել Մալաթիայի բարբառում՝ ենթարկվելով այլ
և այլ փոփոխությունների: Գրաբարյան եայ, եալ, իայ, լոյ ե-
ռաբարբառները բարբառում չեն դրսևորվել: Սրանցից այ-ը զրա-
բարում հանդես էր գալիս բառերի թեքման ժամանակ, իայ եռա-
բարբառով կար միայն բառը, որը չի անցել բարբառ: եայ,
եալ եռաբարբառները՝ զրաբարից բարբառն անցած մի քանի բառե-
րում գտնվում են բառավերջին բաց վանկում, ուստի դադարում
են եռաբարբառ լինելուց և դիտվում են իբրև եա երկբարբառից
և ւ>լ կամ յ ծայնորդներից կազմված հնչյունախմբեր: Ալ
(օ), այ, ոյ, իւ(ել) երկբարբառները քննության ենք ենթարկել
միայն փակ վանկում գտնված դիրքում, այսինքն՝ երբ նրանց
հաջորդում են բաղաձայն հնչյուններ: Զայնավորների միջև կամ
բառավերջում այդ երկբարբառների ծայնորդ տարրը վերածվում է

բաղաձայն հնչյունի: Ատանձին դեղքսրում, երբ անհրաժեշտու-
թյուն է գագցվել մականքանելու հնչյունափոխական որոշ սրե-
վույթներ, երկբարբառները քննության ենք սնարկել նաև ձայ-
նավորնայի միջև գտնված դիրքում: Մալաթիայի բարբառը չունի
ոչ երկբարբառներ և ոչ էլ նոսքարբառներ:

Այ

51. Հին հայերենի այ երկբարբառի դիմաց բարբառը բա-
ռասկզբում հիմնականում ունի յ. ինչպես՝ այդ>անդ, անդի, այդ-
չափ, այդքան>անդչափ անդքան, այդորիկ>անդօնք, այն>ան, անի,
այնչափ>անչափ, այսքան>անսքան, այսօրիկ>անօնք, այսօր>անօր,
այրել>անրել, այր (իկ)>անրիգ, այրուք>անրուք "այրվածի մնա-
ցորդ", անրիգմարթ, անրիգընիգ, բայց՝ որքևայրի>վօրփէվարի,
որը գրական լեզվի ազդեցության արդյունքն է: Այդ հաստատվում
է բառասկզբի ու>վօ հնչյունափոխությամբ, ի տարբերություն բար-
բառի նույն դիրքի ու>օ հնչյունափոխությանը (տես § 36):

ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆ - Այգի>էքի բառում յ-ի դիմաց բարբառն
ունի է, հավանաբար այս հնչյունափոխությունը առաջացել է
ագի>քի բառի հետ նույնանալու վտանգից խուսափելու անհրա-
ժեշտությամբ:

Այլ բառն ունի բարբառային երկու տարբերակ՝ ալ (ա)
և էլ :

52. Բառամիջում միավանկ և երկվանկ բառերի այ երկբար-
բառը ը ձայնորդից առաջ հնչյունափոխվում է յ-ի, իսկ մնացած
դիրքերում՝ ա-ի: Այսպես՝

Այ>ա. երկայն>էրգան, երկայնք>էրգանք, լայն>լան, լայ-
նանալ >լաննալ, լայնք>լանք, խայթել>խաթել, ծայթին>զաթին,
կայծկըլտալ>զազգըլդալ, ծայն>ցան, ծայնիկ>ցանիգ, մայթիլ>ջա-
թիլ, տայգըլդաքըր, դաքիր, ցայթել>ցաթել, ցայթքել>ցատկել,
բայլել>բալլել : Բառամիջում այ-ը անփոփոխ է մնացել պայ-
ծառ>բայծառ գրական բառում :

Այ>յ. ծայր>ծանր, հայր>հանր, մայր>մանր, վայր>վանր, այս-
տեղից էլ վանրմարթ "ստոր արարած", սկեսրայր>գէսրանր:

Մի քանի բառերում այ-ը հնչյունափոխվում է ա-ի, չը -

նայած ը-ից առաջ գտնված դիրքին. եղբայր>ախիար, դէպ ի վայր> թըբի վար:

Փայտ>փաղ բառում այ-ը հնչյունափոխվում է յ-ի, իսկ այդ բառից կազմված փայտահատ>փէղաղ բարդության մեջ այ երկ-բարբառը հնչյունափոխվում է է-ի՝ անցնելով այ>յ>է-ստիճան-ներով:

53. Բազմավանկ բառերի երկրորդ վանկի այ երկբարբառը հնչյունափոխվում է ը-ի, ինչպես՝ երկայնանալ>էրզըննալ, եղբայրանոյն>ախիբրանուն "խաչեղբայր", իսկ մի քանի բազմ-վանկ բառերում այ-ը ընկնում է՝ սատանայութիւն>սաղանութուն, փեսայութիւն>փէսութուն, տղայութիւն>ղըղութուն : նույն ձևով էլ հրամայեա և հրամայեցէք ձևերում համախակի գործածության հետևանքով այ-ը "մաշվել", ընջվել է՝ հըրամմե, հրամմէցէք:

54. Բառավերջում այ-ը, իբրև ոչ երկբարբառ, միավանկ բառերում արտասանվում է այ, իսկ բազմավանկ բառերում՝ ա. հայ>հայ, ագուգայ>հաքուքա (տես § 169), որոշ բառերում հո-լովման ժամանակ բառավերջի այ-ը ընկնում է. ինչպես՝ փեսայ>փէսա-փէսին, փէսէն, տղայ>ղըղա-ղըղուն,ղըղէսմէն, սատանայ>սաղանա-սաղանին և այլն:

55. Բառավերջի այ-ը երկբարբառային դիրք է գրավում ք հոգնակերտից առաջ: Այս դեպքում այ երկբարբառը հնչյունա-փոխվում է է-ի. այսպես՝ ճամփայք>ջամփէք, սատանայք>սաղա-նէք, տղայք>ղըղէք (նաև ղըղաք), փեսայք>փէսէք, քահանայք>քահանէք և այլն :

ԱԼ

56. ԱԼ երկբարբառը հայերենում պատմական հնչյունափո-խությամբ վերածվել է օ-ի: նույն օրինաչափությունը առկա է նաև Մալաթիայի բարբառում, այսպես՝

Բառասկզբում՝ ալզնել>օքնէլ, ալզուտ>օքուդ,

ալծանել>օծէլ, ալծ>օց, ալդ>օդ, ալտար>օդար, ալր>օր, ալրհնել>օրշնէլ և այլն:

Բառամիջում՝ աղալթք>աղօտկ, աղալթել>աղօթէլ, ամալթ>

ամօթ, այսալր>յսօր, գալտի>քօդի, գալրու-թիւն>գօրութուն, խալսիլ>խօսիլ, խալսք>

խօսկ, ծանաւթ>ծանօթ, կարաւտ>գարօդ, մաւտ>մօդ, մաւրուք> մօրուք, նաւսր>նօսըր և այլն :

Միայն յաւնք բառում աւ-ի փոխարեն բարբառն ունի ու՝ ունք: Հաւանաբար աւ>օ հնչյունափոխությունից հետո այս բառում օ-ն այլ ջարբառների ազդեցությամբ դարձել է ու :

ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆ .- Ինչպես գրաբարում, այնպես էլ Մաւա- թիայի բարբառում, աղաւնի>աղըվնի բառի աւ-ը, չնայած բաղա- ծայնից առաջ գտնված դիրքին, չի պարզեցվել: Հաւանաբար ւ ծայնորդից առաջ արտասանվել է ը ծայնավորը, որը խոչընդոտել է հիշյալ երկբարբառի պարզեցմանը ¹:

ԾԱ

57. Եա երկբարբառը միշտ գտնվում է վերջին վանկում : Բարբառում այն հիմնականում հնչյունափոխվում է է-ի: Ինչպես՝ առաջնեակ>առչընէգ, լեառն>լէո, ապա ըստ § 20-ի՝ լաո, դայեակ> թայէգ, Ռահէգ, Երանեակ>էրնէգ, լեարդ>լէրթ, Իւրեան>հրրէն, կորեակ>գօրէգ, վառեակ>վառէգ :

58. Յորեան>ցօրին և առեան>աղին բառերում եա-ի դիմաց բարբառն ունի ի :

59. Ութիւն ածանցով կազմված վերացական գոյականների սեռական հոլովի եա-ի փոխարեն բարբառն ունի ա: Ինչպես՝ բա- րութիւն-բարութեան>փարութուն-փարութան, մեծութիւն-մեծու- թեան>մանծութուն-մանծութան և այլն :

60. Ե խոնարհման պարզ բայերի անցյալ կառարյալի եզակի 3-րդ դեմքի և բուն հրամայականի եզակի 2-րդ դեմքի եա-ի փո- խարեն բարբառն ունի է, այսպես՝ գրեա՝քըրէ, գրեաց>քըրէց, սի- րեա՝սիրէ, սիրեաց>սիրէց և այլն :

61. Եայ-ը և եաւ-ը հանդես են գալիս որպես էա երկբարբա- ոից և որևէ ծայնորդից կազմված հնչյունախմբեր, որտեղ ւ ծայ- նորդը դառնում է վ, յ-ն՝ ընկնում, իսկ եա-ն օրինաչափորեն հնչյունափոխվում է է է-ի: Առաջինով կազմվում են հարաբերական ածականներ՝ արծաթեայ>էրծըթէ, մազեայ>մազէ, ոսկեայ>օսկէ և այլն :

1. Տե՛ս Ա.Ս. Աբրահամյան, Գրաբարի ձեռնարկ, Երևան, 1959, էջ 7 և 4. Առաքելյան, Հայոց լեզվի հնչյունաբանություն, Երևան, 1953, էջ 158 :

Այս տեսակետից հետաքրքիր է առաքեալ բառը: Որպես հատուկ անուն գործածելիս եա-ն դառնում է է՝ Առաքել, իսկ կրոնական քարոզիչի իմաստով գործածվելիս եա-ն հնչյունափոխվում է յա-ի՝ առաքյալ :

ԻԼ(ԵԼ)

63. Դեռևս գրաբարի շրջանում եւ՝ երկբարբառի արտասանությունը նույնացել էր իւ-ի արտասանության հետ: Ետևում ունեին այդ երկբարբառների զուգահեռ գրություններ՝ ալելը//ալիլը, աղբելը//աղբիլը և այլն: Ինչ վերաբերում է իւ-ի և եւ-ի՝ ծայնավորից առաջ կամ բառավերջում գտնված դիրքին, ապա նրանք կորցնում են իրենց երկբարբառային բնությունը և արտասանվում որպես ի, ե՝ ծայնավորից և ւ՝ ծայնորդից կազմված հնչյունախմբեր: Ինչպես՝ անձրեւ, հարգել, ձեւ, ցեղ, թեւ, Եսեւ, երեւիլ, երվալ, ազնիւ, ազնիվ, պատիւ, բաղիվ, արծիւ, արծիվ, կոհիւ, զբոհիվ և այլն:

64. Դ՝ բաղաձայնից առաջ իւ-ը (եւ-ը) դառնում է է. Ինչպես՝ գիւղ, գեւղ, քէղ, գիւղացի, քէղացի, ճիւղ, ջէղ: Իւղ, եւղ՝ բառը բարբառում ունի յէղ ձևը: Այս բառն ըստ երևույթին կազմվել է եւղ ձևից, ուր ւ ծայնորդն ընկել է ի՝ իւղաբեր, օղափէր հատուկ անվան մեջ իւ-ի դիմաց բարբառն ունի օ:

65. Բառասկզբում իւ-ի դիմաց հնչվում է ի՝ միայն իւր, իր բառում:

66. Բառամիջում իւ-ը կրել է հետևյալ հնչյունափոխությունները:

ա) իւ > ի՝ ալիւր, ալիլ, աղբիւր, աղբիլ, արիւն, արիլ, կիւրակէ, կիւրագի, հարիւր, հարիլ, հերիւն, հերիլ, ծիւթ, ծիլ: Բացի վերջինից, մնացած բառերում իւ-ը գտնվում է ը ծայնորդի մոտ:

բ) իւ > օ՝ սիւն, սօն, ծիւն, ցօն, աղիւս, աղօս.

գ) իւ > ու՝ հիւսել, հուսել, մըլիւն, մուրչում.

Ատիւծ, առյուծ բառը գրականից անցած ձև է:

67. Ութիւն ածանցի իւ-ի դիմաց բարբառն ունի ու. Ինչպես՝ մեծութիւն, մանձութիւն, բարութիւն, փարութիւն և այլն:

ՈՅ

68. Բառասկզբում և բառավերջում ոյ երկբարբառը դառնում

է ու: Երկու դիրքում էլ բարբառում մի-մի օրինակ կա՝ ոյծ> ուծ, երակոյ>ուուունգուն :

69. Բառամիջում ոյ-ը ինչպես գրաբարում, այնպես էլ բարբառում գտնվում է շնշտի տակ: Այդ երկբարբառի դիմաց միավանկ բառերում բարբառն ունի օ. ինչպես՝ բոյթ>փօթ, բոյլթ>փօրթ " համաստեղությունը", բոյն>փօն, գոյն>քօն, լոյս>լօս, թոյլլ>թօլ, բոյր>քօր: Բացառություն է կազմում գոյգ>գուր բառը:

Կոյս>գույս բառը բարբառն է անցնել գրական լեզվից:

70. Բազմավանկ բառերում ոյ-ը բարբառում դարձել է ու. ինչպես՝ աշխոյծ>աշխուծ, անոյշ>անուշ, անդամալոյծ>անթամալուծ, զգոյշ>ուսկուշ, զրոյց>զուրուց, կապոյտ>գաբուղ, ճրկոյթ>ջուրբութ, ողջոյն>օխչուն, պատրոյգ>բայրուր, պատրոյս>բայրուս:

Ողկոյգ>գօգ բառը ող նախափանկի անկումից հետո դարձել է միավանկ և օրինաչափորեն՝ ըստ § 69-ի, հնչյունափոխվել օ-ի: Այս բառի նմանակությամբ էլ ընկոյգ>ընգօգ երկվանկ բառում ունենը ոյ>օ հնչյունափոխությունը: Պտոյտ>բըղօղ բառում ոյ-ի դիմաց բարբառն ունի օ:

4. ԲԱՂԱՉԱՅՆՆԵՐԻ ՓՈՓՈԽՈՒՄՈՒՆՆԵՐԸ

ՉԱՅՆԵՂ ՊԱՅԹԱԿԱՆՆԵՐ

Բ

71. Հին հայերենի ձայնող պայթական բ-ն բառասկզբում, ըստամիջում (բացի մ,ն ու լայիններից հետո գտնված դիրքից) և բառավերջում հնչյունափոխվում է փ-ի. այսպես՝

Բառասկզբում՝ բաղանիք>փաղնիք, բան>փան, բանալ>փանալ, բանալի>փալլի, բարակ>փարագ, բարձ>փարց, բռն>փառ, բոյթ>փօթ, բոյն>փօն, բուրդ>փուրթ և այլն :

Բառամիջում՝ աղբիւր>ախփիր, եղբայր>ախիար, խաբեբայ>խափէփա, խաբել>խափէլ, շաբաթ>շափաթ, ողբալ>օխփալ, ուրբաթ>ուրփաթ, սրբել>զըրփէլ և այլն : Նույն փոփոխությունն է նկատվում նաև հատուկ անունների մեջ՝ Աբել>Ափէլ, Իւղաբեր>Օղափէր, Սրբուհի>Սուրփիգ, Քերովբէ>Քերօփ.

Բառավերջում հանդիպում է միայն ր ձայնորդից հետո. այսպես՝ երբ>յափ(ը-ի անկմամբ), որբ>օրփ, սուլը>սուլրփ:

72. Մ, ն ոնգայիններից հետո բ-ն մնում է անփոփոխ .
այսպես՝ անըախտ>ամբախտ, բամբակ>փամբազ, բամբասանք>փամբա-
սանք, չամբարծում>չամբօ, թումբ>թումբ:

Սակայն նույն դիրքում համբարծում>համփարցում (կրոն .
իմաստով), համբերել>համփէրէլ, համբերութիւն>համփէրութիւն,
համբուրել>համփուրէլ (խաչը կամ ավետարանը) բառերում բ-ն
հնչյունափոխվում է փ-ի, թերեւս, որպես գրական փոխառութիւն-
ներ:

73. Ջը հնչյունափոխում բ-ն խլանում է և դառնում պ՝ նա-
խորդ զ ս բաղաձայնի ազդեցութեամբ ազքն > ասպ բառում :

Գ

74. Հին հայերենի գ-ն, բացի բառավերջում ն ոնգայինից
հետո գտնված դիրքից, մնացած դիրքերում սովորաբար հնչյուն-
ափոխվում է նոնալեզվային շնչեղ խուլ պայթական բ-ի. այսպես՝

Բառասկզբում՝ գարի>բարի, գարուն>բարուն, գետին>բէդին,
գիրք>բիրք, գիրկ>բիրկ, գլուխ>բըլօխ, գող>բօղ, գործ>բօրծ,
բօղի>բողի և այլն:

Բառամիջում՝ ագահ>անբահ, ագանիլ>աքնիլ, ագի>աքի ,
այգի>էքի, արեգակն>արբազ, տարգալ>թըբալ, գանգակ>գանբազ ,
գրագաննիլ>բաքնէլ և այլն:

Չնայած բարբառում ն ոնգային ձայնորդից հետո բ, դ, ծ, ջ
ձայնները բառամիջում մնում են անփոփոխ (§§ 72, 79, 108,
111), սակայն այդ դիրքի գ-ն հնչյունափոխվում է բ-ի, ինչ-
պես՝ անգամ>անբամ, գանգակ>գանբազ, հանգիստ>հանբիստ, հանգ-
չիլ>հանբիլ, Օգնել>օքնէլ, այնպես էլ ածանցյալ՝ անգործ> ան-
բօրծ, անգէտ>անբէդ բառերում:

Բառավերջում՝ աւագ>ավաք, երգ>էրք, թագ> թաք, հոգ>հօք,
ծագ> ցաք, ծիգ>ցիք, մրագ>ըրաք, պատարագ>բաղարաք, պատրոյգ>
բայրուք, սուգ>սուք և այլն:

75. ն ոնգայինից հետո գ -ն բառավերջում մնում է անփո-
փոխ. այսպես՝ ժանգ>ժանգ, հինգ>հինգ, եղունգն>ուղունգ: Այս
բառերի ածանցման ժամանակ գ քն , երբ ընկնում է բառամիջի
դիրքը , արմատի ինքնուրույն գիտակցմամբ մնում է անփոփոխ .
այսպիսով՝ ժանգոտ>ժանգօղ (ժանգօղիլ), հնգանոց>հինգնօց, հինգ-

էրրօրդ և այլն:

76. Ձգ և ժգ հնչյունախմբերի գ-ն նախորդ ծայնեղներին լրացման հետևանքով փոխվում է կ-ի: Այս դիրքի բառերն են . ազգշակ, ազգական>ասկական, այլազգ>այլասկ, զգոյշ>ուսկուշ, զգուշանալ>ուսկուշնալ, դժգոհիլ>թըշկոյիլ, պժգալ>բըշկալ:

77. Երկու ն-երի միջև գտնվող զ-ն փոխվում է յ-ի, իսկ զ>յ-ից առաջ գտնվող ն-ն ընկնում է: Այս դիրքում ունենք միայն կանգնիլ>գայնիլ բառը: Օրինաչափությունը հավաստի է դառնում նույն դիրքում գտնվող կ>յ հնչյունափոխությամբ (տես § 92):

Դ

78. Գրաբարի առաջնալեզվային դ ծայնեղ պայթականի դիմաց բոլոր դիրքերում բարբառում հնչվում է թ, բացի ն ոնգայինից հետո գտնված դիրքից. այսպես՝

Բառակզբում՝ դազադք>բաթախկ, դադար>թաթար, դաժան>թաժան, դանակ>թանակ, դաս>թաս, դատարկ>թարդակ և այլն:

Բառամիջում՝ բրդել>փրթիլ, երդումն>էրթում, ծաղար>դար>զարգարթար, կարդալ>գարթալ, որդի>օրթի և այլն:

Բառավերջում՝ բուրդ>փուրթ, կախարդ>գախարթ, ծանալար>հորդ>ջամփօրթ, մարդ>մարթ, յարդ>հէրթ, որդն>օրթ, ջարդ>չարթ, վարդ>վարթ, փոխանորդ>փօխնօրթ և այլն:

Դ-ն հնչյունափոխվում է թ-ի նաև բոլոր անծնանուններում: Այսպես՝ Դանիէլ>Թանիլէլ, Դաւիթ>Թավիթ, Ադամ>Աթամ, Յուդա>Ռիթա, Սեդրակ>Սեթրակ, Վարդան>Վարթան, Տրդատ>Դրրթադ, Երուանդ>Երվանթ, Բուզանդ>Փուզանթ, նուարդ>նրվարթ և այլն:

79. ն ոնգայինից հետո բառամիջում և բառավերջում դ-ն մընում է անփոփոխ. այսպես՝ բառամիջում՝ թնդալ>թընդալ, խընդալ>խընդալ, կաղանդել>գաղընդէլ, կնդել>գընդէլ, հիւանդանալ>հըվըդնալ, սնդուկ>սունդուկ, ցնդիլ>ցընդիլ, հանդէպ(ք)>հանդէպկ:

Բառավերջում՝ գունդ>բունդ, Դունդ>Թունդ, ծնունդ>ծունունդ, կաղանդ>գաղընդ, հիւանդ>հըվանդ, ունդ>ունդ, պինդ>բինդ, սանդ>սանդ:

Իրական-կրօնական բնույթի բառերում այդ դիրքի դ-ն հընչյունափոխվում է թ-ի. այսպես՝ անդամալոյծ>անթամալուծ,

անդաստան և անթաստան, ըարեկենդան և փարգէնթան, այլանդակ և այլանազ :

80. Խեղդել և խեղտել բառում ղ-ն փոխվել է տ-ի՝ ղ-ից առաջացած խ-ի ազդեցությամբ (ղ > խ-ի մասին տես ջ 135 ա) :

81. Այդչաղ, այդորիք, աղօնք, այդքան, աղքատ, այդպէս, աղքէս ցուցական դերանունների ղ-ն սնոււս է անփոփոխ :

ԽՈՒՆ ԳԱՅԻԱԷԱՆՆԵՐ

Պ

82. Պ-ի դիմաց բառակզրում և բառամիջում՝ ծայնազորներից ու ծայնորդներից առաջ, բարձրան ունի ծայնեղ ք. այսպես օրինակ՝

Բառակզրում՝ պագանել քաքնել, պակաս քազաս, պահել քէյիլ, պահք քաք, պողքաղ, պատքաղ, պատարագ քաղարագ, պատիժքաղիժ, պատկերքաղգէր, պարպ քաշաք, պարալսել քարբել, պճեղն քըջէղ և այլն :

Բառամիջում՝ ամպոտ քամբօղ, անապակ քամբագ, ապաշխարել քաքաշխարել, ապառաժ քաքառաժ, ապուր քաքուր, աքրայ քարքա, ալրիլ քարիլ, ալրուստ քարուստ, դարպաս քարքաս, դիպիլ քըրնիլ, նպիսկոպոս քէրիսկօրօս, իիպիլիկ քըրըլիգ, կապել քաքել, կապիլ քաքիլ, կապոյտ քաքուղ, հպատակ քըքաղագ, հըպարտ քըքարդ, մպոտ քըքօղ, շապիկ քաքիք, սեպուհ քաէքու, վարդապետ քարքըքէղ, տապալել քաքել, տապակ քաքագ, տապալել քաքալ, տապանակ քաքանագ և այլն :

83. Սպանանել քաննել բառում ս-ի անկումից հետո պ-ն անցնում է բառակիզբը և օրինաչափորեն հնչյունափոխվում ք-ի :

84. Պս հնչյունախմբի պ-ն ս-ի ազդեցությամբ դառնում է փ. Այս օրանքի համար ունանք պսակ քըսագ և պսակոլ քըսագէլ բառերը, երկուսն էլ՝ բառակզրում : Ուրիշ դիրքերում տվյալ կանոնի համար օրինակներ չկան :

Պտոել քընդըռել բառում բառակզբի պ-ն դառնում է փ : Այս արւույթը ընդհանուր է հայերենի համար, ուստի կարելի է կարծել, որ բարբառը ո՛չ թե պտոել բառն է հնչյունափոխության ենթարկում, այլ քընդըռել ձևը փոխ է առել մի այլ ընտրաբառից :

86. Չնայած պինչ>քինչ բառի օրինաչափ հնչյունափոխու-
թյանը, "քինթը-փինչը" արտահայտության մեջ ք-ի ազդեցու-
թյամբ պ-ն հնչյունափոխվում է փ-ի:

87. Սեպսամբեր>սեզդէմբէր բառում պ-ն դարձել է կ>զ՝
հոկտամբեր, դեկտեմբեր ամսանունների նմանակությամբ:

88. Բառավերջում պ-ն ծայնավորից և ծայնորդից հետո
դառնում է ք, իսկ խուլ բաղաձայններից հետո մնում է անփո-
փոխ. այսպես՝ ամպշամբ, խծիպ>խրծիր, կապ>զար, պապ>բար և՝
ոսպն>օսպ: Կրոնական բառերում խուլներից հետո պ-ն ծայնսղա-
նում է՝ սպասաւոր>ըսքասավոր, սպասուհի>ըսքասուհի:

Բառավերջում շնչեղ խուլ ք-ից առաջ պ-ն նույնպես մը-
նում է անփոփոխ: Այս դիրքում կա միայն հանդէպ(ք)>հանդէպկ
բառը:

89. Ճանապարհ>նամփա բառում պ և հ բաղաձայնները առաջաց-
րել են շնչեղ խուլ փ։ Այստեղ սղվել է բառամիջի՝ սրկրորդ
վանկի ա-ն, մ-ն դարձել է ը, ն-ն շրմնային պ-ից առաջ դար-
ձել է մ, հ-ն դրափոխությամբ անցել է բառամիջի դիրքը, իսկ
ք-ն էլ ընկել է:

կ

90. Գրադարյան խուլ գայթական կ-ն ս, շ, խ խուլ բաղաձայ-
ններից հետո մնում է անփոփոխ, իսկ մնացած դիրքերում հնչյու-
նափոխվում է ծայնեղ գայթական զ-ի. այսպես՝

Բառակերպում՝ կտնչ>զաթ, կատու>զադու, կալոյտ>զաբուդ,
կարդալ>զարթալ և այլն:

Բառավերջում՝ ակոայ>արգա, անմահական>ամմահաան, աշա-
կերտ>աշագէրդ, քարեկամ>փարէզամ, սրկաթ>էրզաթ, սրկայն>է-
զան, սրկու>էրզու, ընկեր>ընգէր, ընկոյզ>ընգօզ, ժամակոչ>
ժանգօչ, լակել>լըզէլ, լալական>լալզան, կակուղ>զազուղ, կար-
կատան>զարզրդան, կիւրակէ>գիրագի, կարկուտ>զարզուդ, շալա-
կել>շալզէլ, սափականալ>դափազնալ, տկար>դըզար, քակել>քազէլ
և այլն:

Բառավերջում՝ անապակ>ամբազ, արեզակն>արբազ, բամբակ>
փամբազ, քարակ>փարազ, գիրկ>քիրզ, դասարկ>թարդազ, յրէկ>է-
րէզ, գաւակ>զավազ, թակ>թազ, թնջուկ>թունջուզ, խունկ>լուն-
ծունկն>ծունզ, կրակ>զըրազ, ծուկն>ցուզ, մանկ>ջանզ, մերմակ>

ջէրմագ, մեկշմէգ, մուկն՝մուգ, նամակ՝նամագ, պուտուկ՝քու-
ղուգ, վիճակ՝վըջագ, տակ՝ղագ, տափակ՝ղափագ և այլն: կ-ն հըն-
չյունափոխվում է գ-ի նաև իկ վերջածանցով կազմված բառերում՝
այրիկ՝արիգ, թաթիկ՝թաթիգ, կոկիկ՝գոգիգ և այլն:

Ս, շ, խ խուլ բաղաձայններից հետո, ինչպես նշեցինք, կ-ն
մնում է անփոփոխ. այսպես՝

կ-ից հետո՝ վախկոտ՝վախկոդ:

Ս-ից հետո՝ կսկիծ՝գըսկիծ, հասկանալ՝հասկընալ, ոսկի՝
օսկի, ոսկր՝օսկօր, նպիսկոպոս՝էքիսկօքօս:

Շ-ից հետո՝ ամաչկոտ՝ամըշկօդ:

91. Եթե բարդության առաջին բաղադրիչը վերջանում է
խուլ բաղաձայնով, իսկ երկրորդը սկսվում է կ-ով, ապա վեր-
ջինս ձայննդանում է՝ բաղադրիչի անկախ գիտակցման պատճառով՝
այսպես օրինակ՝

աղօթակողմնաղօթում, երիցակին՝իրիսգին, օրօրոցակապ՝
օրըսգաք, խօսք կապ՝խօսգաք "նշանդրությանը նախորդող ամուս-
նական համաձայնություն", աչք կապուկ՝աշգաքուգ "մանկական
խաղ":

Սկեսուր՝գէսուր և սկեսրայր՝գէսրա՞ր բառերում բառաւո-
կըզբի ս-ի անկումից հետո կ-ն օրինաչափորեն հնչյունափոխ-
վում է գ-ի:

92. Բառամիջում մ, ն, ը ձայնորդներից առաջ կ-ն հնչյու-
նափոխվում է յ-ի, իսկ կ-ին նախորդող ն-ն ընկնում, այս-
պես՝ անկանիլ՝իյնալ, մեկնել՝մէյնէլ "փոխել", ցնկնիլ՝ցիյ-
նիլ, մեկմեկլ՝մէյմէգ, մեկ միլ՝մէյ մի, մկրատ՝մըրադ: Իսկ
եթե նշված ձայնորդները և կ-ն անջատված են որևէ ձայնավորով,
ապա կ-ն մնում է անփոփոխ: Օրինակ՝ հասկանալ՝հասկընալ, եր-
կայնանալ՝էրգըննալ: Նույն պատճառով էլ անկանիլ՝իյնալ բա-
ռիկանցյալ կատարյալում կ՝գ-ն վերականգնվում է, քանի որ
չի գտնվում ն-ից առաջ՝ ընգա, ընգար, ընգավ:

93. Ճկոյթի շուրջում բառում բառավերջի թ-ի ազդեցությամբ
կ-ն դառնում է շնչեղ խուլ ք: Բակլայ՝փաղլա բառում կ-ի դի-
մաց հնչվում է ղ. սա հավանաբար այլ բարբառից կրած ազդեցու-
թյան արդյունք է: Անկառ՝քանգառ (բույս է) բառում կ-ն
հնչյունափոխվում է ք-ի:

94. Մի քանի բառերի վերջում կ-ի դիմաց բարձրան ունի ք. այդ բառերն են՝ մարդիկ>մարթիք, բաժակ>Ժաժանք, շապիկ> շաքիք, փողորակ>փորդանք, կրունկ>գուրունք: Այստեղ կ-ի վրա ազդել է այլ բառերի կազմութեան համաքանութիւնը: Այսպես օրինակ՝ շաքիք բառում կ>ք հնչյունափոխութեան վրա ազդել է վարտիք>վարդիք բառը: Այս բառերը իմաստային մոտիկութիւն ունեն և գործածվում են գուգահնոաբար: Մնացած բառերում բառավերջի մասնիկները գիտակցվել են իբրև հոգնակերտ, ինչպես՝ անք - փորդանք, փաժանք (համեմատիր՝ ցիյանք, ախիւրանք և այլն): ուներ - գուրունք (համեմատիր՝ քնոօնք, դադօնք և այլն):

Տ

95. Դրաբարյան տ հնչյունը ք-ից առաջ և ս, շ, խ խուլ բաղաձայններից հետո մնում է անփոփոխ. այսպես՝

ք-ից առաջ՝ ոտք>օտկ, վարտք>բարտկ, միտք>միտկ, պէտք>բէտկ և այլն.

ս-ից հետո՝ ապրուստ>աբրուստ, աստաղ>աստաղ, աստուծոյ>աստուծու (աստուած>ասված բառում տ-ն ընկնում է), հաստ>հաստ, հաստաղ>հաստաղ, նստիլ>նըստիլ, վաստակել>վաստըգէլ, խոցոտնիլ>խօստէլ, քրիստոս>քըրիստօս, խոստանալ>խօստունալ և այլն.

շ-ից հետո՝ կուշտ>գուշտ, կոապաշտ>գըռաբաշտ, սաշտել>բաշտէլ, վարկեշտ>բարգէշտ և այլն.

լ-ից հետո՝ ըախտ>իախտ, դրախտ>ըըրախտ, տախտակ>դախտագ, խստոր>սրխտօր և այլն:

96. Մնացած դիրքերում տ-ն հնչյունափոխվում է ձայնեղ վայրկեան դ-ի. այսպես՝

Բառակազմում՝ տալ>դալ, տանձ>դանձ, տաշտ>դաշէլ, տասն>դասը, տարի>դարի, տախակ>դախագ, տաք>դաք, տէր>դէր, տխուր>դուխուր, տուն>դուն և այլն:

Բառամիջում՝ գետին>քէդին, գիտեմ>քըդէմ, գետնել>քըդնալ, գօտիլ>քօդի, դատարկ>բարդագ, դատիլ>բադիլ, կատու>գադու, հաւատալ>հավդալ, մատանի>մադնի, մօտիկ>մօդիգ, ուտել ուղէլ, պարտակել>բարդըգէլ, քրտինք>քըրդինք և այլն:

Բառավերջում՝ աղտ>ադդ, աշակերտ>աշագէրդ, խոտ>խճդ,

խրատչեըրաղ, կապոյտչաբուղ, պատչբաղ, պորտչբօրղ, սիրտչ
սիրղ, սուտչսուղ, ցուրտչցուրղ և այլն :

97. Տ-ի հնչյունախմբի տ-ն դառնում է յ . այսպես՝ ընտրել
հըյրել, ընտրուքչհըյրուք "ընտրվածք, զտվածք" , կտրիմչգըյ-
րիջ, կտրելչգըյրել, կտարելչգօյրել, մանրելչմանտրելչմայրել,
պատրոյգչբայրուք, ՊետրոսչԲէյրօզ:

98. Տ-ի հնչյունափոխության մասնավոր դեպքեր.
փետուրչթէփուր, կտուցչգըթնօց և տարգալչթըբալ բառնրում տ-ն
հնչյունափոխվում է թ-ի՝ փ, ց և թ հնչյունների մասնակի առ-
նմանությամբ:

Տապալելչթաբլել բառում տ-ի դիմաց բարբառն ունի թ՝ հա-
վանաբար թաւալելչթաբլել բառի ազդեցությամբ: Այսպիսով թաբ-
լել բառը վարունակում է տապալել և թաւալել բառերի արտա-
հայտած իմաստները: Պատինմանչբալջան բառը կազմվել է թուր-
քերեն պատլիման ձևից, որտեղ տ-ն ընկել է: Խորտուբորտչ
խօրթուբօրթ բառում առաջին բաղադրիչը գիտակցվել է իբրև խօրթ,
որի ազդեցությամբ էլ բառավերջում առկա է տչթ հնչյունափո-
խությունը :

ՇԵՂԵՂ ԽՈՒՂ ՊԱՅԹԱԿԱՆՆԵՐ

99. Փ-ն բոլոր դիրքերում հիմնականում մնում է անփո-
փոխ . այսպես՝

Բառասկզբում՝ փաթաթելչփաթտել, փայտչփայտ, փարտելչ
փարդել, փեսայչփէսա, փնթիչփինթի, փորչփօր, փոսչփօս և այլն:

Բառամիջում՝ եփելչէփել, թափելչթափել, շափելչշափել,
թնհոտչթիհօղ, տափակչդափազ, փրփուրչփուրփուր և այլն :

Բառավերջում՝ եփչէփ, թափչթափ, թեփչթիփ, ծափչծափ, ծեփչ
ծէփ, շեփեփչշէփէփ, շափչշափ և այլն:

100. Թոթափելչթօփիլ "թափ տալ" բառում ըստ § 106-ի մի-
ջի թ-ն դառնում է տ: Այա լեզվատամնային տ-ի ազդեցությամբ
երկշրթնային փ-ն հնչյունափոխվում է շրթնատամնային ֆ-ի:

Բ

101. Բառասկզբում, ինչպես նաև ծայնավորներից ու ծայ-
նորդներից հետո բ-ն մնում է անփոփոխ. ինչպես՝

Բառակազմում՝ քակել>քազել, քաղաք>քաղաք, քամի>քամի
քառասուն>քառասուն, քար>քար, քիթ>քիթ, քոյր>քոյր, քսան
քըսան և այլն :

Բառամիջում՝ զոքանել>զօնքալ, թքանել>թուքալ, կաքալ>կա-
քալ, կնքել>զընքել և այլն :

Բառավերջում՝ ապրանք>արքանք, աշխարհ>աշխարք, բուք
փուք, գիրք>գիրք, երեք>իրէք, երկայնք>երգանք, երկինք>էր
գինք, ժանիք>ժանիք, խելք>խիլք, խլինք>խըննիք, ծալք>ծալք,
կնունք>գունունք, ձնոք>ցառք, շնորհք>շընօրք, շողիք>շօղու
պահք>քաք, տեսիլք>դէսիլք, պատանք>քաղանք, ցամաք>ցամաք,
փորձանք>փօրցանք, քաղաք>քաղաք և այլն :

102. Բառամիջում և բառավերջում խուլ բաղաձայններից հի-
տոք-ն ննչյունափոխվում է կ-ի: Բ-ից առաջ ձայնեղները խը-
լանում են , բարդ ննչյուններն էլ արտաբերվում են և թող-
նում խուլ բաղադրիչը. այսպես. ք-ի արտաբերումից հետո
մնում է ք-ի փոխարեն՝ ք, իսկ ձ, ծ, ց-ի դիմաց՝ ք. հետե-
վաբար ք-ից առաջ կարող են լինել միայն ս, շ, խ, և խուլ հըն-
չյունները: Բառամիջում այս դիրքում ունենք աղբառ>ախկաղ
բառն իր ածանցյալ ձևերով՝ ախկաղանալ, ախկաղութուն, ախկաղ-
ցունել, որտեղ ք-ն գտնվում է լ-ից առաջացած խ-ից առաջ
և ցայթքել>ցատկել, քաղաքացի>քախկըցի բառերը: Մնացած օրի-
նակները գտնվում են բառավերջում :

Ա-ից հետո՝ ուռէցք>ուռէսկ, ջրաղացք>ջաղարսկ, խօսք>
խօսկ, կուրծք>գուրսկ, նեղուածք>նէղվասկ, անէծք>անէսկ, վարձք
վարսկ, լուացք>վըլասկ, խոնջան ընթացք>խօնջընթասկ "վարտիքի
այն անցքը, որի միջով անց է կացվում խոնջանը":

Ե-ից հետո՝ մէջք>մէշկ, աչք>աշկ, առաջք>առաշկ, հրաշք>
հըրաշկ.

Խ-ից հետո՝ դազաղք>քալախկ, դժոխք>թըժօխկ, խաղք>խախկ,
ճեղք>ջէխկ, մեղք>մէխկ, շողք>շօխկ, քողք>քօխկ:

Ք-ից հետո՝ աղօթք>աղօտկ:

103. Իրար հանդիմանող երեք բաղաձայնների տեղափոխման
դեպքում միջին դիրքի ք-ն ընկնում է կամ ննչվում շատ թույլ-
ի ներքս>նէրս, աշք կապուկ>աշգաբուզ, խօսք կապ>խօսգաբ " նը-
շանաղրությանը նախորդող պայմանավորվածություն " :

104. Բառավերջի ք-ն անփոփոխ է մնում շարժք՝ ժածք
"նրկրաշարժ" բառում և սղվում է անվարաիք՝ անվարդի բառում:

թ

105. Համեմատաբար կայուն ըրդածայն է: Սովորաբար մնում
է անփոփոխ: Այսպես օրինակ՝

Բառասկզբում՝ Թաթախել, Թախտել, Թաթթաթ, Թաղել, Թաղել,
Թառ, Թառ "հավի Թառ", Թաս, Թաս, Թաց, Թաց, Թուր, Թուր, Թուր,
Թուր և այլն:

Բառամիջում՝ անօթի, անօթի, արթուն, արթուն, Երթալ, Երթալ,
Թաթիկ, Թաթիկ, Թաթիկ, Թաթիկ, Թաթիկ, Թաթիկ, Թաթիկ, Թաթիկ,
Խայթել, Խայթել, Կաթիլ, Կաթիլ (բայր), Կթել, Կթել, Ծայթիլ,
Ջաթիլ, Դորթիլ, Դորթիլ, Գորթիլ, Գորթիլ, Բորթիլ, Բորթիլ,
Բորթիլ, Բորթիլ:

Բառավերջում՝ ամօթ, ամօթ, արծաթ, արծաթ, Թաթ, Թաթ,
Թուր, Թուր, Խանութ, Խանութ, Կաթ, Կաթ, Կոթ, Կոթ, Դուր, Դուր, Զա-
բաթ, Զաբաթ, Դուր, Դուր, Բորթիլ և այլն:

Անփոփոխ է մնում նաև վերացական գոյականներ կազմող
ութիւն, արթուն, անօթի, անօթի, արծաթ, արծաթ, Թաթ, Թաթ,
Թուր, Թուր, Խանութ, Խանութ, Կաթ, Կաթ, Կոթ, Կոթ, Դուր, Դուր, Զա-
բաթ, Զաբաթ, Դուր, Դուր, Բորթիլ և այլն:

106. Նույն բառում իրար հաջորդող թ-երից Երկրորդը տար-
նմանութեամբ դառնում է տ. ինչպես՝ փաթաթել, փաթաթել, սոթո-
թել, սոթաթել, Թոթաթել, Թոթաթել: Վերջին բառի մասին տես § 100:

107. խ-ից կամ ղ-ից հետո թ-ն խլանում է և հնչվում
տ. օրինակ՝ գոթոր, Թոթոր, Թաթաթել (թ // խ դրափոխու-
թյամբ), Թոթաթել, Թոթաթել, Թուր, Թուր, Դաթել, Դաթել,
Դաթել, Դաթել: թ-ն խլանում է նաև շնչեղ խուլներից առաջ՝
աղթթ, աղթթ:

Պ Ա Յ Թ Ա Ծ Փ Ա Կ Ա Ն Ն Ե Ր

2

108. Չայնեղ պայթաշիական ջ-ն ն ոնգային հնչյունից հե-
տո մնում է անփոփոխ. ինչպես՝ բանջար, փանջար, Թնջուկ, Թնջուկ-
ջուկ, նահանջ, նահանջ, նանջ, տանջանք, դանջանք, տանջել, դանջ-
ել, խոնջանք, խոնջանք, խոնջանք, խոնջանք, խոնջանք, խոնջանք:

109. Բաղածայնից առաջ բարբառային ձևերում ջ-ն հնչյու-
նափոխվում է չ-ի, ապա վերջինս. Խաբար, Խաբար, Խաբար, Խաբար,
Ինչների և պահպանվում չ տարրը. այսպես՝ իջանել, իջանել,

առաջընթաց, մէջըմէջ: միջնակցմիջնէզ, ողիւոտօշլօշ:
Հոլովման կամ ածանցման ժամանակ ը-ն նույն օրնքով դառնում
է շ. առաջառաջ, բայց՝ առաջվա, ականջանգաջ, բայց անգըշ-
վընի և այլն :

110. Մնացած դիրքերում ը-ն հնչյունափոխվում է շնչեզ
խուլ շ-ի.

Բառակազմում՝ ջահշահ, ջարդշարթ, ջորիշօրի, ջուրշ
շօռ, ջրաղացքշաղարսկ, ջրհեղեղշլորէղէղ, ջրհորշլըկէր և
այլն :

Բառամիջում՝ աղջիկշախիւն, աղաջուրշախօռ, առջեաւշ
առչէվ, առջիշառչի, առջնեակշառչընէզ, թընշթըրչէլ, ի-
ջուցանելշէջցունէլ, հաջելշհաչէլ, միջելշմինչէլ, մըջիւնշ
մուրչում, յաջողելշաչօղէլ, ողջոյնշօխուն, ոջիւշօշիւ և
այլն :

Բառավերջում՝ ականջանգաջ, առաջառաջ, առէջառէլ, ա-
ռողջառօխլ, բաղարջփաղարչ, մէջշմէլ, քաջքալ, բուրջբուրչ
և այլն : Ողջ հոլովման պատկանող բառերի հոլովիչի ը-ն նույն-
պես հնչյունափոխվում է շ-ի՝ դալօշ, բուրօշ, դաբրօշ:

2

111. ն ոնգայինից հետո ծ-ն մնում է անփոփոխ. այսպես՝
աղանծելշաղընծէլ, բարձրշփանծըր, բրինձշփիրինձ, գանձքանձ,
գինձքինձ, խանծելշխանծէլ, խնծորշխընծէր, տանձղանձ: Գան-
ձանակշքանգանակ բառում ծ-ի փոխարեն հնչվում է զ, որի մա-
սին տես Տ 112 :

112. Բաղաձայններից առաջ ծ-ն տարրալուծվում է բաղադ-
րիչների և պահանում շփական բաղադրիչը: Եթե ծ-ին հաջորդում
է ձայնեղ բաղաձայն, ապա նրա տարրալուծումից հետո մնում է
զ, իսկ խուլ բաղաձայն հաջորդելու դեպքում այն խլանում է
և դառնում ս. այսպես՝ անծռաշարգէվ, թնծկալթըզգալ, վարձք,
վարսկ: Անձնական դերանվան առաջին դեմքի եզակի բացառական
և գործիական հոլովներում, որոնք կազմված են տրականին(ինձ)
ավելացնելով մէ, մօք վերջավորությունները, ծ-ն նույն ձե-
վով դառնում է զ՝ ինձմէնշիզմէն, ինձմօքշըզմօք:

Գանձանակշքանգանազ բառում ծ-ի դիմաց բարբառն ունի զ, չը-
նայած այն չի գտնվում բաղաձայնից առաջ: Հավանաբար այստեղ

բարբառի օրինաչափությամբ սղվել է բառամիջի ա-ն, որի հետևանքով ձ-ն ընկել է ն-ից առաջ և փոխվել զ-ի: Այս բառը գիտակցվել է իբրև գրական բառ, որտեղ վերականգնվել է բառամիջի ա-ն, իսկ ձ > զ-ն մնացել է անփոփոխ:

113. Ընացած դիրքերում ձ-ն հնչյունափոխվում է ց-ի. այսպես՝ բառասկզբում ձագ > ցաք, ձայն > ցան, ձգել > ցըքէլ, ձեռք > ցառք, ձև > ցէվ, ձի > ցի, ձիգ > ցիք, ձիւն > ցօն, ձիւթ > ցիթ, ձմեռն > ցըմար, ձուկն > ցուկ և այլն: Այս դիրքում ձաղկել > զաղգէլ և ձագար > զաքար բառերում ձ-ի փոխարեն հնչվում է զ:

Բառամիջում և բառավերջում ձ-ն սովորաբար հաջորդում է ընդհանուր դիմաց օրինակ՝ արծաթել > արցըգէլ, բարձ > փարց, դարձ > փարց, դարձուցանել > փարցունէլ, որձ > օրց, փորձ > փօրց, փորձանք > փօրցանք և այլն: Անկախ դիրքում, այսինքն ձայնորդից հետո, ձ-ն գտնվում է միայն օձ > օց բառում:

3

114. ձ-ի դիմաց բառասկզբում, բառամիջում (ձայնավորից առաջ) և բառավերջում բարբառն ունի ջ. այսպես՝

Բառասկզբում՝ մակառ > ջազադ, մայիի > ջաիիլ, մանաչել > ջաշնալ, մանապարհ > ջամփա, մանկ > ջանգ, մանմ > ջանջ, սչալ > ջըչալ, սերմակ > ջէրմակ, սիւ > ջիւ, սիւղ > ջէղ, սկոյթ > ջուքուի, մուծ > ջուլ, մպոտ > ջըոթօդ, մրակ > ջըրաք և այլն:

Բառամիջում՝ ածիլ > աջիլ, տաճիկ > դաջիգ, կոճակ > զօջազ, վիճակ > վըջազ, պճնդն > ըըջէղ, մնմդուկ > ջունջուդուկ և այլն:

Բառավերջում՝ կարճ > զարջ, կաւիճ > զավիջ, կոճ > զօջ, կընմիոն > զըրիւնջ, խնդ > խէղջ, խիդ > խիղջ, մանճ > ջանջ, մուծ > ջուլջ, կտրիճ > զըյրիջ և այլն:

115. ջ-ի հնչյունափոխված մ-ն բառամիջում ձայնեղներից առաջ տարբալուծվում է բաղադրիչների, ըստ որում կորցնում է դատամնայինը և գահում ժ-ն: Օրինակ՝ կոճակ > զօջգէլ > զօժգէլ, խղմտանք > խըժմըդանք (ղ-ն ընկնում է):

116. -Անալ վերջածանցով կազմված բայերում բաղաձայններից առաջ արմատի անկախ գիտակցմամբ մ > ջ-ն մնում է անփոփոխ. այսպես՝ խնդմանալ > խէղջնալ, կարճանալ > զարջնալ, կտրիճանալ > զըյրիջնալ:

117. Ե-ն բառասկզբում, բառամիջում (ժայնավորից առաջ) և բառավերջում հնչյունափոխվում է ժայնեղ պայթափական ձ-ի: Այսպես՝

Բառասկզբում՝ ծալել>ժալլէլ, ծախել>ժախէլ, ծաղիկ>ժաղիկ, ծամել>ժամմէլ, ծամոց>ժամմօց, ծանր>ժանդըր, ծառ>ժառ, ծառայ>ժառա, ծարաւ>ժարավ, ծեփ>ժէփ, ծիլ>ժիլ, ծիծ>ժիծ, ծըլիլ>ժըլիլ, ծծել>ժըճէլ, ծնանիլ>ժընիլ, ծոմ>ժօմ, ծով>ժօվ, ծոց>ժոց, ծունկն>ժունգ և այլն :

Բառամիջում՝ ժայնավորից առաջ՝ ածել>հածէլ, անիծել>անըճէլ, արծաթ>էրծաթ, գործել>քօրճէլ, խծիպ>խըծիբ, կծու>զուճու, շինծու>շընճու, պայծառ>բայճառ, պարծանալ>բարժըննալ, բերծել>բէրճէլ և այլն :

Բառավերջում՝ անդամալոյծ>անթամալուժ, անիծ>անիճ, աստուած>ասվաճ, գործ>քօրճ, ծեծ>ճէճ, ծիծ>ճիճ, կոծ>զօճ, կըռկիծ>զըսկիճ, մեծ>մանճ, ցած>ցաճ և այլն: Ե>ձ հնչյունափոխությանն է ենթարկվում նաև հարակառիկ դերբայի ած վերջավորության ձ-ն՝ կերած>զերաճ, բնած>բընաճ, բրանած>բըրդնաճ, մոռացած>մառցաճ և այլն :

118. Բարբառի ժայնեղ բաղաձայններից կամ ժայնորդներից առաջ Ե-ն հնչյունափոխվելով ձ-ի, տարրալուծվում է և պահում զ բաղադրիչը. այսպես՝ ածելել>աճլէլ, գործաւար>քօզվար, խածանել>խազնէլ, խպել>խըզբէլ, ծնծկուիլ>ճնզզըվիլ, կծկել>զըզգէլ, կծուիլ>զըզվիլ, ցածանալ>ցազնալ, մեծանալ>մազնալ, կայծկլալ>զազզըլղալ :

119. Խուլ բաղաձայններից առաջ նույն դիրքում Ե-ի դիմաց բարբառն ունի ս : Այդ հաստատվում է շնչեղ խուլ ք-ից առաջ ձ>ս-ի հնչյունափոխության օրինակներով: Այդ ձ>ս-ի ազդեցությամբ ք-ն կորցնում է շնչեղությունը և դառնում խուլ՝ կ: այսպես՝ անէծք>անէսկ, կուրծք>զուրսկ, մանուածք>մանվասկ, նեղուածք>նէղվասկ և այլն :

120. Բառակապակցությունների մեջ, երբ բառավերջի ձ>ձ-ին հաջորդող բառը սկսվում է ժայնեղ բաղաձայնով, ձ>ձ-ն ըստ § 118-ի դառնում է զ, իսկ խուլ բաղաձայնով սկսվող բառերից առաջ ըստ § 119-ի դառնում ս. օրինակ՝

Քիրքօրը ձեզ գէրավ - " Գրիգորը ծեծ կերավ":

Ձաղան ձիզ դուր - " Շաղախին՝ Երեխային ծիծ տուր":

Քիրքը ցաս թիր - " Քիրքը ցած դիր ":

Քիրքը ցազ դար - " Քիրքը տար ցած" :

121. Ժ-ի հնչյունափոխության մասնավոր դեպքեր.

Ժառգարդարդարգարթար բառում բառամիջի ջ-ի առնմանությամբ բառասկզբի ծ-ն դարձել է զ: Ժածկել, շտասկել և ծածկոց, շտասկոց բառերում բառասկզբի և բառամիջի ծ-երը տարրալուծվել են ա և ս բաղադրիչների, ըստ որում բառասկզբին մնացել է ա, իսկ բառամիջում՝ ս:

2

122. Հին հայերենի չ-ն բառասկզբում, բառամիջում (ծայնավորից առաջ) և բառավերջում մնում է անփոփոխ. այսպես՝ բառասկզբում՝ չամիչ, չամիչ, չար, չար, չափ, չափ, չել, չէլ, չոր, չոր, չորթ, չորս, չուան, չըվան, չուխայ, չուխա և այլն :

Բառամիջում՝ աղաչել, աղաչել, աշուկ, աշուկ, թուլն, թուլն, չան, չան, չան, չան, չի, չի, չի, չի և այլն :

Բառավերջում՝ գրիչ, բրիչ, գոքան, չգոնքաչ, ժամակոչ, ժամագոչ, ինչ, ինչ, կանաչ, կանանչ, կապիչ, կապիչ, մատնիչ, մաղնիչ, չամիչ, չամիչ, չել, չէլ, սրբիչ, զրբիչ, աստուածաշունչ, ասվածաշունչ: Բայց՝ թարթիչ, թարթիչ, որի մասին տես 123-ի ծանոթությունը :

123. Բաղաձայններից առաջ չ-ն տարրալուծվում և պահում է չ բաղադրիչը: Օրինակ՝ ամաչել, ամաչել, ամաչկոտ, ամաչկոտ, աչքաչ, ինչ, կաչիչ, գա, ինչքան, ինչքան, կոչնակ, զոչնակ, մանաչել, ջաչնակ, քաչնակ, չիչնակ և այլն :

Բազմավանկ բառերի հոգնակիում բառավերջի չ-ն, երբ ընկնում է ն ձայնորդից առաջ, նույն օրենքով դառնում է չ՝ զոնքաչնէր, զրբիչնէր, թարթիչնէր, մաղնիչնէր և այլն :

ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆ.- Համախափ գործածություն հետևանքով թարթիչներ, թարթիչնէր հոգնակի ձևում չ-ն գիտակցվել է իբրև արմատական հնչյուն և նրա համաբանությունը գործածվել է եզակիում՝ թարթիչ:

124. Գրաբարում չ սոսկածանց ունեցող բայերը մալաթիայի բարբառում կորցրել են այդ ածանցը, չնայած նրանց համար

խորթ չէ այդ բայերի գործածությունը նաև չ-ով. օրինակ՝
թռչիլք թռնիլ (նաև թռչիլ), հանգչիլ հանքիլ, կպչիլ գըքնիլ,
հախչիլ հախնիլ, հակչիլ հագիլ, փլչիլ փռիլ և այլն :

Ճ

125. Շնչող խուլ վայթաշփական ց-ն բաղաձայններից առաջ
կորցնում է վայթական բաղադրիչը և պահում շփական տարրը՝ ս-ն.
այսպես՝ անցանել անցնել ասնիլ, երիցակին չիրիսգին, խոցոտել
խօստէլ, խոցոտուք չխօստուք "ցավ, հիվանդություն", լուածք
վըլասկ, ծոցաւոր ծօսվօր, վեցանոց վէսնօց, ուռէցք ուռէսկ,
ջրաղացք չաղարսկ, խոնջան ընթացք խօնջնթասկ, քացախիլ քաց-
իլ քասիլ, օրօրոցակալ օրըսգար, հացկերոյթ հասկէրուք և
այլն : Մույն ձևով ց-ն հնչյունափոխվում է ս-ի՝ ցոյական հիմ-
քով կազմված կրավորական բայերում. վըլասվիլ, փասվիլ և այլն :

126. Մնացած դիրքերում ց-ն մնում է անփոփոխ. այսպես՝
բառասկզբում ցածցած, ցամաքցամաք, ցաւցավ, ցորեանցօրին,
ցուրտցուրդ և այլն :

Բառամիջում՝ գիւղացիք էղացի, դրացիք ըրացին, թացութիւն,
թացութուն, հարցանել հարցունէլ, հարսնացու հարսընցու, քաղցը
քախցըր, քացախ քացախ և այլն :

Բառավերջում՝ առաջուց առչուց, բացափաց, թացթաց, խոց
խօց, ծոցծօց, կիցգից, հացհաց, հարցհարց, վեցվէց, ցեց
ցէց, ցիցցից, խարտոց խարդօց, մատնոց մաղնօց և այլն :

127. Ց-ն անփոփոխ է մնում նաև՝ ա) պատճառական կերպի
բայերում՝ ազուցանել հաբւունէլ, ցաւեցուցանել ցավցունէլ և
այլն :

բ) Անցյալ կատարյալի ցոյական հիմք ունեցող բայերում՝
թուլացայթօլցա, իմացայ իմացա, մոռացայ մառցա և այլն :

Շ Փ Ա Կ Ա Ն Ն Ե Ր

ՉԱՅՆԵՂ ՇՓԱԿԱՆՆԵՐ

Ձ

128. Դրաբարի ձայնեղ շփական զ-ն կայուն բաղաձայն է և
բոլոր դիրքերում սովորաբար մնում է անփոփոխ. ինչպես՝ ըա-
ռասկզբում՝ զանգակ զանքագ, զատգաղ, զատիկ զաղիգ, զաւակ
զավագ, զենուլ զէնէլ, զգուիլ զըզվիլ, զոքանչ զօնքաչ, զը-

րուցելով զուրկել և այլն :

Բառամիջում՝ ազապազար, ազապելազադէլ, ազնիւազնիվ, ազոխազօխ, բազմիշփազմիլ, գերեզմանքէրէզմէր, զգելքը-զէլ, լեզուլէզու, լիզելլըզէլ, խոզանխօզան, ծառաբոլար, զարգարթար, հազալհազալ, հազարհազար, մազաման, մազման, ուզելլուզէլ, վազելվազէլ և այլն :

Բառավերջում՝ բզէզգիւրզէզ, ընկոյզընզօզ, խազխազ, խոզխօզ, հազհազ, կկուզզուզուզ, մազմազ, ողկոյզզօզ, պարտէզըսուրէզ, բարոզբարօզ և այլն :

129. Ձ ընչ ունախումբը դառնում է սկ. այսպէս՝ զգոյշըսկուշ, զգուշանալուսկուշնալ, ազգշասկ, ազգականաշսկազան, այլազգշայլասկ, ազգուտակաշսկըղազ :

130. Զ-ն մասնավոր ընչ ունախոխության է նախարկվել՝ երազէլած բառում: Այդ բառածէր հապանաբար անցել է մի այլ բարբառից, որտեղ ըշլ և զշ ընչ ունախոխություններն օրինաչափ են: Բացի այդ, քանի որ բաղաձայնից առաջ ձ-ն ընչ ունախոխութւում է զ-ի (Տ 112), ապա հնարավոր է, որ զ-ն էլ դառնա ձ: Բարբառախոսների ընկալմամբ զ-ն դիտվում է իբրև ձ-ից առաջացած ընչ ուն, ուստի երբ նրանք աշխատում են վերականգնել արմատական ընչ ունը, մի այլ ծայրահեղության են հասնում՝ զ-ն ձ են դարձնում այնտեղ, որտեղ արմատական ընչ ուն է: Հավանաբար այդպէս է նդել զշ ընչ ունախոխությունը երազէլած բառնրում :

♦

131. ժ-ն բոլոր դիրքերում հիմնականում մնում է անփոփոխ. այսպէս՝ բառասկզբում՝ ժամ, ժամ, ժամակոչ, ժանգօշ, ժանգշժանգ, ժանիքշժանիք, ժողովնլժողվէլ և այլն :

Բառամիջում՝ արժանշան, արժեքշատէլ, բաժանելլիւժնէլ, դժուարշըժար, դժոխքշըժօխկ, վարժատունլվարժողուն, յօժարշօժար և այլն :

Բառավերջում՝ ոյժոյւժ, ապառաժաբառած "խիստ ժլատ" և այլն :

ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆ. - Պատիժբաղիջ բառում բառասկզբի և բառամիջի ձայնեղացած պայթականների (բ, դ) նմանակությամբ բառավերջի ժ-ն դարձել է ջ, իսկ պժգալըժշկալ "զգվել" :

դժգոյշթըշկոյ, թըշկոյիւ բառերում ժ-ի փոխարեն ն չվում է շ (տես § 76):

2

132. Բառասկզբում ղ հանդիպում է միայն փոխառյալ բառերում: Բառասկզբի ու-ի սղումից հետո ուղարկել > գառվել բառում ղ-ի դիմաց ն չվում է զ:

133. Մնացած դիրքերում սովորաբար մնում է անփոփոխ ինչպես՝

Բառամիջում՝ աղալ > աղալ, աղանձել > աղընձել, աղաւնի > աղըվնի, աղիշաղի, աղիւս > աղօս, աղօթք > աղօտկ, գիւղացի > քէղացի, դշղին > թէղին, ժողովողք > ժօղվօխկ, խաղալ > խաղալ, ծաղիկ > ծաղիզ, լեղի > լէղի, մաղսլ > մաղէլ, շողիք > շօղուք, պաղիլ > քաղիլ, սողալ > սօղալ, քաղաք > քաղաք և այլն:

Բառավերջում՝ աղաղ, գիւղ > քէղ, գող > քօղ, դող > թօղ, իւղ > յէղ, թաղ > թաղ, խաղ > խաղ, խաղող > հավէղ, կող > գօղ, հեղ > հէղ, հող > հօղ, մաղ > մաղ, միւղ > ջէղ, պաղ > քաղ, սուղ > սուղ, ջրհեղեղ > չըրէղէղ և այլն:

134. Չայնորդներից և բարբառի ծայնեղներից առաջ ղ-ն նույնպես մնում է անփոփոխ. ինչպես՝ աղաշաղղ(աղղօղ), աղէկ(էկ) > աղգէգ, բաղանիք > փաղնիք, գաղտուկ > քօղղուգ, ժողովել > ժօղվէլ, կաղնի > գաղնի, կոպղել > գըղբել, խնդ > խէղջ, ծաղկիլ > ծաղգիլ, սուղանալ > սուղնալ, սաղմոս > սաղմօց և այլն:

135. Բարբառի խուլ և շնչեղ խուլ ն չյուններից առաջ ղ-ն դառնում է խ: Գրաբարյան շնչեղ խուլները ղ > խ-ից հետո վերածվում են խուլների, իսկ բարբառային շնչեղ խուլները (զը-րաբարյալ ծայնեղները) այս դիրքում մնում են անփոփոխ: Այսպես՝

ա) Գրաբարյան շնչեղ խուլներից առաջ՝ ասնղնառնել > ասխընղէլ, աղքատ > ախատ, դողաշուցանել > թօխցունէլ, թղթատնել > թըխտաղէլ, թուղթ > թուխտ, ժողովողք > ժօղվօխկ, խաղք > խախկ, ճնղք > ջէխկ, մաղթել > մախտէլ, մեղք > մէխկ, յաղթել > հախտէլ, շողք > շօխկ, քաղցր > քախցըր, քաղաքացի > քախկըցի, բողք > բօխկ:

բ) Չայնեղազրկված շնչեղ խուլներից առաջ՝ աղք > ախփ, աղբիւր > ախփիւր, աղջիկ > ախչին, եղբայր > ախփար, առողջ > առօխչ, աղաջուր > ախջուր, ողջանալ > օխչըննալ:

136. Մասնավոր փոփոխություններ են.

Սեղմելչսըխմէլ, ուր բառի վրա ազդել է թուրքերեն *SKQ-*
MAQ նույն նշանակությամբ բառի արմատը: Խաղողդհազէղ բա-
ռում բառավերջի ղ-ի տարնամնությամբ բառամիջի ղ-ն դարձել է
վ:

Վ

137. Վ-ն բոլոր դիրքերում մնում է անփոփոխ. այսպես՝

Բառասկզբում՝ վազելչվազէլ, վաթսունչվացծուն, վախչվախ,
վազիւլ վաղը, վայելելչվայլէլ, վառեակչվառէզ, վեցչվէց, վի-
ճակչվըջազ, վկայչվըզա և այլն :

Բառամիջում հանդիպում է միշտ ղ-ից հետո կամ բարդության
երկրորդ բաղադրիչի սկզբում՝ անվախչանվախ, անվարախըչանվար-
դի, գոզելչքօվէլ, ժողովելչժողվէլ, վարդավառչվարթըվար և այլն:

Բառավերջում (նույնպես ղ-ից հետո)՝ ժողովչժողօվ, ծովչ
ժօվ, կողովչգօղօվ, կովչգօվ, հովչհօվ, ովչվափ և այլն :

ԽՈՒՆ ԾՓԱԿԱՆՆԵՐ

Ս

138. Համարյա բոլոր բառերում մնում է անփոփոխ. ինչպես՝

Բառասկզբում՝ սալորչսավլօր, սամիթչսամիթ, սանդչսանդ,
սերչսիր, սէրչսէր, սիւնչսօն, սուգչսուր, սուրբչսուրփ, սուրչ
սուր և այլն :

Բառամիջում՝ աստուածչասված, երեսունչառսուն, խսիրչ
խըսիր, խօսիլչխօսիլ, հասանելչհասնիլ, հարսանիքչհարսնիք, նըս-
տիլչ նըստիլ, քառասունչքառսուն և այլն :

Բառավերջում՝ ամիսչամիս, երեսչէրէս, կէսչգէս, պակասչ
բազաս, թասչթաս, պէսչբէս, դարպասչթարբաս, դասչթաս, միսչ
միս և այլն :

Բացառություն է սաղմոսչսաղմօց բառը, որը կազմվել է
ճաշօց՝ Մաշաօց և այլ բառերի նմանակությամբ:

139. Բառասկզբում սպ, սկ հնչյունախմբերում ս-ն ընկնում
է՝ ինչպես՝ սպանանելչբաննէլ, սկսեուրչգէսուր, սկեսրայրչ
գէսրար: Նույն դիրքի ս-ն մնում է անփոփոխ սպասուհիչըսբա-
սուլի և սպասաւորչըսբասավօր բառերում :

140. Ս-ն ժայնեղանում է սրբելչզըրփէլ, սրբոցչզըրփօց,

սողնակշգոդնագ և Պետրոս>Բէյրօզ բառերում:

141. Թս և տս հնչյունախմբերը առաջացնում են ց պայթա-
շփական բարդ հնչյունը: Այդ դիրքի բառերն են՝ արտասուք>
արցունք, վաթսուն>վացծուն: Վերջին բառում կրկնվել է ց-ն և
տարնմանությամբ նրկրորդ բարդ հնչյունը դարձել է ծ: Այդ
բառի համաբանությամբ յիսուն>իցծուն բառում ս-ի փոխարեն
բարբառն ունի ցծ:

Ե

142. Բոլոր դիրքերում մնում է անփոփոխ:

Բառասկզբում՝ շաբաթ>շափաթ, շալակ>շալագ, շահ>շահ(հ),
շապիկ>շափիք, շատ>շաղ, շերեփ>շերեփ, շէն>շէն, շինի>շըլլի,
շոռոֆ>շընօրք, շուն>շուն և այլն :

Շարժք)>ժաժք բառում բառամիջի ժ-ի ազդեցությամբ բառ-
սկզբի հնչյունն էլ դարձել է ժ.

Բառամիջում՝ աշխարհ(ք)>աշխարք, աշուն>աշունք, գիշեր>
թըշեր, խարշել>խաշէլ, կաշի>գաշի, կուշա>գուշա, հրաշք>հը-
րաշկ, մաշել>մաշէլ, յիշել>իշէլ, պաշտել>բաշտէլ, տաշել>դա-
շէլ, փշրել>փըրշէլ, բարշել>բաշէլ, քշել>քըշէլ և այլն :

Բառավերջում՝ անոյշ>անուշ, գէշ>թէշ, էշ>էշ, թերխաշ>
թերխաշ, խաշխաշ>խաշխաշ, ուշ>ուշ և այլն :

Խ

143. Մնում է անփոփոխ. ինչպես՝

Բառասկզբում՝ խաբել>խափէլ, խաղ>խաղ, խոզ>խօզ, խոնարհ>
խօնար, խոնջան>խօնջան, խոտ>խօդ, խմոր>խըմէր, խնձոր>խընձէր,
խոց>խօց, խոսք>խօսկ և այլն :

Բառամիջում՝ աշխարհ(ք)>աշխարք, դժոխք>թըժօխկ, դրախտ>
թըրախտ, թաթախել>թախտէլ, խխմիլ>խըմխիլ, մոխիր>մախիր, ծախել>
ծախէլ և այլն :

Բառավերջում՝ գլուխ>գըլօխ, կանուխ>գանուխ, մուխ>մուխ,
քացախ>քացախ և այլն :

Խաղող>հավէղ բառում բառասկզբի խ-ի փոխարեն բարբառն
ունի հ:

Հ

144. Բառասկզբում , ինչպես նաև ան նախածանցից հետո, հ-ն
մնում է անփոփոխ. այսպես հագ>հագ, հազար>հազար, համ>համ ,

հայիլ հայիլ, հանել հանել, հաջել հաջել, հասկ հասկ, հասկանալ հասկանալ, հարցանել հարցունել, հաց հաց, հսոխ հարու, հերու հերու, հող հող. և այլն :

Ան - նախածանցից հետո՝ անհամահամ, անհամբարանհամփէր, անհաւատ(ք)անհավատկ, անհոգանհօք և այլն :

145. Երկու ծայնավորների միջև գտնվող բառամիջի հ-ն արագախոսության ժամանակ արտասանվում է շատ քույլ: Նույնն է տեղի ունենում բառակապակցությունների մեջ, երբ հ-ն ընկնում է երկու ծայնավորների միջին դիրքը. այսպես՝ նահանջ նաանջ, նահատակ նառդագ, քնահատքընադ, շնորհաւոր շընաւափօր և այլն. կամ՝ չի հասնում աչքասնիր ա, կը հավատամ գավդամ, ինձ համարչընծի ըմար, քեզ համարքըզի ըմար և այլն: Սակայն երբ խոսողը ճիգ է թափում իր միտքն ավելի պարզ արտահայտել, ապա այդ դիրքի հ-ն լսվում է որոշակի: Անհարժեշտ է նշել, որ գրաբարին նախորդող շրջանում իսկ հ-ն արտասանվում էր թույլ: Այդ է պատճառը, որ մի քանի բառեր ավանդվել են և հ-ով, և առանց հ-ի. օրինակ՝ ջրհոր դան/ ջրորդան, քնահա//քնառ, փայտահա//փայտատ և այլն:

146. Եթե բառամիջում ծայնավորից հետո հ-ին հաջորդում է ի ծայնավորը, ապա սղվում է հ-ն, և բառն ստանում է յ ծայնակապը: Սույնը տեղի է ունենում նաև ուհի վերջածանցով կազմված՝ իգական սեռի անուններ ցույց տվող բառերում, ինչպես՝ պահել թէյի, դժգոհի թըշկոյի, դահիճ թայի, թագուհի թաքույի, Արմենուհի Արմէնույի, Սրբուհի Սըրփույի, Հայկուհի Հայգույի և այլն: Արտասանական դժվարությունների պատճառով ուհի վերջածանցով կազմված իգական հատուկ անուններում կրճատվում է ածանցի ի յի մասնիկը. այսպես՝ թագուհի թաքուգ, Հայկուհի Հայգուգ, Սրբուհի Սըրփիգ, Զարուհի Զարուգ և այլն:

147. Երբ հ-ն հանդես է գալիս որպես վանկափակ հնչյուն, իսկ հաջորդ վանկն էլ սկսվում է բաղաձայնով, ապա հ-ն վընում է անխոփոխ. այսպես՝ մահուան ժահւան, բովհրցլքօրհէլ, ազահանալ յաքահնալ, պահտիլ յահլըդիլ և այլն:

148. Բառավերջում ը-ից առաջ կամ ը-ից հետո հ-ն ընկնում է, ինչպես՝ աշխարհք աշխարք, խոնարհ խօնար, խորհուրդ, խօրուրդ, շնորհք շընօրք, պահք յաք և այլն:

149. Բառավերջում հ-ն ծայնավորներից (հատկապես ա-ից) հետո հնչվում է շատ թույլ. ինչպես՝ ազահաքա(հ), բահիա(հ), դժգոհթըշկո(յ), ջահշա(հ), մահմա(հ), շահշա(հ) և այլն:

150. Բարդ բառերի երկրորդ բաղադրիչի սկզբի հ-ն ընկնում է. ինչպես՝ հրահրել, հրահրել, հովհրել, հովհրել, ջրհնդել, ջրհնդել, իսկ պատահանքադփան, շեղհողշըռփեղ բառերում հ-ի դիմաց հնչվում է փ, ջրհորշըռփեղ բառում՝ վ:

151. Օրհնեալ բառում և նրա ածանցյալ ձևերում հ-ի դիմաց բարբառն ունի շ՝ օրշնել, օրշնյալ, օրշնանք և այլն:

Ձ Ա Յ Ն Ո Ր Դ Ն Ն Ր

Լ

152. Առեն դիրքերում լ ծայնորդը համարյա մնում է անփոփոխ. ինչպես՝ լալլալ, լակնլլըգել, լայնլան, լեռնլառ, լեզուլլեզու, լիզնլլըգել, լոյսլուս, լուսնալվրալ, ալիւր, ալիւր, ածնլիւր, լակլայրիադլա, ելանելլալ, իլիկլիլիկ, խնլըլիլ, ծնլլըլիլ, շալակշալազ, սալորսալուր, քայլնլըլլել, ալլալ, էլ, առալլելլել, առալլալ, տարալլթըրալ, խալլալ, խուլլալ, ծիլլծիլ, ոջիլլոջիլ և այլն:

Միայն ըոյլըլիւրը "համաստեղութուն" բառում լ ծայնորդի փոխարեն բարբառն ունի ր:

152. Գրաբարի անորոշ դերբայի լ-ն մնում է անփոփոխ, իսկ անցյալ դերբայի լ-ի դիմաց բարբառը վաղակատար դերբայում ունի ր. այսպես՝ գրելլըրել, խօսիլլխօսիլ, խաղալլխաղալ, մոռանալլմառնալ, գրեալլըրիլ, խօսեցեալլխօսիլ, խաղացեալլխաղցիլ, մոռացեալլմոռցիլ և այլն:

Ն

154. ն ծայնորդը բառասկզբում, ծայնավորների միջև, մի բաղաձայնի մոտ և բառավերջում մնում է անփոփոխ. այսպես՝ նամակշնամազ, նեղշնեղ, նորշնոր, նուռնշնուռ, նստիլլնստիլ և այլն, անունշանուն, խոնարհիւնար, կանաչշգանանչ, մանելլմանել և այլն: Բռնելլիլ, գոբանշլգոնքաշ, հինգշհինգ, ճանկշջանգ, միլնակշմիշնեգ, մթնալլմուլթնալ, մեռանիլլմեռնիլ և այլն, տունշդուն, շունշշուն, երկայնշերգան և այլն:

ն ծայնորդը լ-ի առնմանությամբ դարձել է լ՝ նմանըլման բա-
ռում և նրանից կազմված ձևերում՝ ըլմանիլ, ըլմանցունել :

155. Չայնավորից հետո և արկու բաղաձայնից առաջ բառ-
միջի ն-ն սղվում է: ն-ն այդ դիրքում կարող է գտնվել նաև
ծայնավորնարի սղման կամ բաղաձայնների հավելման հետևանքով.
օրինակ՝ անկանիլ>անկնիլ>իյնալ, անձրև>հարգեվ, անցանել>աս-
նիլ, ընտրել>ըյրել, ընտրուք>ըյրուք, թնձկալ>թըզգալ, ման-
րնլ>մանդրել>մայրել, այստեղից էլ՝ մարյէ մուրյէ "մանր-մու-
նըր", հիւանդանալ>հըվընդնալ>հըվըդնալ, ցնկնիլ>ցըյնիլ և
այլն :

ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆ.- Եթե նույն դիրքի բաղաձայններից մեկը
նէր հոգնակնրածի ն բաղադրիչն է, ապա այս հնչյունափոխություն-
ներ տեղի չի ունենում. ինչպես՝ ձունունդնէր, գանանչնէր, հը-
վանդնէր և այլն :

156. Շրթնային ը և մ հնչյուններից առաջ ն-ն հնչյունա-
փոխվում է մ-ի. այսպես օրինակ՝ այնպէս>ամբէս, անբախտ>ամ-
բախտ, անմահ>ամահ, արթնանալ>արթըմնալ բառում երկրորդ ն-ի
տարնմանությունը առաջինը դարձել է մ: Մրջիւն>մուրչում բառում
նլմ հնչյունափոխությունը մ-ի առնմանության արդյունք է:

157. նլ հնչյունախումբը դառնում է նն, իսկ լն-ն՝ լլ.
այսպես՝ նլ>նն՝ անալի>անլի>աննի, լն>լլ՝ կլանել>զըլնել>
զըլլել, շլնի>շըլլի, ելանել>էլնէլ>էլլալ, լինիլ>ըլլիլ:

Խլինք և բանալի բառերում դրափոխության հետևանքով լ և ն
հնչյունները փոխել են տեղերը, ուստի առաջին բառում ըս-
տացվել է նլ, իսկ բանալի բառում լն հնչյունախմբերը, որոնք
օրինաչափորեն դարձել են նն և լլ՝ խլինք>խըննիք և բանալի>
փալլի:

Ածանցյալ բառերում, երբ ն և լ հնչյունները հանդիպում
են իրար, այս օր-ները չի գործում արմատի անկախ գիտակցման
անհրաժեշտությամբ. այսպես՝ թուլանալ>թօլնալ, խլանալ>խուլնալ,
անլուայլանվըլա, անլեզու>անլէզու և այլն :

ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆ.- Անալի>աննի բառը կազմությամբ ածանց-
յալ է, բայց բանի որ այստեղ ալի արմատի իմաստը մթազնվել է,
և բարբառում կա աղի ձևը, ուստի այն չի գիտակցվում որպես ա-
ծանցյալ (տ՝ն 5 8) :

158. Բառավերջի գրաբարյան ն վերջնահանգ հնչյունը բար-
բառում ընկնում է. աշտեղ տալիս ենք բոլոր օրինակները՝
ագբնշասպ, ակնշագ, աղեղնշաղօղ, ամառնշամար, ասեղնշասսէղ,
արեգակնշարքագ, բեռնշփառ, դուռնշթօռ, եղունգնշուղունգ, եր-
դումնշէրթում, թագումնշթաղում, թոռնշթօռ, լեռնշլառ, լիսե-
ռընշլըսառ, ծուկնշծուկնգ, կաթնշգաթ, կամնշգամ, կուռնշգուռ,
կնճիռնշգըռինջ, հարսնշհարս, հիմնշհիմ, ձուկնշցուկգ, ծմեռնշ
ցըմար, մասնշմաս, մատնշմաղ, մուկնշմուկգ, նուռնշնուռ, ոսպնշ
օսպ, պմեղնշբըլէղ, սիսեռնշսըսառ, վայելումնշվայլում: Եօթն
յօթը, ինն իննը, տասնշդասը, ինքնշհինքը բառերում ն-ի փո-
խարնն բարբառն ունի ը :

159. Չայնավորով վերջացող բառերում ն-ն հանդես է գա-
լիս որպես որոշյալ հոդ՝ մաղնին, քինին, բարին և այլն : Մի
քանի բառերում հավելյալ ն-ն (տե՛ս § 172) դադարել է իբրև հոդ
գիտակցվելուց և ընկալվում է որպես արմատական հնչյուն: Այդ
բառերն են՝ դրացիշթըրացին, աղջիկշախչին: Որոշյալ առման
դեպքում սրանք ստանում են ը հոդը՝ թըրացինը, ախչինը:

Մ

160. Բոլոր դիրքերում մնում է անփոփոխ. ինչպես բառ-
սկզբում՝ մագղմագ, մարդշմարթ, մայրշմար, մեծշմանծ, միսշմիս,
մուխշմուխ, մուրշմուր և այլն :

Բառամիջում՝ ամանշաման, ամառնշամար, ամիսշամիս, ա-
մօթշամօթ, չամիչշչամիչ, ցամաքշցամաք և այլն :

Բառավելջում՝ ժամշժամ, ծոմշծոմ, համշհամ, հումշհում
և այլն :

Միայն ժամակոչշժանգօչ բառում մ-ի դիմաց բարբառն ունի
ն:

Բ

161. Բարբառը բ-ով սկսվող բառ չունի: Բառամիջում բ-ն
շատ անկայուն հնչյուն է: Որոշ բառերում բ-ն ընկնում է, ո-
րոշ բառերում էլ՝ հնչյունափոխվում է ռ-ի, կամ տատանվում
բ-ի և ռ-ի միջև. այսպես՝ ընկնում է շ և ծ բաղաձայններից
առաջ՝ արժանշարժան, արծևլշարծէլ, կարծշգած, բարշելշբաշէլ,
խարշելշխաշէլ (թերխարշթէրխաշ), շարծբշժածբ, իսկ նույն

դիրքում գտնվող վարժապետ>վարժաբէդ, վարժատուն>վարժադուն
և վարժուիլ>վարժվիլ գրական բառերում ը-ն մնում է անփոփոխ:
ը-ն ընկնում է նաև մի շարք այլ բառերում, որոնց մասին
ենք § 173:

Ներքոհիշյալ բառերում ը-ն հնչյունափոխվում է ը-ի կամ
տատանվում այդ երկու հնչյունների միջև՝ ծարավիլ>ծավընալ,
կրծիլ>զրոծել, ջուր>ջօռ (ջօր), երեկոյ>ուրուհուն, ուրուն-
գուն, ըորնգուն, երեսուն>առսուն:

162. Բառամիջում ը-ի հնչյունափոխության մասնավոր դեպ-
քսը մենք ը-ը՝ երազելած: Օրօրան>օրան և Օրօրել>օրել բառե-
րում ամփոփման հատանքով սղվել է օր վանկը:

163. Բառավերջում ը-ն մնում է անփոփոխ. այսպես՝ գի-
շար>քըշէր, հազար>հազար, մոխիր>մախիր, նոր>նօր, փոր>փօր
և այլն:

Բ

164. Բարբառում ը-ով սկսվող բառ չկա: Բ-ով սկսվող օ-
տար փոխառություններն անգամ բառասկզբում ստանում են ը կամ
ու հմնարանը. այսպես՝ ռազի>ըռազի, ոուս>ուրուս, ոուպ>ու-
ուր, ռեհան>ըռեհան և այլն:

165. Բառամիջում և բառավերջում ը-ն հիմնականում մնում
է անփոփոխ. ինչպես առաջ>առաչ, առնուլ>առնէլ, առու>առվու,
ծառայ>ծառա, բեռն>փառ, դուռն>թօռ, ծառ>ցառը, սիսեռն>սը-
սառ և այլն:

166. Մալաթիայի բարբառում առհասարակ ը և ը հնչյունները
գտնվում են արտասանական խառը վիճակում: Ինչպես որոշ բառե-
րում ը-ի փոխարեն հնչվում է ը այնպես էլ շատ բառերում ը-ի
փոխարեն լսվում է մերթ ը, մերթ ը. այսպես՝ ախող>ախօր, ծը-
մեռն>ցըմառ և ցըմար, ամառն>ամառ և ամար, առաջին>առչին և
արչին, քոռի>քմոռի և քմրի, ակոռայ>առգա և արգա և այլն:

Վարդավառ>վարվրվար և ծաղարդար>զարզարբար բառերում
ը-ի փոխարեն հնչվում է ը՝ առաջին բառում բառամիջի ը-ի, իսկ
երկրորդում՝ բառավերջի ը-ի առնմանությամբ:

Յ

167. Յ ծայնորդը բառասկզբում ընկնում է կամ անթարկվե-
լով հայերենի պատմական ընդհանուր օրինաչափությանը՝ արտա-
սանվում է որպես կոկորդային խուլ շփական յ. այսպես՝

ա) Յ-ն ընկնում է՝ յաջող>աչող, յատակ>ադագ, Յարու-
նիւն>Արբին, Յալոր>Ազօր, յաւանակ>ափանագ, յիշատակ>իշադագ,
յիշուլ>իշէլ, "նմանութիւն մսկին", յիսուն>իցծուն, յղի>ըղի,
յոլոսլ>իբօրօր, Յովակիմ>Օվագիմ, Յուդա>ուժա, յստակ>ըստագ,
յօնք>ունք :

բ) Յ-ն հնչյունափոխվում է հ-ի՝ յանգարծ>հանգարծ, յան-
ցաւոր>հանցաւօր, յարգ>հարք, յարդ>հերթ(հէրթնօց), յարու-
նիւն>հարոււրուն (կրօնական իմաստով), յուլիս>հուլիս, յու-
նիս>հունիս, յունուար>հունվար, յօժար>հօժար:

168. Բառամիջում յ-ն մնում է անփոփոխ, ինչպէս՝ հայելի>
հայլիք, հայիլ>հայիլ, մայիս>մայիս, խնայ>լքընայէլ, վա-
յնլսլ>վայլէլ, ծառայել>ծառայէլ և այլն : Բառամիջում յ-ն
ծայնակապի դեր է կատարում՝ էյի, էյիր, էյաք, էյիք, փէրի-
յա, չէյի: Դժգոհիլ>ըըշկօյիլ, հսկուհի>հսկուլի, պահել>բէ-
յիլ և այլն :

169. Բառավերջի յ-ն միաժանկ բառերում մնում է անփո-
փոխ. այդ դիրքում յ-ն հանդես է գալիս հայ>հայ բառում և
ծայնարկութիւնների մեջ՝ օյ, վայ, հայ, ույ, հէյ և այլն:

Բազմաժանկ բառերի բառավերջի յ ծայնորդը, որը հանդես
էգալիս ա ծայնավորից հետո, ընկնում է. այսպէս՝ ազուգայ>
հաքուքա, ակոայ>արգա, ամիրայ>ամիրա, ապրայ>արքա, բակլայ>
փաղլա, ծառայ>ծառա, մնղայ>մէղա, չուխայ>չուխա, սատանայ>
սադանա, վկայ>վրգա, տղայ>դըղա :

Ի (ւ)

170. Այն բառերում, որտեղ գրաբարյան ւ ծայնորդը հան-
դես է գալիս իբրև ոչ երկրորդաօրի տարր, այսինքն գտնվում է
ծայնավորների միջև կամ բառավերջում՝ ծայնավորներից հետո,
արտասանվում է ինչպէս շրթնատամնային ծայնեղ շփական վ. այս-
պէս՝ աւագչավաք, աւետարան>ավիդարան, (առ) աւել>էվէլ, աւել>
ավիլ, աւելանալ>էվէլնալ, գաւազան>քավազան, գաւակ>գավագ,
խաւար>խավար, կաւիմ>գավիջ, հաւանգ>հաւան, հաւանել>հավնէլ,
հաւատալ>հավդալ, հիւանդ>հրվանդ, հաւասար>հավսար, նրելիլ>
էրվալ և այլն . ընաւ>իընավ, իրաւ>իրավ, ծարաւ>ծարավ, կաւ>
գավ, կաքաւ>գաքավ, հաւ>հավ, ցաւ>ցավ, ազնիւ>ազնիվ, արծիւ>
արծիվ, կոիւլ>զրոիվ, ծիւլ>ջիվ, պատիւ>բաղիվ, անծրնւ>հարգէվ,

ծածել>էդէվ, ձծել>ցէվ և այլն :

Պատու>բառաբ և թաւալիլ>թաքլիլ բառերում ւ-ի փոխարեն ունենք ը՝ առաջին բառում բառասկզբի պ>ը-ի ազդեցութեամբ, իսկ երկրորդում՝ թաւալիլ և տապալիլ իմաստով իրար մոտ բառերից փոխադարձ ներգործութեամբ կազմվել է թաքլէլ բառը, որն արտահայտում է այդ երկու բառերի իմաստները:

ՀնՁՅՈՒՆԱՓՈԽԱՆԱՆ ԱՅԼ ԵՐԵՎՈՒՅԹՆԵՐ

171. Բացի վերը նշված հնչյունափոխական օրինաչափու - թյուններից, բարբառի հնչյունները կրում են նաև այլևայլ փոփոխություններ, որոնք արդյունք են կամ հնչյունների փոխազդեցության, կամ այլ բարբառների (նաև լեզուների) հնչյուն - նական օրինաչափությունների ազդեցության: Եվ վերջապես բառն ինքն էլ խոսքի մեջ կարող է զանազան փոփոխություններ կրել, որոնք մասամբ բացատրվում են արտասանության թեթևացման ձգգոմամբ: Այդպիսի փոփոխությունների շարքին են դասվում հնչյունների հավելումը, անկումը, դրափոխությունը, հնչյունների կործանումը, ամփոփումը, կրկնությունը և այլն :

1. ՀնՁՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՎԵԼՈՒՄ

172. Բառի մեջ այս կամ այն պատճառներով հնչյունների ավելացումը կոչվում է հավելում: Հավելումն ի հայտ է գալիս, երբ բառի բարբառային ձևը համեմատում ենք զրաբարից ավանդված ձևի հետ:

ա) Հ-ի հավելում բառասկզբում՝ ածել>հածէլ, արածել>հարծէլ, ածան>հածան, ազանիլ>հաքնիլ, ազուգայ>հաքուքա, անձըւ>հարգէվ, ուր>հօր, ում>հօմ, իւրեան>հըռէն, ընտրել>հըյրէլ, կնքապապ>հընքաբաբ, ինքն>հինքը:

բ) Դ-ի հավելում՝ մեկ ու կես վանկ ունեցող մի բանի բառերի նր հնչյունախմբում. ծանր>ծանդըր, մանր>մանդըր:

Համարել>համբըրէլ բառում մը հնչյունախմբում մ շրթնային հնչյունի ազդեցութեամբ ավելացել է ք շրթնայինը:

գ) Ն-ի հավելում՝

1. Աղջիկ(կ)>ախչին, դրացի>թըրացին և երսկոյ>ուռուկուկ բառերում նախապես որպես որոշյալ հոդ ավելացրած ն-ն զիտակ-

ցըվել է իբրև արմատական հնչյուն:

2. Առհասարակ պայթաշփականներից և պայթականներից առաջ նկատվում է ն բաղաձայնի հավելման միտում. այսպես՝ ծ>ձ-ից առաջ՝ մեծամանձ, բարձրփանձըր, չ-ից կամ ջ>չ-ից առաջ՝ միջեղմինչէլ, ճչեղջընչէլ, կանաչգանանչ :

թ-ից առաջ՝ քիթքինթ.

ք-ից առաջ՝ արտասուքարցունք, փողորակփօրդանք, փըշուրքփուրշունք, բաժակփաժանք և այլն :

դ) վ-ի հավելում՝ առուլառվու, ուղարկելգառվէլ, սաւորչսավլօր, պատրիարքչբաղվիրարք:

ե) ւ-ի հավելում՝ օրհնելչօրշնէլ.

զ) լ-ի հավելում՝ շատրվանչշաւղըվարան :

2. ՀնչՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՆԿՈՒՄ

173. " Չայնավորների փոփոխությունները" բաժնում քըննարկվել են ձայնավորների անկման օրինաչափությունները:

Ի մի բերելով բաղաձայնների անկման դեպքերը՝ կունենանք հետևյալ պատկերը .

Բաղաձայնների անկում բառակզբում:

Ս՝ սպանանելքաննէլ, սկսուրչգէսուր, սկեսրայրչգէսրնր.

Հ՝ համարչըմար, կ՝ կնքապապչրնքբբբ.

Յ՝ յատակչաղազ և այլն (տմս § 167):

Բառամիջում՝

ա՝ պաշտպանչբաշպան, աստուածչասված, աստղչասըխ.

կ՝ կնկաիք չգընդէք " կանայք"

ղ՝ ուղղորդչօղօրթ, ողկոյչգագօգ, խղմտանքչխըժմըղանք, աղոթակողմչաղօթգում.

հ՝ նահատակչնաաղազ, ջրհեղեղչլըրէղէղ (տմս § 145), օրհնելչօրշնէլ.

ր՝ ժ, շ-ից առաջ՝ արժելչաժէլ, բարշելչբաշէլ և այլն (§ 161). Բացի այդ, ր-ն ընկնում է հետևյալ բառերում՝ արտորայնաղօրնալ, բարձրփանձըր, գործաւարչբօզվար, երբչյափ, իրբչիք, մանապարհչջամփա, տարգալչթըբալ, շնորհապորչշընավօր .

ո՝ առնել յէնէլ
 վ՝ բովհրել յփօրհէլ, Բերովբէ յԲէրօֆ
 Կ՝ աշխարհ յաշխարհ, պահք յբաք և այլն (տես՝ 148);
 Բառավերջում՝ ն վերջնահնչյունը՝ բեռն փառ և այլն
 (տես՝ 158) .

կ՝ աղջիկ յախչին
 ը՝ կղմին զոր զըղմիդ
 տ՝ տապաստ զաբաս "ուռուցք"
 դ՝ կոմիդ զօջ
 յ՝ բազմավանկ բառերում՝ ծառայ ծառա, տղայ յղղղա և
 այլն (տես՝ 169) .
 Կ՝ շահ շահ(հ), մահ մահ(հ) (տես՝ 149) :

Յ. Հ Ն Չ Յ Ո Ւ Ն Ն Ե Ր Ի

Կ Ր Ժ Ա Տ Ո Ւ Մ

174. Համախակի գործածութեան հետևանքով մի շարք բառերի
 կամ բառակապակցութիւնների որոշ հնչյունախմբեր "մաշվել",
 կրճատվել են: Նշենք այդ տիպի մի քանի օրինակներ՝ բարի ե-
 րեկոյ ՝ փառընգուն, նղբայր յափա, կրծանոց յզըրծան, ողկոյ յ
 զօզ, հասկացում յհասկում, չեմ իմանայ չիմնա, չիմնար, չիմնա
 ա .

չես իմանայ չիսնա, չիսնար, չիսնար ա
 չի իմանայ չիննա, չիննար, չիննար ա
 պատրոյ զակալ յբառզալ
 ցորճնի մաղ յցորմաղ
 կիրակամուտք յգիրամուտկ
 վաստակ վաճառ յվասկ վաճառ .

Այստաղ կարսլի է նշել նաև ամփոփման դեպքերը, որոնք
 առկա են բարբառում .

օրօրել յօրէլ
 օրօրան յօրան
 օրօրոցակա յօրըսգաբ
 խոնջան ընթացք յխոնջընթթասկ
 օրհասարակ յճրսագ "կեսօր"
 մանած(ա) ծախանոց յմանծըինոց .

4. Դ Ր Ա Փ Ո Խ Ո Ի Թ Յ Ո Ի Ն

175. Բարբառոււմ կան դրափոխության հետեւյալ օրինակ-
ները.

դ//գ՝ դազադք > քաթախկ
թ//խ Թաթախել > Թախտէլ
լ//վ լուալ > վըլալ
խ//մ խխմիլ > խըմիիլ
ի//ն փոխինդ > փոխնիդ
խ//ս խստոր > սըխսօր
կ//ն ալանջ > անգաչ
շ//խ նշխար > նախշար
պ//ղ կոսղել > գըղթէլ
ս//խ փսխալ > փըխսէլ
փ//տ փնտուր > Թէփուր
ք//ն գոքանչ > գօնքաչ.

176. Երկրորդ վանկոււմ գտնվող ը-ն դրափոխությամբ անցել
է առաջին վանկը՝ իր տնդը գիչելով այդ վանկի որևէ բաղաձայ-
նի. այսպես՝ ալոայ > արգա

անծրև > հարգէվ
ալրայ > արբա
ալրանք > արբանք
բովհրել > փօրհէլ
գգրոց > քըրգօց
դատարկ > Թարդագ
դատարկսլ > Թարդըգէլ
խռռորուք > խօրշուք
կամուրջ > զարմուչ
կնճիոն > գըռինջ
ճպոռտ > ջըռքօդ
մկրատ > մըրգադ նաև՝ մըյրադ
սովորիլ > սօրվիլ
փողորակ > փօրդանք
փշրել > փըրշէլ
փշուրք > փուրշունք
կապերտ > գարբէդ

Հակառակ այս օրենքին՝ առաջին վանկից ը-ն անցել է երկ-
րորդ վանկ՝ ջրադացք > չաղարակ , Դրիգոր > Քիրբօր բառերում:

5. Կ Ր Կ Ն Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

177. Մի քանի բառերում որոշ քաղածայններ կրկնվել են:
Դրանք են՝ ամենշամմեն, ասեղնասսէղ, ծալել > ծալլել, ծամել >
ծամմել, ծամոց > ծամմօց, կիսել > զըսսել, հրամայեա՝ > հըրամմէ՝,
քայլել > քալլել:

2 Ե Վ Ա Բ Ա Ն Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

ԳՈՅԱԿԱՆ

ԱՆՈՒՆ

ՀՈԳՆԱԿԻԻ

ԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

178. Մալաթիայի բարրառում հոգնակին հիմնականում կազմավորում է -էր, -նէր մասնիկներով:

179. Միավանկ բառերի հոգնակին կազմավորում է -էր մասնիկով: Օրինակ՝ աչք>աչկ-աչկէր, ազգ>ասկ-ասկէր, բահ>փահ-փահէր, գործ>քօրծ-քօրծէր, խոզ>խօզ-խօզէր, կով>գօվ-գօվէր, հաւ>հավ-հավէր, շոււն>շոււն-շոււնէր, տոււն>դոււն-դոււնէր, ցից>ցից-ցիցէր և այլն:

ն վերջնահնչյունը կորցրած միավանկ բառերի հոգնակին սովորաբար կազմավորում է -էր մասնիկով: Ինչպես՝ ազբն>ասպ-ասպէր, ական>ազ-ազէր, ծուկն>ծուկ-ծուկէր, կամն>գամ-գամէր, հարսն>հարս-հարսէր, հիմն>հիմ-հիմէր, ձեռն>ցառք-ցառքէր, ծուկն>ցուկ-ցուկէր, մատն>մաղ-մաղէր, մուկն>մուկ-մուկէր, որդն>օրթ-օրթէր և այլն:

Այդ հնչյուններից առաջ ռ ունենցող բառերում հոգնակի կազմելիս վերականգնվում է ն-ն: Այդ բառերն են՝ բռն>փառ-փառնէր, դուռն>թօռ-թրոնէր, թռոն>թօռ-թօռնէր, լեռն>լեռն>լառ-լառնէր, կուռն>զուռ-զըռնէր: Սրանց նմանակությամբ էլ ծառ բառի հոգնակին կազմվում է -նէր մասնիկով՝ ծառնէր: Նուորն>նուռ բառը հոգնակիում կարող է պահպանել ն վերջնահանգը կամ սղել՝ նուռնէր և նուռէր: Մասն>մաս "մասունք" բառի հոգնակին կազմվում է ն վերջնահանգի պահպանմամբ՝ մասնէր:

180. Ան և չ ժխտական նախածանցներով կազմված միավանկ բառերը հոգնակիում ստանում են -նէր մասնիկը՝ դիտվելով իրրեւ բազմավանկ բառեր: Ինչպես՝ անգործ>անքօրծ-անքօրծնէր, անտոււն>անդոււն-անդոււննէր, անսիրտ>անսիրդ-անսիրդնէր, անփործ>ամփօրցնէր, չտես>չըդէս-չըդէսնէր: Ծթն բառը դուրսից սերկրորդ բաղադրիչը միավանկ բառ է և բառի ընդհանուր իմաստն արտահայտվում է առաջին բաղադրիչի միջոցով, հոգնակին

կազմվում է նէր հոգնակերտի միջոցով: Օրինակ՝ աներծագ > անէրցաք-անէրցաքներ, դրկից>թըրզից-թըրզիցներ, ժամակոչ > ժանգոչ-ժանգոջներ, կնքապապ>հընքաքաք-հընքաքաքներ, նեղսիր, նեխսիրդ-նէխսիրդներ, չորաթան>չօրթան-չօրթաններ, վարժա- պետ>վարժաբէդ-վարժաբէդներ, վարժատուն>վարժադուն-վարժա- դուններ և այլն:

Բարդ բառերում, որոնց երկրորդ բաղադրիչը միավանկ բառ է և հիմնական իմաստն արտահայտվում է վերջին բաղադ- րիչի միջոցով, հոգնակին կազմվում է էր մասնիկով. օրինակ՝ աղաջուր>ախչօռ-ախչօռէր, մոխրաջուր>մախիրչօռ-մախիրչօռէր, փակմատն>փաղմաղ-փաղմաղէր "բթամատ" և այլն:

181. Մեկ և կսս վանկանի բառերը հոգնակիում ստանում են նէր մասնիկը, դիտվելով որպես երկվանկ բառեր. ինչպես՝ գլուխ>քըլօխ-քըլօխներ, ծանր>ժանդըր-ժանդըրներ, կրակ>զը- լազ-զըրազներ, ճրագ>ջըրաք-ջըրաքներ, մանր>մանդըր-մանդըր- նէր, սանտր>սանդըր-սանդըրներ, տայգր>դաքըր-դաքըրներ և այլն: Աստղասի բառում տ-ի սղմամբ բառը դարձել է միավանկ, որի հոգնակին օրինաչափորեն կազմվում է էր-ով՝ ասիէր:

182. Բազմավանկ բառերի հոգնակին կազմվում է նէր մաս- նիկով. ինչպես՝ աղբիւր-ախփիրներ, աղիւս>աղօս-աղօսներ, ականջ>անգաչ-անգաչներ, եղբայր>ախփար-ախփարներ, գօտի>քօղի- քօղիներ, երկաթ>էրզաթ-էրզաթներ, խնձոր>խընձէր-խընձէրներ, ծաղիկ>ծաղիզներ և այլն:

Օտար փոխառությունները միավանկ բառերում ստանում են էր, բազմավանկ բառերում՝ նէր հոգնակերտէրը. ինչպես՝ բաղ- բաղէր "այգի", բուզ-բուզէր "սառույց", սազ-սազէր և այլն, դիրսազ-դիրսազներ "արմուկն", թօխում-թօխումներ "սերմ", օքիզ-օքիզներ "եզն" և այլն:

189. ն-ով վերջացող բազմավանկ բառերը հոգնակիում պա- հում են ն-ն և ստանում նէր հոգնակերտը: Այդ բառերն այս- պիսով ունենում են կրկնակի ն.՝ երկայն>էրզան-էրզաններ, գարուն>բարուն-բարուններ, բարութիւն>փարութիւն-փարութիւն- նէր և այլն:

ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆ - Այն բազմավանկ բառերը, որոնք բառավեր- ջում հավելյալ ն են ստանում, հոգնակիում նույնպես ունենում են կրկնակի ն: Այդ բառերն են՝ աղջիկ>ախչին-ախչիններ, երե-

գոյ՝ ուղղունգուն-ուղղունգուններ, դրացի>թրրացին-թրրացիններ:

184. Իրարարում ք հոգնակարտ մասնիկ ունեցող բառերը մալաթիայի բարրառում սովորաբար համարվում են օգակի: Հոգնակի կազմելիս նրանք համապատասխանաբար ստանում են -էր (միավանկ բառերում) և -ներ (բազմավանկ բառերում) հոգնակարտ մասնիկները. ինչպես՝ կուրծք>գուրսկ-գուրսկէր, ձնոք>ցառք-ցառքէր, մէխկ-մէխկէր, ոռ(ք)>օրք "հատակ"-Օրքէր, ոտք>օտկ-օտկէր և այլն. աղօթք>աղօտկ-աղօտկներ, աշխարհք>աշխարք-աշխարքներ, աշուն>աշունք-աշունքներ, արտասուք>արցունք-արցունքներ, բաղանիք>աղնիք-աղնիքներ, հարսանիք>հարսնիք-հարսնիքներ, շնորհք>շնօրք-շնօրքներ, ցիւ>ցըվիք-ցըվիքներ և այլն:

185. Մարմնի զուգ անդամներ ցույց տվող մի շարք բառեր, բացի սովորական -էր կամ ներ մասնիկներից, ստանում են նաև -վրներ, հոգնակարտը, որը կազմված է -վի+նի+էր մասնիկներից: Այդ մասնիկի միջոցով բառն արտահայտում է հավաքական իմաստ: Այսպես՝ աշկէր նշանակում է "աչռէր", որը զործ է ածվում մի մարդու նպաստմբ կամ ընդհանրապես, առանց կոնկրետացնելու: Սակայն աշկըմներ (աշվրներ) նշանակում է որևէ խումբ մարդկանց աչքսը՝ մեր աչքերը, տվյալ խմբի մարդկանց աչքերը և այլն: Վրներ մասնիկով հոգնակի են կազմում հետևյալ բառերը.

աչք>աշկ-աշկըմներ կամ աշվրներ

ականջ>անգաչ-անգըշվրներ,

եղունգն>ուղունգ-ուղունգվրներ

ծունկն>ծունգ-ծունգվրներ

ձնոք>ցառք-ցառվրներ

յօնք>ունք-ունքվրներ,

ոտք>օտկ-օղվրներ

Վրներ հոգնակերտով հավաքականություն են արտահայտում նաև դուն, շուն, դալ և մաղ բառերը. այսպես՝ դունվրներ, շունվրներ, դալվրներ, մաղվրներ:

186. Բացի սովորական ձևերից, բարրառում կան նաև մի քանի այլ հոգնակարտ մասնիկներ, որոնք ընդհանուր գործածություն չունեն. նրանցով հոգնակի են կազմում սակավաթիվ բառեր:

Այդ հոգնակարտներն են.

ա) -Ստան. այս մասնիկն են ստանում ի վերջավորություն

ուննցող մի բանի զոյականնս՝ հավաքական իմաստ արտահայտելու համար: Սրանք -ստան հոգնակերտն ստանում են ա հոդակապի միջոցով. բառավերջի ի-ն միանում է ա հոդակապի հետ և հայերենի ընդհանուր օրինաչափությամբ հնչյունափոխվում է ե>է-ի:

Տարիչդարի+ա+ստան - դարէստան

մասնիշմաղնի+ա+ստան - մաղնէստան

գօտիշքօղի+ա+ստան - քօղեստան

այգիշէքի+ա+ստան - էքէստան

խավլի+ա+ստան - խավլէստան և այլն :

բ) -Անք՝ ձիշցի-ցիյանք, դւշթէվ-թիվանք, եղբայր>ախփար-ախիւրրանք, իօրաքոյր>օրքօր-օրքօրանք (զործածական է խալանք ծւը, որտեղ թուրքերեն խալա բառի հոգնակիությունն արտահայտված է հայերեն -անք մասնիկով), տալ>դալ-դալանք, տայգլ>աբըր-դաբըրանք, քոյր>քօր-քօրանք:

գ) -Դանք՝ ոսկր>օսկօր-օսկըրդանք, փըսօր>փըսօրդանք

դ) -Դէք՝ կնիկ>զընիգ<զընիգդէք>զընդէք, փրիգ<փրիգդէք, դաբիր-դաբըրդէք, ախփար-ախփըրդէք և այլն :

ե) -Ք՝ ծագումը, բնակավայրը ցույց տվող -ացի, -էցի, -ցի ածանցներով կազմված բառերում՝ խարիէրթցիք, մալաթյացիք, սուվասցիք, քօլսէցիք, քէղացիք, քախըցիք և այլն :

զ) -Օնք, բանօնք, դադօնք, բարօնք, ինքաբարօնք, շադօնք, թերգօնք և այլն: Այսչափ, այդչափ, այնչափ, դերանունների հոգնակին նույնպես կազմվում է -օնք մասնիկով՝ անօնք, անդօնք, անոնք:

ը) -էնք, ամուլէնք, Բաբէնք, հարսայէնք, մամէնք, փարսէղէնք, փիլօլէնք, քիրքօրէնք և այլն :

187. Ստան, անք, դանք, իք, դէք մասնիկները սովորաբար զործածվում են հավաքական իմաստ արտահայտելու համար: Անհրաժեշտության դեպքում այդ մասնիկներով կազմված զոյականները կրկնակի հոգնակի են կազմում -նէր հոգնակերտի միջոցով. Օրինակ՝ մաղնէստաննէր, ցիյանքնէր, օսկըրդանքնէր, փըսօրդանքնէր, զընդէքնէր, ախփըրդէքնէր, դաբըրդէքնէր և այլն : -Օնք, էնք և ք մասնիկներով կազմված՝ հավաքականություն ցույց տվող բառերը հոգնակի չեն ունենում:

ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆ - Մարդ>մարթ բառի հոգնակին կազմվում է իկ մասնիկով, սակայն անք, օնք, դանք և այլ հոգնակերտների

համաքանությամբ կ-ն դարձել է ք՝ մարթիք (զընիգմարթիք և այլն) :

Հ Ո Լ Ո Վ Ն Ե Ր

188. Բարբառն ունի 6 հոլով՝ ուղղական, սեռական, տրական, հայցական, բացառական, գործիական, բացակայում է ներգոյական հոլովը :

189. Ուղղականը բառի ուղիղ ձևն է, այսինքն բառն ունի զրո վերջավորություն: Այս հոլովը բարբառում նույն կիրառությունն ունի, ինչ արդի հայերենում: Որոշյալ առմամբ գործածվելիս սեռական հոլովը ստանում է որոշյալ հոդ (ը կամ ն), որով և նմանվում է տրականին. Օրինակ՝ "աս մարթուն քիրքը" "այս մարդու վիրքը" :

Հայցականը ձևով նման է ուղղական հոլովին, անկախ այն բանից՝ տվյալ գոյականը անձի առմամբ է օգտագործված, թե իրի: Օրինակ՝ "իս սիրիմ ա քիրքօրը, թօն փէրիս ա քիրքը" և այլն :

Հայցականը կիրառվում է նաև ներգոյական հոլովի իմաստըն արտահայտելու համար: Օրինակ՝ իմ ախփարըս վարժադունը թաս սօրվի յա "Եղբայրս վարժաանում (դպրոցում) դաս է սովորում" :

Բացառական հոլովը կազմվում է -է (էն), մէ(մէն) վերջավորություններով: Խնամակցություն և ազգակցություն ցույց տվող, ինչպես նաև աստուածշատված, մարդյամարթ բառերի բացառականը կազմվում է տրականին ավելացնելով մէն վերջավորությունը, իսկ անձ ցույց տվող մյուս գոյականների և իր ցույց տվող բոլոր բառերի բացառականը կազմվում է էն վերջավորությամբ, որն ավելանում է տրական հոլովի կամ հիմքի վրա:

Գործիական հոլովի վերջավորությունն է օք կամ մօք: Կազմությունը նույնն է բացառական հոլովի հետ, այսինքն ազգակցություն և խնամակցություն ցույց տվող բառերում կազմվում է մօք, իսկ անձ ցույց տվող մյուս գոյականների և իրի առմամբ գործածվող բոլոր բառերում՝ օք վերջավորությամբ: Այս Օք(մօք) հոլովածևի հիմքը զրաբարն է: Հայտնի է, որ զրաբարում -աւք(օք)

վերջավորություն ունեն ա, ի-ա վերջադրական, ը-ա խառն հոլովման պատկանող բառերը հոգնակի թվում: Սակայն Մալաթիայի բարբառում գործիականի այդ հոլովածը ընդհանրացել է և տարածվել բոլոր հոլովների վրա՝ եզակի և հոգնակի թվում: Նույնիսկ հավաքական իմաստ արտահայտող գոյականները, որոնք հոգնակի են կազմում -էք, իք, դէք, դանք, վրդէք, էնք, օնք, անք մասնիկներով, գործիականը կազմում են -օք (մօք) վերջավորության միջոցով: Ճիշտ է, գործիական հոլովում օք վերջավորություն ունեն նաև մի շարք այլ բարբառներ (օրինակ Պոլսի բարբառը)¹, սակայն այդ վերջավորությունը մյուս բարբառներում պահպանվել է որպես գրաբարյան վերապրուկ, որը գործածական է առանձին ոճերի և արտահայտությունների մեջ: Այնինչ Մալաթիայի բարբառում գործիականի այսպիսի կազմությունը նարկայացնում է մի ամբողջական ու կուռ օրինաչափություն²:

Նարգոյական հոլովի իմաստն արտահայտվում է՝ 1) Հայցական հոլովով. օրինակ՝ Շուգան դավշան գառնէ յա - "Շուկայում նպաստակ է առնում" : Խըրթօցը թաս սօրվի յա - "ղպրոցում դաս է սովորում" : 2) Սեռական հոլովով խնդրի և մէջմէջ կապի միջոցով. օրինակ՝ քըլխուն մէջ - "գլխում", քիրքին մէջ - "գրքում" և այլն :

Հ Ո Ւ Ն Ո Վ Ո Ւ Մ Ն Ե Ր

190. Գոյականների հոլովումը որոշվում է եզակի թվի սեռական հոլովի վերջավորությամբ: Մալաթիայի բարբառի գոյականներն ունեն յոթ հոլովիչ՝ ի, ու, ան, օչ, Օր, վա և գրաբարադիպ: Հետևաբար բարբառն ունի յոթ հոլովում:

191. Հոգնակի թվում բոլոր գոյականները կամ գոյականաբար գործածվող այլ խոսքի մասերը հոլովվում են ու հոլովմամբ՝ անկախ եզակի թվում այս կամ այն հոլովման նրանց պատկանելուց: Բացառություն են կազմում գրաբարադիպ հոլովման պատկանող բառերը, որոնց մի մասը հոլովվում է միայն հոգնակի թվում և ց հոլովիչով, մի մասն էլ հոգնակի չունի: Հոգնակի թվում բացառական և գործիական հոլովները կազմվում են եզակի թվի նույն հոլովների կազմության սկզբունքով:

1. Հ. Աճառյան, Բնություն Պոլսահայ բարբառի, էջ 116:

2. Գործիական հոլովում օք վերջավորություն ունի նաև Արաբկիրի բարբառը (տես Ս. Դավիթ Բեկ, Արաբկիրի գաւառաբարբառը, Վիսնայ, 1919):

Ի Զ Ո Լ Ո Վ Ո Ւ Մ

192. Վերջավորություններն սն՝ եզակի սեռական-տրական՝ ի, հայցական՝ ծևով նման է ուղղականին, անկախ այն բանից, թե ինչառուժով է օգտագործված՝ իրի, թե անձի, բացառական՝ -է (ն), գործիական՝ -օք:

Հոգնակի սեռական-տրական՝ ու, հայցական՝ նման է ուղղականին, բացառական՝ -էրէ(ն), -նէրէ(ն), գործիական՝ -էրօք (նէրօք):

193. Մալաթիայի բարբառում, արդի հայերենի նման, ի-ն ամենատարածված և ամենագործուն հոլովումն է: Այս հոլովման է պատկանում բարբառի բառերի մեծ մասը: Նույնիսկ շուն, տուն, մուկն, ձուկն, աղջիկ, ընկեր բառերը, որոնք գրաբարում, արդի հայերենում և հայ բարբառների մեծ մասում սնթարկվում են այլ հոլովումների, այս բարբառում պատկանում են ի հոլովման:

Հարակատար և ենթակայական դերբայները, գոյականաբար գործածվելիս, ինչպես նաև փոխառյալ բառերի մեծ մասը նույն-պես հոլովվում է ի հոլովմամբ:

Հոլովման ընդհանուր պատկերը

Խօսկ բար ախչին բըրօղ բըրած

Ե զ ա կ ի

ուղղ.	հայց.	խօսկ(ը)	բար(ը)	ախչին(ը)	բըրօղ(ը)	բըրած(ը)
սեռ.տրակ.	խօսկին	բարին		ախչինին	բըրօղին	բըրածին
բաց.	խօսկէն	բարէն		ախչինէն	բըրօղէն	բըրածէն
գործ.	խօսկօք	բարօք		ախչինօք	բըրօղօք	բըրածօք

Հ ո գ ն ա կ ի

ուղղ.	հայց.	խօսկէր(ը)	բարէր(ը)	ախչիններ	բըրօղներ(ը)	բըրածներ(ը)
սեռ.տրակ	խօսկէրուն	բարէրուն		ախչիններուն	բըրօղներուն	բըրածներուն
բաց.	խօսկէրէն	բարէրէն		ախչիններէն	բըրօղներէն	բըրածներէն
գործ.	խօսկէրօք	բարէրօք		ախչիններօք	բըրօղներօք	բըրածներօք

194. Բացի վերոհիշյալներից, ի հոլովման են ենթարկվում՝
ա) Գրաբարյան ն վերջնահնչյուն ունեցող բառերի մեծ մասը.
Այդ բառերն են՝

միավանկ	քաղմավանկ
ակն > ազ	աղեղն > աղօղ
ծուկն > ծուկզ	արեգակն > արքազ
կամն > գամ	եղունգն > ուղունգ
հարսն > հարս	լիսեոն > լրսառ
հիմն > հիմ	կնճիոն > զըռինջ
ձեռն > ցառք	պճեղն > բըջէղ
ձուկն > ցուկզ	սիսեոն > սըսառ և այլն
մասն > մաս	
մատն > մաղ	
մուկն > մուկզ	
նուռն > նուռ	
ոսպն > օսպ	
որդն > օրթ	

ԺԱՆՈՒՌՈՒԹՅՈՒՆ - 1) Մասն > մաս "մասունք" բառը հոլովելիս սեռականում վերականգնվում է գրաբարյան ն վերջնահանգը, այսպես՝ սեռ. տր.՝ մասնին, բաց.՝ մասնէն, գործ.՝ մասնօք:

2. Գրաբարյան ն վերջնահանգ ունեցող մյուս բառերը ենթարկվում են ան հոլովման (տես § 203):

բ) Բառավերջում այ > ա ունեցող բառերը: նրանք բաժանվում են երկու խմբի.

Առաջին խմբի բառերը, որոնց հոգնակին կազմվում է միայն նէր մասնիկով, եզակի սեռականում պահում են ա-ն. ահա այդ բառերից մի քանիսը.

եզ. ուղղ.	հոգն. ուղղ.	եզ. սեռ.
ամիրա	ամիրանէր	ամիրային
արգա "ատամ"	արգանէր	արգային
ըրդա "ասնդնագործություն"	ըրդանէր	ըրդային
թարխանա "սպաս կորկոտից"	թարխանանէր	թարխանային
թօրթա "բակ"	թօրթանէր	թօրթային
լափա "սպաղանի"	լափանէր	լափային
համփա "վիճակակից ընկեր"	համփանէր	համփային

հաքուքա"ազուգա"	հաքուքանէր	հաքուքային
ծառա	ծառանէր	ծառային
չաղա"սրսխա"	չաղանէր	չաղային
վըգա	վըգանէր	վըգային
փաղլա"բակլա"	փաղլանէր	փաղլային

Երկրորդ խմբի բառերի հոլովման ժամանակ բառավերջի ա-ն կարող է պահվել կամ սղվել: Այդ խմբի ընդհանուր առանձնահատկությունն այն է, որ նրանք հոգնակի են կազմում և նէր վերջավորութեամբ, և հավաքականություն արտահայտող մասնիկով, որից առաջ այ-ը հնչյունափոխվում է է-ի: Այդ խմբին պատկանող բառերից են՝ դըղա, փէսա, թուլա, ջամփա, սաղանա, քահանա և այլն:

եզ. ուղղ.	հոգն. ուղղ.	եզ. սեռ.
դըղա	դըղանէր և դըղէք	դըղային կամ դըղին
փէսա	փէսանէր և փէսէք	փէսային կամ փէսին
թուլա	թուլանէր և թուլէք	թուլային կամ թուլին
ջամփա	ջամփանէր և ջամփէք	ջամփային կամ ջամփին

ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆ. - Ջամփա, փէսա և դըղա բառերը հոլովվում են նաև ու հոլովմամբ (տես § 198):

ՈՒ Հ Ո Ն Ո Վ Ո Ւ Մ

195. Վերջավորություններ. եզակի սեռ. տրական՝ ու, հայցական՝ ինչպես ուղղականը, բացառական՝ էն(մէն), գործիական՝ օք (մօք):

Հոգնակի սեռ. տրական՝ էրու (նէրու), հայցական՝ ինչպես ուղղականը, բացառական՝ էրէն (նէրէն), գործ.՝ էրօք (նէրօք):

Հոլովման ընդհանուր պատկերը

կով>գով	գլուխ>բըլօխ
Ուղղ. հայց. գով(ը)	բըլօխ(ը)
սեռ. տրակ. - գովուն	բըլխուն, բուլխուն

բացառական - զօվէն
գործիական - զօվօք

բըլխէն, բուլխէն
բըլխօք, բուլխօք:

Հ Ո Ք Ն Ա Կ Ի

ուղղ. հայց. - զօվէր(ը)	բըլօխնէր(ը)
սնո. տրակ. - զօվէրուն	բըլօխնէրուն
բացառական - զօվէրէն	բըլօխնէրէն
գործիական. - զօվէրօք	բըլօխնէրօք

196. Այս հոլովման նն պատկանում.

ա) Գրաբարայան ո կամ ու վերջադրական պարզ հոլովումներին զատկանող հետևյալ բառերը՝ ամիս, ամիս, աստուած, ասված, գլուխ, բըլօխ, գող, քօղ, էշ, էշ, ժամ, ժամ "եկեղեցի", լոյս, լօս, կով, զօվ, հայ, հայ, հով, հօվ, հորթ, հօրթ, մարդ, մարթ, պաղ, քաթ (անէրթաթ, հրնթաթաթ), ցաւ, ցաւ, փոր, փօր. տէր, ղէր բառը քարքառում անցել է ու հոլովման բառերի շարքը:

Աստուած, ասված բառի թեք հոլովումներում վերականգնվում է արմատի տ հնչյունը. այս լսւ՝ ուղղական, հայց.՝ ասված, սնո. տր.՝ աստուծուն, բաց.՝ աստուծմէն, գործ.՝ աստուծմօք:

ԵՄՆՈՒՄՈՒՄՅՈՒՆ - օտանակի միավոր արտահայտող ամիս բառը սովորաբար հոլովում է -վա հոլովմամբ: Ու հոլովմամբ այն կիրառվում է տոանձին ոմների և արտահայտությունների մեջ:

բ) ի-ով վերջացող բառերը՝ ագի, քաթի, ածելի, քաթի, քաթի, անօթի, քանօթի, քարդի, քաթի, գարի, քաթի, գինի, քիսի, գօտի, քօղի, թի, թի, հօգի, հօթի, ծի, ցի, մատանի, մաղնի, ոսկի, օսկի, ջորի, ջօրի, քնոթի, քնթի / այլն:

գ) -Ացի, -էցի, -ցի ածանցներով կազմված գոյականները՝ մալարյացի, բօլսէցի, սուվասցի, քէղացի, քախկըցի և այլն:

Հոգնակիում այդ բառերը ք ստանալով՝ հոլովվում են գրաբարատիպ (ց) հոլովմամբ:

դ) Զրադմունք, արհեստ ցույց տվող ջի, ջի ածանցով կազմված փոխառյալ բառերը՝ սըվադջի, փինաջի և այլն:

197. ի-ով վերջացող վերոհիշյալ ննթախմբերի բառերը, բացի ու հոլովման ննթարկվելուց, կարող են հոլովվել նաև ի հոլովմամբ:

Բանի որ բարբառի ամենատարածված հոլովումը ի-ն է, ուստի վերջինիս համաքանությունն ազդել է ի-ով վերջացող բառերի

վրա և ենթարկել իրան: Այսպիսով նրանք զուգահեռաբար հոլով-
վում են ի, ու հոլովումներով:

Օրինակներ՝ "էրէգ իս շարթէցի քինուն թասը", "Ախչին
ան քինին թասը վրա", "Ախչինը մաղնուն քինը չըսավ", "Ան
մաղնին քինը ինչու՞ չըսիր", "Քարուն չուվալը քողցան",
"Քընա՞ քարին չուվալին նիսա", "Առչի օրը իմ ախարըս քը-
նաց սըվաղջուն դունը" : "Սըվաղջին դունը հօս է" :

Ահա այդ բառերի հոլովման ընդհանուր պատկերը	
եզակի	հոգնակի
ուղղ. հայց մաղնի(ն)	մաղնինէր(ը)
սեռ. տրակ մաղնիին, մաղնուն	մաղնինէրուն
բաց. մաղնիյէն, մաղնէն	մաղնինէրէն
գործ. մաղնիյօք, մաղնօք	մաղնինէրօք

198. ի հոլովման պատկանող տղա, զրդա, մանապարհ, ջամփա,
փեսայ, փէսա բառերը հոլովվում են նաև ու հոլովմամբ. այսպես՝

ուղղ. հայց. զրդա	փէսա	ջամփա
սեռ. տր.	զրդուն	փէսուն
գործ.	զրդօք	փէսօք

199. Քանի որ ստան մասնիկով կազմված բառերի հոգնակի
իմաստը միազանգել է, ուստի այդ բառերը հոգնակին կազմելով
նէր մասնիկի միջոցով, հոլովվում են ու հոլովմամբ. այսպես՝
մաղնէստաննէր, մաղնէստաննէրուն, մաղնէստաննէրէն, մաղնէս-
տաննէրօք: Այդպես են հոլովվում՝ էքէստաննէր, դարէստաննէր,
խավէստաննէր, շէնէստաննէր, քողէստաննէր և այլ բառեր:

200. Մարմնի զույգ անդամներ ցույց տվող աչք, աշակ,
կանջանգաջ, նդունգնչըղունգ, ծունկնչծունգ, ծնոք, ցառք, ոտք,
օտկ, յօնք, ունք բառերը, ինչպես նաև մատն, մաղ, տուն, դուն,
շուն, շուն, տալ, դալ բառերը, հոգնակին կազմելով վրնի մաս-
նիկով՝ աշկվրնի(աշվրնի), անգըշվրնի, ըղունգվրնի, օղվրնի,
ծունգվրնի, ունքվրնի, մաղվրնի, դունվրնի, շունվրնի, դալվր-
նի, կրկնակի հոգնակի են կազմում նէր մասնիկի միջոցով: Այս
երկու մասնիկները՝ վի և նէր ամփոփվում են և կազմում վր-
նէր հոգնակերտը: Նշված մասնիկով հոգնակի կազմած գոյական-
ները, իբրև կանոն, հոլովվում են ու հոլովմամբ:

Ահա հոլովման ընդհանուր պատկերը

Ուղղ. հայց.	աշվըներ(ը)	մաղվըներ (ը)
սեռ.տր.	աշվըներուն	մաղվըներուն
բաց.	աշվըներէ(ն)	մաղվըներէ(ն)
գործ	աշվըներօք	մաղվըներօք

ԵԱՅՈՒԹՈՒԹՅՈՒՆ Վընի հոգնակերտով կազմված գոյականների (աշվընի, ցաղվընի) հոլովումը բարբառում գործածական է:

201. Անորոշ դերբայը գոյականաբար գործածվելիս ստանում է հոդ և հոլովվում ու հոլովմամբ :

ստորև տալիս ենք գրելքերէլ, սովորիչսօրվիլ, մոռանալշմառնալ դերբայների հոլովումը.

ուղղ. հայց.	բըրէլը	սօրվիլը	մառնալը
սեռ.տրակ.	բըրէլուն	սօրվիլուն	մառնալուն
բաց.	բըրէլէն	սօրվիլէն	մառնալէն
գործ	բըրէլօք	սօրվիլօք	մառնալօք

ԱՆ Հ Ո Ւ Ո Վ Ո Ւ Մ

202. Վերջավորություններ. եզակի սեռ. = տրակ.՝ ան, հայց՝ ինչպես ուղղականը, բացատական՝ էն, գործիական՝ օք:

Հոգնակի վերջավորությունները նույնն են ի հոլովման գլուխնող գոյականների հոլովման հետ:

203. Այս հոլովման են սնթարկվում.

ա) զընիզ և անիզ բառերը.

Ուղղ. հայց.	զընիզ	անիզ
սեռ.տրակ.	զէնզան	անզան
բաց.	զընզանմէն, զընիզէն	անզանմէն, անիզէն
գործ.	զընզանմօք, զընիզօք	անզանմօք, անիզօք

բ) Գրութարյան ն վերջնահնչյունը կորցրած հետևյալ բառերը ամառնշամառ, ամրան, ամրանէ, ամրանօք,

բսոնշիսո, փառան, փառնէն, փառնօք,

դուռնշթու, թըռան, թըռնէն, թըռնօք,

արդումնշէրթում, էրթման, էրթումնէն, էրթումնօք,

թոռնշթո, թոռան(նաւ՝ թոռանօչ), թոռնէն, թոռնօք,

լեռանշլառ, լառան, լառնէն, լառնօք,

խրումնշխըում, խըման, խըթումնէն, խըթումօք,

ցամոնշցրմար, ցրման, ապա՝ ցըրման, ցըրմանէն, ցըրմանօք,

վայելումն շվայլում, վայրլման, վայլումէն, վայլումօք:

Չնայած գրաբարյան դուռն և թոռն բառսրը բարբառի ուղղական հոլովում դարձել են նույնանուն բառեր՝ թօռ, այնուամենայնիվ հոլովելիս որոշակի երևում է նրանց տարբերությունը՝ թրոան և թօռան: Հոլովման այս տարբերության հիմքը գրաբարս է: Գրաբարում դուռն բառը ենթարկվում է ա ներդրական հոլովման, ըստ որում հոլովիչից առաջ արմատի ու-ն, շեշտակորույս լինելով սղվում էլ՝ դռան: Գրաբարի եզակիում ի ներդրական հոլովման պատկանող թոռն բառի սեռականում արմատի ո-ն մնում է անփոփոխ՝ թոռին: Թեք հոլովներում արմատի ձայնավորների այդ հնչյունափոխությունները նույնությամբ պահպանվել են բարբառում: այսպես՝ դռան շրթոան և թոռին շթօռան:

գ) Ութիւն շուլիուն ածանցով կազմված վերացական գոյականների հոլովումը ներդրական բնույթ ունի, այսինքն ուղղական հոլովի ու-ի փոխարեն սեռականում հանդես է գալիս ա-ն, այսպես՝

ուղղ. հայց.	փարութուն	քէշութուն
սեռ. տրակ.	փարութան	քէշութան
բացառ.	փարութունէն	քէշութունէն
	փարութէնէն	քէշութէնէն
գործ.	փարութունօք	քէշութունօք

204. Գրաբարում ա ներդրական հոլովման պատկանող լեռոն լառ, շուն շուն, ծունկն ծունգ, ծունկն ցուգ, մունկն մուգ, նուռն շնուռ, տուն շդուն բառերը Մալաթիայի բարբառում ի հոլովման ենթարկվելուց բացի, հոլովվում են նաև ա հոլովմամբ: Վերջին դեպքում նրանք սովորաբար գործածվում են առածների, ոմների, ասացվածքների և նման այլ արտահայտությունների մեջ: Հնարավոր է նաև, որ բարբառում կազմվեն նոր առակներ, ասածվածքներ, որտեղ վերոհիշյալ բառսրը սեռական-տրական հոլովներում ունենան ա հոլովիչը: Այս դեպքում ներազդողը փոխառված ոմների համաբանությունն է, նրանց կազմության բերականական ձևը: Սակայն առօրյա սովորական խոսակցությունների ժամանակ հիշյալ բառերը հոլովվում են ի հոլովմամբ: Բերենք այդպիսի ոմների մի քանի օրինակներ.

Շունը շանն է ընգէր:

Շան աքին հանգօշտ չի փրոնիր:
 Շունը շանը միսը գուդի:
 Բօղը ուժօք ըլլի նէ՝ դան դէրը քօղ քը փրոնէ:
 Դան քօղուն հէդ քըլօթ չէլլըվէր:
 Յօթը դան մագարթ:
 Լառ լառան վըրա գըլլի, դուն դան վըրա չըլլիր:
 Մըզան շառը դէնիզին շահ ունի "մկան մեզն էլ ծովին օգուտ
 է տալիս" :

ՎԱ Հ Ո Լ Ո Վ Ո Ւ Մ

205. Վերջավորութիւններ. սգակի սեռական-տրական՝ վա(ն
 քաց.՝ է կամ վընէ, գործ. օք կամ վընօք: Հոգնակին կազմում
 է ի հոլովման հոգնակիի սկզբունքներով:

Հոլովման պատկերը

ուղղ.հայց.	բըշէր(ը)	բըշէրնէր(ը)
սեռ.տր.	բըշէրվան	բըշէրնէրուն
քաց.	բըշէրվընէ	բըշէրսւրէն
գործ	բըշէրվընօք	բըշէրնէրօք

206. Վա հոլովման են պատկանում ժամանակ ցույց տվող
 հետևյալ բառերը.

Ամիսշամիս, ամսըվան, ամսըվընէն կամ ամսէն, ամսըվանօք
 կամ ամսօք.

այսօր, անօր, անօրվան, անօրվընէ, անօրվընօք
 անգամ, անքամ, անքամվան, անքամվընէ, անքամօք,
 ատեն, անդին, անդինվան, անդինվընէ, անդինօք,
 առաջ, առաջ, առըշվան, առըշվընէ, առըշվընօք կամ առչօք
 երբ, յափ, յափվան, յափվընէ, յափվընօք,
 երեկոյ, ռուտունդուն, ըռընգվա, ըռընգվընէ, ըռընգվընօք,
 գառիկ, գառիգ, գաղզըվան, գաղզըվընէ, գաղզըվընօք
 կանուխ, գանուխ, գանուխվան, գանուխվընէ, գանուխվընօք
 կեսօր, գէսօր, գէսօրվան, գէսօրվընէ, գէսօրվընօք,
 կիւրակէ, գիրազի, գիրազվան, գիրազվընէ, գիրազվընօք,
 հեղ, հէղ, հէղվան, հէղվընէ, հէղվընօք,
 հերու, հէրու, հէրվան, հէրվընէ, հէրվընօք,
 մօռիկ, մօղիգ, մօղիգվան, մօղիգվընէ, մօղիգվընօք,

շաքաթշափաթ, շափթըվան, շափթըվընէ, շափթըվընօք,
շատունցշաղօնց, շաղօնցվան, շաղօնցվընէ, շաղօնցվընօք,
ուղբաթուրփաթ, ուրփաթվան, ուրփաթվընէ, ուրփաթվընօք,
վաղիւշվաղը, վաղվան, վաղվընէ, վաղվընօք,
տարիշղարի, դարվան, դարվընէ, դարվընօք, դարՕք,
ցերեկշցօրէգ, ցօրէգվան, ցօրէգվընէ, ցօրէգվընօք, ցօրէ-
գօք,

օրաօր, օրվան, օրվընէ, օրվընօք, օրօք,
օր. հասարակ "կեսօր" > հօրսագ, հօրսագվան, հօրսագվընէ,
հօրսագվընօք,

վանքաց - "առավոտ" , վանքըսվան, վանքըսվընէ, վանքըսվը-
նօք,

սահաթ "ժամ" - սահաթվան, սահաթվընէ, սահաթվընօք:

ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆ - 1) Առաջառաչ, մօտիկ, մօղիգ և զատիկ >
զաղիգ բառերը, նթն գործ են ածվում ոչ ժամանակը ցույց
տալու համար, ապա ննթարկվում են ի հոլովման: Օրինակ՝
"զաղգի փիլավ" և զաղգըվան փիլավ": Առաջինը նշանակում
է "զատիկին հատուկ փլավ", իսկ երկրորդը՝ "զատիկի ժա-
մանակ պատրաստած փլավ": Կամ՝ "առչին դըղան" և "առչը-
վան օրվան դըղան" արտահայտություններից առաջինը ցույց
է տալիս տեղ, իսկ երկրորդը՝ ժամանակ:

2) Կիւրակէշգիրագի և տարիշղարի բառերում սղվում է բա-
ռավերջի ի-ն, հէրու բառում՝ ու-ն, իսկ վաղը բառում՝ ը-ն.
այսպես՝ գիրագվան, դարվան, հէրվան, վաղվան:

3) Ուռուռնգուն բառի թեք հոլովներում սղվում է բառավեր-
ջի հավելյալ ն նշյունը:

4) Կէսշգէս բառը, նրբ ժամանակ արտահայտող բառերից
կազմված բարդություններում հանդես է գալիս որպես երկրորդ
բաղադրիչ, ենթարկվում է վա հոլովման. Օրինակ՝ դարիուզէս,
դարիուզէսվան, ամիսուզէս, ամիսուզէսվան, սահաիուզէս-սահա-
թուզէսվան և այլն:

5) Ամիսնսրի և տարվա եղանակի անունները (հունվար, փետրե-
վար . . . դեկտեմբեր, գարուն . . . ձմեռ) ենթարկվում են
այլ հոլովումների՝ առաջինները և աշունք բառը ի հոլովման,
իսկ եղանակի մյուս անունները՝ ան հոլովման:

ՕՂ Հ Ո Ւ Ո Վ Ո Ւ Մ

207. Վերջավորություններ. եզակի սեռական-տրական՝ օղ, հայց.՝ ինչպես ուղղականը, բացառական՝ օղմէն, գործիական՝ օղմօք:

Հոգնակին կազմում է ի հոլովման հոգնակիի սկզբունքով:
Այս հոլովման ընդհանուր պատկերը.

Անեղ > անէր	տալ > դալ
ուղղ. հայց անէր(ը)	դալ(ը)
սեռ. տրակ. - անէրօղ	դալօղ
բաց. անէրօղմէն	դալօղմէն
գործ. անէրօղմօք	դալօղմօք

208. Այս հոլովման են ենթարկվում ազգակցություն և խնամակցություն ցույց տվող տայգրդաքըր, նէրդնէր, սկեսուր > գէսուր, սկեսրայր > գէսրմր, քոյր > քօր, թոռն > թօռ և Թիպըրանուն բառերը:

ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆ - 1. Ան հոլովման պատկանող թոռն > թօռ բառը սեռական հոլովում ստանում է նաև օղ հոլովիչը, որն ավելացնում է սեռական հոլովածուի վրա՝ թօռանօղ: Այդ բառի բացառական և գործիական հոլովները կազմվում են տրականի վրա համապատասխանաբար ավելացնելով մէ, մօք վերջավորություններ՝ թօռանօղմէ և թօռսնօղմօք:

2. Գրաբարում և արդի հայերենում օղ հոլովման պատկանող ընկերչընգէր բառը մալաթիայի բարբառում ենթարկվում է ի հոլովման (ընգէրին քիրքը):

3. Տայգրդաքըր բառը օղ հոլովման գուգահեռ հոլովվում է նաև գրաբարի ե ներքին թեքման հոլովմամբ (դաքէր անունը, դաքէր քօվը և այլն):

ՕՐ Հ Ո Ւ Ո Վ Ո Ւ Մ

209. Վերջավորություններ. եզակի սեռական-տրական՝ օր, բացառական՝ օրմէ, գործիական՝ օրմօք: Հոգնակին կազմվում է ընդհանուր սկզբունքով:

210. Այս հոլովման են ենթարկվում դարձյալ ազգակցություն ցույց տվող հայր > հմր, մայր > մմր և եղբայր > Թիփար բառերը, ինչպես նաև այն բարդությունները, որոնց երկրորդ բաղադրիչը նըշված բառերից որևէ մեկն է. օրինակ՝ զընթահմր, հընթամմր,

մանձախփար և այլն :

Ահա այդ բառերի հոլովման պատկերը.

Ե զ ա կ ի

ուղղ.	հայց.	ախփար(ը)	հփր(ը)	մփր(ը)	մանձախփար(ը)
սեռ.տր.		ախփոր(ը)	հօր(ը)	մօր(ը)	մանձախփոր(ը)
բաց.		ախփորմէ(ն)	հօրմէ(ն)	մօրմէ(ն)	մանձախփորմէ(ն)
զործ.		ախփորմօք	հօրմօք	մօրմօք	մանձախփորմօք

Հ ո զ ն ա կ ի

ուղղ.հայց.	ախփարներ(ը)	հփրեր(ը)	մփրեր(ը)	մանձախփար- ներ(ը)
սեռ.տրակ.	ախփարներու(ն)	հփրերու(ն)	մփրերու(ն)	մանձ- ախփարներու(ն)
բաց.	ախփարներէ (ն)	հարերմէն)	մփրերմէ(ն)	մանձախփարներէ- րէ(ն)
զործ.	ախփարներօք	հփրերմօք	մփրերմօք	մանձախփարներ- օք

Կ ր ա բ ա ռ ա տ ի պ հ ո լ ո վ ու մ ն ե ռ

211. Այս հոլովումների շարքին են դասվում հավաքականու-
թյուն արտահայտող այն գոյականները, որոնք ունեն ք վերջավա-
րություն, ինչպես նաև տեղանուն ցույց տվող մի քանի բառեր:
Քննենք այս խմբերը.

1. Առաջին խմբին պատկանող գոյականները սեռական-տրա-
կան հոլովներում ունեն ց հոլովիչը: Այս խմբի առանձնահատ-
կություններն են՝ ա) ուղղական հոլովում նրանք բառավորչում
ունեն ք, բ) հոլովումը հանդես է գալիս միայն հոգնակի թը-
վում: Հետևաբար սրանք անեզական գոյականներ կամ գոյականա-
բար գործածվող բառեր են, որոնք ցույց են տալիս խնամակցու-
թյուն, ազգակցություն, այսինքն՝ տոհմանուն, ցեղանուն, իսկ
որոշ բառեր էլ արտահայտում են միայն հավաքական իմաստ:

Նշված խումբը իր հերթին բաժանվում է երկու ենթախմբե-
րի.

Առաջին ենթախմբի բառերը ուղղական հոլովում ունեն ք
(ղըղէք, քէղացիք, բօլսէցիք), - դէք(ղաքըրդէք), -վըդէք

(ղավարդէք), և իք (մարթիք) վերջավորութիւնները: Այս բառերի ստական-տրական հոլովներում ուղղականի ք-ն փոխարինվում է ց-ով, իսկ ք-ից առաջ գտնվող ծայնավորներն էլ օ-ով: Նշված ենթաբաժնի բառերը գործածվում են միմիայն հավաքական իմաստ արտահայտելու համար: Ահա մի քանի օրինակներ ըստ վերջավորութիւնների:

Ք- բախանայք>բախանէք, բախանօց, բախանօսմէն, բախանօսմօք, աղայք>ղղէք, ղղօց, ղղօսմէն, ղղօսմօք, շանապարհ>չասփայք>չամփէք, չամփօց, չամփօսմէն, չամփօք (տես՝ 194), քէղացիք, քէղացօց, քէղացօսմէն, քէղացօք, բոլւէցիք, բոլւհցօց, բօլսէցօսմէն, բօլսէցօք, իզմիրցիք, իզմիրցօց, իզսիրցօսմէն, իզմիրցօք:

Այդպես են հոլովվում բնակութեան կամ ծննդյան վայրը ցույց տվող հավաքական տնտեսները՝ ղունէցիք, սուվասցիք, քախկըցիք, էրէվանցիք, արաբգիրցիք և այլն:

Դէք - կնիք>զընհիզ-զընհիզէք -զընդէք, զընդօց, զընդօսմէն, զընդօսմօք, այրիկ>մրիզ-մրիզէք, մրիզօց, մրիզօսմէն, մրիզօսմօք կամ մրիզօք, տայգը>ղաքըր, ղաքըրդէք, ղաքըրդօց, ղաքըրդօսմէն, ղաքըրդօք, ամու "հորեղբայր" -ամուդէք, ամուդօց, ամուդօսմէն, ամուդօք, քենի>քէնի-քէնիդէք, քէնիդօց, քէնիդօսմէն, քէնիդօք, ղրացի>թըրացին-թըրացինդէք, թըրացինդօց, թըրացինդօսմէն, թըրացինդօք, վրդէք - տալ-դալ - դալվրդէք, դալվրդօց, դալվրդօսմէն, դալվրդօք, էշ>էշ-էշվրդէք, էշվրդօց, էշվրդօցէն, էշվրդօք, քօյր>քօր-քուր-վրդէք, քուրվրդօց, քուրվրդօսմէն, քուրվրդօք:

Օրկրորդ ենթաբաժնին են պատկանում հավաքական իմաստ արտահայտող, ինչպես նաև ազգի, տոհմի տնտեսներ ցույց տվող այն բառերը, որոնք ունեն անք, դանք, օնք վերջավորութիւնները: Հոլովման ժամանակ ուղղական հոլովի ք-ն ստական հոլովում նույնպես փոխարինվում է ց-ով, սակայն, ի տարբերութիւն առաջին ենթաբաժնի, այստեղ ց-ից առաջ գտնվող ծայնավորները մնում են անփոփոխ: Այսպես՝

Անք - ձի>ցի-ցիյանք, ցիյանց, ցիյանցէն, ցիյանցօք, դա>թէվ-թիվանք, թիվանց, թիվանցէն, թիվանցօք, եղբայր>ախար-ախրըրանք, ախրըրանցէն, ախրըրանցմօք, ափա "եղբայր բառի փաղաքշական ձևը" -ափանք, ափանց,

ափանցմէն, ափանցմօք,

աւլ>դաւ-դաւանք, դաւանց, դաւանցմէն, դաւանցմօք,

քօյր>քօր-քուրանք, քուրանց, քուրանցմէն, քուրանցմօք:

Դանք-ոսկր>օսկօր-օսկըրդանք, օսկըրդանց, օսկըրդանցէն, օսկըրդանօք

կաոր>զըդօր զըդօրդանք, զըդօրդանց, զըդօրդանցէն, զըդօրդանօք,

փըսօր-փըսօրդանք, փըսօրդանց, փըսօրդանցէն, փըսօրդանցօք,

էնք- փիւօյէնք, փիւօյէնց, փիւօյէնցմէն, փիւօյէնցմօք,

փարսէղէնք, փարսէղէնց, փարսէղէնցմէն, փարսէղէնցմօք,

ամուլէնք, ամուլէնց, ամուլէնցմէն, ամուլէնցմօք,

հարսայէնք, հարսայէնց, հարսայէնցմէն, հարսայէնցմօք,

մամէնք, մամէնց, մամէնցմէն, մամէնցմօք,

բարէնք, բարէնց, բարէնցմէն, բարէնցմօք,

դադայէնք, դադայէնց, դադայէնցմէն, դադայէնցմօք,

Սնք- քնոսնք, քնոսնց, քնոսնցմէն, քնոսնցմօք, իընգաքարօնք,

իընքարարօնց, իընքարարօնցմէն, իընքարարօնցմօք,

թէրգօնք, թէրգօնց, թէրգօնցմէն, թէրգօնցմօք,

շաղօնք, շաղօնց, շաղօնցմէն, շաղօնցմօք:

212. Իացի ացիք, էցիք, ցիք, էնք, օնք ածանցներով կազմված հավաքական գոյականներից, ց հոլովման պատկանող մյուս բառերը, դիտվելով իբրև եզակի, հոգնակի են կազմում նէր հոգնակերաի միջոցով և հոլովվում օրինաչափորեն՝ ու հոլովմամբ: Օրինակ՝ դըդէքներ, դըդէքներու(ն), դըդէքներէն, դըդէքներօք, ցիյանքներ, ցիյանքներու(ն), ցիյանքներէն, ցիյանքներօք և այլն :

213. Ք-ով վերջացող մի շարք անեզական բառեր առանձին ոճերի և արտահայտութիւնների մեջ պահել են գրաբարյան հոլովածները: Նշենք մի քանի օրինակներ՝

աչք>աչից, հարսնիք-հարսնից, մէիկ-մէղաց, մօրուք-մօրվաց, շըլլիք-շըլլից, վարձք-վարձուց, վըլասկ-վըլացուց, տարիք-տարէց, ցառք-ցառաց, փաղնիք-փաղնից, օակ-օդաց և այլն:

Բաղանիք և հարսանիք բառերը գրաբարում սնթարկվում են ո-ա խառը հոլովման, ոտք բառը՝ ի պարզ հոլովման, սակայն բարբառում նրանք փոխել են իրանց հոլովումը՝ պահպանելով հոլովման գրաբարյան երանգը: Այսպես՝ ձտք-ձեռաց, ցառք-ցառաց

քառի համաքանությամբ ուր-ուրից բառն էլ դարձել է օտկ-օղաց (" օղաց ջամփա" արտահայտության մեջ):

Բաղանիք-քաղանեաց և հարսանիք-հարսանեաց բառերը աչք աչից, շլիիք-շլիից և նման այլ բառերի համաքանությամբ դարձել են փաղնիք-փաղնից և հարսնիք-հարսնից:

Մօրուք-մօրվաց հոլովածւը անփոփոխ գալիս է գրաբարից, քանի որ ա-ից առաջ ու-ն փոխվում է վ-ի (տես՝ 47) ուստի՝ մօ-րուաց-մօրվաց:

ԵԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆ- Գրաբարատիպ հոլովման շարքն է դասվում նաև օր քառի սեռական հոլովի աւուր հոլովածւը, որը գործածվում է առանձին ոճերի մեջ՝ " իրէք ավուր ջամփան", " հինգ ավուր հաց" և այլն:

214. Երկրորդ խմբին են պատկանում այն գոյականները, որոնք արտահայտում են տեղանուններ, հատկապես սրբավայրերի, վանքերի անունները: Այս գոյականները սեռական-տրական հոլովներում ունեն և հոլովիչը, որն ավելանում է բառահիմքի վրա: Մյուս հոլովների՝ քացառականի և գործիականի կազմությունը կատարվում է ընդհանուր հիմունքներով: Այդ հոլովման են պատկանում Ասվածածին, Սուրբ Թորոս (Զրէթորոս), Անարծաթ իրժիշկ, Լուսավօրիչ, Բաբուխտի, Արֆին, Փըրզիչ և այլ բառեր՝ բոլորն էլ՝ սրբավայրերի անուններ:

Ահա հոլովման ընդհանուր պատկերը.

Ուղղ.-հայց.	Ասվածածին(ը)	Լուսավօրիչ(ր)
Սեռ.տրակ	Ասվածածնա(ն)	Լուսավօրչա
Բազ.	Ասվածածնէն	Լուսավօրչէն
Գործ.	Ասվածածնօք	Լուսավօրչօք

Հոլովումը կազմվել է գրաբարի ա վերջադրական հոլովման համաքանությամբ : Սակայն եթե գրաբարում այդ հոլովմանը են թարկվում են մարդկանց հատուկ անունները, ապա քարքառում այդ հոլովումը պահպանվել է միմիայն կրոնական իմաստով գործածվող հատուկ անունների, այսինքն սրբավայրերի անունների հոլովման ժամանակ: Ըստ սրբություն ժամերգությունների կամ կրոնական ծեսերի ժամանակ լսվող հոլովածւն է անցել բարբառ Այսպես . Թորոս անունը որպես մարդու՝ մահկանացուի անուն, ենթարկվում է ի հոլովման՝ Թորոսի, Թորոսէն և այլն: Իսկ

Թորոսա հոլովածւոյ գործածական է որպէս վանքի անուն, այն էլ սուրհ բառի հարադրութեամբ:

ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆ - "Սուրհ Թորոս" կապակցութեան մեջ սուրհ բառից մնացել են միայն ս և փ հնչյունները: Ս-ն էլ ձայնեղացել, դարձել է զ: Սրանք էլ կցվել են Թորոս բառին: Այսպիսով այդ վանքի անունը դարձել է Ջրփթորոսա վանք):

215. Մալաթիայի բարբառն ունի հոլովման կանոնավոր և կուռ սիստեմ: Հոլովումների տարբերությունն ի հայտ է գալիս եզակի թվի սեռական հոլովում: Բոլոր գոյականները և գոյականաբար գործածվող այլ խոսքի մասերը պատկանում են հոլովումներից որևէ մեկին: Որոշ բառերում նկատվող հոլովման կրկնաձևավորությունը գրական լեզվի կամ այլ բարբառների ազդեցության արդյունք է (դունի-դան, շունի -շան և այլն): Եզակի թվի բացառական, գործիական և հոգնակի թվի բոլոր թեք հոլովների վերջավորությունները ընդհանուր են բարբառում: Ձկան զարաուդի կամ անկանոն կոչված հոլովումներ, եթե նկատի չունենանք գրաբարտիպ հոլովման պատկանող բառերը, որոնք դիտվում են իբրև գրաբարյան վերապրուկ և գործածական են առանձին արտահայտությունների մեջ կամ էլ հավաքական իմաստ են արտահայտում:

ի-ն բարբառի ամենատարածված ու ամենագործուն հոլովումն է, որն իր ազդեցությանն է ենթարկել նաև այլ հոլովումների պատկանող շատ բառեր (ընկեր, աղջիկ և այլն), ինչպես նաև փոխառյալ բառերի զգալի մասը:

Հատկանշական է բարբառի գործիական հոլովի օք վերջավորությունը, որը կազմվելով գրաբարի հոգնակի թվի գործիականի մի բանի հոլովածւոյ օրինակով՝ համաբանութեամբ ծավալվել և ընդհանրացել է բոլոր գոյականների և գոյականաբար գործածվող այլ խոսքի մասերի վրա:

ԱԾԱԿԱՆԻ ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹՅԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆՆԵՐԸ

216. Որական անվաններն ունեն համեմատության ցրեք աստիճան՝ դրական, բաղդատական և գերադրական:

217. Անվանի դրական աստիճանն ընդհանուր է հայերենի դրական աստիճանի հետ. Օրինակ՝ մանձ դըղա, սիվ քօն "սև գույն" արգէգ մարթ, գանանչ դէրէվ և այլն:

218. Բաղդատական աստիճանը կազմվում է մի բանի եղանակներով

ա) Գործածվում է դրական աստիճանը բացառական խնդրով, որ ընդունում է համեմատվող առարկան. օրինակ՝

Ան չաղան ան չաղայեն մանձ է:

Ան ախիներ մէգալէն աղգէգ է:

բ) Համեմատությունը կատարվում է քէնց, քէնց թէ շաղկապ- ներով: Համեմատվող առարկան այդ դեպքում դրվում է ուղղական. հոլովով:

Սուրէնը խէլօք է, քէնց Ազօն:

Դանձը ձանդըր է, քէնց ձառը:

Փօրըս մօղ է, քէնց քօրըս:

գ) Իմաստի սաստկությունն ցույց տալու համար գործ է ածվում թուրքերեն "դահա" (ափսի) մակբայը:

"Մանձ դըղաս դահա աղգէգ զարթա յա", կամ "Մանձ դըղաս քըզդիգ դըղայէս դահա աղգէգ զարթա յա":

դ) Բաղդատական աստիճանը կազմվում է նաև զէգ, զազ մաս- նիկներով, որոնք ավելացվում են ածականի դրական աստիճանի վրա.

Օրինակ՝ մէզզազ, հաստգէգ, խօշօրգէգ, լանգէգ, զարջգէգ, նէդգէգ և այլն:

219. Գերադրական աստիճանը կազմվում է ածականի դրական աստիճանի և ամմէնէն (ամմէնքէն) բառի հարադրությամբ: Սա ամմէնը (ամմէնքը) որոշյալ դերանվան բացառական հոլովածան է. Օրինակ՝ ամմէնէն մանձը, ամմէնքէն քէշը, ամմէնէն քախցըր փա- նը և այլն:

220. Մի խումբ ածականներ գերադրական աստիճան են կազմում նախամասնիկներով: Նրանք ունեն հետևյալ կազմությունը: 2այ- նավորով սկսվող ածականների նախամասնիկները կազմվում են երկ- կու հնչյուններից, որոնցից առաջինը ածականի բառասկզբի ձայ- նավորն է, իսկ երկրորդը ս, մ կամ փ հնչյուններից մեկն է, որը հանդես է գալիս որպես վանկափակ (ափ-աղգէգ): Բաղաձայնով սկսվող ածականների գերադրական աստիճանը կազմվում է այդ ա- ծականների առաջին երկու հնչյուններից, որից հետո, որպես վանկափակ, օգտագործվում է ս, մ կամ փ հնչյուններից որևէ մեկը: Այս կրկնվում է ածականի դրական աստիճանը (զաս-զարուդ): Իսկ թե որ ածականներն ինչպիսի վանկափակ հնչյուններ ունեն, դրժ- վար է ասել, քանի որ որաշակի օրինաչափություններ չկան: Այդ

հնչյունների ընտրութիւնը հաճանքար կապ ունի բարեհնչյուն-
նութեան հետ: Գերադրական աստիճան ունեցող ածականների նա-
խամասնիկավոր կազմութեան այդ ձևը սկզբում հատուկ էր գույն
ցույց տվող ածականներին, սակայն համաքանութեամբ այն տա-
րածվել է նաև այլ ածականների վրա:

Ստորև տալիս ենք այդպիսի օրինակներ ըստ նշված վանկա-
փակ հնչյունների.

փ	ս	մ
ափ-աղգէզ	զաս-զաքուզ	թամ-թաց
զափ-զանանչ	զաս-զարմիր	չօմ-չօր
էփ-էրզան	դաս-դափազ	թամ-թաժա
զափ զարչ	զըս-զըլօր	
թէփ-թէղին	մըս-մընազ	
լէփ-լէցուն	փաս-փարազ	
լօփ-լօս		
նէփ-նէղ		
նօփ-նօր		
շիփ-շիղազ		
ջէփ-ջէրմազ		
սիփ-սիվ		
հափ-հաստ		

Ածականի գերադրական աստիճանի նախամասնիկավոր կազմու-
թեան այսպիսի ձև գոյութիւն ունի Պոլսի, Նոր-Նախիջևանի,
հնչպես նաև Կիլիկիայի և Անտիոքի շրջանների բարբառներում:
Սակայն շատ ընդհանրութիւնների հետ մեկտեղ հիշյալ բարբառ-
ներում և Մալաթիայում կան զգալի տարբերութիւններ: Այդ տար-
բերութիւնները նկատվում են վանկափակ հնչյունների ընտրու-
թեան ժամանակ: Այսպես՝

Պոլիս՝ թափ-թաց, չօփ-չօր:

Մալաթիա՝ թամ-թաց, չօմ-չօր:

Թ Վ Ա Կ Ա Ն Ն Ե Ր

221. Բարբառի քանակական թվականներն են՝

1 մէզ 3 իրէք

2 էրզու(էրզուք) 4 չօրս

5 հինգ	11 դասնըմէգ	20 քըսան
6 վէց(յաց) ¹	12 դասվէրգու	30 առսուն
7 յօթը	13 դասվիրէք	40 քառսուն
8 ութը	14 դասնըչօրս	50 հիցծուն
9 իննը	15 դասնըհինգ	60 վացծուն
10 դասը	16 դասնըվէց	70 յէթմիշ
	17 դասնըյօթ	80 սաքսան
	18 դասնըւթ	90 դօխսան
	19 դասնէվիննը	100 հարիր
		1000 հազար

222. Բոլոր բաղադրյալ թվականները՝ սկսած 11-ից, կազմվում են կցական սիստեմով: Նախ՝ դրվում է տասնավորը, ապա՝ միավորը, որն անփոփոխ կցվում է տասնավորին: Տասնավորները սաանում են ը հոդը, իսկ տասն>դասը թվականն էլ՝ ն հանգը և ը հոդը. Օրինակ՝ դասնըվէց, քըսանըչօրս, վաթծունութը և այլն :

223. Տասնավորները ը հոդ չեն սաանում երկու>էրգու, երեք>իրէք թվականների հետ բաղադրվելիս, իսկ տասն>դասը թվականն էլ զրկվում է ն հանգից և ը հոդից: Տասնավորի և այդ թվականների միջև դրվում է և > էվ շաղկապը, որի ե > է-ն սղվում է բառամիջում գտնված դիրքի պատճառով, և մնում է միայն վ-ն. օրինակ՝

դասվէրգու, դասվիրէք, քըսանվէրգու, քըսանվիրէք, առսունվէրգու, դօխսանվիրէք և այլն:

224. Հարյուրավորները կազմվում են միավորի և հարիւր>հարիր բառի հարադրությամբ՝ էրգու հարիր, իրէք հարիր, ութի հարիր և այլն, կամ էլ հարյուրավորի, տասնավորի և միավորի հարադիր բարդությամբ՝ էրգու հարիր քսանութը, իրէք հարիր վացծունչօրս և այլն: Հարիրը և հազարը միավորին և տասնավորին միանում են առանց հոդակապի: Երկու>էրգու և երեք>իրէք թվականները այս դեպքում ևս ունենում են և շաղկապի ե > է ձայնավորի կրճատումից մնացած վ-ն: Օրինակ՝ հարիր վէրգու, հարիրվիրէք, հազարվիրէք, հարիր քըսան, էրգու հարիր է. "Յաց" հին ձևն է, որը հետագայում տեղի տվեց վէց թվականին: Սակայն վաթսուն թվականի հետ դեռևս բաղադրվում է յաց, վացծուն յաց(66): Յաց ձևն Օգտագործվում է նաև յաց հեղ յաց առսուն յաց "վեց անգամ վեց-երեսունվեց" արտահայտությամբ մեջ: Մնացած դեպքերում Օգտագործվում է նոր ձևը՝ վի:

առսուև վերգու և այլն:

225. Բաղադրյալ թվականների երկրորդ և երրորդ վանկերի ա, ժ, է ձայնավորները բաղադրիչների անկախ գիտակցման անհրաժեշտությամբ չեն սղվում կամ հնչյունափոխվում ը-ի:

226. Քանակական թվականները գոյականաբար գործածվելիս ստանում են որոշյալ ը հոդ և ենթարկվում ի հոլովման: Բաղադրյալ թվականների առաջին բաղադրիչը մնում է անփոփոխ, և հոլովվում է միայն երկրորդ բաղադրիչը: Այսպես՝
ուղղ. հայց. մեզը երգուքը իրեքը չօրսը հինգը վեցը հարիւր վեցը

սեռ. արակ. մեզին երգուքին իրեքին չօրսին վեցին հարիւր վեցին

բաց. մեզեն երգուքեն իրեքեն չօրսեն հինգեն վեցեն, հարիւր վեցեն

գործ. մեզօք երգուքօք իրեքօք չօրսօք հինգօք վեցօք հարիւր վեցօք:

ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆ- Երկու, երգու թվականը գոյականաբար գործածվելիս ստանում է ք հոգնակերադ և ը որոշյալ հոդը: Այդ ք-ն պահպանվում է նաև առանձինների և հարյուրավորների հետ երկու թվականի բաղադրության, ինչպես նաև չափական և բաշխական թվականների կազմության մեջ՝ դաս վերգուքը, քրսանվերգուքը, հարիւր վերգուքը, երգուքնօց, երգուքազան և այլն:

227. Քանակական թվականները կարող են գոյականաբար գործածվել նաև հոգնակի թվում, ըստ որում միավանկ բառերի համար նրանք ստանում են էր, իսկ քազմավանկների համար՝ նէր հոգնակերադը: Այս դեպքում նրանք հոլովվում են ու հոլովմամբ: Օրինակ՝

ուղղ. հայց. հինգերը իրեքները

սեռ. արակ. հինգերուն իրեքներուն

բաց. հինգերեն իրեքներեն

գործ. հինգերօք իրեքներօք :

228. Դասական թվականները կազմվում են քանակական թվականներից-էրրօրթ վերջավորության կցմամբ: Բացառություին է կազմում առաջին-առաջին թվականը: Յօթը, ութը, իննը թվականները զրկվում են ը հոդից, ապա կցում -էրրօրթ:

էրգու և իրէք թվականների դասականների կազմությունը
ընդհանուր հիմունքով է: Այսպես՝

Առչին

էրգուէրրորթ

իրէքէրրորթ

չօրսէրրորթ

հինգէրրորթ

վէցէրրորթ

յօթէրրորթ

ութէրրորթ

իննէրրորթ

դասնէրրորթ

դասնըմէգէրրորթ

դասվէրգուէրրորթ

քըսանէրրորթ

առսունէրրորթ

հիցծունէրրորթ

հիցծունութէրրորթ

վացծունվէրգուէրրորթ

հարիրէրրորթ

հազարէրրորթ

229. Բաշխական թվականները կազմվում են քանակականնե-
րի կրկնությամբ կամ ական, ազան մասնիկի կցմամբ. այսպես՝

մէգ-մէգ

էրգուք-էրգուք

իրէք-իրէք

չօրս-չօրս

յօթ-յօթ

ութ-ութ

իննը-իննը

դասը-դասը

մէգազան

էրգուքազան

իրէքազան

չօրսազան

յօթնազան

ութնազան

իննազան

դասնազան

Ը հանգով վերջացող թվականները ազան մասնիկով բաշ-
խական կազմելիս ա ձայնավորից առաջ ը-ն փոխարինում են
ն-ով (յօթնազան, ութնազան, դասնազան):

230. Զափական թվականները կազմվում են քանակականներին
ավելացնելով նօց վերջավորությունը:

Ը հոդով վերջացող յօթը, ութը, իննը, ինչպես նաև
դասը թվականները այս դեպքում զրկվում են հոդից. այսպես՝
մէգնօց, էրգուքնօց, իրէքնօց, վէցնօց, յօթնօց, ութնօց,
քսաննօց, հարիրնօց և այլն:

231. Բաշխական թվականները սովորաբար մակբայական կիրա-
ռություն ունեն, ուստի չեն հոլովվում, իսկ դասական և շա-
փական թվականները գոյականաբար զործածվելիս հոլովվում են
ի հոլովմամբ:

Դ Ե Ր Ա Ն Ո Ւ Ն Ն Ե Ր

232. Բարբառի անձնական դերանուններն են՝ իս, թօն, ան, անի, հինքը, միք, թօք, հրոէնք, անօնք:

Նրանք հոլովվում են հետևյալ կերպ.

Ե զ ա կ ի

ուղղ. իս	թօն	ան	հինքը
սեռ. իմ	քու	անուր	հրոէն
տրակ. ինձ(ընծի)	քեզ(քզգի)	անուր	հրոէն
հայց. ինձ(ընծի),	քեզ(քզգի)	ան	հինքը
բաց. ինձմէն	քեզմէն	անուրմէն	հրոէնմէն
	քզմէն	անզի	հրոմէն
գործ. ըզմօք	քզմօք	անուրմօք	հրոէնմօք
	իզմօք	անօք	հրոմօք

Հ ո գ ն ա կ ի

ուղղ. միք	թօք	անօնք	հրոէնք
սեռ. միւր	ցէր	անօնց	հրոէնց
տր. մէզ, մըզի	ցէզ, ցըզի	անօնց	հրոէնց
հայց. մէզ(մըզի)	ցէզ(ցըզի)	անօնք	հրոէնք
բաց. մէզմէն	ցըզմէն	անօնցմէն	հրոէնցմէն
գործ. մըզմօք	ցըզմօք	անօնքօք	հրոէնքօք

238. Երրորդ դեմքի հինքը դերանվան կրկնությամբ կազմվում են անձնական դերանունների հետևյալ ձևերը՝ հընքը-զինքըս, հընքըզինքըդ, հընքըզինքը: Ա, դ և ը դիմորոշ հոգերի միջոցով այդ դերանունները դառնում են առաջին, երկրորդ և երրորդ դեմքերի դերանուններ:

Նրանք կազմվում են հետևյալ ձևով՝

Երկու բաղադրիչների միջև ընկնում է գրաբարյան զ նախդիրը, իսկ առաջին բաղադրիչի ի-ն հնչյունափոխվում է ը-ի: Այդ դերանուններն առանց հոգերի չեն գործածվում: Եզակի թվում նրանք հոլովվում են ի, իսկ հոգնակի թվում՝ ու հոլովմամբ: Նրանց հոգնակին կազմվում է նի հոգնակերաի միջոցով:

ՀԱՆՈՎՄԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՏԿԵՐԸ

Ե զ ա կ ի

ուղղ.	հընքըզինքըս	հընքըզինքըդ	հընքըզինքը
սեռ.	հընքըզինքիս	հընքըզինքիդ	հընքըզինքին
տր.	հընքըզինքիս	հընքըզինքիդ	հընքըզինքին
հայց.	հընքըզինքըս	հընքըզինքըդ	հընքըզինքը
բազ.	հընքըզինքէս	հընքըզինքէդ	հընքըզինքէն
զործ.	հընքըզինքօքըս	հընքըզինքօքըդ	հընքըզինքօքը

Հ ո գ ն ա կ ի

ուղղ.	հընքըզինքնիս	հընքըզինքնիդ	հընքըզինքնին
սեռ.	հընքըզինքնուս	հընքըզինքնուդ	հընքըզինքնուն
տր.	հընքըզինքնուս	հընքըզինքնուդ	հընքըզինքնուն
հայց.	հընքըզինքնիս	հընքըզինքնիդ	հընքըզինքնին
բազ.	հընքըզինքնէս	հընքըզինքնէդ	հընքըզինքնէն
զործ.	հընքըզինքօքնիս	հընքըզինքօքնիդ	հընքըզինքօքնին

234. Բարբառի ցուցական դերանուններն են՝

Ե զ ա կ ի			Հ ո գ ն ա կ ի		
մս	մդ	մն	մսօնք	մդօնք	մնօնք
մսի	մդի	մնի	սըվօնք	դըվօնք	նըվօնք
սա	դա	նա	սըվանք	դըվանք	նըվանք
սըվի դըվի նըվի					
սըվիգի դըվիգի նըվիգի					

235. Սա, դա, նա, մսի, մդի, մնի և սըվիգի, դըվիգի, նըվիգի ցուցականները չեն հոլովվում: Մյուս ցուցականների հոլովումն ունի հետևյալ պատկերը.

Ե զ ա կ ի						
ուղղ.	մս	մդ	մն	սըվի	դըվի	նըվի
սեռ.	մսուր	մդուր	մնուր	սըվար	դըվար	նըվար
տր.	մսուր	մդուր	մնուր	սըվար	դըվար	նըվար
հայց.	մս	մդ	մն	սըվի	դըվի	նըվի
բազ.	մսուրմէ,	մդուրմէ,	մնուրմէ,	սըվարմէ,	դըվարմէ,	նըվարմէ
	ասկի	ադգի	անգի			

գործ. ասուլիս, անուշիկ, անուշիկ, սրվարմոք, դրվարմոք,
նրվարմոք

Հ ո գ ն ա կ ի

ուղղ. հայց.	անունք	անունք	անունք
սեռ. տրակ.	անունք	անունք	անունք
բաց.	անունքմէն	անունքմէն	անունքմէն
գործ.	անունքմօք	անունքմօք	անունքմօք

ուղղ. հայց.	սրվունք	դրվունք	նրվունք
սեռ. տրակ.	սրվունք	դրվունք	նրվունք
բաց.	սրվունքմէն	դրվունքմէն	նրվունքմէն
գործ.	սրվունքմօք	դրվունքմօք	նրվունքմօք

ուղղ. հայց.	սրվանք	դրվանք	նրվանք
սեռ. տրակ.	սրվանք	դրվանք	նրվանք
բաց.	սրվանքմէն	դրվանքմէն	նրվանքմէն
գործ.	սրվանքմօք	դրվանքմօք	նրվանքմօք

236. Գոյականների հետ իրեն որոշիչ գործածվելիս ցուցա-
կան դերանունները չեն հոլովվում: Նրանք հոլովվում են դե-
րանվանական գործածության ժամանակ: Ասի, անի, անի, սրվի,
դրվի, նրվի, սրվիզի, դրվիզի, նրվիզի ցուցականները գործած-
վում են միայն իրեն դերանուն:

237. Ցուցական դերանունների հիմնական շարքերն են՝ սա,
դա, նա և ան, ան, ան: Մնացածներն ածանցյալ են և կազմվում
են այս նրկու շարքերից իկչից մասնիկի հավելմամբ:

Այսպես՝ ան, ան, ան դերանուններին հավելելով իզ, ըս-
տացվում է անիզ, անիզ, անիզ, ապա կրճատվում է վերջին զ-ն,
և ստացվում է անի, անի, անի շարքը:

Սա, դա, նա դերանուններին հավելելով իզ մասնիկը և կրճ-
ատելով վերջին զ-ն՝ ստացվում է ցուցականների մի նոր շարք:
Սակայն այստեղ տալի են ունենում հնչյունական հետևյալ իրո-
թությունները՝

ա) Դերանունների ա ձայնավորը հնչյունափոխվում է ը-ի:
բ) Սա, դա, նա-ն միանում են իզ մասնիկի հետ և չեն շաղ-
կապի միջոցով. քանի որ շաղկապի է ձայնավորը գտնվում է բազ-
մավանկ բառերի միջին դիրքում, ապա այն սղվում է, և այսպիսով
այդ շաղկապից մնում է միայն վ-ն:

1. Հ. Աճառյան, Քննություն Դոկտի բարբառի, 1941, էջ 185:

բոլոր դեմքերինը՝ ը:

Բացի այդ, եզակի թվի առաջին և երկրորդ դասքի դերանունները ին մասնիկի հավելմամբ ունենում են հոլովման կրկնակի ձև:

ՀՈԼՈՎՄԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԳԱՏԵՐԸ

Ե զ ա կ ի

ուղղ. հայց.	իմըս	իմինըս	քուվըդ	քուվինըդ
սեռ. արակ.	(իմիս)	իմունուս	(քուվիդ)	քուվինուդ
բաց.	(իմէսմէ)	իմունուսմէ	(քուվէդմէ)	քուվինուդսէ
զործ.	(իմօքըս)	իմինօքըս	(քուվօքըդ)	քուվինօքըդ
ուղղ. հայց.	հրաէնինը	անուրը		
սեռ. արակ.	հրաէնինուս	անուրին		
բաց.	հրաէնինէն	անուրէն		
զործ.	հրաէնինօք	անուրօք		

ուղղ. հայց.	միրը	միրինը	ցերը	ցերինը
սեռ. արակ.	(միրին)	միրինուս	(ցերին)	ցերինուս
բաց.	(միրէն)	միրինէսմէ	(ցերէն)	ցերինուսմէ
զործ.	(միրօք)	միրինօք	(ցերօք)	ցերինօք

ուղղ. հայց.	հրաէնցինը	անօնցինը
սեռ. արակ.	հրաէնցինուս	անօնցինուս
բաց.	հրաէնցինէսմէ	անօնցինէսմէ
զործ.	հրաէնցինօք	անօնցինօք

Հ ո զ ն ա կ ի

ուղղ. հայց.	իմիններըս	քուվիններըդ
սեռ. արակ.	իմիններուս	քուվիններուդ
բաց.	իմիններէս	քուվիններէդ
զործ.	իմիններօքըս	քուվիններօքըդ
ուղղ. հայց.	հրաէնինները	անուրները
սեռ. արակ.	հրաէնիններուս	անուրներուս
բաց.	հրաէնիններէն	անուրներէն
զործ.	հրաէնիններօք	անուրներօք

ուղղ. հայց.	միջոցները	ցերինները
սեռ. տրակ.	միջոցներուն	ցերիններուն
բաց.	միջոցներէն	ցերիններէն
գործ.	միջոցներօք	ցերիններօք

ուղղ. հայց.	հրդեհները	անօնները
սեռ. տրակ.	հրդեհներուն	անօններուն
բաց.	հրդեհներէն	անօններէն
գործ.	հրդեհներօք	անօններօք

ԵԱՆՈՒՅՈՒԹՅՈՒՆ - Փակագծերի մեջ նշված ձևերը քիչ զործածական են:

240. Ստացական դերանունների փոխարեն կարող են գործածվել նաև ստացական հոդ ունեցող գոյականները:

Ստացական հոդերն են՝ առաջին դեմքի համար ս, ըս, երկրորդ դեմքի համար՝ դ, ըդ, իսկ երրորդ դեմքի համար ը (բաղաձայնափոխ բառերում) և ն (ձայնավորափոխ բառերում): Օրինակ՝ քիրքըս, մաղնիս, քիրքըդ, մաղնիդ, քիրքը, մաղնին:

241. Եթե եզակի ստացականի փոխարեն հոդ ստացող գոյականը հոգնակի է, այդ գոյականի ուղղականին ավելանում է էր կամ նէր հոգնակերադ և ապա՝ ըս, ըդ, ըն հոդերը. Օրինակ՝

մաղնիներըս - " իմ մտանիններս "

մաղնիներդ - " քո մտանիններդ "

մաղնիները - " նրա կամ իր մտանինները "

հացերըս - " իմ հացերը "

հացերդ - " քո հացերը "

հացերը - " նրա կամ իր հացերը " :

Եթե հոգնակի ստացականի փոխարեն հոդ ստացող գոյականը եզակի է, ապա գոյականի ուղղականին ավելացող հոդերը դառնում են նիս, նիդ, նին: Օրինակ՝

մաղնինիս քինինիս - " մեր մտանին, մեր գինին "

մաղնինիդ քինինիդ - " ձեր մտանին, ձեր գինին "

մաղնինին քինինին - " նրանց կամ իրենց մտանին, գինին " :

Միավանկ գոյականները այս դեպքում առանձին ձև չունեն։ Նրանք գործածվում են հոդ ստացող հոգնակի գոյականի համար քր-նորոք ձևով:

ակ Երբ հոգնակի ստացականի փոխարեն հող ստացող զոյականն էլ է հոգնակի, ապա նիս, նիդ, նին հողերից առաջ զոյականը ստանում է էր կամ նէր հոգնակներտերը: Միավանկ զոյականները ստանում են նաև հոգնակի ստացականի փոխարեն հող ստացող Ե-զակի զոյականի իմաստը. Օրինակ՝

հացէրնիս - "մեր հացը կամ մեր հացերը",

հացէրնիդ - "ձեր հացը կամ ձեր հացերը":

հացէրնին - "նրանց հացը կամ նրանց հացերը"

քինինէրնիս - մաղնինէրնիս՝ մեր գինիները, մեր մառանի-
ները",

քինինէրնիդ, մաղնինէրնիդ - "ձեր գինիները, ձեր մառանի-
ները"

քինինէրնին, մաղնինէրնին - նրանց կամ իրենց գինիները,
նրանց կամ իրենց մառանինները":

Այսպիսով կուենանք հետևյալ պատկերը.

Մաղնիս, մաղնիդ, մաղնին - իմ, քո, նրա մառանին

հացըս, հացըդ, հացը - իմ քո, նրա հացը,

մաղնինէրնիս, մաղնինէրնիդ, մաղնինէրնին - իմ, քո, նրա մառանի-
ները,

հացէրնիս, հացէրնիդ, հացէրնին - իմ, քո նրա հացերը

մաղնինիս, մաղնինիդ, մաղնինին - մեր, ձեր, նրանց մառանին

մաղնինէրնիս, մաղնինէրնիդ, մաղնինէրնին - մեր, ձեր, նրանց
մառանինները,

հացէրնիս, հացէրնիդ, հացէրնին - մեր հացը, կամ մեր հացերը,

ձեր հացը, կամ ձեր հացերը, նրանց հացը, կամ նրանց հացերը:

242. Մարմնի զույգ անդամներ ցույց տվող այն զոյական-
ները, որոնք հոգնակի են կազմում վրնէր մասնիկի միջոցով,
ուենն հետևյալ ձևերը.

ցառքըս, ցառքըդ, ցառքը - իմ, քո, նրա ձեռքը

ցառքէրնիս, ցառքէրնիդ, ցառքէրնին - իմ, քո, նրա ձեռքերը

ցառվընիս, ցառվընիդ, ցառվընին - կամ ցառքվընիս, ցառքվընիդ,

ցառքվընին - մեր ձեռքը, ձեր ձեռքը, նրանց ձեռքը.

ցառքվընէրնիս, ցառքվընէրնիդ, ցառքվընէրնին կամ ցառվընէր-
նիս

ցառվընէրնիդ, ցառվընէրնին - մեր ձեռքերը, ձեր ձեռքերը, նրանց
ձեռքերը": Նույն ձևով էլ կազմվում են աշվընիս, աշվընէրնիս,

ճուղակներնիս, ճուղակներնիս և այլ ձևեր:

249. Ստացական հոդ ստացող գոյականները հոլովվում են ի կամ ու հոլովմամբ. օրինակ՝

Ե զ ա կ ի

ուղղ. հայց.	քիրքըս,	քիրքըդ	քիրքը
սեռ. տրակ.	քիրքիս,	քիրքիդ,	քիրքին
բաց.	քիրքէս,	քիրքէդ,	քիրքէն
զործ.	քիրքօքըս,	քիրքօքըդ,	քիրքօքը

ուղղ. հայց.	մաղնիս	մաղնիդ	մաղնին
սեռ. տրակ.	մաղնիիս	մաղնիիդ	մաղնիին
	մաղնուս	մաղնուդ	մաղնուն
բաց.	մաղնէս	մաղնէդ	մաղնէն
զործ.	մաղնօքըս	մաղնօքըդ	մաղնօքը

Հ ո գ ն ա կ ի

ուղղ. հայց.	քիրքէրըս	քիրքէրդ	քիրքէրը
սեռ. տրակ.	քիրքէրուս	քիրքէրուդ	քիրքէրուն
բաց.	քիրքէրէս	քիրքէրէդ	քիրքէրէն
զործ.	քիրքէրօքըս	քիրքէրօքըդ	քիրքէրօքը

ուղղ. հայց.	մաղնինէրըս	մաղնինէրդ	մաղնինէրը
սեռ. տրակ.	մաղնինէրուս	մաղնինէրուդ	մաղնինէրուն
բաց.	մաղնինէրէս	մաղնինէրէդ	մաղնինէրէն
զործ.	մաղնինէրօքըս	մաղնինէրօքըդ	մաղնինէրօքը

ուղղ. հայց.	մաղնինիս	մաղնինիդ	մաղնինին
սեռ. տրակ.	մաղնինուս	մաղնինուդ	մաղնինուն
բաց.	մաղնինէս	մաղնինէդ	մաղնինէն
զործ.	մաղնինօքըս	մաղնինօքըդ	մաղնինօքը

ուղղ. հայց.	մաղնինէրնիս	հացէրնիս	քիրքէրնիս
սեռ. տրակ.	մաղնինէրնուս	հացէրնուս	քիրքէրնուս
բաց.	մաղնինէրնէս	հացէրնէս	քիրքէրնէս
զործ.	մաղնինէրնօքըս	հացօքնիս	քիրքօքնիս

հացէրօքնիս քիրքէրօքնիս:

ԵԱՆՈՅՈՒԹՅՈՒՆ. - Ինչպես նշեցինք, հոգնակի ստացականի փոխարեն հոդ ստացող եզակի գոյականները հատուկ ձև չունեն:

լով՝ գործածվում են հոգնակի գոյականների ձևերով. հացերնիս նշանակում է " մեր հացը կամ մեր հացերը": Սակայն գործիականությունը տարբերակվում են երկու ձևերը. այսպես՝ հացօրնիս նշանակում է " մեր հացով", իսկ հացերօրնիս՝ "մեր հացերով":

244. Փոխադարձ դերանուններն են՝, հըրար(հըրարու), մէզըզ-մէզ և մէզմէզու: Հոլովվում են ու հոլովմամբ:

սեռ. հըրար(հըրարու)	մէզըզմէզ(ու)	մէզմէզու
տարկ. հըրար(հըրարու)	մէզըզմէզ(ու)	մէզմէզու
հայց. հըրար(հըրարու)	մէզըզմէզ(ու)	մէզմէզու
բաց. հըրարմէն	մէզըզմէզէն	մէզմէզէն
գործ. հըրարմօք	մէզըզմէզօք	մէզմէզօք

245. Հարցական դերանուններն են վա՞վ, "ո՞վ", ի՞նչ, քանի՞, հօ՞ր "ուր", վա՞ր, հումէ՞նք, հօսդէ՞ղ, հօդդէ՞ղ, հօնդէ՞ղ, իշքա՞ն. սրանց հոլովման մասին տես ստորև:

246. Հարաբերական դերանուններն են . վա՞վ, ինչ, հօր, իշքան, քանի, վար: Հարցական և հարաբերական դերանունները հոլովվում են միևնույն ձևով.

Ե զ ա կ ի			Հ ո գ ն ա կ ի
ուղղ.	վա՞վ	վար	հումէնք
սեռ.	հում	վարուն	հումէնց
տրակ.	հում	վարուն	հումէնց
հայց.	հում	վարուն	հումէնց
բաց.	հումմէն	վարունէն	հումէնցսէն
գործ.	հումմօք	վարունօք	հումէնցմօք

Ե զ ա կ ի			հ ո գ ն ա կ ի
ուղղ. հայց.	ինչ	քանի	ընչէրը քանինէրը
սեռ. տրակ.	ընչի	քանիսի	ընչէրուն քանինէրուն
բաց.	ընչէն	քանիսէն	ընչէրէն քանինէրէն
գործ.	ընչօք	քանիսօք	ընչէրօք քանինէրօք

Հօսդէղ, հօդդէղ, հօնդէղ հոլովվում են միայն սգապի թվով, ինտայալ կերպ՝

ուղղ. հայց.	հօսդէղ	հօդդէղ	հօնդէղ
սեռ. տրակ.	հօսդէղիս	հօդդէղին	հօնդէղին

բաց.	հօսդէդէն	հօդդէդէն	հօնդէդէն
զործ.	հօսդէդօք	հօդդէդօք	հօնդէդօք

Իշքան հոլովվում է քանի-ի նսան, իսկ հօր չի հոլովվում

247. Որոշյալ դարանուններն սն ամէն(ը), ամէնքը, փօլօր(ը), ամէն մէզը.

ուղղ.հայց.	ամէն(ը)	ամէնքը
սեռ.արակ.	ամէնուն	ամէնքուն
բաց.	ամէնէն	ամէնքէն
զործ.	ամէնօք	ամէնքօք

ուղղ.հայց.	փօլօր(ը)	ամէն մէզը
սեռ.արակ.	փօլօրին	ամէն մէզուն
բաց.	փօլօրէն	ամէն մէզէն
զործ.	փօլօրօք	ամէն մէզօք

248. Անորոշ դարանուններն են՝ մէզը, մէզն ու մէզը, մէզալը, քանի մը, մէզ քանի, վար մէզը. մէզը, մէզն ու մէզը, վար մէզը դարանունների մեջ հոլովվում է միայն մէզը. այսպես.

ուղղ.հայց.	մէզը	վար մէզը	մէզն ու մէզը
սեռ.արակ.	մէզուն	վար մէզուն	մէզն ու մէզուն
բաց.	մէզէն	վար մէզէն	մէզն ու մէզէն
զործ.	մէզօք	վար մէզօք	մէզն ու մէզօք

Քանի մը, մէզ քանի դարանունները հոլովվում են միասեռակ, ըստ որում հոլովվում է միայն քանի-ն.

	Ե զ ա կ ի	Հ ո գ ն ա կ ի
ուղղ.հայց.	մէզ քանի	մէզ քանինէրը
սեռ.արակ.	մէզ քանիին	մէզ քանինէրուն
բաց.	մէզ քանիյէն	մէզ քանինէրէն
զործ.	մէզ քանիյօք	մէզ քանինէրօք

ուղղ.հայց.	մէզալը	մէզալները
սեռ.արակ.	մէզալին	մէզալներուն
բաց.	մէզալէն	մէզալներէն
զործ.	մէզալօք	մէզալներօք

249. Ժխական դարանուններն են. հէլ մի, հէլ մէզը, որոնցից առաջինը չի հոլովվում, իսկ հէլ մէզը բաղադրյալ դե-

րանվան մեջ հոլովվում է միայն մէզը բաղադրիչը. նրա հոլովման մասին տես 55 247, 248:

Բ Ա Յ

ԴՕՐԲԱՅՆԵՐՆ ՈՒ ՆՐԱՆՑ ԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

250. Մալաթիայի բարբառն ունի վեց դերբայ՝ անորոշ, ապառնի, վաղակատար, հարակատար, ենթակայական և ժխտման: Բացակայում է անկատար դերբայը:

251. Անորոշ դերբայի վերջավորութիւններն են՝ ել (բըրէլ, բաքնէլ), իլ (հայիլ, փուսնիլ), ալ (աղալ, մառնալ), ու խոնարհման բայերից մնացել է թողուլ-թօղուլ բայը:

Անորոշ դերբայը չի մասնակցում սղանակային ձևերի կազմութեանը: Այս դերբայի սեռական-տրական հոլովածուը դիմորոշ հողով և պէս-բէս բառամասնիկի հարադրութեամբ գործածվելով՝ ցույց է տալիս գործողութեան կատարման անմիջականութիւնը. Օրինակ՝ էրթալուն բէս բաշլայէց. ցառքէրը վըլալ. "Կնալուն պես սկսեց ձեռները լվալ": Գարթալուդ բէս ջաշցա: Հաց փէրէլուն բէս չաղանէրը նէրս մըղան: Ուղէլուն բէս հասավ և այլն:

Այդ դերբայի բացառական հոլովածուը հող ստանալով՝ նախադասութեան մեջ կիրառվում է որպէս ձևի պարագա, որով նա համապատասխանում է արդի հայերենի գործիական հոլովին. օրինակ՝ ուղէլէն գէրթալ յա շուգան "ուտելով գնում է շուկա": Օրինակ՝ բաշլայէց սէրթուլուն էնէլ ու բաղէլէն յադ-յադ բաշվիլ (բաղէն-պաղէլով):

Որքեմն էլ այն կիրառվում է որպէս պատճառի պարագա: Օրինակ՝ Շաղ վագէլէն Օտկէրը ցավի յա "Շատ վագելուեց (վագելու պատճառով) ոտքերը ցավում են": Անորոշ դերբայը թուրքերեն իքէս բառի հարադրութեամբ գործածվում է նաև իբրև ժամանակի պարագա՝ ուղէլն իքէն թօրս էլավ: Խըմէլն իքէն վագէց դուն: Դըղան նըստիլն իքէն ինգավ "նստելիս ընկավ": Այս կիրառութեամբ այն համապատասխանում է արդի հայերենի անկատար դերբայի էլիս, ալիս երկրորդական ձևին. Օրինակ՝ խըմէլն իքէն "խմելիս":

252. Ապառնի դերբայը նախապես ունեցել է երկու վերջավորութիւն՝ ու և իք: Սրանք ավելանում են անորոշ դերբային.

Օրինակ՝ էրթալ-էրթալու և էրթալիք

նէդէլ-նէդէլու և նէդէլիք

իք վերջավորութեամբ կազմված ապառնի դերբայում միշտ -
զընվել նրա դերբայական իմաստը: Այն զործածվում է որպէս գո-
յական կամ ածական: Օրինակ՝ հաքնէլիք-“հագուստ”, ուղէլիք-
ուղեւորացի”, գոյրէլիք-“կոտորվող”, թըմէլիք, ըսէլիք և այլն:

Այսպիսով ապառնի դերբայի վերջավորութիւնը է ու-ն:

Ի խոնարհման բայերի ապառնի դերբայը կազմվում է ի խո-
նարհումն է-ի փոխելով: Օրինակ՝ թօսըլ-թօսէլու, հայիլ-հայէ-
լու, փուսնէլու և այլն:

Ապառնի դերբայով և օժանդակ բայերով կազմվում են սահմա-
նական սղանակի ապառնի և անցյալի ապառնի ժամանակները:

253. Վաղակառար դերբայի վերջավորութիւնն է իր:

Օրինակ՝ քըրէլ-քըրիր

թօսիլ-թօսիր

փէրէլ-փէրիր

բաքնէլ-բաքիր և այլն:

է և ի խոնարհման պարզ բայերը իր վերջավորութիւնն ընդու-
նում են ներկայի հիմքի վրա, Օրինակ՝ հայիլ-հայիր, թօսիլ-
թօսիր, սիրէլ-սիրիր, բաննէլ-բաննիր, քըրէլ-քըրիր և այլն:

Ա խոնարհման պարզ բայերի և բայածանց ունեցող բոլոր բա-
յերի վաղակառարը կազմվում է իր վերջավորութիւնն ավելաց-
նելով անցյալի հիմքին:

Հաքնիլ-հաք(ա)-հաքիր

գարթալ-գարթաց(ի)-գարթացիր

փուսնիլ-փուս(ա)-փուսիր

մառնալ-մառց(ա)-մառցիր

գարնէլ-գարգ(ի)-գարգիր և այլն:

Դասառական բայերի վաղակառարը նույնպէս կազմվում է
անցյալի հիմքից. այսպէս՝

հաքցունէլ-հաքցուց(ի)-հաքցուցիր

վասցունէլ-վասցուց(ի)-վասցուցիր

բառգէցունէլ-բառգէցուց(ի)-բառգէցուցիր և այլն:

Բազմապատկական և կրավորական ածանց ունեցող բայերի
վաղակառար դերբայի կազմութիւնը համապատասխանում է այդ
բայերի սոսկաձանցավոր կերպի վաղակառարի կազմութեանը.

Օրինակ՝ գէնիր “ծնծիր” - գէնվիլ “փնծվել”

Օլըրիր - օլըրդիր, փաժնիր - փաժնըվիր.

Կաղակատար դերբայը գործ է ածվում միայն օժանդակ բայերի հարադրութեամբ՝ կազմելով սահմանական եղանակի վաղակատար և անցյալի վաղակատար ժամանակներ:

254. Հարակատար դերբայի վերջավորութիւնն է ած: Այն դրվում է ներկայի կամ կատարյալի հիմքի վրա նույն հիմունքներով, ինչ հիմունքներով կազմվում է վաղակատար դերբայը. Օրինակ՝ դէսած, քըրած, գարթածած, մառցած և այլն:

Կալքբալ բայի հարակատարը կազմվում է անորոշ դերբային ավելացնելով ած վերջավորութիւնը՝ քալած:

Հարակատար դերբայը թուրքերեն «իքէն» բառի հարադրութեամբ գործածվելով՝ ցույց է տալիս գործողութեան կատարման ժամանակը. Օրինակ՝ խըմած իքէն թօն (իս, անի, էգար, էգա, էգապ): Դերբայն այս դասքում հող չի ստանում, և բայի դեմքը որոշվում է դերանվամբ: Օրինակ՝ իս գէրած իքէս էգար՝ «Երբես կարա, դու եկար»:

Սակայն, եթե նախորդ նախադասութիւնստերից որոշակի հասկացվում է, թե ով է գործողութիւն կատարող առարկան՝ ենթական, ապա դերանվան գործածութիւնը պարտադիր չէ. Օրինակ՝ գէրած իքէն թօն էգար: Մյուս նախադասութիւնստերից պարզ է դառնում, որ այստեղ խոսքը առաջին, երկրորդ կամ երրորդ դեմքերից մեկի մասին է:

Հարակատար դերբայը հարադրվելով օժանդակ բայերի հետ՝ կազմում է սահմանական սղանակի հարակատար և անցյալի հարակատար ժամանակներ: Դրվելով որևէ գոյականի վրա՝ այս դերբայը կիրառվում է ածականի (որոշիչի) իմաստով: Իբրև փոխանուն գործածվելիս հարակատար դերբայն ստանում է հող և հոլովվում ի հոլովմամբ: Օրինակ՝ խըմածը, խըմածին, խըմածօք և այլն:

Այս դերբայը նախադասութեան մեջ կիրառվում է որպես ենթակա, որոշիչ, ստորոգելիական վերադիր կամ խնդիր: Օրինակ՝ խըմածը էգապ, խըմած մարթը էգապ, անի խըմած է և այլն:

Այսպիսի գործածութեամբ հարակատար դերբայը միշտ նախադաս է լինում, այսինքն դրվում է գոյականից առաջ, իսկ գոյականն էլ ստանում է ստացական հող: Օրինակ՝ փէրած խօդէր՝ «Իս, քըրած նամագըդ, վըլացած լաթէրնիս և այլն (այս հողի

գործածության մասին մանրամասն տես § 241):

255. Ենթակայական դերբայն ստանում է օղ վերջավորու-
թյուն (խըմօղ, քըրօղ, մառցօղ, զարթացօղ և այլն): է և ի
խոնարհման բայերի ենթակայական դերբայը կազմվում է ներկայի
հիմքից, իսկ ա խոնարհման բոլոր բայերինը՝ կառարյալի հիմ-
քից: Այս դերբայը չի մասնակցում բայի եղանակային ձևերի
կազմությանը: Նրա կիրառությունը նույնն է, ինչ արդի հա-
յերենում: Գոյականաբար գործածվելիս հոլովվում է՝ ենթարկ-
վելով ի հոլովման: Օրինակ՝ խըսօղը, խըմօղին, խըմօղօք և
այլն:

256. Ժխտման դերբայը կազմվում է անորոշ դերբայի լ
ծայնորդը փոխարինելով ը ծայնորդով ¹: ե խոնարհման բայե-
րի խոնարհիչը փոխվում է ի-ի, քըրէլ-քըրիի, բաքնէլ-բաքնիի:
Նախադասության մեջ հանդես է գալիս Օժանդակ բայերի ժխտական
ձևերի հետ և գործածվում է պայմանական եղանակի ժամանակների
ժխտական ձևեր կազմելու համար:

Բայահիմքերի կազմությունը

257. Բայերն ունեն երկու հիմք՝ ներկայի և անցյալի:
Ներկայի հիմքը լինում է պարզ կամ ածանցավոր, իսկ անցյալի
հիմքը՝ արմատական կամ ցոյական:

258. Ներկայի հիմքը կազմվում է անորոշ դերբայից՝ ա-
ռանց էլ, ալ, իլ դերբայական մասնիկների: Հստակաբար անորոշ
դերբայի ածանցները մտնում են ներկայի հիմքի մեջ: Սրինակ՝
մառնալ-մառն, քըրէլ-քըր, փէրէլ-փէր, ցուրդնալ-ցուրդն, մօ-
ղիզնալ-ֆօղիզն, քըրվէլ-քըրվ, վախնալ-վախ և այլն:

259. Ներկայի հիմքի մեջ են մտնում հետևյալ բայածանց-
յանը.

ա) Սոսկածանցներ.

Ան ածանցը, որը սովորաբար գտնվում է բազմավանկ բա-
ռորի երկրորդ վանկում, հնչյունափոխության հետևանքով զըրկ-
վելով ա օայնակորից, նույնացել է զրաբարյան ն սոսկածանցի
հետ. այսպես սրիսակ՝ ազանիլ>հաքնիլ, մեռանիլ>մառնիլ, մեծա-
նալ>մազնալ, գառնել>քըղնալ, ցրտանալ>ցուրդնալ, վերանալ>
վէրնալ, անկանիլ>իյնալ և այլն: Լուռնալ>վըլալ և ծնանիլ>

¹ 865 Ա. Արքայան, Հայերենի դերբայները և նրանց ձևա-
բանական նշանակությունը, Երևան, 1958, էջ 251.

ձընիւ բայերը գրկվել են ան ածանցից: Նույն ձևով էլ գրաբարյան -են սոսկածանցով կազմված բայերում եղէ-ն սղվում է և մը-նում է միայն ն-ն. օրինակ՝ վախժնալ՝ վախնալ, կարենալ՝ գըրնալ:

Գրաբարյան ն սոսկածանցը մնում է անփոփոխ. այսպես՝ բառ-նալ՝ փառնալ, առնուլ՝ առնել, առնել՝ էնել, դառնալ՝ թառնալ: 2 սոսկածանցը ընկել է, որոշ բառերում փոխարինվել է ն-ով, եր-բեմն էլ մնացել անփոփոխ. այսպես՝ փախչիլ՝ փախնիլ կամ փախիլ, հանգչիլ՝ հանքիլ կամ հանքչիլ, փակչիլ՝ փագիլ, դաչիլ՝ թըրնիլ:

բ) -վ ածանցով նարգործական սեռի բայերից կազմվում են կրավորական սեռի բայեր. օրինակ՝ չարթել՝ չարթվիլ, գոյրել՝ գոյրվիլ և այլն:

գ) -նուն ածանցով կազմվում են պատճառական բայեր. օրի-նակ՝ հաքցունել, բառգէցունել, մօղիզցունել և այլն:

դ) Տղ ածանցով կազմվում են բազմապատկական կերպի բայեր: 260. էլ (իլ) դերբայական վարջավորություն ունեցող ա-ծանցավոր բայերի անցյալի իմքը արմատական է. այսպես՝

բաքսել - բաք(ի)
հաքնիլ - հաք(ա)
փուսնիլ - փուս(ա)
խազնել - խաճ(ի) և այլն:

Ալ վարջավորություն բոլոր բայերի և էլ (իլ) վերջավոր-րություն պարզ բայերի անցյալի իմքը ցոյակաւն է. այսպես՝

աղալ - աղաց(ի)
ջընչել - ջընչեց(ի)
մառնալ - մառց(ա) ա խոնարհման բայեր
գըրնալ - գըրց(ա)

բըրել - բըրեց(ի)
հայիլ - հայեց(ա) էլ (իլ) խոնարհման պարզ բայեր
ալլել - ալլեց(ի)

261. Ներկայի իմքից կազմվում են սահմանական եղանակի ներկա, անցյալ անկատար, ապառնի, անցյալի ապառնի ժամանակ-ները, է (ի) խոնարհման պարզ բայերի վաղակատար և հարակատար ժամանակները, ըղձական, պայմանական և հարկադրական եղանակ-սերը և բոլոր պարզ բայերի եզակիի ըուն հրամայականը:

Անցյալի իմքից կազմվում են սահմանական եղանակի անց-յալ կատարյալը, ա խոնարհման բոլոր բայերի և է (ի) խոնար-

ման ածանցավոր բայերի վաղապատար և հերակատար ժամանակները, ածանցավոր կազմության բայերի եզակիի և բոլոր բայերի հոգնակիի բուն հրամայականը:

Խ Ո Ն Ա Ր Հ Ո Ւ Մ

262. Կրթարի շորս խոնարհիչների՝ ե, ի, ա, ո-ի փոխարեն բարբառը հիմնականում ունի երկուսը: է(ի) և ա: Ու խոնարհիչը պահպանվել է միայն թողուլ-թողուլ բայում, «ըի խոնարհումը զրաբարառիպ է: Թողուլ բայը կարող է խոնարհվել նաև է(ի) խոնարհիչով:

263. է և ի խոնարհման բայերի խոնարհիչները եզակի 1-ին և 2-րդ դեմքերում նույնացել են: է խոնարհման բայերը եզակի սրբորդ դեմքում ունեն է, իսկ ի խոնարհման բայերը՝ ի վերջավորություն:

Այսպես՝ բըրիմ, բըրիս, բայց՝ բըրէ
հայիմ, հայիս, բայց՝ հայի
բաքնիմ, բաքնիս, բայց՝ բաքնէ
հաքնիմ, հաքնիս, հաքնի և այլն:

264. Ինչպես նշեցինք՝ եզակի թվի առաջին և երկրորդ դեմքերում և հոգնակի թվի առաջին դեմքում է խոնարհման բայերն անցել են ի խոնարհման կատեգորիան:

Բացի այդ, բարբառի խոնարհումների մեջ զրաբարի համեմատությամբ կատարվել են հետևյալ փոխանցումները:

ա) է (ի)-ն փոխվել է ա-ի. ամաչել-ամըշնալ, անկանիլ-իյնալ, գտանել-բըդնալ, ելանել-էլլալ, երևիլ-էրվալ, իջանել-էշնալ, կարել-կարենալ-զըրնալ, կարկամել-զըրզըմալ, կրծածել-զըջըրդալ, օանաչել-ջաշնալ, մոանել-մըդնալ, տեսանել-դէսնալ, քնել-քընանալ, թքանել-թուքալ:

բ) Ու խոնարհումը փոխվել է է-ի՝ գենուլ-գէնէլ, առնուլ-առնէլ և ա-ի՝ ուռնուլ-ուռէնալ և երդնուլ-էրթըմալ բառերում: Վերջին բառը կազմվել է երդումն-էրթում արմատից՝ անալ-նալ ածանցի միջոցով:

գ) Ա խոնարհման ածանցավոր լուսնալ բայը, զրկվելով ածանցից, դարձել է նույն խոնարհման պարզ բայ՝ վըլալ:

դ) ի խոնարհման անկանիլ բայը դարձել է ա խոնարհման՝ իյնալ:

ե) ի խոնարհման ձևանիլ և փրթանիլ բայերը դարձել են նույն խոնարհման պարզ բայեր՝ ձընիլ և փըրթիլ:

զ) Ա խոնարհման ուղորտանալ բայը դարձել է ի խոնարհման պարզ բայ՝ օլըրդիլ:

է) Ա խոնարհման արտորալ պարզ բայը դարձել է նույն խոնարհման ածանցավոր բայ՝ աղօրնալ:

265. Բարբառում օժանդակ բայը գրաբարի համեմատությամբ ունի հետևյալ համապատասխանությունները.

	ներկա	անցյալ	անկատար
1-ին դ.	եմ > իմ եմք > իք	էի > էյի	էաք > էյաք
2-րդ դ.	ես > իս էք > էք	էիր > էյիր	էիք > էյիք
3-րդ դ.	է > է են > էն	էր > էր	էին > էյին

Յ Ղ Ա Ն Ա Կ Ն Շ Ր

266. Բարբառն ունի խոնարհման 5 եղանակ՝ ըղծական, սահմանական, պայմանական, հարկադրական և հրամայական:

267. Ըղծական եղանակն ունի 2 ժամանակ՝ ապառնի և անցյալի ապառնի: Սրանք կազմությամբ համընկնում են գրաբարի ներկա և անցյալ անկատար ժամանակների հետ, իսկ արտահայտած իմաստով նույնն են արդի հայերենի ըղծական եղանակի հետ:

Բարբառի ըղծականի վերջավորությունները գրաբարի սահմանական եղանակի ներկա և անցյալ անկատար ժամանակների համեմատությամբ հանդես են բերում հետևյալ համապատասխանությունները.

Ե ԽՈՆԱՐՀՄԱՆ ՊԱՐԶ ԵՎ ԱԾԱՆԵԱՎՈՐ ԲԱՅԵՐ

ներկա	անցյալ	անկատար
եմ > իմ ենեմ > նիմ եմք > ինք	էի > էյի	էաք > էյաք
ես > իս ենես > նիս էք > էք ենէք > նէք	էիր > էյիր	էիք > էյիք
է > է ենէ > նէ են > էն ենեն > նէն	էր > էր	էին > էյին

Ի ԽՈՆԱՐՀՄԱՆ ՊԱՐԶ ԵՎ ԱԾԱՆԵԱՎՈՐ ԲԱՅԵՐ

ներկա	անցյալ	անկատար
իմ > իմ իմք > ինք	նույնն է	<u>ե</u> խոնարհման բայերի հետ
իս > իս իք > իք		
ի > ի ին > ին		

Այսպիսով ի խոնարհման բայերը համարյա ոչ մի փոփոխության չեն ենթարկվել:

Ա ԽՈՆԱՐՀՄԱՆ ՊԱՐԶ ԵՎ ԱԾԱՆՑԱՎՈՐ ԲԱՅԵՐ

	ներկա	անցյալ անկատար
ամ>ամ	անամ>նամ	այի>այի անայի>նայի
աս>աս	անաս>նաս	այիր>այիր անայիր>նայիր
այ>այ	անայ>նայ	այր>այր անայր>նայր
ամբ>անբ	անամբ>նանբ	այաբ>այաբ անայաբ>նայաբ
այբ>այբ	անայբ>նայբ	այիբ>այիբ անայիբ>նայիբ
ան>ան	անան>նան	ային>ային անային>նային

Մասնակի տարբերություններն է հայտ են գալիս միայն բարբառի ըղծական ապառնու վերջավորությունների մեջ: Մինչդեռ բարբառի ըղծականի անցյալ ապառնի ժամանակում այդ վերջավորությունները մնացել են անփոփոխ: Նույնիսկ այդ ժամանակի հոգնակի թվի առաջին դեմքի էաք, այաք վերջավորությունները պահպանվել են անաղարտորեն՝ էյաք, այաք:

268. Սահմանակալ ենդանակն ունի ինը ժամանակ, որոնցից մեկը՝ անցյալ կատարյալը, պարզ է, իսկ մյուսները՝ ներկան, անցյալի անկատարը, ապառնին, անցյալի ապառնին, վաղակատարը, անցյալի վաղակատարը, հարակատարը և անցյալի հարակատարը՝ բաղադրյալ:

269. Սահմանակալ ենդանակի ներկա և անցյալի անկատար ժամանակները կազմվում են ըղծականի համապատասխան ժամանակների և ա մասնիկի հարադրությամբ: Այդ ա-ն, ինչպես արդեն ասվել է, ահա>հա բառի կրճատմամբ առաջացած բառմասնիկ է, որը նույն դերն է կատարում, ինչ կը-ն կը ճյուղի բարբառներում: Մալաթիայի բարբառը կը ճյուղի բարբառների համեմատությամբ ունի մի էական տարբերություն ևս: Հայտնի է, որ միավանկ տալ, լալ, գալ բայերի ներկայի և անցյալ անկատարի կազմության ժամանակ կը ճյուղի բարբառներում կը-ն դառնում է կու՝ կուլամ, կուտամ, կուգամ: Այդպես է նաև խոտրջուրի բարբառում, որի ներկայի կազմությունը զրաբարատիպ է: Սակայն Մալաթիայի բարբառում միավանկ լալ, դալ, բալ բայերի ներկայի կազմության ժամանակ կը ենդանակիչը չի մաքնակցում: Այդ բայերի ներկալ զրաբարյան սկզբունքով է կազմվում՝ իս լամ ա, իս քամ ա, իս դամ ա (ես լալիս եմ, ես գալիս եմ, ես տալիս եմ): Այստեղ բարբառը որոշակիորեն հետևում է իր ներքին օրինաչափու-

թյանը, ըստ որի՝ միայն ծայնավորով սկսվող բայերն են սկա-
նում կ>զ-ն: Այս սրբույթը նկատելով, Հո. Աճառյանը գրում է.
"Մալաթիայի բարբառը նույնպես շարունակվում է պահպանել չը-
րաբարի ներկան՝ խոտրջուրի բարբառի նման: Բայց մալաթիան,
գերազանցում է խոտրջուրը նրանով, որ միջնդետ խոտրջուրի
միավանկ բայերի վրա արդեն դնում է կու, մալաթիան դնո չու-
նի այդ հավելվածը շարունակականի մեջ" ¹ :

Ա մասնիկը հետադաս կիրառություն ունի, այսինքն դրվում
է խոնարհվող բայից հետո: Մի քանի խոնարհվող բայեր իրար
հաջորդելիս այդ մասնիկը կրկնվում է յուրաքանչյուր բայից
հետո. օրինակ՝ իս գէրժամ ա, գաշիմ ա և այլն:

270. Ստացմանական եղանակի ապառնին, վաղակատարի և հարա-
կատարի ներկա և անցյալ ժամանակները կազմվում են համապատաս-
խան դերբայներով և օժանդակ բայի ներկա և անցյալ ձևերի հա-
րադրությամբ:

271. Անցյալ կատարյալը կազմվում է բայերի անցյալի հիմ-
քին դիմային վերջավորություններ կցելով: Դիմային վերջա-
վորությունները գրաբարի համեմատությամբ հետևյալ ձևափոխու-
թյուններն են կրսւլ.

Ե ԽՈՆԱՐՀՄԱՆ ՊԱՐԶ ԲԱՅԵՐ

Եզակի	հոգնակի
ի>ի	աք>աք (անք)
եր>իր	էք(իք)>իք
- 7 -	ին>ին

Ե ԽՈՆԱՐՀՄԱՆ ԱԾԱՆՏԱՎՈՐ ԲԱՅԵՐ

Եզակի	հոգնակի
ի>ի	աք>ինք
եր>իր	էք(ի)>իք
- 7 -	ին>ին

Ի ԽՈՆԱՐՀՄԱՆ ՊԱՐԶ ԵՎ ԱԾԱՆՏԱՎՈՐ ԲԱՅԵՐ

Եզակի	հոգնակի
այ>ա	աք>աք (անք)

1. Հ. Աճառյան, Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի, հատ. 4, մաս Բ, ԴԱ հրատարակություն, 1961, Երևան, էջ 98-99:	

ար>ար
աւ>աւ

այք>այք
ան>ան

Ա ԽՈՆԱՐՀՄԱՆ ՊԱՐԶ ԲԱՅՈՐ

նզակի
ի>ի
նր>նր
- -

նզնակի
աք>ինք
էք (իք) > իք
ին>ին

Ա ԽՈՆԱՐՀՄԱՆ ԱԾԱՆՈՒԿՈՐ ԲԱՅՈՐ

նզակի
այ>ա
ար>ար
աւ>աւ

նզնակի
աք>անք (աք)
այք>այք
ան>ան

Այսպիսով բարբառի անցյալ կատարյալն ունի նրկու բնույթի վարձավորութիւններ՝ նարգործածւ և կրավորածւ:

ա) ն խոնարհման բոլոր բայերը և ա խոնարհման վարդ ըայնն ունեն նարգործածւ վարձավորութիւններ՝

ի, իք, -(աւ), աք, (ինք) իք և ին:

բ) ի խոնարհման բոլոր բայերը և ա խոնարհման ածանցավոր ըայերի վարձավորութիւնները կրավորածւ են ա, ար, աւ, անք, աք և ան:

272. Պայմանադրան սղանակն ունի նրկու ժամանակ՝ ալտուր և անցյալի ալտուր: Սրանք կազմվուս են ըղծական սղանակի համադաստասխան ժամանակների գրա դնելով կ>լ սղանակիչը: Ինչպես նշնցինք, այս սղանակիչը դրվում է նաև նարկա ժամանակում՝ ծայնավորով սկսվող բայերից առաջ: Նրանց տարբերութիւնը վայմանավորված է ա մասնիկի գործածութեամբ՝ գէր՞ամ ա -"գնում եմ", գէր՞ամ -"կգնամ": Բաղածայնով սկսվող բայերը կը>լը սղանակիչի գործածութեամբ որոշակիորեն տարբերվուս են նարկա ժամանակից՝ գրեէրիմ -"կընրամ", իէրիմ ա -"ըսրում եմ": Նիափանկ բայերը՝ տալ>ղալ, լալ>լալ և լալ>րալ վայմանադրան սղանակում կը սղանակիչը դարձնում են զու՝ զուգամ, զուլամ, զուրամ:

Պայմանականութիւնն արտահայտվում է նաև նէ մասնիկով կազմված նախադասութիւնների միջոցով: Օրինակ՝ յա՛ն դէսնամ

նէ՝ զըսիմ քէզ. փէրիմ նէ՝ զտունիս: "Եթե բերեմ կտոնես":

273. Հարկադրական եղանակի երկու ժամանակները՝ ապառնին և անցյալի ապառնին, նույնպես կազմվում են ըղծական եղանակի համապատասխան ժամանակների և պիտիքի եղանակի հարողորոթյամբ: Այս եղանակիչը միշտ դրվում է խոնարհվող բայերից առաջ: Չայնավորով սկսվող բայերից առաջ եղանակիչի վերջին ի-ն ընկնում է, և այն դառնում է բիղ: Բիղ ուղիմ, բիղ էրթամ: Մի քանի բայերի հաջորդման ժամանակ հարկադրականի եղանակիչը չի կրկնվում, այլ դրվում է առաջին բայի սկզբից՝ բիղի դէսնամ, էրթամ, փէրիմ, ուղիմ: Հարկադրական եղանակի ձևերը կիրառվում են նաև սահմանական եղանակի ապառնու և անցյալի ապառնու իմաստով:

274. Հրամայական եղանակն ունի միայն ապառնի ժամանակ, երկրորդ դեմք՝ եզակի և հոգնակի թվերով: Հրամայականն ունի երկու ձև՝ բուն հրամայական և արգելական հրամայական: Բոլոր պարզ բայերի բուն հրամայականի եզակին կազմվում է ներկայի հիմքից, իսկ ածանցավոր բայերի եզակիի և բոլոր բայերի հոգնակիի բուն հրամայականը՝ անցյալի հիմքից:

Ա և Ե խոնարհման պարզ բայերի ներկայի հիմքը (ներառյալ դերբայական մասնիկի ձայնավորները) շեշտ ստանալով՝ ծառայում է որպես եզակի սրկրորդ դեմքի բուն հրամայական: Օրինակ՝ խաղա՛, բըրէ՛, սիրէ՛ և այլն:

Ի խոնարհման պարզ բայերի և բոլոր ածանցյալ բայերի բուն հրամայականի եզակին կազմվում է անցյալի հիմքին ավելացնելով -իր՝ հաքիր, հասիր, մաոցիր, խօսիր, քաքիր և այլն:

Երկրորդ դեմքի հոգնակիում բոլոր բայերի բուն հրամայականը կազմվում է անցյալի հիմքին ավելացնելով -էք. Օրինակ՝ հաքէք, հասէք, մաոցէք, սիրէցէք, բըրէցէք, հայէցէք, ըլմանէցէք և այլն:

Բերել>փէրէլ, իջանել>էշնալ, տեսանել>դէսնալ, ասել>ըսէլ, մտանել>մըղնալ, գտանել>բըղնալ, անկանիլ>իյնալ, ելանել>էլլալ, բանալ>իանալ բայերի բուն հրամայականի կազմութիւնը շարժվում է ընդհանուր օրինաչափութիւնից, որոնց մասին տես "Անկանոն բայեր" (էջ 288):

ԽՈՆԱՐՀՄԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՏԿԵՐՆ ԸՍՏ
ԱՌԱՆՁԻՆ ԽՈՆԱՐՀՈՒՄՆԵՐԻ

275. էլ խոնարհման պարզ բայեր
Գրել > քըրէլ աւելել > ավլէլ

Դ Ե Ր Բ Ա Յ Ն Ն Ր

Անորոշ	քըրէլ	ավլէլ
Ապառնի	քըրէլու	ավլէլու
Վաղակատար	քըրիւր	ավլիւր
Հարակատար	քըրած	ավլած
Ենթակայական	քըրօղ	ավլօղ
Ժխտման	քըրիւր	ավլիւր

ԸՂՁԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ա Գ Ա Ռ Ն Ի

Եզակի

քըրիմ	ավլիմ
քըրիս	ավլիս
քըրէ	ավլէ

Հոգնակի

քըրինք	ավլինք
քըրէք	ավլէք
քըրէն	ավլէն

ԱՆՏՅԱԼ ԱԳԱՌՆԻ

Եզակի

քըրէյի	ավլէյի
քըրէյիւր	ավլէյիւր
քըրէր	ավլէր

Հոգնակի

քըրէյաք	ավլէյաք
քըրէյիք	ավլէյիք
քըրէյին	ավլէյին

ՍԱՀՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ն Ե Ր Կ Ա

Եզակի

բըրիմ ա գավլիմ ա
բըրիս ա գավլիս ա
բըրէ յա գավլէ յա

Հոգնակի

բըրինք ա գավլինք ա
բըրէք ա գավլէք ա
բըրէն ա գավլէն ա

ԱՆՑՅԱԼ ԱՆԿԱՏԱՐ

Եզակի

բըրէյի յա գավլէյի յա
բըրէյիւ ա գավլէյիւ ա
բըրէր ա գավլէր ա

Հոգնակի

բըրէյաք ա գավլէյաք ա
բըրէյիք ա գավլէյիք ա
բըրէյին ա գավլէյին ա

ԱՊԱՌՆԻ

Եզակի

բըրէլու յիմ ավլէլու յիմ
բըրէլու յիս ավլէլու յիս
բըրէլու յէ ավլէլու յէ

Հոգնակի

բըրէլու յիք ավլէլու յիք
բըրէլու յէք ավլէլու յէք
բըրէլու յեն ավլէլու յեն

ԱՆՑՅԱԼԻ ԱՊԱՌՆԻ

Եզակի

բըրէլու էյի ավլէլու էյի
բըրէլու էյիւ ավլէլու էյիւ
բըրէլու յէր ավլէլու յէր

Հոգնակի

բըրէլու էյաք ավլէլու էյաք
բըրէլու էյիք ավլէլու էյիք
բըրէլու էյին ավլէլու էյին

ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ

Եզակի

բըրիւ իմ ավլիւ իմ
բըրիւ իս ավլիւ իս
բըրիւ է ավլիւ է

Հոգնակի

բըրիւ իք ավլիւ իք
բըրիւ էք ավլիւ էք
բըրիւ են ավլիւ են

ԱՆՑՅԱԼԻ ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ

Եզակի

բըրիւ էյի ավլիւ էյի
բըրիւ էյիւ ավլիւ էյիւ
բըրիւ էր ավլիւ էր

Հոգնակի

բըրիւ էյաք ավլիւ էյաք
բըրիւ էյիք ավլիւ էյիք
բըրիւ էյին ավլիւ էյին

ՀԱՄԱԿԱՏԱՐ

Եզակի		Հոգնակի
բըրած իմ	ավլած իմ	բըրած իք ավլած իք
բըրած իս	ավլած իս	բըրած էք ավլած էք
բըրած է	ավլած է	բըրած են ավլած են

ԱՆՔՅԱԼԻ ՀԱՐԱԿԱՏԱՐ

Եզակի		Հոգնակի
բըրած էի	ավլած էի	բըրած էյաք ավլած էյաք
բըրած էյիր	ավլած էյիր	բըրած էյիք ավլած էյիք
բըրած էր	ավլած էր	բըրած էյին ավլած էյին

ԱՆՔՅԱԼ ԿԱՏԱՐՅԱԼ

Եզակի		Հոգնակի
բըրէցի	ավլէցի	բըրէցաք (անք) ավլէցաք (անք)
բըրէցիր	ավլէցիր	բըրէցիք ավլէցիք
բըրէց	ավլէց	բըրէցին ավլէցին

ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Եզակի		Հոգնակի
զը բըրիմ	զավլիմ	զը բըրինք զավլինք
զը բըրիս	զավլիս	զը բըրէք զավլէք
զը բըրէ	զավլէ	զը բըրեն զավլեն

ԱՆՔՅԱԼԻ ԱՊԱՌՆԻ

Եզակի		Հոգնակի
զը բըրէյի	զավլէյի	զը բըրէյաք զավլէյաք
զը բըրէյիր	զավլէյիր	զը բըրէյիք զավլէյիք
զը բըրէր	զավլէր	զը բըրէյին զավլէյին

ՀԱՐԿԱԴՐԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

ԱՊԱՌՆԻ

Եզակի		Հոգնակի
բիդի բըրիմ	բիդ ավլիմ	բիդի բըրինք բիդ ավլինք
բիդի բըրիս	բիդ ավլիս	բիդի բըրէք բիդ ավլէք
բիդի բըրէ	բիդ ավլէ	բիդի բըրեն բիդ ավլեն

ԱՆՏՅԱԼԻ ԱՊԱՌՆԻ

Եզակի		Հոգնակի	
բիղի բըրէյի	բիղ ավլէյի	բիղի բըրէյաք	բիղ ավլէյաք
բիղի բըրէյիօ	բիղ ավլէյիօ	բիղի բըրէյիք	բիղ ավլէյիք
բիղի բըրէր	բիղ ավլէր	բիղի բըրէյին	բիղ ավլէյին

ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ

Եզակի		Հոգնակի	
բըրէ՛	ավլէ՛	բըրէցէք	ավլէցէք

Այս ձևով են խոնարհվում հետևյալ բայերը.

ազատել>ազադել, ածել>հածել, ածելել>ազլել, ականջել>անգը-
լել, աղանձել>աղընծել, աղել>աղլել, անարգել>անօրթել, աշել>
աշլել, արածել>հարծել, արծակել>արցըզել, բաժանել>հաժնել,
բահել>հահել, բովհրել>փօրհել, բոնել>փրոնել, բրդել>փըր-
թել, գզել>քըզել, գովել>քօվել, գործել>քօրծել, գրել>քը-
րել, դատարկել>թարղըզել, նիել>էփել, գրուցել>գուրցել, թա-
թախել>թախտել, թաղէք>թաղել, թարթել>թարթել, թափել>թափել,
թխել>թըխել, թոթափել>թօֆտիլ, ժողովել>ժօղվել, իւղել>յէղել
լիզել>լըզել, խայթել>խաթել, խանձել>խանծել, խարշել>խաշել,
խարտսել>խարդել, խգտել>խըզղել, խծկել>խըզզել, խծպել>խըզ-
րել, խմել>խըմել, խնայել>խընայել, խնչել>խընչել, խոթել>
խօթել, խորել>խօրել, ծալել>ծալլել, ծախել>ծախել, ծածկել>
տասկել, ծակել>ծագել, ծաղկիլ>ծաղզիլ, ծեփել>ծէփել, ծծել>
ծըծել, ծոել>ծըոել, ծրտել>ծըրդել, կաղանդել>զաղընդել,
կանչել>զանչել, կապել>զաբել, կարգել>զարթել, կարել>զարլել,
կարկատել>զարզըղնել, կթել>զըթել, կիսատել>զըստել, զըստել,
կլանել>զըլլել, կծկել>զըզզել, կնդել>զընդել, կնքել>զընքել
կոխել զօխել, կոկնել>զօզել, կոճակել>զոժզել, կուղղել>զըղ-
րել, կոփել>զօփել, կտրել>զըյրել, կտցել>զըթնօցել, կշել>
զըրլել, կցել>զըցել, հագել>հագել, համոզել>համօզել, հիւ-
սել>հուսել, հանել>հանել, հաջել>հաչել, հարել>հարել, ձը-
գել>ցըբել, ձևել>ցէվել, ընդքել>ջէխկել, մաղել>մաղել, մա-
նել>մանել, մանրել>մայրել, մատնել>մաղնել, մարսել>մարսել,
մեկնել>մեյնել, մոխրել>մախրել, մորթել>մօրթել, մրափել>
մըրափել, մրոտել>մուրօղել, յաղթել>հախտել, յիշել>իշել,
նեղել>նէղել, նետել>նէղել, շալակել>շալզել, շաղել>շաղլել,

բարել՝շարէլ, շարժել՝շարժել, շինել՝շընէլ, շրջել՝սըրջէլ,
շըրջէլ, շփել՝շըփէլ, ուորել՝օւրէլ, օրօրել՝օրէլ, ուզել՝
ուզէլ, ուղարկել՝գառվէլ, ուղղորդել՝օղօրթէլ, շարշարել՝
շարշըրէլ, չափել՝չափէլ, պահել՝քեյիլ, պաշտել՝քաշտէլ, պա-
տառել՝քաղոէլ, պատել՝քաղէլ, պատժել՝քաղժէլ, պատմել՝քաղ-
մէլ, պատրուսել՝քայրուսէլ, պարապել՝քարբէլ, պարտակել՝քար-
դըգէլ, պսակել՝փըսագէլ, ջարդել՝չարթէլ, ջրել՝չուրէլ, սեղ-
մել՝սըխմէլ, սերտել՝սէրդէլ, սիրել՝սիրէլ, սոթոթել՝սօթտէլ,
սպանանել՝քաննէլ, սրբել՝զըրիէլ, վագել՝վագէլ, վայելել՝
վայլէլ, վառել՝վառէլ, վաստակել՝վաստըգէլ, տանջել՝ղանջէլ,
տապակել՝ղարգէլ, տնկել՝ղընգէլ, ցայտել՝ցաթէլ, ցատկել՝ցատ-
կէլ, ցանել՝ցանէլ, ցօղել՝ցօղէլ, փաթաթել՝փաթտէլ, փարատել՝
փարդէլ, փետել՝փէդէլ, փշրել՝փըրշէլ, փոխել՝փօխէլ, փորժել՝
փօրցէլ, փչել՝փըչէլ, քակել՝քագէլ, քաղել՝քաղէլ և այլն:

176. է խոնարհման ածանցավոր բայեր

ՊԱԳԱՆՆԵԼ՝ԲԱՔՆԵԼ

ԽԱԾԱՆՆԵԼ՝ԽԱՋՆԵԼ

Դ Ե Ր Բ Ա Յ Ն Ե Ր

Անորոշ	բաքնէլ	խագնէլ
Ապահոնի	բաքնէլու	խագնէլու
Վաղակատար	բաքիր	խաժիր
Հարակատար	բաքած	խաժած
Ենթակայական	բաքնօղ	խագնօղ
Ժխտման	բաքնիր	խագնիր

ԸՂՁԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

ԱՊԱՌՆԻ

Եզակի

Հոգնակի

բաքնիմ	խագնիմ	բաքնինք	խագնինք
բաքնիս	խագնիս	բաքնէք	խագնէք
բաքնէ	խագնէ	բաքնէն	խագնէն

ԱՆԵՅԱԼԻ

ԱՊԱՌՆԻ

Եզակի

Հոգնակի

բաքնէյի	խագնէյի	բաքնէյաք	խագնէյաք
---------	---------	----------	----------

բաքնէյիը	խազնէյիը	բաքնէյիք	խազնէյիք
բաքնէր	խազնէր	բաքնէյին	խազնէյին

ՍԱՀՄՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ն Ե Ր Կ Ա

Եզակի

Հոգնակի

բաքնիմ ա	խազնիմ ա	բաքնիք ա	խազնիք ա
բաքնիս ա	խազնիս ա	բաքնէք ա	խազնէք ա
բաքնէ յա	խազնէ յա	բաքնէն ա	խազնէն ա

ԱՆԵՅԱԼ ԱՆԿԱՏԱՐ

Եզակի

Հոգնակի

բաքնէյի յա	խազնէյի յա	բաքնէյաք ա	խազնէյաք ա
բաքնէյիը ա	խազնէյիը ա	բաքնէյիք ա	խազնէյիք ա
բաքնէր ա	խազնէր ա	բաքնէյին ա	խազնէյին ա

Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

Եզակի

-

Հոգնակի

բաքնէլու յիմ	խազնէլու յիմ	բաքնէլու յիք	խազնէլու յիք
բաքնէլու յիս	խազնէլու յիս	բաքնէլու յէք	խազնէլու յէք
բաքնէլու յէ	խազնէլու յէ	բաքնէլու յէն	խազնէլու յէն

ԱՆԵՅԱԼԻ ԱՂԱՌՆԻ

Եզակի

Հոգնակի

բաքնէլու էյի	խազնէլու էյի	բաքնէլու էյաք	խազնէլու էյաք
բաքնէլու էյիը	խազնէլու էյիը	բաքնէլու էյիք	խազնէլու էյիք
բաքնէլու յէր	խազնէլու յէր	բաքնէլու էյին	խազնէլու էյին

ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ

Եզակի

Հոգնակի

բաքիր իմ	խաժիր իմ	բաքիր իք	խաժիր իք
բաքիր իս	խաժիր իս	բաքիր էք	խաժիր էք
բաքիր է	խաժիր է	բաքիր էն	խաժիր էն

ԱՆԵՅԱԼԻ ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ

Եզակի

Հոգնակի

բաքիր էյի	խաժիր էյի	բաքիր էյաք	խաժիր էյաք
-----------	-----------	------------	------------

ԱՆՅՅԱԼ ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ

Եզակի		Հոգնակի	
բաքիր էյի	խածիր էյի	բաքիր էյաք	խածիր էյաք
բաքիր էյիր	խածիր էյիր	բաքիր էյիք	խածիր էյիք
բաքիր էր	խածիր էր	բաքիր էյին	խածիր էյին

ՀԱՐԱԿԱՏԱՐ

Եզակի		Հոգնակի	
բաքած իմ	խածած իմ	բաքած իք	խածած իք
բաքած իս	խածած իս	բաքած էք	խածած էք
բաքած է	խածած է	բաքած են	խածած են

ԱՆՅՅԱԼԻ ՀԱՐԱԿԱՏԱՐ

Եզակի		Հոգնակի	
բաքած էյի	խածած էյի	բաքած էյաք	խածած էյաք
բաքած էյիր	խածած էյիր	բաքած էյիք	խածած էյիք
բաքած էր	խածած էր	բաքած էյին	խածած էյին

ԱՆՅՅԱԼ ԿԱՏԱՐՅԱԼ

Եզակի		Հոգնակի	
բաքի	խածի	բաքինք	խածինք
բաքիր	խածիր	բաքիք	խածիք
բաքավ	խածավ	բաքին	խածին

ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱՆ

Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

Եզակի		Հոգնակի	
զըբաքնիմ	զըխազնիմ	զըբաքնինք	զըխազնինք
զըբաքնիս	զըխազնիս	զըբաքնէք	զըխազնէք
զըբաքնէ	զըխազնէ	զըբաքնեն	զըխազնեն

ԱՆՅՅԱԼԻ ԱՊԱՌՆԻ

Եզակի		Հոգնակի	
զըբաքնէյի	զըխազնէյի	զըբաքնէյաք	զըխազնէյաք
զըբաքնէյիր	զըխազնէյիր	զըբաքնէյիք	զըխազնէյիք
զըբաքնէր	զըխազնէր	զըբաքնէյին	զըխազնէյին

ՀԱՆՈՒՄԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

ԱՊԱՌՆԻ

Եզակի

Հոգնակի

բիղի բաբնիմ բիղի խազնիմ
բիղի բաբնիս բիղի խազնիս
բիղի բաբնէ բիղի խազնէ

բիղի խազնինք բիղի բաբնինք
բիղի խազնէք բիղի բաբնէք
բիղի խազնէն բիղի բաբնէն

ԱՆՅՅԱԼԻ ԱՊԱՌՆԻ

Եզակի

Հոգնակի

բիղի բաբնէյի բիղի խազնէյի բիղի բաբնէյաք բիղի խազնէյաք
բիղի բաբնէյիր բիղի խազնէյիր բիղի բաբնէյիք բիղի խազնէյիք
բիղի բաբնէր բիղի խազնէր բիղի բաբնէյին բիղի խազնէյին

ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Եզակի

Հոգնակի

բաքիր խածիր բաքէք խածէք

Այս ծառի է խոնարհութիւն

հաւանել, հաւանել, հաւանիմ, հաւանէ, հաւանի, հաւանիր, հաւանավ,
հաւանիր, հաւանէք:

Ինչպես նշուի ներք (§ 264), է խոնարհման ածանցավոր ի-
ջանել, էշնալ, ելանել, էլլալ, գտանալ, քրդնալ, մտանել, մըղ-
նալ, տեսանել, դէսնալ, թրանել, թուրալ բայերը դարձել են ա
խոնարհման բայեր: Օծանել, օծել բայը դարձել է պարզ բայ:

277. Ի ԽՈՆԱՐՀՄԱՆ ՊԱՐՁ ԲԱՅԵՐ

Հայի, հայիլ նմանի, լլմանիլ

Դ Ե Ր Բ Ա Յ Ն Ե Ր

Անորոշ - հայիլ լլմանիլ
Ապտոնի - հայէլու լլմանէլու
Վաղակառար հայիր լլմանիր
Հարակառար - հայած լլմանած
Ենթակայական - հայօղ լլմանօղ
Ժխտման - հայիր լլմանիր

ԸՂԶԱՆԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

Եզակի		Հոգնակի	
հայիմ	ըլմանիմ	հայինք	ըլմանինք
հայիս	ըլմանիս	հայիք	ըլմանիք
հայի	ըլմանի	հային	ըլմանին

ԱՆՑՅԱԼԻ ԱՊԱՌՆԻ

Եզակի		Հոգնակի	
հայէյի	ըլմանէյի	հայէյաք	ըլմանէյաք
հայէյիւր	ըլմանէյիւր	հայէյիք	ըլմանէյիք
հայէր	ըլմանէր	հայէյին	ըլմանէյին

ՍԱՀՄՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ն Ե Ր Կ Ա

Եզակի		Հոգնակի	
հայիմ ա	զըլմանիմ ա	հայինք ա	զըլմանինք ա
հայիս ա	զըլմանիս ա	հայիք ա	զըլմանիք ա
հայի յա	զըլմանի յա	հային ա	զըլմանին ա

ԱՆՑՅԱԼ ԱՆԿԱՏԱՐ

Եզակի		Հոգնակի	
հայէյի յա	զըլմանէյի յա	հայէյաք ա	զըլմանէյաք ա
հայէյիւր ա	զըլմանէյիւր ա	հայէյիք ա	զըլմանէյիք ա
հայէր ա	զըլմանէր ա	հայէյին ա	զըլմանէյին ա

Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

Եզակի		Հոգնակի	
հայէլու յիմ	ըլմանէլու յիմ	հայէլու յիք	ըլմանէլու յիք
հայէլու յիս	ըլմանէլու յիս	հայէլու յէք	ըլմանէլու յէք
հայէլու յէ	ըլմանէլու յէ	հայէլու յէն	ըլմանէլու յէն

ԱՆՑՅԱԼԻ ԱՊԱՌՆԻ

Եզակի		Հոգնակի	
հայէլու էյի	ըլմանէլու էյի	հայէլու էյաք	ըլմանէլու էյաք
հայէլու էյիւր	ըլմանէլու էյիւր	հայէլու էյիք	ըլմանէլու էյիք
հայէլու յէր	ըլմանէլու յէր	հայէլու էյին	ըլմանէլու էյին

ՎԱՂԱՅԱՏԱՐ

Եզակի		Հոգնակի	
հայիր իմ	ըլմանիր իմ	հայիր իք	ըլմանիր իք
հայիր իս	ըլմանիր իս	հայիր էք	ըլմանիր էք
հայիր է	ըլմանիր է	հայիր են	ըլմանիր են

ՄՆԵՅԱԼԻ ՎԱՂԱՅԱՏԱՐ

Եզակի		Հոգնակի	
հայիր էյի	ըլմանիր էյի	հայիր էյաք	ըլմանիր էյաք
հայիր էյիր	ըլմանիր էյիր	հայիր էյիք	ըլմանիր էյիք
հայիր էր	ըլմանիր էր	հայիր էյին	ըլմանիր էյին

Հ Ա Ր Ա Կ Ա Տ Ա Ր

Եզակի		Հոգնակի	
հայած իմ	ըլմանած իմ	հայած իք	ըլմանած իք
հայած իս	ըլմանած իս	հայած էք	ըլմանած էք
հայած է	ըլմանած է	հայած են	ըլմանած են

ՄՆՅՅԱԼԻ ՀԱՐԱԿԱՏԱՐ

Եզակի		Հոգնակի	
հայած էյի	ըլմանած էյի	հայած էյաք	ըլմանած էյաք
հայած էյիր	ըլմանած էյիր	հայած էյիք	ըլմանած էյիք
հայած էր	ըլմանած էր	հայած էյին	ըլմանած էյին

ՄՆՅՅԱԼ ԿԱՏԱՐՅԱԼ

Եզակի		Հոգնակի	
հայէցա	ըլմանէցա	հայէցանք	ըլմանէցանք
հայէցար	ըլմանէցար	հայէցաք	ըլմանէցաք
հայէցավ	ըլմանէցավ	հայէցան	ըլմանէցան

ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

Եզակի		Հոգնակի	
զըհայիմ	զըլմանիմ	զըհայինք	զըլմանինք
զըհայիս	զըլմանիս	զըհայիք	զըլմանիք
զըհայի	զըլմանի	զըհային	զըլմանին

ԱՆՅՅԱԼԻ ԱՊԱՌՆԻ

Եզակի		Հոգնակի	
զըհայէյի	զըլմանէյի	զըհայէյաք	զըլմանէյաք
զըհայէյիր	զըլմանէյիր	զըհայէյիք	զըլմանէյիք
զըհայէր	զըլմանէր	զըհայէյին	զըլմանէյին

ՀԱՐԿԱԴՐԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ
Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

Եզակի		Հոգնակի	
բիղի հայիմ	բիղ ըլմանիմ	բիղի հայինք	բիղ ըլմանինք
բիղի հայիս	բիղ ըլմանիս	բիղի հայիք	բիղ ըլմանիք
բիղի հայի	բիղ ըլմանի	բիղի հային	բիղ ըլմանին

ԱՆՅՅԱԼԻ ԱՊԱՌՆԻ

Եզակի		Հոգնակի	
բիղի հայէյի	բիղ ըլմանէյի	բիղի հայէյաք	բիղ ըլմանէյաք
բիղի հայէյիր	բիղ ըլմանէյիր	բիղի հայէյիք	բիղ ըլմանէյիք
բիղի հայէր	բիղ ըլմանէր	բիղի հայէյին	բիղ ըլմանէյին

ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Եզակի		Հոգնակի	
հայի՛ր	ըլմանի՛ր	հայէցե՛ք	ըլմանէցե՛ք

Այսպես են խոնարհվում հետևյալ բայերը.
 արիւհապրիւ, գարիմ ա, արեցա, արի՛ր, արեցե՛ք,
 աջիւհաճիւ, գաջիմ ա, աջեցա, աջի՛ր,
 բաղիւհա պառակել, բաղիմ ա, բաղեցա, բաղի՛ր,
 գազիւհա կակղիւ, գազիմ ա, գազեցա, գազի՛ր,
 գաթիւհա կաթիւ գաթիմ ա, գաթեցա, գաթի՛ր,
 գայնիւհա կանգնիւ, գայնիմ ա, գայնեցա, գայնի՛ր,
 գանչիւհա կանաչիւ, գանչիմ ա, գանչեցա, գանչի՛ր,
 գըզվիւհա կծուիւ, գըզվիմ ա, գըզվեցա, գըզվի՛ր,
 գըռվիւհա կռուիւ, գըռվիմ ա, գըռվեցա, գըռվի՛ր,
 թաղիւհա դառիւ, թաղիմ ա, թաղեցա, թաղի՛ր,
 թէղնիւհա դեղնիւ, թէղնիմ ա, թէղնեցա, թէղնի՛ր,
 թըթվիւհա թթուիւ, թթվիմ ա, թթվեցա, թթվի՛ր,
 թըռմիւհա թռամիւ, թըռմիմ ա, թըռմեցա, թըռմի՛ր,

Թրուչիլ<թուչիլ, Թրուչիմ ա, Թրուչէցա, Թրուչի՛ր,
 ժանգոդիլ<ժանգոտիլ, ժանգոդիմ ա, ժանգոդէցա, ժանգոդի՛ր,
 խօսիլ<խօսիլ, խօսիմ ա, խօսէցա, խօսի՛ր,
 հօքնիլ<հոգնիլ, հօքնիմ ա, հօքնէցա, հօքնի՛ր,
 ծաքիլ<ծազիլ, ծաքիմ ա, ծաքէցա, ծաքի՛ր,
 ձընիլ<ծնանիլ, ձընիմ ա, ձընէցա, ձընի՛ր,
 մաշիլ<մաշիլ, մաշիմ ա, մաշէցա, մաշի՛ր,
 նըստիլ<նստիլ, նըստիմ ա, նըստէցա, նըստի՛ր,
 սաղգիլ<սատակիլ, սաղգիմ ա, սաղգէցա, սաղգի՛ր,
 ցամքիլ<ցամքէլ, ցամքիմ ա, ցամքէցա, ցամքի՛ր,
 փազմիլ<բազմիլ, փազմիմ ա, փազմէցա, փազմի՛ր,
 փանիլ<բանիլ, փանիմ ա, փանէցա, փանի՛ր:

278. ի ԽՈՆԱՐՀՄԱՆ ԱԾԱՆՑԱՎՈՐ ԲԱՅԵՐ

ԲՈՒՍԱՆԻԼ > ՓՈՒՍՆԻԼ, ԱՆՑԱՆԵԼ > ԱՍՆԻԼ

Դ Ե Ր Բ Ա Յ Ն Ե Ր

Անորոշ - փոլսնիլ ասնիլ
 Ապառնի - փոլսնէլոլ ասնէլոլ
 Վաղակատար - փոլսիր անցիր
 Հարակատար - փոլսած անցած
 Ենթակայական - փոլսնօղ ասնօղ
 Ժխտման - փոլսնիր ասնիր

ԸՂՁԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

Եզակի		Հոգնակի	
փոլսնիմ	ասնիմ	փոլսնինք	ասնինք
փոլսնիս	ասնիս	փոլսնիք	ասնիք
փոլսնի	ասնի	փոլսնին	ասնին

ԱՆՑՅԱԼԻ ԱՊԱՐՆԻ

Եզակի		Հոգնակի	
փոլսնէյի	ասնէյի	փոլսնէյաք	ասնէյաք
փոլսնէյիր	ասնէյիր	փոլսնէյիք	ասնէյիք
փոլսնէր	ասնէր	փոլսնէյին	ասնէյին

ՍԱՀՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ն Ե Ր Կ Ա

Եզակի

Հոգնակի

փոխանիմ ա	զաանիմ ա	փոխանինք ա	զաանինք ա
փոխանիս ա	զաանիս ա	փոխանիք ա	զաանիք ա
փոխանի յա	զաանի յա	փոխանին ա	զաանին ա

ԱՆՔՅԱԼԻ ԱՆԿԱՏԱՐ

Եզակի

փոխնէյի յա	զաանէյի յա
փոխնէյիր ա	զաանէյիր ա
փոխնէր ա	զաանէր ա

Հոգնակի

փոխնէյաք ա	զաանէյաք ա
փոխնէյիք ա	զաանէյիք ա
փոխնէյին ա	զաանէյին ա

Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

Եզակի

Հոգնակի

փոխնէլու յիմ	փոխնէլու յիք
փոխնէլու յիս	փոխնէլու յէք
փոխնէլու յէ	փոխնէլու յէն
աանէլու յիմ	աանէլու յիք
աանէլու յիս	աանէլու յէք
աանէլու յէ	աանէլու յէն

ԱՆՔՅԱԼԻ ԱՊԱՐԻՆԻ

Եզակի

փոխնէլու էյի	աանէլու էյի
փոխնէլու էյիր	աանէլու էյիր
փոխնէլու յէր	աանէլու յէր

Հոգնակի

փոխնէլու էյաք	աանէլու էյաք
փոխնէլու էյիք	աանէլու էյիք
փոխնէլու էյին	աանէլու էյին

ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ

Եզակի

փոխիր իմ	անցիր իմ
փոխիր իս	անցիր իս
փոխիր է	անցիր է

Հոգնակի

փոխիր իք	անցիր իք
փոխիր էք	անցիր էք
փոխիր են	անցիր են

ԱՆՑՅԱԼԻ ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ

Եզակի

փոխիր էյի	անցիր էյի
փոխիր էյիր	անցիր էյիր
փոխիր էր	անցիր էր

ՀԱՐԱԿԱՏԱՐ

Եզակի

Հոգնակի

փոխած իմ	անցած իմ	փոխած իք	անցած իք
փոխած իս	անցած իս	փոխած էք	անցած էք
փոխած է	անցած է	փոխած են	անցած են

ԱՆՑՅԱԼԻ ՀԱՐԱԿԱՏԱՐ

Եզակի

փոխած էյի	անցած էյի
փոխած էյիր	անցած էյիր
փոխած էր	անցած էր

Հոգնակի

փոխած էյաք	անցած էյաք
փոխած էյիրք	անցած էյիրք
փոխած էյին	անցած էյին

ԱՆՑՅԱԼ ԿԱՏԱՐՅԱԼ

Եզակի

Հոգնակի

փոխա	անցա	փոխանք	անցանք
------	------	--------	--------

փոփոխար	անցար	փոփոխար	անցար
փոփոխավ	անցավ	փոփոխան	անցան

ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱՆ

Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

Եզակի		Հոգնակի	
զըփոփոխիմ	զասնիմ	զըփոփոխինք	զասնինք
զըփոփոխիս	զասնիս	զըփոփոխիք	զասնիք
զըփոփոխի	զասնի	զըփոփոխին	զասնին

ԱՆՅՅԱԼԻ

ԱՊԱՌՆԻ

Եզակի		Հոգնակի	
զըփոփոխեյի	զասնեյի	զըփոփոխեյաք	զասնեյաք
զըփոփոխեյիր	զասնեյիր	զըփոփոխեյիք	զասնեյիք
զըփոփոխեյր	զասնեյր	զըփոփոխեյին	զասնեյին

ՀԱՐԱՎԱՐԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱՆ

Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

Եզակի	
բիղի փոփոխիմ	բիղ ասնիմ
բիղի փոփոխիս	բիղ ասնիս
բիղի փոփոխի	բիղ ասնի

Հոգնակի

բիղի փոփոխինք	բիղ ասնինք
բիղի փոփոխիք	բիղ ասնիք
բիղի փոփոխին	բիղ ասնին

ԱՆՅՅԱԼԻ

ԱՊԱՌՆԻ

Եզակի	
բիղի փոփոխեյի	բիղ ասնեյի
բիղի փոփոխեյիր	բիղ ասնեյիր
բիղի փոփոխեյր	բիղ ասնեյր

Հոգնակի

բիղի փոփոխեյաք	բիղ ասնեյաք
բիղի փոփոխեյիք	բիղ ասնեյիք

քիդի փուսնէյին քիդ ասնէյին

ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Եզակի Հոգնակի
փուսի՛ր, անցի՛ր փուսէ՛ք անցէ՛ք

Այս խոնարհման են պատկանում հետևյալ բայերը՝
հանքիլ (հանգիլ), հանքիմ ա, հանքիւ իմ, հանքա, հանքի՛ր
հաքնիլ (ազանիլ), հաքնիմ ա, հաքիւ իմ, հաքա, հաքի՛ր
հասնիլ (հասանիլ), հասնիմ ա, հասիւ իմ, հասա, հասի՛ր
մառնիլ (մեռանիլ), մառնիմ ա, մառիւ իմ, մառա, մառի՛ր
թըքնիլ (դիպիլ), թըքնիմ ա, թըքիւ իմ, թըքա, թըքի՛ր
փախնիլ (փախչիլ), փախնիմ ա, փախիւ իմ, փախա, փախի՛ր
գըքնիլ (կպչիլ), գըքնիմ ա, գըքիւ իմ, գըքա, գըքի՛ր
փլիլ (փլչիլ), փլիմ ա, փլիւ իմ, փլա, փլի՛ր :

279. Ա խոնարհման ՊԱՐԶ ԲԱՅԵՐ

Աղալ > աղալ խաղալ > խաղալ

Դ Ե Ր Բ Ա Յ Ն Ե Ր

Անորոշ - աղալ խաղալ
Ապառնի - աղալու խաղալու
Վաղակատար - աղցիւր խաղցիւր
Հարակատար - աղցած խաղցած
Ենթակայական - աղցող խաղցող
Ժխտման - աղար խաղար

ԸՂԶԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

Եզակի		Հոգնակի	
աղամ	խաղամ	աղանք	խաղանք
աղաս	խաղաս	աղաք	խաղաք
աղա	խաղա	աղան	խաղան

ԱՆՅՅԱԼԻ ԱՊԱՌՆԻ

Եզակի		Հոգնակի	
աղայի	խաղայի	աղայաք	խաղայաք
սղայիւր	խաղայիւր	աղայիք	խաղայիք
իղար	խաղար	աղային	խաղային

ՍԱՀՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱՆ

Ն Ե Ր Կ Ա

Եզակի

զաղամ ա խաղամ ա
զաղաս ա խաղաս ա
զաղա յա խաղա յա

Հոգնակի

զաղանք ա խաղանք ա
զաղաք ա խաղաք ա
զաղան ա խաղան ա

ԱՆՑՅԱԼ ԱՆԿԱՏԱՐ

Եզակի

զաղայի յա խաղայի յա
զաղայիր ա խաղայիր ա
զաղար ա խաղար ա

Հոգնակի

զաղայաք ա խաղայաք ա
զաղայիք ա խաղայիք ա
զաղային ա խաղային ա

Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

Եզակի

աղալու յիմ խաղալու յիմ
աղալու յիս խաղալու յիս
աղալու յէ խաղալու յէ

Հոգնակի

աղալու յիք խաղալու յիք
աղալու յէք խաղալու յէք
աղալու յէն խաղալու յէն

ԱՆՑՅԱԼԻ ԱՊԱԴՆԻ

Եզակի

աղալու էյի խաղալու էյի
աղալու էյիր խաղալու էյիր
աղալու յէր խաղալու յէր

Հոգնակի

աղալու էյաք խաղալու էյաք
աղալու էյիք խաղալու էյիք

աղաւու էյին խաղաւու էյին

ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ

Եզակի

աղցիր իմ խաղցիր իմ
աղցիր իս խաղցիր իս
աղցիր է խաղցիր է

Հոգնակի

աղցիր իք խաղցիր իք
աղցիր էք խաղցիր էք
աղցիր են խաղցիր են

ԱՆՅՅԱԼԻ ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ

Եզակի

աղցիր էյի խաղցիր էյի
աղցիր էյիր խաղցիր էյիր
աղցիր էր խաղցիր էր

Հոգնակի

աղցիր էյաք խաղցիր էյաք
աղցիր էյիք խաղցիր էյիք
աղցիր էյին խաղցիր էյին

ՀԱՐԱԿԱՏԱՐ

Եզակի

աղցած իմ խաղցած իմ
աղցած իս խաղցած իս
աղցած է խաղցած է

Հոգնակի

աղցած իք խաղցած իք
աղցած էք խաղցած էք
աղցած են խաղցած են

ԱՆՅՅԱԼԻ ՀԱՐԱԿԱՏԱՐ

Եզակի

աղցած էյի խաղցած էյի
աղցած էյիր խաղցած էյիր
աղցած էր խաղցած էր

Հոգնակի

աղցած էյաք խաղցած էյաք

աղցած	էյիք	խաղցած	էյիք
աղցած	էյին	խաղցած	էյին

ԱՆՏՅԱԼ ԿԱՏԱՐՅԱԼ

Եզակի		Հոգնակի	
աղացի	խաղացի	աղացինք	խաղացինք
աղացիր	խաղացիր	աղացիք	խաղացիք
աղաց	խաղաց	աղացին	խաղացին

ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

Եզակի		Հոգնակի	
զաղամ	զը խաղամ	զաղանք	զը խաղանք
զաղաս	զը խաղաս	զաղաք	զը խաղաք
զաղա	զը խաղա	զաղան	զը խաղան

ԱՆՏՅԱԼԻ ԱՊԱՌՆԻ

Եզակի		Հոգնակի	
զաղայի	զը խաղայի	զաղայաք	զը խաղայաք
զաղայիր	զը խաղայիր	զաղայիք	զը խաղայիք
զաղար	զը խաղար	զաղային	զը խաղային

ՀԱՐԱԱԴՐԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

Եզակի		Հոգնակի	
բիդ աղամ	բիդի խաղամ	բիդ աղանք	բիդի խաղանք
բիդ աղաս	բիդի խաղաս	բիդ աղաք	բիդի խաղաք
բիդ աղա	բիդի խաղա	բիդ աղան	բիդի խաղան

ԱՆՏՅԱԼԻ ԱՊԱՌՆԻ

Եզակի		Հոգնակի	
բիդ աղայի	բիդի խաղայի	բիդ աղայաք	բիդի խաղայաք
բիդ աղայիր	բիդի խաղայիր	բիդ աղայիք	բիդի խաղայիք
բիդ աղար	բիդի խաղար	բիդ աղային	բիդի խաղային

ՀՐԱՄԱՑԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Եզակի		Հոգնակի	
աղա	խաղա	աղացէք	խաղացէք

Այս ծառով են խոնարհվում՝

երթալ>էրթալ, երւիլ>էրվալ, թնդալ>թընդալ, խնդալ>խընդալ,
խոխալ>խօխալ "նախանձել", կարդալ>գարթալ, կայծկլալ>գազ--
զըլդալ, կսկծալ>զըսկըծալ, կըմտել>զըջրդալ, հազալ>հազալ,
հաւատալ>հավդալ, հւալ>հէվալ, հոգալ>հօքալ, խղմալ>խըղջալ,
մխալ>մըխալ, մնալ>մընալ, պժգալ>բըշկալ, բօրբալ "ցատկել",
հօրփալ "ցատկոտել", հընդալ "հոտոտել" և այլն:

280. Ա խոնարհման Ածանցակոր ԲԱՅԵՐ

Մոռանալ>մառնալ Ամաչել>ամըշնալ

Դ Ե Ր Ի Ա Յ Ն Ե Ր

Անորոշ	մառնալ	ամըշնալ
Ապառնի	մառնալու	ամըշնալու
Վաղակատար	մառցիր	ամըշցիր
Հարակատար	մառցած ¹	ամըշցած
Ենթակայական	մառցող	ամըշցող
Ժխտման	մառնար	ամըշնար

ԸՂԶԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

Եզակի		Հոգնակի	
մառնամ	ամըշնամ	մառնանք	ամըշնանք
մառնաս	ամըշնաս	մառնաք	ամըշնաք
մառնա	ամըշնա	մառնան	ամըշնան

ԱՆՅՅԱԼԻ ԱՊԱՌՆԻ

Եզակի		Հոգնակի	
մառնայի	ամըշնայի	մառնայաք	ամըշնայաք
մառնայիր	ամըշնայիր	մառնայիք	ամըշնայիք
մառնար	ամըշնար	մառնային	ամըշնային

ՍԱՀՄՈՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ն Ե Ր Կ Ա

Եզակի		Հոգնակի	
մառնամ	ա գամըշնամ ա	մառնանք	ա գամըշնանք ա
մառնաս	ա գամըշնաս ա	մառնաք	ա գամըշնաք ա

1. Նաև՝ մառուցած

մառնա յա զամբշնա յա մառնան ա զամբշնան ա

ԱՆԷՅԱԼ ԱՆԿԱՏԱՐ

Եզակի

մառնայի յա զամբշնայի յա
մառնայիք ա զամբշնայիք ա
մառնար ա զամբշնար ա

Հոգնակի

մառնայաք ա զամբշնայաք ա
մառնայիք ա զամբշնայիք ա
մառնային ա զամբշնային ա

Ա Վ Ա Ռ Ն Ի

Եզակի

մառնալու յիմ ամբշնալու յիմ
մառնալու յիս ամբշնալու յիս
մառնալու յէ ամբշնալու յէ

Հոգնակի

մառնալու յիք ամբշնալու յիք
մառնալու յէք ամբշնալու յէք
մառնալու յէն ամբշնալու յէն

ԱՆԷՅԱԼԻ ԱՊԱՌՆԻ

Եզակի

մառնալու էյի ամբշնալու էյի
մառնալու էյիք ամբշնալու էյիք
մառնալու էր ամբշնալու էր

Հոգնակի

մառնալու էյաք ամբշնալու էյաք
մառնալու էյիք ամբշնալու էյիք
մառնալու էյին ամբշնալու էյին

ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ

Եզակի

Հոգնակի

մառցիր իմ ամբշցիր իմ մառցիր իք ամբշցիր իք
մառցիր իս ամբշցիր իս մառցիր էք ամբշցիր էք
մառցիր է ամբշցիր է մառցիր էն ամբշցիր էն

ԱՆՔՅԱԼԻ ԿԱՂԱԿԱՏԱՐ

Եզակի

մառցիւր	էյի	ամըշցիւր	էյի
մառցիւր	էյիւր	ամըշցիւր	էյիւր
մառցիւր	էր	ամըշցիւր	էր

Հոգնակի

մառցիւր	էյաք	ամըշցիւր	էյաք
մառցիւր	էյիք	ամըշցիւր	էյիք
մառցիւր	էյին	ամըշցիւր	էյին

ՀԱՐԱԿԱՏԱՐ

Եզակի

մառցած	իմ	ամըշցած	իմ
մառցած	իս	ամըշցած	իս
մառցած	է	ամըշցած	է

Հոգնակի

մառցած	իք	ամըշցած	իք
մառցած	էք	ամըշցած	էք
մառցած	էն	ամըշցած	էն

ԱՆՔՅԱԼԻ ՀԱՐԱԿԱՏԱՐ

Եզակի

մառցած	էյի	ամըշցած	էյի
մառցած	էյիւր	ամըշցած	էյիւր
մառցած	էր	ամըշցած	էր

Հոգնակի

մառցած	էյաք	ամըշցած	էյաք
մառցած	էյիք	ամըշցած	էյիք
մառցած	էյին	ամըշցած	էյին

ԱՆՔՅԱԼ ԿԱՏԱՐՅԱԼ

Եզակի

Հոգնակի

սառցա	ամըշցա	մառցանք	ամըշցանք
մառցար	ամըշցար	մառցաք	ամըշցաք
մառցալ	ամըշցալ	մառցան	ամըշցան

ՎԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ
ԱՊԱՌՆԻ

Եզակի		Հոգնակի	
զըմառնամ	զամըշնամ	զըմառնանք	զամըշնանք
զը մառնաս	զամըշնաս	զը մառնաք	զամըշնաք
զը մառնա	զամըշնա	զը մառնան	զամըշնան

ԱՆՅՅԱԼԻ ԱՊԱՌՆԻ

Եզակի	
զը մառնայի	զամըշնայի
զը մառնայիր	զամըշնայիր
զը մառնար	զամըշնար

Հոգնակի	
զը մառնայաք	զամըշնայաք
զը մառնայիք	զամըշնայիք
զը մառնային	զամըշնային

ՀԱՐԿԱՊՅԱՆ ԵՂԱՆԱԿ
ԱՊԱՌՆԻ

Եզակի	
բիդի մառնամ	բիդ ամըշնամ
բիդի մառնաս	բիդ ամըշնաս
բիդի մառնա	բիդ ամըշնա

Հոգնակի	
բիդի մառնանք	բիդ ամըշնանք
բիդի մառնաք	բիդ ամըշնաք
բիդի մառնան	բիդ ամըշնան

ԱՆՅՅԱԼԻ ԱՊԱՌՆԻ

Եզակի	
բիդի մառնայի	բիդ ամըշնայի
բիդի մառնայիր	բիդ ամըշնայիր
բիդի մառնար	բիդ ամըշնար

Հոգնակի	
բիդի մառնայաք	բիդ ամըշնայաք
բիդի մառնայիք	բիդ ամըշնայիք

բիդի մառնային

բիդ մառշնային

ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Եզակի

Հոգնակի

մառցի՛ր, մառշցի՛ր

մառցէ՛ք մառշցէ՛ք

Այս ձևով են խոնարհվում հետևյալ բայերը.

աղօրնալ, աքահնալ, ախկաղնալ, արթըննալ, բառվընալ, զըրնալ, զագուղնալ, զըզվէնալ, գուշտնալ, դափագնալ, էվէլնալ, էր-
զըննալ, էրթըմնալ, զարմանալ, թէթէվնալ, թօլնալ, լաննալ, լօղնալ, լօսնալ, խէղջնալ, խուլնալ, խօրուենալ, հասկընալ, համօվնալ, հաստնալ, հարուենալ, հըվընդնալ, հըվըդնալ, ման-
դըրնալ, գարջնալ, գաբուղնալ, քօղնալ, մագնալ, մօղիզնալ, ծանդըրնալ, ծարվընալ, ծէրանալ, նէղնալ, շօղվէնալ, շաղնալ, շէննալ, չարնալ, չօրնալ, սիվնալ, սուրնալ, սուղնալ, ցազ-
նալ, ցուրդնալ, ուռէնալ, փարագնալ, փանձըրնալ, ջըբըլնալ, վէրնալ, վախնալ, բընանալ, բէշնալ և այլն:

ՊԱՏՃԱՌԱԿԱՆ ԲԱՅԵՐ

281. Պատմառական բայերը կազմվում են երկու կերպ՝ ա) ածանցմամբ, բ) նկարագրական եղանակով, այսինքն որևէ բայի և տալ>դալ- բայի հարադրուծյամբ:

Իբրև պատմառական ածանց բարբառում գործածվում է ցուն ածանցը, որն ավելանում է ներկայի հիմքին: ներկայի հիմքում ն (ան) ածանց ունեցող բայերը զրկվում են ածանցից: Անորոշ դերբայում ցուն ածանցին կցվում է դերբայական էլ վերջավորուծյունը, անկախ այն բանից, թե ածանցվող բայը որ խոնարհման է պատկանում. օրինակ՝ ազանիլ>հաքնիլ-հաքցունէլ, խմել>խըմէլ-խըմցունէլ, խօսիլ>խօսիլ-խօսցունէլ, հասկանալ>հասկընալ-հասկըցունէլ, ցուցանել>ցուցունէլ:

Ներգործական սեռի բայերը պատմառական են դառնում ցուն ածանցի միջոցով, իսկ չեզոք սեռի բայերը, ստանալով այս ածանցը, վերածվում են ներգործական սեռի. օրինակ՝ խաղալ-խախցունէլ, կրօվիլ-զըռվըցունէլ, լօղնալ-լօխցունէլ, հըվըդնալ-հըվըդցունէլ և այլն:

Ոչ բոլոր բայերից ածանցմամբ կարելի է կազմել պատմառական ձևեր. օրինակ՝ փէրէլ, բըրէլ, ըսէլ, քօվէլ, շընէլ,

յերբէլ ըայերի գաղափարն իմաստը, այսինքն միջնորդավոր-
ման գաղափարն արտահայտվում է տալ>դալ բայի հարադրութեամբ,
ինչպես՝ փէրէլ դալ, քըրէլ դալ, ըսէլ դալ և այլն:

Տալ>դալ բայը գործածվում է նաև ածանցմամբ կազմված պատ-
ճառական բայերի հետ և ստացվում է կրկնակի միջնորդավորում:
Օրինակ՝ հաքցունէլ դալ, խըմցունէլ դալ:

282. Ածանցմամբ կազմված պատճառական բայերը խոնարհվում
են էլ խոնարհման պարզ բայերի նման հետևյալ կերպ.

Հաքցունէլ

էվէլցունէլ

Դ Ե Ր Բ Ա Յ Ն Ե Ր

Անորոշ

հաքցունէլ

էվէլցունէլ

Ապառնի

հաքցունէլու

էվէլցունէլու

Վաղակատար

հաքցուցիր

էվէլցուցիր

Հարակատար

հաքցուցած

էվէլցուցած

Ենթակայական

հաքցունօղ

էվէլցունօղ

Ժխման

հաքցունիր

էվէլցունիր

ԸՂԶԱՆԱՆ ԵՂԱՆԱՆ

Ա Գ Ա Ռ Ն Ի

Եզակի

հաքցունիմ

էվէլցունիմ

հաքցունիս

էվէլցունիս

հաքցունէ

էվէլցունէ

Հոգնակի

հաքցունինք

էվէլցունինք

հաքցունէք

էվէլցունէք

հաքցունէն

էվէլցունէն

ԱՆՑՅԱԼԻ ԱԳԱՌՆԻ

Եզակի

հաքցունէյի

էվէլցունէյի

հաքցունէյիր

էվէլցունէյիր

հաքցունէր

էվէլցունէր

Հոգնակի

հաքցունէյաք

էվէլցունէյաք

հարցունեյիք

էվէլցունեյիք

հարցունեյին

էվէլցունեյին

ՍԱՀՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Եզակի

հարցունիմ ւ գէվէլցունիմ ւ

հարցունիս ւ գէվէլցունիս ւ

հարցունէ յա գէվէլցունէ յա

Հոգնակի

հարցունինք ւ գէվէլցունինք ւ

հարցունէք ւ գէվէլցունէք ւ

հարցունէն ւ գէվէլցունէն ւ

ԱՆՅՅԱԼ ԱՆԿԱՏԱՐ

Եզակի

հարցունեյի յա գէվէլցունեյի յա

հարցունեյիր ւ գէվէլցունեյիր ւ

հարցունէր ւ գէվէլցունէր ւ

Հոգնակի

հարցունեյաք ւ գէվէլցունեյաք ւ

հարցունեյիք ւ գէվէլցունեյիք ւ

հարցունեյին ւ գէվէլցունեյին ւ

Ա Գ Ա Ռ Ն Ի

Եզակի

հարցունելու յիմ էվէլցունելու յիմ

հարցունելու յիս էվէլցունելու յիս

հարցունելու յէ էվէլցունելու յէ

Հոգնակի

հարցունելու յիք էվէլցունելու յիք

հարցունելու յէք էվէլցունելու յէք

հարցունելու յէն էվէլցունելու յէն

ԱՆՅՅԱԼԻ ԱԳԱՌՆԻ

Եզակի

հարցունելու էյի էվէլցունելու էյի

հաքցունելու էյիր	էվէլցունելու էյիր
հաքցունելու յիր	էվէլցունելու յեր

Հոգնակի

հաքցունելու էյաք	էվէլցունելու էյաք
հաքցունելու էյիր	էվէլցունելու էյիր
հաքցունելու էյին	էվէլցունելու էյին

ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ

Եզակի

հաքցուցիր իմ	էվէլցուցիր իմ
հաքցուցիր իս	էվէլցուցիր իս
հաքցուցիր է	էվէլցուցիր է

ԱՆՅՅԱԼԻ ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ

Եզակի

հաքցուցիր էյի	էվէլցուցիր էյի
հաքցուցիր էյիր	էվէլցուցիր էյիր
հաքցուցիր էր	էվէլցուցիր էր

Հոգնակի

հաքցուցիր էյաք	էվէլցուցիր էյաք
հաքցուցիր էյիր	էվէլցուցիր էյիր
հաքցուցիր էյին	էվէլցուցիր էյին

Հ Ա Ր Ա Կ Ա Տ Ա Ր

Եզակի

հաքցուցած իմ	էվէլցուցած իմ
հաքցուցած իս	էվէլցուցած իս
հաքցուցած է	էվէլցուցած է

ԱՆՅՅԱԼԻ ՀԱՐԱԿԱՏԱՐ

Եզակի

հաքցուցած էյի	էվէլցուցած էյի
հաքցուցած էյիր	էվէլցուցած էյիր
հաքցուցած էր	էվէլցուցած էր

Հոգնակի

հաքցուցած էյաք	էվէլցուցած էյաք
----------------	-----------------

հաքցուցած էյիք էվէլցուցած էյիք
հաքցուցած էյին էվէլցուցած էյին

ԱՆՑՅԱԼ ԿԱՏԱՐՅԱԼ

Ծգակի

հաքցուցի էվէլցուցի
հաքցուցիր էվէլցուցիր
հաքցուց էվէլցուց

Հոգնակի

հաքցուցինք էվէլցուցինք
հաքցուցիրք էվէլցուցիրք
հաքցուցին էվէլցուցին

ԳԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ա Գ Ա Ռ Ն Ի

Ծգակի

զը հաքցունիմ գէվէլցունիմ
զը հաքցունիս գէվէլցունիս
զը հաքցունէ գէվէլցունէ

Հոգնակի

զը հաքցունինք գէվէլցունինք
զը հաքցունէք գէվէլցունէք
զը հաքցունեն գէվէլցունեն

ԱՆՑՅԱԼԻ ԱԳԱՌՆԻ

Ծգակի

զը հաքցունէյի գէվէլցունէյի
զը հաքցունէյիր գէվէլցունէյիր
զը հաքցունէր գէվէլցունէր

Հոգնակի

զը հաքցունէյաք գէվէլցունէյաք
զը հաքցունէյիք գէվէլցունէյիք
զը հաքցունէյին գէվէլցունէյին

ՀԱՐԱՄԴՐԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ա Գ Ա Ռ Ն Ի

ՆՊԱԿԷ

բիդի	հարցունիմ	բիդ	էվէլցունիմ
բիդի	հարցունիս	բիդ	էվէլցունիս
բիդի	հարցունէ	բիդ	էվէլցունէ

Հոգնակի

բիդի	հարցունիւք	բիդ	էվէլցունիւք
բիդի	հարցունէք	բիդ	էվէլցունիէք
բիդ	հարցունէն	բիդ	էվէլցունիէն

ԱՆՏՅԱԼԻ ԱԳԱՍՏԻ

ՆՊԱԿԷ

բիդի	հարցունէյի	բիդ	էվէլցունէյի
բիդի	հարցունէյիր	բիդ	էվէլցունէյիր
բիդի	հարցունէր	բիդ	էվէլցունէր

Հոգնակի

բիդի	հարցունէյաք	բիդի	էվէլցունէյաք
բիդի	հարցունէյիք	բիդ	էվէլցունէյիք
բիդի	հարցունէյին	բիդ	էվէլցունէյին

ՀՐԱՄԱՐԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

ՆՊԱԿԷ

Հոգնակի

հարցո՛ւր	էվէլցո՛ւր	հարցուցէ՛ք	էվէլցուցէ՛ք
----------	-----------	------------	-------------

Նկարագրական նդանակով կազմված պատմառական բայերում քուն բայը մեծում է անփոփոխ և խոնարհվում է միայն դալ-ը՝ բըրէլ դուլի, բըրէլ դուվիր և այլն: Իսկ բայի խոնարհման մասին ամս § 283:

ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆ - Հարցանել հարցունել բայը էլ խոնարհման անանգրավոր բայ լինելով հանդերձ՝ կազմվել և խոնարհվում է պատմառական բայերի նման՝ հարցունիմ, հարցուցի, հարցունող, հարցո՛ւր, հարցուցէ՛ք և այլն:

ԿՐԱՎՈՐԱԿԱՆ ԲԱՅԵՐ

283. Կրավորական սեռը կազմվում է ներգործական սեռի բայերից վ անանցի միջոցով: է և ի խոնարհման բայերը վ անանցըն ընդունում են ներկայի հիմքի և դերբայական մասնիկի միջև, իսկ ա խոնարհման ներգործական բայերը՝ անցյալի հիմքի

և դերբայական մասնիկի միջև: Կրավորական բայերի դերբայական մասնիկն է իլ• օրինակներ՝ աղալ>աղալ-աղասվիլ, գրել>ըր-րել-ըրրվիլ, բանալ>իանալ-իասվիլ, խօսիլ>խօսիլ-խօսվիլ, խաղալ>խաղալ-խաղասվիլ, կարդալ>գարթալ-գարթասվիլ, բնրել>փերել-փերվիլ, հասկանալ>հասկընալ-հասկըսվիլ և այլն:

284. Պատճառական բայերը կրավորական են դառնում ցու-նել վերջավորությունը վերածելով ցըվիլ-ի• այսպես՝ իջու-ցանել>էջցունել-էջցըվիլ, էվելցունել>էվելցըվիլ, փակուցա-նել>փագցունել-փագցըվիլ և այլն:

285. Մի քանի բայերում կրավորականը կազմվում է անկա-նոն ձևով: Այսպես՝ իջանել>էջնալ, մտանել>մըղնալ, գտանել>քըղնալ բայերի կրավորականը պետք է կազմվեր անցյալի հիմ-քից, բայց կազմվում է նսրկայի հիմքից՝ էջնըվիլ, քըղնըվիլ մըղնըվիլ: Այս անկանոնությունը կարելի է բացատրել լծոր-դություն փոփոխությամբ: Սրանք սկզբում ե>է խոնարհման բայե-լինելով՝ կրավորականը կազմել են նսրկայի հիմքից, ապա չը-նայած լծորդության փոփոխությանը, կրավորականի կազմությունն մնացել է անփոփոխ:

Կրավորական բայերը խոնարհվում են ի խոնարհման պարզ բայերի նման: Դերբայական կամ դիմային վերջավորություննե-րից առաջ բայն ստանում է վ• ինչպես՝ սիրվիլ, սիրվիմ, քի-դի սիրվիմ, սիրվիր, սիրվէցա, սիրվէցէք և այլն:

ԲԱԶՄԱՊԱՏԱՍԿԱՆ ԿԵՐՊԻ ԲԱՅԵՐ

286. Բազմապատկական կերպի բայերը կազմվում են տ>դ, վըդ, վըռդ, գըռդ կերպածանցներով: Հիմնական կերպածանցը դ-ն է: Սակայն երբ գործողությունը դառնում է փոխադարձ բազմապատիկ, ապա դ ածանցին միանում է կրավորականի վ-ն և կազմում վըդ կամ դըվ: Ստորև տալիս ենք այդ ածանցներով կազմված բազմապատկական բայերի մի քանի օրինակներ.

Դ - Օլորդիլ, գոյըրդէլ (նաև՝ գօղըրդէլ), մանդըրդէլ, թա-փըրդէլ, զըռվըրդիլ, բաղըրդէլ, ջանգըրդէլ, բըջըրդընդէլ, թան գըրդէլ (դանակոտել - " դանակով ծակոտել՝ դանակահարել"), փըզգըրդէլ և այլն:

Վըդ - բաթվըրդիլ, բահվըրդիլ, բըզվըրդիլ,

Դըվ - (աըվ) -դաթագըրվիլ, բըսըրստվիլ,

գըռող - գօթգըռողէլ,

ըղ - լըզվըռողէլ, լըթմըռողէլ:

Սրանք խոնարհվում են է կամ ի խոնարհման պարզ բայերի խոնարհման օրինակով:

ԵՐԿՐՈՐՈՂԱԿԱՆ ԲԱՂԱՊՈՅԱԼ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐ

287. Երկրորդական բաղադրյալ ժամանակները կազմվում են ապառնի և հարակատար դերբայների և լինիլ-ըլլիլ բայի հարադրությունից: Ըլլիլ-ն այստեղ օժանդակ բայի դեր է կատարում: Ստորև տալիս ենք գրել-քըրէլ բայի երկրորդական բաղադրյալ ժամանակների ամեն ձևից մեկական օրինակ:

քըրած ըլլիմ	քըրէլու ըլլիմ
քըրած ըլլէյի	քըրէլու ըլլէյի
քըրած գըլլիմ	քըրէլու գըլլիմ
քըրած գըլլէյի	քըրէլու գըլլէյի
քըրած բիղ ըլլիմ	քըրէլու բիղ ըլլիմ
քըրած բիղ ըլլէյի	քըրէլու բիղ ըլլէյի
քըրած էղա	քըրէլու էղա

Երկրորդական այս բաղադրյալ ժամանակները գործածվում են նաև թեական նէ մասնիկի հարադրությունից, որը դրվում է ըլլիլ բայից հետո միայն՝ քըրած ըլլիմ նէ, քըրած էղա նէ, քըրէլու ըլլէյի նէ և այլն:

ԱՆԿԱՆՈՆ ԲԱՅԵՐ

288. Բայերի անկախությունը երևան է գալիս անցյալ կատարյալի հիմքից կազմված ձևերում, այն է՝ սահմ. եղանակի անցյալ կատարյալ, բուն հրամայական, վաղակատար և հարակատար դերբայներում և սրանցով կազմված ժամանակներում: Անկանոն խոնարհում ունեն հետևյալ բայերը:

1. Առնելէնէլ

Ապառնի դերբայ՝ էնէլու, վաղակ.՝ էրիը, հարակ.՝ էրած, ենթակ.՝ էնօղ, ժխտման՝ էնիր:

Ըղծական ապառնի՝ էնիմ, էնիս, էնէ, էնինք, էնիք, էնէն: Անցյալ կատարյալ՝ էրի, էրիը, էրավ, էրինք, էրիք, էրին: Հրամայական եղան.՝ էրէ, էրէք:

2. Գալքբալ

Ապառնի դերրայ՝ քալու, վաղակ. էգիր, հարակ. քալած
(նաւ. էգած), ենթակայական՝ էգող, ժխտման՝ քար:

Ըղծական ապառնի՝ քամ, քաս, քա, քանք, քաք, քան:

Սահմ. նսրկա՝ քամ ա, քաս ա, քա յա և այլն:

Պայմ. ապառնի՝ գուքամ, գուքաս, գուքա և այլն:

Հրամայական եղանակ՝ էգօ, էգէք

3. Երթալքերթալ

Ապառնի՝ էրթալու, վաղակ.՝ քացիր, հարակ.՝ քացած, ենթակ.՝ քացող (հագվաղնալ՝ էրթըցող), ժխտման՝ էրթար, ըղծական՝ էրթամ, էրթաս, էրթա և այլն:

Անցյալ կատարյալ՝ քացի, քացիր, քընաց, քացինք, քացիք, քացին:

Հրամայական եղանակ՝ քընա՛, քացէ՛ք:

4. Ուտելքուղէլ

Ապառնի՝ ուղէլու, վաղակ.՝ գէրիր, հարակ.՝ գէրած, ենթակայական՝ ուղող, ժխտման՝ ուղիր:

Ըղծական՝ ուղիմ, ուղիս, ուղէ, ուղինք և այլն:

Անցյալ կատարյալ՝ գէրա, գէրար, գէրավ, գէրանք, գէրաք, գէրան:

Հրամ. եղանակ՝ գէր, գէրէք.

5. Լինիլքըլլի

Ապառնի՝ ըլլէլու, վաղակ. էղիր, հարակ.՝ էղած, ենթակ.՝ էղող, ժխտման՝ ըլլիր:

Ըղծական՝ ըլլիմ, ըլլիս, ըլլի, ըլլինք և այլն:

Անցյալ կատարյալ՝ էղա, էղար, էղավ, էղանք, էղաք, էղան:

Հրամայական եղանակ՝ էղի՛ր, էղէ՛ք.

6. Տալքդալ

Ապառնի դերրայ՝ դալու, վաղակ.՝ դուվիր, հարակ.՝ դուված, ենթակ.՝ դըվող, ժխտման՝ դար:

Ըղծական՝ դամ, դաս, դա, դանք, դաք, դան և այլն:

Սահմ. նսրկա՝ դամ ա, դաս ա, դա յա և այլն:

Պայմ. ապառնի՝ գուդամ, գուդաս, գուդա և այլն:

Անցյալ կատարյալ՝ դուվի, դուվիր, դուվավ, դուվինք, դուվիք, դուվին:

Հրամ. եղանակ՝ դո՛ւր, դու՛վէք:

7. Դնել թընել

Ապառնի՝ թընելու, վաղակ.՝ թըրիր, հարակ.՝ թըրած, ենթ. թընող, ժխտման՝ թընիր:

Ըղծական՝ թընիմ, թընիս, թընէ և այլն:

Անցյալ կատարյալ՝ թըրի, թըրիր, թըրավ, թըրինք, թըրիք, թըրին:

Հրամ. եղանակ.՝ թի՛ր, թըրէ՛ք:

8. Լալ լալ

Ապառնի՝ լալու, վաղակ.՝ լացիր, հարակ.՝ լացած, ենթ.՝ լացող, ժխտման՝ լար:

Ըղծական՝ լամ, լաս, լա, լանք, լաք և այլն:

Սահմ. եղանակ ներկա՝ լամ ա, լաս ա, լա յա և այլն:

Պայմանական՝ գուլամ, գուլաս, գուլա և այլն:

Անցյալ կատարյալ՝ լացի, լացիր, լացավ, լացինք, լացիք, լացին:

Հրամայական եղանակ՝ լաց, լացէք.

9. Տանիլ զանիլ

Ապառնի՝ զանելու, վաղակ.՝ զարիր, հարակ.՝ զարած, ենթ.՝ զանող, ժխտման՝ զանիր:

Ըղծական՝ զանիմ, զանիս, զանի, զանինք և այլն:

Անցյալ կատարյալ՝ զարի, զարիր, զարավ, զարինք, զարիք, զարին:

Հրամ. եղանակ՝ զա՛ր, զարէ՛ք.

10. Բերել փերել, ասել ըսել

Որպես էլ խոնարհման պարզ բայեր՝ անցյալի հիմքում սը-
րանք պատք է ունենային ցոյական հիմք, այնինչ նրանց անց-
յալի հիմքը արմատական է էլ խոնարհման ածանցավոր բայերի նը-
ման.

Անցյալ կատարյալ՝ փերի, փերիր, փերավ, փերինք, փերիք,
ըսի, ըսիր, ըսավ, ըսինք, ըսիք, ըսին:

Հրամայական եղանակ՝ փէ՛ր, փերէ՛ք, ըսէ՛, ըսէ՛ք:

Գրաբարում իսկ բերել բայի անցյալ կատարյալը կազմվում
էր արմատական հիմքով՝ ուրեմն բարբառային ձևը գրաբարի շա-
րունակությունն է:

115. Անկանիւշիյնալ, գտանելքըդնալ, ելանելէլլալ, իջանելէշնալ, մտանելմըդնալ, տեսանելդէսնալ բայերը, ինչլնս նշել ենք, անցնլ են ա խոնարհման ածանցավոր բայերի շարքը: Ներկայի հիմքից կազմված ձևերում նրանք խոնարհվում են իբրև ա խոնարհման բայեր, սակայն անցյալի հիմքից կազմված ձևերում նշված բայերը խոնարհվում են ի խոնարհման ածանցավոր բայերի օրինակով:

Ահա այդ բայերի խոնարհումը անցյալի հիմքից կազմված ձևերում.

ԱՆՑՅԱԼ ԿԱՏԱՐՅԱԼ

իյնալ - ընգա, ընգար, ընգավ, ընգանք, ընգաք, ընգան,
բըդնալ - բըդա, բըդար, բըդավ, բըդանք, բըդաք, բըդան,
էլլալ - էլա, էլար, էլավ, էլանք, էլաք, էլան,
իշնալ - իշա, իշար, իշավ, իշանք, իշաք, իշան,
մըդնալ - մըդա, մըդար, մըդավ, մըդանք, մըդաք, մըդան,
դէսնալ - դէսա, դէսար, դէսավ, դէսանք, դէսաք, դէսան:

ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ընգիր, ընգէք, բըդիր, բըդէք, էլիր, էլէք, իշիր, իշէք,
մըդիր, մըդէք, դէսիր, դէսէք:

Դ Ե Ր Բ Ա Յ Ն Ե Ր

Վաղակատար՝ ընգիր, բըդիր, էլիր, իշիր, մըդիր, դէսիր:
Հարակատար՝ ընգած, բըդած, էլած, իշած, մըդած, տեսած:

ՊԱԿԱՍՍԱՎՈՐ ԲԱՅԵՐ

289. 1) Եմ>իմ

Սահմ. ներկա՝ իմ, իս, է, ինք, էք, են,
անցյալ լանկատար՝ էլի, էյիր, էր, էյաք, էյիք, էյին:
Պակասող ժամանակները լրացվում են ըլլիլ բայով:

2) Կամ>զամ

Սահմ. ներկա՝ զամ, զաս, զա, զանք, զաք, զան.
Անցյալի անկատար՝ զայի, զայիր, զար, զայաք, զայիք, զային:
Պակասող ժամանակները լրացվում են ըլլիլ բայով:

3) Գիտեմ>բըդէմ

Սահմ. ներկա՝ բըդէմ, բըդէս, բըդէ, բըդէնք, բըդէք, բըդէն:

Անց. անկառ.՝ բըղէյի, բըղէյիւր, բըղէր, բըղէյաք, բըղէյին,
բըղէյիք:

Պակասող ժամանակները լրացվում են քիղնալ բայով:

4) Ունիմ>ունիմ

Սահմանակա՝ ունիմ, ունիս, ունի, ունինք, ունիք, ունին:

Անց.անկառ.՝ ունէյի, ունէյիւր, ունէր, ունէյաք, ունէյիք,
ունէյին:

Պակասող ժամանակները լրացվում են ունէնալ բայով:

ԺԽՏԱԿԱՆ ԽՈՆԱՐՆՈՒՄ

290. Պարզ կազմութիւն ունեցող բայերի ժխտականը կազմվում է դրական ձևերի վրա ափեւացնելով չ մասնիկը (բաղաձայնով սկսվող բայերն ստանում են չը): Այդպես են կազմվում ըղծական եղանակի և սահմանական անցյալ կատարյալի ժխտականները: 2 ժխտականը միշտ դրվում է բայերից առաջ. այսպես՝ չավլէյին, չավլէցի, չավլէցիր, չավլէցանք, չավլէցիք, չավլէցին:

291. Դերբայների և օժանդակ բայի հարադրութեամբ կազմված բաղադրյալ և երկրորդական բաղադրյալ ձևերում ժխտական է դառնում միայն օժանդակ բայը՝ չ մասնիկով: Արդի հայերենի նման օժանդակ բայը չ ստանալով՝ ընկնում է խոնարհվող բայից առաջ: ժխտական օժանդակ բայը եզակի երրորդ դեմքում չէ-ի փոխարեն ունի չի ձևը, իսկ հոգնակի 2-րդ և 3-րդ դեմքերում չէք-ի, չեն-ի փոխարեն չիք, չին, այսպես՝ չիմ, չիս, չի, չինք, չիք, չին:

292. Սահմանական եղանակի նսրկա և անցյալ անկատար ժամանակների ժխտականը կազմվում է օժանդակ բայերի ժխտական ձևերի և դրական խոնարհման հարադրութեամբ, ըստ այնմ անփոփոխ պահպանվում է ա մասնիկը. Օրինակ՝ չիմ փէրիմ ա, չիմ խաղամ ա, չիմ ուղիմ ա, չիմ փէրէյի յա, չիմ ուղէյի ա:

Նույն այդ մասնիկը պահպանվում է նաև վաղակատար և անցյալի վաղակատար ժամանակների ժխտական ձևերի կազմութեան ժամանակ: Օրինակ՝ չիմ փէրիր ա, չիս փէրիր ա, չի փէրիր ա և այլն:

293. Պայմանական եղանակի ապառնի և անցյալի ապառնի ժամանակների ժխտականը կազմվում է ժխտման դերբայի և օժանդակ բայերի ժխտական ձևերի հարադրութեամբ (տեսճ 256)՝ չիմ քը-

րիւր, չիս բըրիւր, չի բըրիւր, չիմ գարթար, չէյի գարթար:

294. Հարկադրական եղանակի ժամանակների ժխտական ձեւերում չ մասնիկը դրվում է բիդի (բիդ) եղանակիչի վրա, ու այս դեպքում կրճատվելով՝ դառնում է բի(ք)։ քանի որ բաղաձայնից առաջ չ-ի փոխարեն բայերն ստանում են չը, ապա ըստ

§ 28-ի այն Օրինաչափորեն իրվում է չի-ի, և եղանակիչն այսպիսով դառնում է չիբի (ծայնավորով սկսվող բայերից առաջ՝ չիբ)՝ չիբի բըրիմ, չիբ ավլիմ և այլն:

295. Արգելակման հրամայականը կազմվում է բուն հրամայականի վրա ավելացնելով մի արգելականը: Զայնավորով ըսկըսվող բայերից առաջ այն կարող է դառնալ նաև մ(մը), իսկ շեշտն ստանում է բայի առաջին վանկը՝ մը էրթա, մ էրթա, մ ավլէ: Մ-ն արտասանվում է անջատ:

296. Պատճառական, կրավորական, բազմապատկական, անկանոն և պակասավոր բայերի ժխտական ձևերը կազմվում են նույն հիմունքներով:

297. Ստորև տալիս ենք գրել>բըրէլ, խօսիլ>խօսիլ, աղա աղալ բայերի ժխտական խոնարհման աղյուսակը:

Դ Ե Ր Բ Ա Յ Ն Ե Ր

Անորոշ	բըրէլ	խօսիլ	աղալ
Ապառնի	բըրէլու	խօսէլու	աղալու
Վաղակատար	բըրիւր	խօսիւր	աղցիւր
Հարակատար	բըրած	խօսած	աղցած
Ենթակայական	բըրօղ	խօսօղ	աղցօղ
Ժխտման	բըրիւր	խօսիւր	աղար

ԸՂԶԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

չըբըրիմ	չըխօսիմ	չաղամ
չըբըրիս	չըխօսիս	չաղաս
չըբըրէ	չըխօսի	չաղա
չըբըրինք	չըխօսինք	չաղանք
չըբըրէք	չըխօսիք	չաղաք
չըբըրէն	չըխօսին	չաղան

ԱՆՑՅԱԼԻ ԱՊԱՌՆԻ

չըբըրէյի	չըխօսէյի	չաղայի
չըբըրէյիւ	չըխօսէյիւ	չաղայիւ
չըբըրէր	չըխօսէր	չաղար
չըբըրէյաք	չըխօսէյաք	չաղայաք
չըբըրէյիք	չըխօսէյիք	չաղայիք
չըբըրէյին	չըխօսէյին	չաղային

ՍԱՀՄՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ
Ն Ե Ր Կ Ա

չիմ բըրիմ ա	չիմ խօսիմ ա	չիմ աղամ ա
չիս բըրիս ա	չիս խօսիս ա	չիս աղաս ա
չի բըրէյա	չի խօսիյա	չի աղայա
չինք բըրինք ա	չինք խօսինք ա	չինք աղանք ա
չիք բըրէք ա	չիք խօսիք ա	չիք աղաք ա
չին բըրէն ա	չին խօսին ա	չին աղան ա

ԱՆՑՅԱԼ ԱՆԿԱՏԱՐ

չէյի բըրէյիյա	չէյի խօսէյիյա	չէյի աղայիյա
չէյիւ բըրէյիւ ա	չէյիւ խօսէյիւ ա	չէյիւ աղայիւ ա
չէր բըրէր ա	չէր խօսէր ա	չէր աղար ա
չէյաք բըրէյաք ա	չէյաք խօսէյաք ա	չէյաք աղայաք ա
չէյիք բըրէյիք ա	չէյիք խօսէյիք ա	չէյիք աղայիք ա
չէյին բըրէյին ա	չէյին խօսէյին ա	չէյին աղային ա

Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

չիմ բըրէլու	չիմ խօսէլու	չիմ աղալու
չիս բըրէլու	չիս խօսէլու	չիս աղալու
չի բըրէլու	չի խօսէլու	չի աղալու
չինք բըրէլու	չինք խօսէլու	չինք աղալու
չիք բըրէլու	չիք խօսէլու	չիք աղալու
չին բըրէլու	չին խօսէլու	չին աղալու

ԱՆՑՅԱԼԻ ԱՊԱՌՆԻ

չէյի բըրէլու	չէյի խօսէլու	չէյի աղալու
չէյիւ բըրէլու	չէյիւ խօսէլու	չէյիւ աղալու

չէր բըրելու
չէյաք բըրելու
չէյիք բըրելու
չէյին բըրելու

չէր խօսելու
չէյաք խօսելու
չէյիք խօսելու
չէյին խօսելու

չէր աղալու
չէյաք աղալու
չէյիք աղալու
չէյին աղալու

Վ Ա Ղ Ա Կ Ա Տ Ա Ր

չիմ բըրիր ա
չիս բըրիր ա
չի բըրիր ա
չինք բըրիր ա
չիք բըրիր ա
չին բըրիր ա

չիմ խօսիր ա
չիս խօսիր ա
չիս խօսիր ա
չինք խօսիր ա
չիք խօսիր ա
չին խօսիր ա

չիմ աղցիր ա
չիս աղցիր ա
չի աղցիր ա
չինք աղցիր ա
չիք աղցիր ա
չին աղցիր ա

ԱՆՅՅԱԼ ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ

չէյի բըրիր ա
չէյիր բըրիր ա
չէր բըրիր ա
չէյաք բըրիր ա
չէյիք բըրիր ա
չէյին բըրիր ա

չէյի խօսիր ա
չէյիր խօսիր ա
չէր խօսիր ա
չէյաք խօսիր ա
չէյիք խօսիր ա
չէյին խօսիր ա

չէյի աղցիր ա
չէյիր աղցիր ա
չէր աղցիր ա
չէյաք աղցիր ա
չէյիք աղցիր ա
չէյին աղցիր ա

Հ Ա Ր Ա Կ Ա Տ Ա Ր

չիմ բըրած
չիս բըրած
չի բըրած
չինք բըրած
չիք բըրած
չին բըրած

չիմ խօսած
չիս խօսած
չի խօսած
չինք խօսած
չիք խօսած
չին խօսած

չիմ աղցած
չիս աղցած
չի աղցած
չինք աղցած
չիք աղցած
չին աղցած

ԱՆՅՅԱԼԻ ՀԱՐԱԿԱՏԱՐ

չէյի բըրած
չէյիր բըրած
չէր բըրած
չէյաք բըրած
չէյիք բըրած
չէյին բըրած

չէյի խօսած
չէյիր խօսած
չէր խօսած
չէյաք խօսած
չէյիք խօսած
չէյին խօսած

չէյի աղցած
չէյիր աղցած
չէր աղցած
չէյաք աղցած
չէյիք աղցած
չէյին աղցած

ԳԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

չիմ քըրիը	չիմ խօսիը	չիմ աղար
չիս քըրիը	չիս խօսիը	չիս աղար
չի քըրիը	չի խօսիը	չի աղար
չինք քըրիը	չինք խօսիը	չինք աղար
չիք քըրիը	չիք խօսիը	չիք աղար
չին քըրիը	չին խօսիը	չին աղար

ԱՆՅՅԱԼԻ ԱԳԱՌՆԻ

չէյի քըրիը	չէյի խօսիը	չէյի աղար
չէյիը քըրիը	չէյիը խօսիը	չէյիը աղար
չէը քըրիը	չէը խօսիը	չէը աղար
չէյաք քըրիը	չէյաք խօսիը	չէյաք աղար
չէյիք քըրիը	չէյիք խօսիը	չէյիք աղար
չէյին քըրիը	չէյին խօսիը	չէյին աղար

ՀԱՄԱՄԻՐԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ա Պ Ա Ռ Ն Ի

չիբի քըրիմ	չիբի խօսիմ	չիբ աղամ
չիբի քըրիս	չիբի խօսիս	չիբ աղաս
չիբի քըրէ	չիբի խօսի	չիբ աղա
չիբի քըրինք	չիբի խօսինք	չիբ աղանք
չիբի քըրէք	չիբի խօսիք	չիբ աղաք
չիբի քըրէն	չիբի խօսին	չիբ աղան

ԱՆՅՅԱԼԻ ԱԳԱՌՆԻ

չիբի քըրէյի	չիբի խօսէյի	չիբ աղայի
չիբի քըրէյիը	չիբի խօսէյիը	չիբ աղայիը
չիբի քըրէք	չիբի խօսէք	չիբ աղար
չիբի քըրէյաք	չիբի խօսէյաք	չիբ աղայաք
չիբի քըրէյիք	չիբի խօսէյիք	չիբ աղայիք
չիբի քըրէյին	չիբի խօսէյին	չիբ աղային

ԱՆՅՅԱԼԻ ԱԳԱՌՆԻ

չիբի քըրէյի	չիբի խօսէյի	չիբ աղայի
-------------	-------------	-----------

չիբի բըրէյիբ	չիբի խօսէյիբ	չիբ աղայիբ
չիբի բըրէբ	չիբի խօսէբ	չիբ աղաբ
չիբի բըրէյաք	չիբի խօսէյաք	չիբ աղայաք
չիբի բըրէյիք	չիբի խօսէյիք	չիբ աղայիք
չիբի բըրէյին	չիբի խօսէյին	չիբ աղային

ԱՐԳՆԼԱԿԱՆ ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ

մի՛ բըրէ	մի՛ խօսիբ	մի՛ աղա (մաղա)
մի՛ բըրէցէբ	մի՛ խօսէցէբ	մի՛ աղացէբ(մաղացէք)

Մ Ա Կ Բ Ա Յ Ն Ե Ր

Մալաքիայի բարբառում գործածվող մակբայներն են՝
 անդին "անգամ ժամանակ" , " ամեն ադին" միշտ
 անդին —անդին "երբեմն-երբեմն"

ամենէնէվին

առաչ

առաչկ

առչի "առաջի, նախորդ" առչի Օրը "նախորդ օրը"

անթին "այս կողմը"

անթին "այդ կողմը"

անթին "այն կողմը"

անօր "այսօր"

գանուխ

դարվէդար "սարեց-տարի"

դէղօք-դէղօք

դէղնըզդէղօք "տնդն ու տնդր"

էդէվ, էդէվը, էդէվէն

էդքը, էդքէն

էվէլ, էվէլի , "առավել, ավելի"

էրէզ "երեսկ"

էրթալօք "հազհետե"

ըռընզվան " երեկոյան"

թարվար "դարի ի վայր"

թարվէր " դարի ի վեր "

թէմ -թէմի

թէմ-թիմաց

թօրս "դուրս"

թօրսէն "դրսից"

հարու "հնոու"

հէրու "հերու, անցյալ տարի"

հէղ "անգամ"

հըմա "հիմա, այժմ"

ծարէծար "ծայր ի ծայր"

մէգէն "միանգամից"

մէգ-մէգ "երբեմն-երբեմն"

մէյդէդ "միասին"

մէշտէդ "մեջ տողը"

մընազ "մենակ"

յօդիզ

նէրս

նէրսէն

նօրէն "դարձյալ"

շադ "շատ"

շիդգէ շիդազ "միշտ"

շադուց, շադուցվա "վադուց"

շուդ "շուտ"

շուդվէն "շուտվանից"

չօրսթին "չորս կողմը"

սաբէս-նաբէս "այսպէս-այնպէս"

սըրդօք "սրտանց"

վադը

վադվընէ "վադվանից"

վանքաց "առավոտյան"

վանքըցուք "արշալույսից առաջ"

վադը վանքաց "վադ առավոտյան"

վադնէք "առավոտյան շուտ"

վէրը "վերը"

ուզիմ -չուզիմ "կամա-ակամա"

քընազ

քիչ

քիշ մը "մի քիչ"

քօղզուզ "զաղանի"

օղորթ " միշտ, ուղղորդ"

օշ "ուշ" :

Մակբայների շարքը կարելի է դասել նաև մի խումբ դերանուններ, որոնք գուգահեռաբար Օգտագործվում են թե՛ իբրև դերանուն և թե՛ իբրև մակբայ: Դրանք են՝

հօս, հօդ, հօն, անքան, անքան, անքան, անքան "այսչափ", անքան "այդչափ", անքան "այնչափ", անքան "այսպես", անքան "այդպես", անքան "այնպես":

299. ՓՈԽԱՌՅԱԼ ՄԱԿԲԱՅՆԵՐ

Փոխառյալ մակբայները մեծ մասամբ թուրքերեն բառեր են, սակայն կան նաև պարսկական կամ արաբական բառեր, որոնք բարբառ են անցել ոչ թե ուղղակի, այլ միջնորդաբար՝ թուրքերենի միջոցով:

Օրինակ՝ արաբ *hāḡḡāt* բառը հնչյունափոխված ձևով մտել է թուրքերենը՝ *hāḡḡat*, և նույն ձևով էլ անցել բարբառ՝ հալբաթ: Բարբառի փոխառյալ մակբայներն են՝

անջախ "հագիվ"

անվալ "հնում"

բէլբի "գուցե"

բիրդան "հանկարծ"

բիրդան -բիր "միանգամից"

գադիմի "միշտ"

գինա "նորից"

դահա "ավելի"

գոգոգոնա

գոգոբ, գոգոգործիական հոլովի վերջավորությունը՝ օք

թաքի "միայն թե"

թէք "միայն "

իշտայ "ահավասիկ"

իշտէ

հալա "դեռ"

հաջաբա "արդյոք"

հնլբնթ "երևի"

նահախ "իզուր"

սադա "անընդհատ"

սամթին "հորմար"
 սէբէ թէ "հաշվիր թն"
 սէբէ թի "հաշվիր որ"
 սըխ "խիտ"
 ուսուլ "կամաց"
 քաշկա "երևի թն"
 օրթան "մեջտեղ"
 քօռքօռնա "կուլոր-կուլոր" և այլն

Կ Ա Պ Ե Ր

300. Բարբառում գործածվող կապերն ու կապական բառերն են. առաջ "առաջ" -ետադաս, օրինակ՝ քըզմէն առաջ -"քեզնից առաջ"
 առչէվ "առջև" -ետադաս, օրինակ՝ քու քաշած ըռէհէթութու-
 նըդ. աշկիս առչէվը փերիմ ա -"քո քաշած
 հանգստությունը աչքիս առջև եմ բերում":
 քէս "պես" -ետադաս, օրինակ՝ հըռէնք քէֆին քէս քըզի փա-
 նէցունէն ա-"իրանց քեֆի պես քնզ բանեց-
 նում են":
 դազ "տան" -ետադաս, օրինակ՝ անօնք նըստիր էն մանձ ծառին
 դազը-"նրանք նստել են մեծ ծառի տակը":
 դէդ "տեղ" (փոխարան) -ետադաս, օրինակ՝ օքիզին դէդ էշը փա-
 նէցունէն ա-"եզան փոխարան էշին են բանեց-
 նում":
 գադ "գատ, բացի" -ետադաս, օրինակ՝ քըզմէն գադ հէչ մարթ
 չէզավ-"քեզնից բացի ոչ մի մարդ չեկավ"
 ըդուր "վասն, համար" -ետադաս, օրինակ՝ ընծի ըդուր" -
 "ինձ համար"
 ըմար, հըմար "համար" -ետադաս, օրինակ՝ ընծի ըմար, անուր
 հըմար -"ինձ համար, նրա համար"
 թէմ "դեմ" -ետադաս, օրինակ՝ դունին թէմ "տան դեմ", միր
 թէմ վավ է գայնիր "մեր դեմ ով" է կանգնել"
 Բըրի "դեպի" -ետադաս, օրինակ՝ Ագօփը հայի յա Բըրի դուն
 "Հակոբը նայում է դեպի տուն"
 Բիմաց "դիմաց" -ետադաս, օրինակ՝ իմ ախարըս նստիր է անուր
 Բիմաց -"իմ նդրայրը նստել է նրա դիմաց"

հանդէ "պատճառով, համար" -ետադաս, օրինակ՝ ինչու՞ հանդէ
"ինչու համար", անուր հանդէ - "ներա պատ-
ճառով"

հարգէ "մինչև" -նախադաս, օրինակ՝ հարգէ քաղաք-"մինչև քաղաք",
հարգէ քըշէր -"մինչև գիշեր"

հէղ "հետ" -նախադաս, օրինակ՝ ախօրըս հէղ փանիմ ա, "աշ-
խատում եմ եղբորս հետ"

մէչ "մեջ" -նախադաս, օրինակ՝ քիրքին մէչ, "զրքում", թու-
լուիին մէչ մէղու լէցուցիր էն, "տկի մեջ
մեղու են լցրել"

մօղ "մոտ" -նախադաս, օրինակ՝ առչի օրը հարսաս քընաց քանիս
մօղ, "անցյալ օրը մայրիկս զնաց քնուս
մոտ"

յատկը "հետո", նախադաս, օրինակ՝ ուղէլէն յատկը վըլասվիր,
"ուսուլուց հետո լվացվիր"

վրա "վրա", նախադաս, օրինակ՝ Արթինը նըստիր է ծառին վը-
րա, "արութուներ նստել է ծառի վրա"

քէնց "քան" -նախադաս, օրինակ՝ դանձը ծանդըր է, քէնց ծա-
ռը "տանձը ծանր է, քան ծառը":

քօվը , քօվ, մոտ" -նախադաս, օրինակ՝ Սուրէնը գայնիր է
անօր քօվ, "Սուրենը կանգնել է նրա քօվ,
մոտ":

ինչպէս արդի հայերենում և մի շարք այլ բարբառներում,
Մալաթիայի բարբառում կապերի մի մասը հոլովովում է. ինչպէս՝
առա, առչէն, առչօք, մէչը-մէչէն-մէչօք, վըրաս-վըրայէն, վը-
րայօք, յաղըր-յաղքէն-յաղքօք, դագը-դագէն-դագօք և այլն:
Օրինակներ՝ յուրէն մէչէն հանիր իմ "ջրի միջից եմ հանել",
փառան վըրայօք զարիր է "քեռի վրայով է կապել" և այլն:

Շ Ա Ղ Կ Ա Պ Ն Ե Ր

301. Բարբառում զործածվող շաղկապներն են.

յուլ,յուր, յուր "ծայնավորով վերջացող բառներից հետո՝ ուր":

Ուր - բաղաձայնով վերջացող բառներից հետո՝ "որ":

Ալ, ա -"էլ"

Թէ - "թե"

յաի - "երբ"

յառի ու - "երբ որ"

հա. . . հա-"թե...թե" օրինակ՝ հա օրիուն մօմ խօստացիր էս,
հա հըրէն՝ փան " թե որքին մոմ ես խօստացել,
թե իրսն՝ քան":

համ - "և" ,

համ...համ -"և ...և"

նէ-"եթե"

հըմըա - "բայց"

հաքա -"ապա"

ՓՈԽԱՌՅԱԼ ՇԱՂԿԱՊԵՐ

յա - "կամ"

քի-"որ, թե"

ամմա- "բայց"

յունքի -"որովհետև"

իսէ - "մինչդեռ"

սանքի -"այսինքն"

դէյի -"իբր թե"

լաքին-"բայց"

ՅԱՅՆԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

302. Բարըառում գործածվող ծայնարկություններն են.

ախ - "ցավ, զարմանք, արտահայտելիս"

ահ - "ցավ արտահայտելի՜ս"

բահ - "ափսոսանք արտահայտելիս"

բահ-"ափսոսանք արտահայտելիս"

դէ - " վճռականություն արտահայտելիս"

է - "դժկամություն արտահայտելիս"

էհ - "անտարբերություն արտահայտելիս"

էրնէգ -"երանի"

էյ - " մեկին կանչելիս"

հայդէ -"դէհ, գնա"

մսղահ -"ափսոսանքի արտահայտություն"

ոհֆ -"ցավի բացականչություն"

վահ -"վախի, զարմանքի արտահայտություն"

վահ - "վախի բացականչություն"

բա՛- "կանանց կողմից գործածվող կոշական բառ"

օ՛ - "զարմանքի քաջական շուրջուն"

օխ- "ուրախության կամ ցավի քաջական շուրջուն"

օյ, օֆ - "ցավի, կսկծի արտահայտություն" :

303. Բացի վերոհիշյալ սովորական ծայնարկություններից բարբառում կան նաև ընտանի կենդանիներին կանչելու կամ վանելու հատուկ ծայնարկություններ: Դրանք են.

ջո՛ւ-ջո՛ւ -(հավ կանչելու)

օ՛շ-օ՛շ -(շուն կանչելու)

փի՛շ-փի՛շ -(կատու կանչելու)

գա՛լ-գա՛լ -(կով կամ հորթ կանչելու)

բը՛շէ-բը՛շէ -(հավ բշելու)

օ՛շա -(շուն բշելու)

փի՛շա -(կատու բշելու)

չո՛ւշ -(էշ կանգնեցնելու)

չօ՛-չօ՛ -(էշ քշելու)

ԵՂԱՆԱԿԱՎՈՐՈՂ ԲԱՐԲՐ

304. Բարբառում կան հետևյալ նշանակավորող բառերը.

Բօղ

Հա

Շաղը "մանավանդ"

Չէ, չէ թէ

Չէնէ թէ

Չէնէ քի

Չըլլա քի "մի գուցե, չլինի թե "

Բօնէ "գոնե"

Փ ո խ ա ո յ ա լ

Ըլլայի, իլլայի քի "մանավանդ, մանավանդ որ"

Յանի - "այսինքն "

305. Մալաթիայի բարբառի բառապաշարն ունի երեք շերտ՝ 1) գրաբարից ավանդված բառեր, 2) բարբառային բառեր, 3) այլ լեզուներից՝ հատկապես թուրքերենից, փոխառություններ:

1. Գ ր ա բ ա Ր Ի ց ավանդված բառեր

Այս բառաշարտը բարբառի հիմնական ֆոնդի անբաժանելի մասն է կազմում: Գրաբարի հետ ընդհանուր (անփոփոխ կամ հըն- չյունափոխված) բառերի քանակը հասնում է շուրջ 1600-ի, բա- ռացանկում տրված են Վարդ բառերը, որոշ դեպքերում էլ՝ բարդ և ածանցավոր բառերը: Միայն արմատական բառերի թիվն անցնում է 1100-ից:

Մալաթիայի բարբառում պահպանվել է Գրաբարի բառային ֆոնդի մեջ մանող բառերի մի զգալի քանակ: Դրանցից են. ա- զահաքահ, ազիաքի, ազգասկ, ածելահաձէլ, ալիւրալիւր, ադ- ադ, ադալադալ, ադրիւրախիիր, ասելալսէլ, բանալան, բարի- փարի, գարիքարի, երկուէրգու, երեքիրէք, կանգնիլազայնիլ, մասնամադ, ծովածով, բարաքար և այլն:

Այս կարգի բառերը բարբառում պահպանել են ընդհանուր հայերենին հատուկ իմաստները: Սակայն կան որոշ բառեր, որոնք իմաստափոխվել են: Այսպիսի "անկողին" բառը զրաբարում նշա- նակում էր "անկողին, ընթաց, ամուսնություն" սակայն Մալաթիայի բարբառում՝ "ընկողին" բառը ունի միայն "վերմակ" իմաստը:

"Յիշել" զրաբարում արտահայտում էր "մտաբերել" ի- մաստը, իսկ բարբառում՝ "իշէլ" նշանակում է "նմանվել մեկին":

Որոշ բառեր ստացել են բառիմաստի նեղացում կամ լայ- նացում: Օրինակներ՝ "մեկնել" զրաբարում արտահայտում էր բա- ժանել, տարածել, զարգնել (ծուքը), թորգմանել՝ իմաստները, իսկ շարբառում "մէյնէլ" ունի միայն "երդէլ" իմաստը: "Դա- ւարկ" - զրաբարում՝ "փուլ , պարապ" , իսկ բարբառում՝ "թար- դազ" նշանակում է նախ՝ "լարապ, դատարկ" և ապա՝ "սնամեջ նդնգյա փող, որի վրա փաթաթում են մանածը":

"խոշոր" բառը բարձրագույն գործածություն չունի: Սակայն նրա ածանցյալ ձևերը՝ խօշրուք և խօրշուք, արտահայտում են այնպիսի իմաստներ, որոնք առնչվում են "խոշոր, մեծ" իմաստի հետ: Ըստ այնմ խօշրուք նշանակում է "ծավարի, ալյուրի, հատիկի խոշորները": Իսկ խօրշուք նշանակում է "մարմնի վերա խոշոր ուռուցքներ, խոցեր":

Մսիկ՝ գրաբարում՝ "ցրտից դողդողալ, մրսել": Իսկ բարձրագույն մըսիկ՝ "կիսավառվել": Խարակել՝ գրաբարում նշանակում է "կիսավառվել", իսկ բարձրագույն՝ խարդել (հնչյուն նախադաս) նշանակում է "արևի տակ գուլյնը գցել, հագուստը կեղտի մեջ մաշել":

Մաշկ գրաբարում՝ „1. մորթի, կաշի 2. բուրդ 3. մուշտակ“, իսկ բարձրագույն՝ մաշկ՝ „մորթի, ընդեղեն, կիսածգած ձու“:

Հետաքրքիր են "աներ", "աներծագ" բառերի իմաստներն ու գործածությունները: Հայտնի է, որ ինչպես գրաբարում, այնպես էլ արդի հայերենում և հայ բարբառներում աներ նշանակում է "կնոջ հայրը", աներծագ՝ "կնոջ եղբայրը", իսկ աներծագի որդի իմաստն արտահայտելու համար դիմում են նկարագրական սղանակին՝ "աներծագի որդի, անոր թոռ": Մալաթիայի բարբառում այս բառերը այլ գործածություն ունեն: Այսպես՝ անէրբարա նշանակում է "կնոջ հայրը" (արդի հայերենում նրան համապատասխանում է աներ բառը), անէր "կնոջ եղբայրը" (արդի հայերենում՝ աներծագ), իսկ անէրցագ՝ "կնոջ եղբոր որդին" (արդի հայերենում՝ անոր թոռ):

Սասանիկ՝ գրաբարում նշանակում է "դողալ, երերալ, խախտել" (այստեղից էլ՝ անսասան բառը), բարբառում սասանիկ նշանակում է "պտուղները անհամ դառնալ, համը կորցնել" և այլն:

2. Բարբառային բառեր

Բարբառն ունի գրաբարին անծանոթ բառերի մի զգալի քանակ: Առանձին հետաքրքրության արժանի են այն բառերը, որոնք չեն ավանդված մեր մատենագրության մեջ, չկան արդի հայերենում, ոչ էլ նոր փոխառություններ են: Բարբառային բառերի մյուս մասը ընդհանուր հայերեն բառերի հիմքի վրա կազմված նոր բարդություններ ու ածանցումներ են: Հետևաբար բարբառային բառերի շարքը կարելի է բաժանել 2 խմբի:

ա) գուտ քարքառային բառեր: Այդ կարգի բառերից են՝ հարգէ "մինչև", հանդէ "վասն, համար", անալօք "հղի", թօրթա "ըսկ", դէնէր "կտուր", վաղնէք - "վաղ առավոտյան, յուսաբացից առաջ", իվիրդը մըդնալ "համոզել", ըդուր "վասն, համար", հօրթալ "ցատկել", բօրքալ "ցատկել", դէդէր "անկողին", ձըլաիէլ "շակել, հարդարել", խօրթալ "խոմբացնել". գօսըդիւ "ծալալաւաիկ նստել", մօլօրօդ "տեառն ընդ առաջ", մանուդ "կատվի ծագ", գըթդուք "ազգականների կողմից նորածին երեխային տրվող նվերներ", ջարնաշուշար "պատվանդանի վրա դրված կոճղ, որը երեխաների համար ծառայում է իբրև խաղալիք" և այլն: Այս բառերի մի մասը կարող է լինել նաև այլ քարքառանքում:

բ) Երկրորդ խմբի մեջ են մտնում այն բառերը, որոնք կազմված են հայերենին հայտնի արմատներից, բայց ածանցման կամ քառաբարդման միջոցով ստացել են նոր իմաստներ, որպիսիք սովորաբար չկան ոչ գրաբարում, ոչ էլ արդի հայերենում: Բազմաթիվ օրինակներից նշենք մի քանիսը.

Ափրաւնուն - "խաչնդբայր, հարսանիքի ժամանակ ձեսային առաջնորդող երիտասարդ, որը սովորաբար լինում է իր բարեկամներից" (նդբայր+նուն կամ՝ նդբայր+անուն): Աղղը-գօրուստ -(աղտ+կորուստ) "հագուստ, որի վրա կնիտը չի երեւում":

Աղրնդէզ -(աղնդն+ընդ+նկ) "աղեղ գործիքով մեկ անգամ գզած

ըմբակ, որն Օգտագործվում է պտորույգի համար":

Աղօթգում "արւելք" (հավանաբար աղօթակողմն բառից):

Անգաշխուլ (աւանջ+խուլ) "միջատ, որը մտնելով ականջը՝ խլացնում է այն":

Անթափ (ան+թափ) "թոնրի կողից ընկած կիսաեփ հաց:

Աքօք աստըղ (ազի+ով(օք) աստղ) "գիսավոր աստղ, այլ տեղերում այն կոչվում է պոչավոր կամ գիսավոր աստղ:

Բաղզից (պտտ+կից) "պատը պտտին կալած հարւան":

Բաղսըրդէլ (պաղ+սիրտ+ել) "պաղել (սերը, մտերմությունը), անտարբեր դառնալ":

Դավթար (կավ+դար) "կավահող ունեցող դարավանդ տուղ. այս կավահողը ծառայում է իբրև օճառ":

- ճղել (կող սլ) "հացը թոնրի կողին կպցնել":
- Կողվել "կողը(կողքի) կրա պողպատ կոթնել":
- Դըղասկան (տղա+ծգան) "ծծմայր կին, որը ծննդաբերությունից հետո քառասուն օրվա ընթացքում չի շփվում այլ մարդկանց հետ":
- Թագնել "թակով ծեծել":
- Թարլէցունել (թափալացուցանել) "միսը աղխաւիս յուղով հագցնել":
- Թըքալնօց "գղալնօց"
- Թըքալդել "գղալով ուտել, գղալահարել":
- Լուսընգլօս "լուսնեայի լույս":
- Լօղանդ } "երկար գոչով փայտ կամ քար, որով ամրացնում են
Լօղքար } տանիքնայրը՝ տունը կաթնուց լիկալու համար":
- Լօսծազ (լույս+ծակ) "լուսամուտ, լուսանցք":
- Խօնջընթասկ (խոնջանքընթացք) "վարտիքի այն մասը, որի անցքերով անց է կացվում խոնջանք":
- Հացծըվան կամ հասսվան "հաստ սավան, հոցի սավան, որն օգտագործվում է նաև թուր, ընկույզ հավաքելու, ինչպես նաև մրգեր չորացնելու համար":
- Մէյդէդէլ (մեկւեդեւել) "միացնել, մեկտեղ դարձնել":
- Հօղլաթ (հող+լաթ) "հատուկ տեսակի հող, որը լցվելով քարուրի մեջ՝ դրվում է նրախայի տակը, նրա մարմինը և տեղաշարը մարուր զահելու համար":
- Չազաշկ (ծակ+աշք) "աչքածակ":
- Հառծազիչ (ծառ ծակիչ) "հայտնորիկ":
- Մաղնել (մատն-ել) "մատնելով ազահարար ուտել":
- Մանծըխնօց (մանածի+ծախանօց) "մանվածքի վաճառատու":
- Մըսդուրուր (միս+տրորել) "մարմնի որևէ մասի կապտելը":
- Մուզընդօն (մուկ+տոն) "մկնարի տոնը, այդ օրը նրախանայրը մկնարի քնարը լցնում են բոված ցորսն": Ըստ արևույթին դա հնթանոսական սովորությունների մնացորդ է:
- Շըռֆէդ "քարուրի մեջ դրվող կավահող" (տնս հօղլաթ):
- Վասկ -վամառ (վաստակ+վամառնել) "առ ու ծախս":
- Վըրանօց "վերարկուի վրայով հագնելիք բարակ հագուստ":
- Փէրընդէկ (բերան+ընդ+եկ) "խրճերի, պարկերի բերանը կապելիք

զարան կամ հաստ թել":

Այդ շարքը կարգի է դասել նաև բաղարկությամբ (КАЖ-ТОМНАЧКА) կազմած բառերը: Այսպես՝ հետան և լես (լեսուլ "մանրէլ, հղկել") արմատներից կազմվել է լէսան բառը: Ծուխ և մուր արմատներից կազմվել է ձըրխէլ -մըրխէլ բառը: Եղիծ և լնդի արմատներից կազմվել է յեղիջ (եղինջ) բառը: Քար-մար, չուր-մուր, տուն-մուն ձևերի նմանակությամբ կազմվել է հաստ-մաստ ձևը, որի երկրորդ մասը սկսել է գործածվել ինքնուրույն՝ "մաստ ասէղ" արտահայտության մեջ՝ "մեծ ասեղ" նշանակությամբ:

3. Փոխառյալ բառեր

Ինչպես արևմտահայ շատ բարբառներում, այնպես էլ Մալաթիայում, փոխառությունները բարբառի ըստապաշարի զգալի մասն են կազմում: Եվ դա բնական է: Դարեր ի վեր գտնվելով օտար նվաճողների լծի տակ, անմիջական շփում ունենալով այլ ազգերի, ժողովուրդների հետ, հեռու լինելով Հայաստանից և առհասարակ հայաբնակ շրջաններից, պետք է որ հայկական հարազատ ձևերը ժամանակի ընթացքում տեղիք տային այլ լեզուներից փոխառված բառերին:

Մալաթիան 1516 թվից սկսած եղել է Թուրքիայի տիրապետության տակ: Մալաթիացիները անմիջական շփում և առնչություն են ունեցել թուրքերի հետ, նրանց պատական լեզուն միշտ եղել է թուրքերենը: Հետևաբար ամենից շատ փոխառությունները կատարվել են թուրքերենից: Այլ լեզուներից՝ արաբերենից, վարսկերենից, հունարենից փոխառությունները կատարվել են միջնորդաբար՝ թուրքերենի միջոցով:

Հ. Աճառյանը, խոսելով Պոլսահայ բարբառի փոխառությունների մասին, նշում է, որ միայն թուրքերենից փոխառված բառերը անցնում են չորս հազարից: Մալաթիայի բարբառում թուրքերենից փոխառությունները չեն գիջում Պոլսի բարբառին: Սույն նիսկ այնպիսի հայերեն բառեր, ինչպիսիք են՝ եզ, այծ, գառ, ոչխար, նապաստակ և այլն, բարբառում չունեն իրենց հայերեն հոմանիշը: Դրանց փոխարեն բարբառում գործածվում են միայն թուրքերեն բառեր՝ օքիզ, գաչի, օղլափ, գոյուն, ողավշան և այլն

1. Գ. Ղափանցյան, Հայոց լեզվի պատմություն հին շրջան, Երևան, 1959, էջ 16:

Փոխառութիւնների մեջ կարելի է զանազանել հստակ խմբերը.

ա) Մաքուր փոխառութիւններ: Սրանց թիվը շատ շատ Լ.Ո-
րինակ՝ թոխում "սնրմ", դավշան "նապաստակ", փէրօն "պատառա-
քաղ (բառը հունարեն է, բայց փոխառվել է թուրքերենի միջնոր-
դությամբ) և այլն:

բ) Թուրքերեն արմատներով և հայերեն ածանցներով կամ
դերբայական վերջավորութիւններով կազմված բառեր. օրինակ՝
ամուղէք "հորսղրայրներ"

ախսօնէլ "կախարդել օձի խայթի դեմ" թուրք. *arsonlamag*

բաշլայել "սկսել" թուրք. *baslamag*

Բարըշիլ "հաշտվիլ" թուրք. *barusmag*

էզմէլ "ծզմել" թուրք. *azmag*

շալել "նվազել", "շմշկել", թուրք. *calmag*

դաղդըրնէլ "ցրվել, ցաք ու ցրիվ դառնալ" թուրք. *dagdurlamag*

թօփէլ "հավաքել" թուրք. *toplamag*

խալըսէլ "ազատվել" արաբ. *xalas*

խարջէլ "ծախսել" արաբ. *xarac*

փասօղիլ "ծանգոտել" թուրք.: *paslamag*

բ) Այս խմբի մեջ կարելի է դնել այն սրկրորդական բաղա-
դրյալ ժամանակները, որոնք կազմվում են թուրքերեն միշ դեր-
բայական ածանցով կազմված բայերից և հայերեն էնէլ, ըլլիլ
բայերից (առաջինը՝ ներգործական, իսկ երկրորդը՝ կրավորական
կամ չեզոք բայերի համար): Այսպես՝

Բաթմիշ էնէլ "կորցնել"

բաթմիշ ըլլիլ "կորչել"

խավուրմիշ էնէլ "խորովել, տապակել" և այլն:

դ) Այս խմբի բառերը այնպիսի կրկնավորներ են, որոնք
զանազան բայերի հետ գործածվելով՝ կարծես ցույց են տալիս
ներոնց բնածայնական պատկերը: Օրինակներ՝

Ափալ-Թափալ փախալ դունէն

Թէլ-Թայ էնէլ "կարգի բերել"

Թիր-Թիր Թողա յա ցուրդէն

Թընգըր-Թընգըր գէրթա, գուբա

հօնգուր-հօնգուր գուլա յա

Խըլըմ-Խըլըմ էնէլ "խալանել"

Ջափ-Ջափ էնէլօք ուղէ յա

ջայիր-ջայիր զըվառի
ջըվիր-ջըվիր էնէլ "ճնճղուկի պես ծայն հանալ"
շառըլ-շառըլ թափի յա քըրդինքը
շափուր-շուփուր գուղէ յա
վըղըր-վըղըր էնէլ "վխաւ"
վըզըր-վըզըր գէրթա դուն
վըզիզ-վըզիզ էնէլ "վազվազել"
վիւի-վիւի փըրցունէլ
քըստըր-քըստըր քալիէ յա
փըթըր-փըթըր գէփէ յա

306. Հայերենից փոխառյալ բառեր
Մալաթիայի թուրքերենի խոսվածքում

Լինելով Փոքր Ասիայի զարգացած ժողովուրդներից մեկը՝ հայերը միշտ էլ աչքի են ընկել կուլտուրայի զարգացման բարձր աստիճանով, արհեստների, ներկրագործության և գյուղատնտեսության այլ մյուզարի մշակման իրենց վարպետությամբ:

Հարևան ժողովուրդները հայերի հետ ապրելով կողք-կողքի, ամենօրյա առևտրական կամ տնտեսական հարաբերություններ ունենալով նրանց հետ, ստեղծվել են լեզվական ընդհանրություններ, որոնք միմեից օտաջ իրենց դրսևորումն են գտել բառային փոխառությունների մեջ:

Այդպիսին է եղել նրաւոյթը նաև Մալաթիայում: Մենք վերը նշեցինք, որ Մալաթիայի բարբառը զգալի թվով բառեր է փոխառել թուրքերենից: Մակայն Մալաթիայի թուրքերն էլ իրենց հերթին բառեր սն փոխառել հայերենից: Այդ փոփոխությունները կատարվել են Մալաթիայի բարբառի միջոցով: Իհարկե, այժմ դժվար է որոշել այդ փոխառությունների չափը:

Սովորաբար հայ բարբառագիտական աշխատությունների մեջ գրում ենք այդ լեզուներից կատարած փոխառությունների մասին: Մակայն չէ՞ որ այդ բարբառներն էլ իրենց հարթին ազդել են հարևան ազգերի կամ ժողովուրդների բառապաշարի հարստացման վրա:

Տարբերությունը միայն այն է, որ երբ հայ բարբառների փոխառությունները այդ լեզուներից եղել են հարկի կամ անհարկի, կամ թե ակամա, ապա հայերենից փոխառությունները

Յոյնը ան անհրաժեշտաբար: Նրանք սովորաբար ընդգրկել են կեն-
ցադի, գյուղատնտեսութեան և կուլտուրայի բնագավառները:

Ստորև տալիս ենք մի համառոտ ցանկ Մալաթիայի բարբա-
ռի այն հայերեն բառերի, որոնք ըստ բարբառախոս մալաթիացի-
ների վկայութեան փոխառվել և լայն զործածութիւն ունենին Մա-
լաթիայի թուրքական բարբառում կամ խոսվածքում:

Հայերեն բառեր	Մալաթիայի բարբառ	փոխառված ձև թուրքերանում	բուն թուրքական բ ա ո
1. ալոջ	ալուջ	ալըջ	յաբան էլմասը
2. ալիշ	ազիշ	ազիշ, ալիշա	աթէշ քուրայի
3. անանուխ	աննուխ	աննըխ	նանա
4. անասուն	անասըմ	անասըմ	հայվան
5. առաստաղ	արըստաղ	արըստազ	արասթազ
6. բակ	փազ	փէզ	հավլա
7. բակլայ	փաղլա	փազլա	փասուլլա
8. բարաւոր	փալավար	բարավար	ուսթէշէզ
9. բրինձ	փիրինձ	փիրինշ	դույու
10. գոմ	բօմ	բօմ	աղըլ
11. գործաւար	բօզվար	բօզբէր	վար
12. գրաւ	բըրավ	բիրավ	զիրէվ
13. դատարկ	թարդակ	թէրդէզ	զամըշ
14. զնդան	զինդան	զինդան	հախս
15. թափ	թափ	թափ	հուլըմ
16. թոռն	թօռ	թօռուն	նավա
17. թումբ	թումբ	թումբ	բանդ
18. թրթուր	թօրթօր	թօրթօր	թըրթըր
19. ժամակոչ	ժանզօչ	չանզօզ	-
20. լող(տուր) լօղղուր	լօղղուր	լօղղուր	-
21. լող(հայտ) լօղլիաղ	լօղլիաղ	լօղլէշ	-
22. խազ	խազ(զլխի մազերի գիծը)	խազ(զլխիմա- զերի գիծը)	-
23. խառնախուռն	խառմախօռ	խառմախօր	զարըշըզ
24. խլիներ	խըննիբ	խըննէբ	սումուր

	հայերեն բառեր	Մալաթիայի բարբառ	փոխառված ձև թուրքերենում	թուն թուր- քական բառ
25.	խոզան	խօզան	խօզան	
26.	կալ (առ)	գավար	գաւարէ գէվէր	բանդ
27.	հատիկ	հադիգ	հադիգ	բուլլգուր
28.	հեծան	հէծան	հէզան	դիրէգ
29.	հերկ	հէրգ	հէրգ, հէրիգ	չիֆր սուր- մէսի
30.	հիմն	հիմ	հիմ	թէմէլ
31.	ջար	ջար	ջար	չարէ
32.	ծիւղ	ջէղ	ջըղա	տալ
33.	ծծի	ջիջի	ջիջի	գուրթ
34.	մազաման	մազման	մազմանա	մութաֆ
35.	մարդակ	մարդագ	մէրդէգ	դէրէգ
36.	մանանայ	մանանա	մանանա	գուրրէթ
37.	մանուկ	մանուղ	մանըղ	փշիգ հեյ- վասը
38.	նախիր	նախըո	նախըո	հէրգէլէ
39.	շալակ	շալագ	շէլէգ	
40.	շիւ	շիվ	շիվ	ուզում չօփու
41.	շիւան	շըվան	շիվան	
42.	շօղիթ	շօղութ	շօղութ	սալյա
43.	չեչ	չէչ	չէչ	գօմէջ
44.	պատու հան	բադֆան	բադըման	փինջէրէ
45.	պոչ (ուկ)	բօչուկ	բօչուկ	գույրուկ
46.	չախչախ	չախչախ	չախչախ	խուրդուխու
47.	չըկոտեմն	չըլղըրըմ	չըլղըրըմ	սու թէրէսի
48.	չըրըղան	չըրթօն	չօրթուն	
49.	սալ	սալբար	սալ	
50.	սամի	սամի	սամի	բօյունդուրո
51.	սամիթ	սամիթ	սամութ	ռէգէնի
52.	սանդ	սանդ	սանդ	սէրփէնի
53.	սողնակ	գօղնագ	գօղնա, գօղնիգա	
54.	վանք	վանք	վէնք	մանսթըր

Հայերեն բառեր	Մալաթիայի բարբառ	փոխառված ձև	բուն թուր-թուրքերենում բաղան բառ
55. սարբինայ	սերփենի	սերփենի	ասմա չարդակը
56. տապաստ	դաբաս	դաբաս	դաբախ
57. տղածգան	ղըղասկան	զըղէսգէն	
58. ցաւ	ցավ	սավ	խասթէլիգ
59. ցիւ, ցւիք	ցըվիք	սիվիգ	քէրէմիդ
60. փառ	փառ	փար	տուվադ
61. փեթակ	փէթագ	փէթէգ	տոը զօվունը
62. փողորակ	փօրղանք	քօհրէնգ	օլուգ
63. փոս	փօս "հոր"	փօս	զուլու
64. փուշ	փուշ	փօշ	չուրուգ զօղը
65. քամիչ	քամիս	քէմիշէ	սուգգէշ

Բ Ա Ռ Ա Ն Ա Ջ Մ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

307. Մալաթիայի բարբառի բառակազմական հիմնական միջոցներն են բարդությունները և ածանցումները:

ա) Բարդություններ

Բառերը բարդվում են ինչպես ա հոդակապով, այնպես էլ առանց հոդակապի (անհոդակապ բարդություններ): Բարբառում կան նաև բայական հարադրություններ:

1) Ա հոդակապով բարդությունները մեծ մասամբ լինում են զրական կամ կրոնական իմաստով գործածվող բառերում: Օրինակ՝ ասվածածին, վարժադուն, վարժաբէդ, վարժաբէդ, հընքաբաբ, համփէրադար, վէրնադուն, էլածահան "երազահան", ցավաբար և այլն:

2) Բարբառում բարդ բառեր կազմելու հիմնական միջոցը անհոդակապ բարդություններ են: Նշենք մի քանի օրինակ՝ անգաչ-խուլ, անգաչքաշուգ, աշգաբուգ, զրագսէր, զօմրոդօգիգ, լուս-ընգլօս, լօղբար, լօսծագ, խաշօնիմդ, խօնջընթասկ, հացծըվան, հօղլաթ, յօթնախփար "Մեծ արջի համաստեղություն", արինթա-թախ, բադգից, թըրգից, սուղծախ "թանկավաճառ", սիվցիթ "կուլը" սիվքիր, փագմադ "բթամառ", փարագցավ "հյուծախտ" և այլն:

3) Բայական հարադրություններ՝

Բուրգունք չափէլ "ծաղրել",
քունգ թընէլ "պնդել, համառել իր խոսքի վրա",
գալմէլ էնէլ "շրջապատել",
դադէի էնէլ "քայլել",
թօրս էլլալ "դուրս գնալ",
իվիրդը մըղնալ "համոզել",
մա՛ր մըղնալ " մայր մտնել " ,
չիքն ըյնէլ "աղքատանալ" ,
ցաոք դալ "օժանդակել " և այլն :

Բ) Ա Յ Ա Ն Տ Ո Ւ Մ

1) Նախածանցներ

1. Ան- անգար , անգուդ, անխիլք, անվարդի , անվըլա,
անբօրծ և այլն:
2. Չ, չը -չըդէս , չըիէր, չունէվօր և այլն:

2) Վերջածանցներ

Մալաթիայի բարբառը հարուստ է վերջածանցներով.

1. Ազան (-ական) - ա) ժամանակ, ցույց տվող գոյականներից կազմվում է հարաբերական ածականներ. օրինակ՝ ամառզան, դարէզան, շաքթազան, օրազան և այլն: Բ) Ավելացնելով բանական թվականներին՝ կազմվում են բաշխական թվականներ. ինչպես՝ մէզազան, էրգուբազան, իրէքազան, չօրսազան և այլն: Գ) Կազմվում է գոյականներ, օրինակ՝ ասկազան:
2. Ան(ան) - կազմվում է ածականներ կամ գոյականներ՝ ցույց տալով գործողի անուն, երբեմն էլ՝ արգասիք տառական: Օրինակ՝ զըթան, խածան, հաչան, իըչան և այլն:
3. Անի(անի) - կազմվում է հարաբերական ածականներ. ինչպես՝ անվանի, բէտկանի, լէզվանի և այլն:
4. Անք - կազմվում է ա) գոյականներ՝ աղաչանք, չարչարանք, ցոցանք "հրեշ" փըրշանք, զըբշանք և այլն: Բ) Գոյականներ կազմվում է անեզական բառեր. ինչպես՝ դալանք, բօրանք և այլն:
5. Ացի, ցի, ցի - ցույց են տալիս որտաղացի կամ բնակիչ լի նսւլը, ինչպես՝ քէղացի, դունէցի, քաիկըցի, անթափցի,

բօլսէցի, իզմիրցի, մալաթյացի և այլն:

6. Դէք (տի Ժայք) - Ազգակցութիւնն ցույց տվող բառերից կազմուի է հավաքական գոյականներ. ինչպես՝ ամուսնք, ախփըրդէք, քէնիդէք և այլն:

7. Գէգ (կեկ) - Դրվելով ածականների վրա, ցույց է տալիս նրան հատկանիշի մի քիչ ավելի կամ պակաս լինելը. ինչպես՝ էրզանգէգ, լանգէգ, հաստգէգ, շաղգէգ, սուղգէգ, ցուրդգէգ և այլն:

8. է (եայ) - Գոյականներից կազմուի է հարաբերական ածականներ՝ ցույց տալով այն նյութը, որից պատրաստված է առարկան. Օրինակ՝ էրզըթէ, էրծըթէ, մազէ, օսկիյէ, փուրթէ, քարէ և այլն:

9. էդէն (եդեն) - Կազմուի է գոյականներ կամ ածականներ՝ ցույց տալով մի բանից շինված որոշ տեսակի առարկաներ՝ հավաքական նշանակությամբ. օրինակ՝ մըսէդէն, էրզըթէդէն, փուրթէդէն և այլն:

10. էնազան (ենական) - ցույց է տալիս ժառանգած լինելը. Օրինակ՝ քաթէնազան, դադէնազան և այլն:

11. էնք (եանք) - Կազմուի է գնդղաստան կամ տոհմանուն արտահայտող հավաքական գոյականներ. օրինակ՝ ամուլէնք, քաթէնք, դադէնք, հարսայէնք, մարէնք, փարսէդէնք, փիւօյէնք և այլն:

12. Լիզ (ուլիկ) իզ (իկ) - նվազական-փաղաքշական ածանց: Այսպես՝ բաթիզ, դադիզ, բըզդըլիզ, թաթիզ, թոմբըլիզ, սիվուլիզ, սուրուլիզ, փափիլիզ և այլն:

13. իչ (իչ) - գարիչ, մաղնիչ, մանիչ, մէրիչ, մըզըրդիչ, նէդիչ, քէրիչ, քըրիչ և այլն:

14. իք-դրվելով անորոշ դերբայի վրա՝ կազմուի է գոյականներ. ինչպես՝ առնալիք, դալիք, խաղալիք, խըմէլիք, հաքնէլիք, ուղէլիք և այլն:

15. Չու (ծոյ) - բահծու "պահածո", շընծու:

16. նօց (անոց) - ա) Ավելանալով բանական թվականներին, կազմուի է չափականներ. Օրինակ՝ մէզնօց, էրզուքնօց, իրէքնօց, դասնօց և այլն: Բ) Եւլց է տալիս տեղ, ինչպես՝ աղդօղնօց, թըքալնօց, հէրթնօց "հարդանոց", շուննօց և

այլն: գ) Կազմում է ածականներ. օրինակ՝ աժաննօց, սուղնօց, վառնօց "սառոր" :

17. Ձէք (չեայք) - Նույց է տալիս գին, արժեք, վարձ, ինչպէս՝ ավուրչէք "օրավարձ", գաղընդչէք "նոր տարվա նվեր", գարօղչէք "կարելու համար տրվող վարձ", դանօղչէք, նախշօղչէք, փէօղչէք, քէրօղչէք և այլն:

18. Ուզ (ուկ) - ա) Կազմում է ածականներ, ինչպէս՝ անցուզմարցուզ "անցած մոռացած", անուզ "այրող, տաք", բառգուզ "պարկած", զայնուզ "կանգնած", նստուզ "նըստած", վըլվըլուզ, իրարանցում (իրար անցած), աղմուկ, փախուզ "խալքը փախած", փաթթըվուզ "փաթաթված", փըլօրուզ "չորս կողմը բոլորած" և այլն:

բ) Կազմում է գոյականներ կամ ածականներ. ինչպէս՝ աչուզ, "աչքեր", զախուզ "նոր տարվա՝ կաղանդի առթիվ մատուցած նվեր", գարքուզ "ամուսնացած մարդ", թանիուզ "ծնոթից վայր ընկած (թափած) որևէ իր, սովորաբար հատիկ", հասուզ "հասած, չափահաս", հարսնուզ "հորեղբոր կամ վարպետի կինը", մարթբաննուզ "մարդասպանութիւն", նազուզ "ճախարակի մի տեսակը՝ իլիկից մեծ", նէդուզ "ճախարակի առանցքը", ցըթուզ "ձյուլթի պես կըպչող, առածգական", փանուզ "բանող, շարունակ գործող", փըռնուզ "ցորենի մեջ ոսպի մեծութեամբ դառը հատիկ", փէրնուզ "ընտանից ընկած պատառ, թօրմացք", քօղդուզ "զաղտնի" և այլն:

գ) Իզական հոտուկ անուններին ավելացնելով՝ կազմում է փաղաքշական ձևեր. ինչպէս՝ Թաքուզ, Իսկուզ, Հայգուզ և այլն:

19. Ութուն (ութիւն) - Կազմում է վերացական գոյականներ՝ փարութուն, էշութուն, մանծութուն, շարութիւն, քէշութիւն և այլն:

20. Ում (ումն) - Կազմում է գոյականներ. ինչպէս՝ Թաղում, վայլում, փաժնում և այլն:

21. Ուն, վուն - Կազմում են ածականներ՝ զօփուն, էփուն, լարվուն, լէցուն, հուսվուն, փանվուն, քօղցրվուն և այլն:

22. Ուստան - Ասող, արտահայտող՝ իրավաստան, սուղուստան:

23. Ունը - ա) Գուլյն ցուլյց տվող ածականներից կազմում է գոյականները . Օրինակ՝ գարմրուլց, թէղնուլց, շէրմըզուլց, սիվուլց և այլն: Բ) կազմում է գոյականների նոր նշանակությամբ. ինչպես՝ լէղուլց "լեղապարկ", քարուլց "քարծիկ(հավի)":

24. Ունը - կազմում է գոյականների՝ բաղաձմուռներ, ըսմուռներ, հարցմուռներ և այլն:

25. Ունը - Բայարմատներից կազմում է գոյականներ: ինչպես՝ ավուլը "ավլեւուլց հավաքված կեղտը", ժողովուլը "տուն ու տեղ ժողովելը, հավաքելը", լըզուլը "լիզված առարկան կամ լիզելը", խըղխըղուլը, խօշըրուլը "ծավարի խոշորները", խօրշուլը "մարմնի վրա առաջացած խոշոր խոցեր", հասկէրուլը "հացկերուլթյուն", հըյրուլը "ընտրվածը", փօրքըշուլը "փորլուծություն", քաշուլը "կաթի, սերի քաշածը", քըսքըստուլը "հեռու ազգականներ"(հեզնաբար), քէրուլը "քերվածը, կաթսայի հատակին կպած կերակրի թանձր մասը" և այլն:

Այս ածանցը բաղաձմապատկական դ(տ) ածանցի հետ դառնում է դուլը՝ ավըլդուլը, քահվդուլը, սըրփդուլը և այլն:

26. Էվար - կազմում է մակբայներ, որոնք ցուլյց են տալիս այդ լեզվով խոսելը. ինչպես՝ հայէվար, դաժգէվար "տաճկերեն", հօմէվար "հունարեն", ոուսէվար "ռուսերեն" և այլն:

27. Վարի - նշանակում է ձևով . Օրինակ՝ էշավարի, մարթավարի, քաղաքավարի և այլն:

28. Վասկ (ուածք) - ցուլյց է տալիս ձև, եղանակ . Օրինակ՝ քավասկ, նըստվասկ, փըռնվասկ "բռնելու ձև": Մի քանիսը դարձել են գոյականներ. ինչպես՝ լըվասկ "լվացք", իշվասկ "կաթված":

29. Վէրէ (ի վեր է) - ժամանակ ցուլյց տվող բառերի վրա դըրվելով՝ արտահայտում է "Այդ ժամանակից սկսած" իմաստը. ինչպես՝ առչօրվանվէրէ "առաջին օրվանից սկսած", էրէզվանվէրէ "երեսկվանից սկսած", ըրզընվանվէրէ "երսկոյից սկսած" և այլն:

30. Վօր, ավօր (աւոր) - Դունվօր, էզվօր, ժամվօր, հարգավօր, "գուզարան", հարսընվօր, ձօսվօր "հղի", շաղվօր, սուրվօր, փանվօր, քախկըվօր և այլն:

31. Յու(ացու) - Այս ածանցով կազմված գոյականները ցուլյց են

տալիս, թե ինչ նպատակի համար են նրանք պիտանի. ա-
բուրցու, միսցու, փէսացու և այլն:

32. Օղ(ոտ) - Յուլյց է տալիս մի բանից շատ ունեցող, որւէ
նյութին քսված կամ ապականված լինելը. Օրինակ՝ աղղոդ,
խըննօդ, խըլընքօդ, հօղօդ, մուրօդ, օշլօդ, օրթնօդ,
փուշօդ և այլն:
33. Օնք(ոնք) - Արտահայտում է ազգակցութիւն կամ առհմի,
ցեղի անուն ցույց տվող հավաքական գոյականներ. ինչպես՝
դադօնք, թէրգօնք, հընքաբաբօնք, քնոնք, "քեռիներ" և
այլն:
34. Օնց- շաղօնց "վաղուց":
35. Օրթ, էրրօրթ -վերջինով կազմվում են դասական թվականներ՝
հինգէրրօրթ, վեցէրրօրթ և այլն: Օրթ-ով կազմվում են ածա-
կաններից գոյականներ՝ էվէլօրթ, փակսօրթ, աշնօրթ և այլն:
36. Օվի- ձալլօվի, սարքօվի, քաշօվի և այլն:
37. Օղ(ող)-ենթակայական դերբայի վերջավորութիւնն է՝ փէ-
րօղ, ուղօղ, խըմօղ, դանօղ և այլն:
38. Օց(ոց)- կազմում է գոյականներ. ինչպես՝ խարդօց, ձամ-
մօց, թըրչօց, քէրօց, զըրփօց "սրբիչ":
39. Օք (աւք)- գործիականի վերջավորութիւնն է: Այս վերջա-
ծանցով կազմված բառերի մի մասը ստացել է մակբայական
կիրառութիւն. ինչպիսի՝ ուժօք "ուժեղ", խէլօք, սըր-
դօք "սրտոտ, քաջ", մըտկօք "խելացի, հիշողութիւնը
ունեցող" և այլն:
40. Ք- Դրվելով ածականների վրա՝ կազմում է գոյականներ. ինչ-
պես՝ լանք "լայնութիւն", ձալք "ձալվածք", խախկ
"խայտառակութիւն" (խախկ-խայդառազ արտահայտութիւն
մեջ "ծաղր ու ծոնակ"):

1. Ըստ ազգ. Ա. Գործքային՝ հայ բարձրագույն դասակարգման Մալաթիայի բարձրագույն պատկանում է մասնիկավոր խմբի հա մյուսին: Սակայն նկատվում է նաև կը մյուսի բարձրագույնի ազդեցությունը Մալաթիայի բարձրագույն վրա: Այդ ազդեցության արդյունքն է սահմանական տղանակի ներկա և անցյալ անկատար ժամանակներում ծայնավորով սկսվող բայերից առաջ կ>զ եղանակիչի գործածությունը:

2. Բարձրագույն բաղադրյալական համակարգը համընկնում է Տիգրանակերտի, Եղեւսիայի, Ռոդոսթոյի բարձրագույնի համակարգին, այն է՝ նրկաստիճան խլագուրկ (շնչեղ խուլներով հարուստ) բաղադրյալական սիստեմ: Հետևաբար զրաբարի համեմատությամբ բարձրագույն բաղադրյալական սիստեմի բնորոշ փոփոխություններն են՝ խուլ պայթականների ծայնեղ արտասանությունը (ծայնեղացումը) և ծայնեղների շնչեղ խլացումը:

3. Դրաբարի հնչյունական սիստեմի համեմատությամբ բարձրագույն ավելացել են ա, ի, օ ծայնավորները և փ-ն: Հին հայերենի նրկաբարձրները վերածվել են պարզ հնչյունների: Բարձրագույն չունի շնչեղ ծայնեղներ:

4. Փոխազդեցական հնչյունափոխության շնորհիվ՝

ա) Մ, ն ոնգայիններից հետո զրաբարյան ծայնեղները մընում են անփոփոխ:

բ) Ս, շ, խ-ից հետո կամ շնչեղ խուլներից առաջ խուլ պայթականները չեն հնչյունափոխվում:

գ) Պայթականները բաղադրյալներից առաջ տարրալուծվում են և, կորցնելով պայթական բաղադրիչները, պահպանում են շնչական տարրերը:

5. Մալաթիայի բարձրագույն ունի հոլովման կանոնավոր և կոռո սիստեմ: Հոլովումներից ամենատարածվածը եզակի թվում ի-ն է, հոգնակի թվում՝ ու-ն: Հատկանշական է գործիական հոլովի օք վերջավորության ընդհանրացումը հոլովվող բոլոր բաներում:

6. Բարձրագույն թոնարման սիստեմը իր 5 եղանակներով ունի ինքնատիպ կառուցվածք: Այն արտահայտվում է՝

ա) Հղծական եղանակը ապառնի ժամանակի (հետևաբար և նրա հիման վրա կազմվող սահմանականի ներկա և պայմանական ու հարկադրական եղանակների ապառնի ժամանակների) եզակի թվի առաջին և երկրորդ դեմքերում և հոգնակի թվի առաջին դեմքում ե(է) և ի խոնարհման բոլոր բայերի վերջավորությունների ընդհանրության փաստով:

բ) Հոգնակի թվի առաջին դեմքում ըղծական եղանակի ապառնի անցյալ ժամանակում (հետևաբար և նրա հիման վրա կազմվող ժամանակներում) գրաբարի սահմանական եղանակի անցյալ անկասարի այաք, էաք վերջավորությունների անփոփոխ գործածությամբ (բըրէյաք, գարթայաք):

7. Հայտնի է, որ կը ճյուղի բարբառներում սահմանական եղանակի ներկա և անցյալ անկատար ժամանակները օգտագործվում են նաև պայմանական եղանակի ապառնիի և անցյալի ապառնիի իմաստ արտահայտելու համար, մինչդեռ Մալաթիայի բարբառում որոշակիորեն սահմանազատվում են նշված ժամանակները իրենց բնորոշ բերականական կառուցվածքով (փէրիմ ա, գէրթամ ա - "բերում եմ, գնում եմ", գըփէրիմ, գէրթամ - "կբերեմ, կգնեմ"):

8. Չնայած է (ի) խոնարհման պարզ բայերում վաղակատար և ժխտման դերբայների վերջավորությունների նույնությանը (բըրիւր, հայիր), այնուամենայնիվ ա խոնարհման պարզ և բոլոր ածանցավոր բայերում որոշակի սարքերվում են նշված երկու դերբայների վերջավորությունները. սա բացատրվում է ժըխտման դերբայը՝ անորոշ դերբայից և վաղակատարը՝ անցյալի հիմքից կազմվելու հանգամանքով (մառնար, աղար, բաքնիր, փուսնիր - ժխտման. մառցիր, աղցիր, բաքիր, փուսիր-վաղակատար):

9. Եթե կը ճյուղի բարբառներում ժխտական խոնարհման ժամանակ դրական խոնարհման կ-ն փոխարինվում է չ-ով, ապա Մալաթիայի բարբառում սահմանական եղանակի ներկա և անցյալ անկատար ժամանակների ժխտական խոնարհման ժամանակ, եղանակիչի հետ միասին օգտագործվում է նաև օժանդակ բայը (չիմ բըրիմ ա, չիս բըրիս ա, չի բըրէյա, չէյի բըրէյիյա, չէյիր բըրէյիր ա, չէյաք բըրէյաք ա և այլն):

10. Չնայած այլ լեզուներից, հատկապես թուրքերենից, բարբառի կրած զգալի փոփոխություններին, այնուամենայնիվ

բարձրագույն բառային հիմնական ֆոնդի բառաշերտի բառերը հիմնականում ընդհանուր հայերեն են: Բարձրագույն ունի բառերի լայն շերտ, որին մի մասը հատուկ է միմիայն Մալաթիայի բարձրագույն: "Կիլիկիայի մեջ Մալաթիան այն հազվագյուտ քաղաքներից է, ուր հայերեն լեզուն պահված է" - գրում է պրոֆ. Մ. Որբերյանը 1900 թվականին:

11. Դարձր շարունակ գտնվելով թուրքական բռնակալների հայահալած քաղաքականության միջավայրում, նրա հայերեն խոսելու համար ննթարկվում էին ստոր հալածանքների և ֆիզիկական բնաջնջման, Մալաթիայի հայությունը անվթար է պահպանել իր մայրենի բարձրոր :

1. Տես՝ "Բիւրական", 1900, էջ 118, պրոֆ. Մ. Որբերյանի "Մալաթիա" հոդվածը:

Ա

Արեթ-ափէթ "այրված կտավի կտոր" Ականջել-անգըչէլ "լսել"
 Արեթ-ափէթ - ափէթափէթ Ակիշ-ագիշ
 Արեղայ - ափէղա Ակն-ագ (շրթ)
 Ազահ-աքահ, անքահ Ակոայ-արգա
 Ազահանալ-աքահանալ Ահ-ա (հ)
 Ազահուլթիւն-աքահուլթիւն Ադ-ադ
 Ազանելիք-հաքնէլիք Ադալ-ադալ
 Ազանիլ-հազնիլ Ադանձ-ադանձ
 Ազի-աքի Ադանձել-ադընձէլ
 Ազուգայ-հաքուգա Ադաչանք-ադաչանք
 Ազուցանել-հաքցունէլ Ադաչել-ադաչէլ
 Ազապ-ագաք Ադաջուր-ախչօռ
 Ազապուլթիւն-ագաքուլթիւն Ադալնի-ադըվնի
 Ազատել-ագադէլ Ադը-ախփ
 Ազատուլթիւն-ագադուլթիւն Ադըքըրյն-ախփուն
 Ազըն-ասպ Ադըիւր-ախփիւր
 Ազգ-ասկ Ադել-ադէլ
 Ազնիւ-ագնիվ Ադեղն-ադօղ
 Ազոխ-ագօխ"չհասած խաղող" Ադեղնել-ադնէլ "զգէլ"
 Ալ-ալ "աներևույթ էակ" Ադէկ(էկ)-ադգէգ
 Ալէլուիա-ալէլույա Ադէկ(էկ)ուլթիւն-ադգէգուլթիւն
 ալիւր-ալիւր Ադի-ադի
 Ալիւրմադ-ալիւրմադ Ադիւս-ադօս
 Ախոռ-ախօռ Ադլիկ-ախչին
 Ածան-հաձան Ադլիկուլթիւն-ախչինգուլթիւն
 Ածել-հաձէլ Ադտ-ադդ
 Ածելել-աժըլէլ, ազլէլ Ադտոտ-ադդօդ
 Ածելի-աժըլի, ազլի Ադտոտիւ-ադդօդիւ
 Ականջ-անգաչ Ադտոտուլթիւն-ադդօդուլթիւն

Աղքատ-ախկաղ
 Աղքատանալ-ախկաղնալ
 Աղօթել-աղօտկ էնէլ, աղօթել
 Աղօթք-աղօտկ
 Ամական-աջազան
 Ածիլ-աջիլ
 Ածուկ-աջուկ "կոնք"
 Վաւն-աման
 Ամաչնլ-ամըշնալ
 Ամաչկոտ-ամըշկոդ
 Ամառն-ամար
 Ամբար-ամբար
 Ամէն-ամմէն
 Ամիս-ամիս
 Ամիրայ-ամիրա
 Ամպ-ամբ
 Ամպոտ-ամբօդ
 Ամսական-ամսագան
 Ամօթ-ամօթ
 Ամօթել-ամօթել
 Այգի-էքի
 Այդ-անդ
 Այդչափ-անդչափ
 Այդպէս-անդրէս
 Այդքան-անդքան
 Այլ-էլ, ա
 Այլագգ-այլասկ
 Այլակերպ-այլագէրք
 Այլանդակ-այլանթագ
 Այն-ան, անի
 Այնչափ-անչափ
 Այնպէս-ամբէս
 Այնքան-անքան
 Այս-աս, ասի
 Այսչափ-ասչափ
 Այսպէս-ասքէս

Այսքան-ասքան
 Այսօր-ասօր
 Այր-անրիգ
 Այր մարդ-անրիգմարթ, արիգընիգ
 Այրէլ-անրէլ
 Այրիլ-անրվիլ
 Այրի-վօրփէվարի
 Այրուք-անրուք "այրոդ, տաք"
 Անալի-աննի
 Անամօթ-անամօթ
 Անանուխ-աննուխ
 Անապակ-ամբագ "զուտ, պարզ"
 Անառակ-անտռագ "չարամօծի"
 Անաստուած-անասված
 Անարատ-անարադ
 Անարգել-անօրքէլ "հայ հոյել"
 Անբախտ-ամբախտ
 Անբախտուելիւն-ամբախտուելուն
 Անգամ-սնքամ
 Անգէտ-անքէդ "տգետ"
 Անգործ-անքօրծ
 Անդադար-անթաթար
 Անդամալոյծ-անթամալուծ
 Անդաստան-անթաստան "եկեղեցական
 թափոր"
 Աներ-անէր "կնոջ եղբայր"
 Աներես-անէրէս
 Աներծագ-անէրցաք "կնոջ եղբոր
 որդին"
 Անէծք-անէսկ
 Անիծ-անիծ
 Անիծել-անըծել
 Անիծոտ-անըծօդ
 Անլուայ-անվլա
 Անխելք-անխիլք
 Անխիղճ-անխիղջ

Անկանիլ -իյնալ	Աշխատեցուցանել -աշխողցունել
Անկար-անգար "անկարող"	Աշխտիլ -աշխողիլ
Անկողին-ընգողին "նսրքնակ"	Աշխարհ(ք) -աշխարք
Անկուշտ -անգուշտ	Աշուն -աշունք
Անկշտուլ -անգուշտուլ	Աշուկ -աշուկ
Անհամ -անհամ	Աշք -աշկ
Անհամանալ -անհամնալ	Ապաշխարանք -աքաշխարանք
Անհամուլթիւն -անհամուլթուն	Ապաշխարել -աքաշախարել
Անհամբեր -անհամփէր	Ապառաժ -աքառաժ
Անհավատ(ք) -անհավատկ	Ապուր -աքուր
Անհոգ -անհօք	Ապրայ -աքրա
Անծրւ -հարգէվ	Ապրանք -աքրանք
Անծրւոտ -հարգէվօդ	Ապրիլ -աքրիլ
Անճարակ -անջարակ	Ապրիլ -աքրիլ (ամիսը)
Անճարակուլթիւն -անճարագուլթուն	Ապրուստ -աքրուստ
Անմահ -ամմահ	Առաջ -առաջ
Անմահական -ամմահական	Առաջեալ -առչէվ
Անշահ -անշահ	Առաջի -առչի
Անշնորհք -անշընօրք	Առաջին -առչին
Անշնորհքուլթիւն -անշընօրքուլթուն	Առաջնեակ -առչընէգ
Անոյշ -անուշ	Առաջուց -առչուց
Անուն -անուն	Առաջք -առաշկ
Անուշանալ -անուշնալ	Առաստաղ -աքըստաղ
Անսիրտ -անսիրդ	Առաքեալ - առաքյալ, 2. Առաքել
Անվախ -անվախ	(հատուկ անուն)
Անտէր -անդէր	Առէջ -առէջ "ընկհակի հենքը"
Անցանել -ասնիլ	Առիւծ -առյուծ
Անցուցանել -անցուցնել	Առիք -առիք "առաստաղ"
Անփորձ -ամփօրց	Առնել -էնել
Անքուն -անքուն	Առնուլ -առնել
Անօթի -անօթի	Առողջ -առօխչ
Անօթնալ -անօթնալ	Առու -առվու
Անօթուլթիւն -անօթուլթուն	Ասել -ըսել
Անօսր -նօսըր	Ասեղն -ասսէղ
Աշակերտ -աշագերդ	Ասեղնաւել -ասիընդէլ
Աշել -աշէլ "դիտել"	Ասմունք -ըսմունք

Աստառ-աստառ

Աստղ-ասըխ

Աստուած-ասված

Աստուածածին-ասվածածին

Աստուածածնունչ-ասվածածնունչ

Աստուածապաշտ-ասվածաբաշտ

Աստուածամայր-ասվածամար

Ատեան-անդին

Արածել-հարծել

Արդար-արթար

Արնզակն-արքազ

Արթնանալ-արթըննալ

Արթուն-արթուն

Արժան-աժան

Արժանանալ-աժըննալ

Արժնւլ-աժէլ

Արժէք-աժէք

Արիւն-արին

Արիւնաթաթախ-արինթաթախ

Արիւնոտ-արինօղ

Արիւնոտիւլ-արինօղիւլ

Արծաթ-էրծաթ

Արծակեւլ-արցըզէլ

Արջ-արչ

Արտ-արդ

Արտասուր-արցունք

Արքայութիւն-արքայութուն

Աւագ-ավաք

Աւագան-աւլագան (մկրտության)

Աւել-ավիլ "ցախավել"

Աւել-էվէլ "առավել"

Աւելանալ-էվէլնալ

Աւելել-ավլլէլ

Աւելի-էվլի

Աւետարան-ավիդարան

Աւետիք-ավէդիս

Աւեր-էվէր

Աւերել-էվրէլ

Ախոս-ախօս

Բ

Բազմիւլ-փազմիւլ

Բաժակ-փաժանք "հաղորդություն"

Բաժանել-փաժնէլ

Բաժին-փաժին

Բախտ-փախտ

Բախտաւոր-փախտաւոր

Բակ-փազ "ավսրակ աների րաց
զետինը"

Բակլայ-փաղլա

Բահ-փահ

Բաղանիք-փաղնիք

Բաղարջ-փաղարչ

Բամբակ-փամբազ

Բամբասանք-փամբասանք

Բան-փան

Բանալ-փանալ

Բանալի-փալլի

Բանիւլ-փանիւլ

Բանեցուցանել-փանէցունէլ

Բանջար-1. փանջար "կանաչեղեն"

2. փանջար "բազուկ"

Բառնալ-փառնալ

Բարակ-փարազ

Բարականալ-փարազնալ

Բարակութիւն-փարազութուն

Բարաւոր-փարաւար

Բարնալ-փարէվ

Բարեկամ-փարէզամ

Բարուկենդան-փարգէնթան
 Բարերար-փարէրար
 Բարի-փարի
 Բարի լոյս-փարլոս
 Բարի իրիկուն-փառնզուն
 Բարկանալ-փարզընալ
 Բարձ-փարց
 Բարձ-փանձըր
 Բարձրանալ-փանձըրնալ
 Բարձրութիւն-փանձըրութիւն
 Բարտի-փարդի
 Բաց-փաց
 Բեռն-փառ
 Բերան-փէրան
 Բերել-փէրէլ
 Բզէզ-փըզէզ "իշամեղու"
 Բղող-փողող "կապե աման"
 Բնալ-փընալ
 Բնիկ-փընիկ
 Բոբիկ-փօփիկ
 Բոբիկանալ-փօփիզնալ

Բոլորել-փըլլէլ
 Բոլորուած - փօլօրված "ոլոր-
 ված"
 Բողկ-փողգ, փէղգ
 Բոյթ-փօթ
 Բոյլը- փօրը "համաստեղութ-
 յուն"
 Բոյն-փօն
 Բովհրել-փօրհէլ
 Բորոտ-փօրօղ
 Բորոտիլ- փօրօղիլ
 Բոց-փօց
 Բունկալ-փունգալ
 Բուսանիլ-փուսնիլ
 Բուրդ-փուրթ
 Բուրուառ-փուրվառ
 Բուք-փուք
 Բոնել-փըռնէլ
 Բողնել-փըրթէլ
 Բրինձ-փիրինձ

Գ

Գազան-քազան
 Գալ-քալ
 Գալիք-քալիք
 Գաղտուկ-քօղիղուկ
 Գայլ-քալ
 Գանձ-քանձ
 Գանձանակ-քանզանազ
 Գարի-քարի
 Գարուն-քարուն
 Գալազան-քալազան (կրոն)
 Գալաթ-քալաթ
 Գալիլ-քալիլ

Գետին-քէդին
 Գնրան-քէրան
 Գերեզման-քէրէզմէր
 Գզել-քըզէլ
 Գզրոց-քըրզօց
 Գէշ-քէշ
 Գէշանալ-քէշնալ
 Գէշութիւն-քէշութիւն
 Գին-քին
 Դինի-քինի
 Գինձ-քինձ
 Դինովանալ-քինօվնալ

Գիշեր-բուշեր
 Գիտենալ-քիղնալ
 Գիր-քիր
 Գիրկ-քիրզ
 Գիրք-քիրք
 Գիւղ-քէղ
 Գիւղացի-քէղացի
 Գլխաւոր-քըլխավէր
 Գլորել-քըլղըրէլ
 Գլուխ-քըլօխ
 Գղթոր-քըխտօր
 Գնալ-քացի, քացիր, քընաց, քընա
 Գոգ-քօք
 Գոգնոց-քօքնօց
 Գող-գօղ
 Գողութիւն-քօղութուկ
 Գոմ-քօմ
 Գոյն-քօն

Գովել-քօվէլ
 Գործ-քօրծ
 Գործաւար-քօզվար
 Գործարան-քօրծարան "արտաք-
 նոց"
 Գործել-քօրծէլ
 Գունդ-քունդ
 Գուշ-քուշ
 Գտանել-քըղնալ
 Գրաքար-քըրափար
 Գրագիր-քըրաքիր
 Գրաւ-քըրավ
 Գրել-քըրէլ
 Գրիչ-քըրիչ
 Գրկել-քըրգէլ
 Գրող-քըրօղ
 Դօտի-քօղի

Դ

Դագաղք-քաթախկ
 Դադար-թաթար
 Դադարիւ-թաթրիւ "դիմանալ"
 Դաժան-թաժան
 Դալար-թալար
 Դահլճ-թայիջ
 Դայնակ-թահէգ, թայէգ
 Դանակ-թանագ
 Դառնալ-թառնալ
 Դաս-թաս
 Դատ-թադ
 Դատաստան-թադաստան
 Դատարկ-թարդագ
 Դատարկել-թարդըգէլ
 Դատաւոր-թադվօր "վաստակող"
 Դատիւ-թադիւ

Դարիվայր-թարվար
 Դարի վեր-թարվէր
 Դարծ-թարց
 Դարծուցանել-թարցունէլ
 Դարպաս-թարքաս "կառավարա-
 կան շանք"
 Դղուկ-թուկ
 Դեկտամբեր-թէգդէմիէր
 Դեղ-թէղ "քթախոտ"
 Դեղին-թէղին
 Դեղնիւ-թէղնիւ
 Դեղնուկ-թէղնուկ
 Դեղնուց-թէղնուց
 Դերձան-թէրցան
 Դէ-թէվ
 Դէմ-թէմ

Դէմ դիմաց-թէմ թիմաց
դէպ ի վայր-թըբի վար
Դէպ ի վեր-թըբիվէր
Դժգոհ-թըշկօ (հ)
Դժգոհիլ-թըշկօյիլ
Դժոխք-թըժօխկ
Դժուար-թըժար
Դիմանալ - թիմանալ
Դիպիլ-թըբնալ
Դիւահար-թիվահար, թիյավար
Դմակ-թըմագ
Դնել-թընէլ
Դող-թօղ

Դողալ-թօղալ
Դողացուցանել-թօխցունէլ
Դու-թօն
Դունչ-թունչ
Դուռն-թօռ
Դուրս-թօրս
Դուք-թօք
Դպիր-թըբիր
Դպրոց-թըրբօց
Դրախտ-թրախտ
Դրակից-թըրզից
Դրացի-թըրացին
Դրացուծիւն-թըրացնուծիւն

Ե

Ելանել-էլլալ
Եկայ-էգա
Եղանակ-էղանագ
Եղբայր-ախփար
Եղբայրուծիւն-ախփարուծիւն
Եղիծ-լէղիծ
Եղունգն-ուղունգ
Եմ-իմ
Եպիսկոպոս-էքիսկօքօս
Եռ-առ
Ես-իս
Երագ-էլաժ
Երագահան-էլաժահան
Երանեակ-էրնէգ
Երբ-յափ
Երգ-յէրբ
Երդնուլ-էրթըսնալ
Երդումն-էրթում
Երեկոյ-ուռուկուն
Երես-էրէս
Երեսել-էրէսէլ

Երեսուն-առսուն
Երեռալ-էրէրալ
Երևիլ-էրվալ
Երսք-իւրէք
Երեքշաբթի - իրէքշաբթի
Երեքական-իւրէքական
Երէկ-էրէգ
Երթալ-էրթալ
Երիցակին-իւրիսզին
Երկաթ-էրգաթ
Երկայն-էրզան
Երկայնանալ-էրզըննալ
Երկայնացուցանել-էրզընցու-
նէլ
Երկայնուծիւն-էրզանուծիւն
Երկայնք-էրզանք
Երկինք-էրզինք
Երկիր-էրզիր
Երկու-էրզու
Երկուշաբթի-էրզուշաբթի
Երկուական-էրզուքական

Սրուսադէմ-էրսադըմ
Երջանիկ -յէրջանիկ
Եփ-էփ
Եփեւ -էփէւ

Եհ-էփոց
Եօթն-յօթը

Ձ

Ջանգակ-զանքազ	Ձենուլ -զէնէլ
Ջատ-զադ	Ձգուիլ -զըզվիլ
Ջատել -զադէլ	Ձնդան -զինդան
Ձատիկ -զադիկ	Ձոյզ -զուք
Ձարմանալ -զարմանալ	Ձոքանչ -զօնքաչ
Ջարմացք -զարմասկ (մընալ)	Ձրոյց -զուրուց
Ձաւակ -զավազ	Ձրուցէլ -զուրցէլ
Ձգոյշ -ըսկուշ, ուսկուշ	Ձօրուրիւն -զօրուրուն
Ձգուշանալ -ըսկուշնալ, ուսկուշնալ	

Է

Էշ-էշ

Ը

Ընկեր-ընգէր
Ընկոյզ-ընգօզ
Ընտանիք-ընդանիք
Ընտրել -հըյրէլ
Ընտրուք -հըյրուք "ընտրվածք"

Թ

Թագ-թաք (եկեղեցական)	Թաղել -թաղէլ
Թագաւոր-թաքավէր, Թաքվէր (հատուկ անուն)	
Թաթ-թաթ	Թաղումն -թաղում
Թաթախել -թախտէլ	Թան -թան
Թաթիկ -թաթիկ	Թանձր -թանձր
Թակ -թազ	Թառ -թառ (հավի)
Թաղ -թաղ	Թառամիլ -թօռմիլ, թըռմիլ
Թաղար-թաղար "ներկարարի կարաս, Թառամեցուցանել -թըռմէցունէլ	
Ժողկաման	Թառիլ -թառիլ

Թառ-թառ
 Թարթառ-Թարթառի
 Թարթել-թարթել
 Թարթիչ-թարթիչ
 Թաց-թաց
 Թացուկ-թացուկ
Թաւալել-թաւելել
 Թափ-Թափ
 Թափել-թնփել
 Թափուկ-Թափուկ
 Թափօր-Թափօր (եկեղեցական)
 Թեզանիք-թէզնիք "կտավե թանոց"
 Թեթա-թէթէվ
 Թեթևանալ-թէթէվնալ
 Թել-թէլ
 Թերխարշ-թէրխաշ
 Թա-թէվ
 Թեփ-թիփ
 Թեփոտ-թիփօղ
 Թեփոտել-թիփօղիլ
 Թէ-թէ
 Թի-թի
 Թիզ-թիզ
 Թիւմուր-թըթիւմէր
 Թիւ-թուկ
 Թիւիլ-թըթիլ
 Թիւուկ-թիւն-թըթիւուկ

Թխել-թըխել (հացը և այլն)
 Թղթառել-թըխտաղել
 Թնդալ-թընդալ "հիվանդանալ"
 Թնծկալ-թըզզալ
 Թնջուկ-թունջուկ
 Թող տալ-թող դալ
 Թողուկ-թողուկ
 Թոյլ-թօլ
 Թոնիւր-թօնիւր
 Թոռն-թօռ
 Թուկ-թուկ
 Թուլանալ-թօլնալ
 Թուլուկ-թուն-թուլուկ
 Թուղթ-թուխտ
 Թումբ-թումբ
 Թունդ-թունդ
 Թուք-թուք
 Թուչիլ-թըռնիլ, թըռչիլ
 Թուչուն-թուռչուն
 Թրթուր-թօրթօր
 Թրիք-թըրիք
 Թրչալ-թըրչէլ
 Թքանել-թուքալ
 Թօթափէլ-թօփաիլ

Ժ

Ժամ-ժամ "եկեղեցի"
 Ժամակոչ-ժանգոչ
 Ժանգ-ժանգ
 Ժանգոտ-ժանգօղ
 Ժանգոտիլ-ժանգօղիլ

Ժանիք-ժանիք
 Ժողովարան-ժողովարան
 Ժողովել-ժողովել
 Ժողովող-ժօխօխկ
 Ժուլ-ժուլ "անգամ"

հլիկ-իլիգ
 հմ -իմ
 հմանալ - իմանալ
 հսն - իսնը
 հնչ - ինչ
 հնչալես - իշքես
 հնչքան - իշքան
 հնքն - հինքը
 հնքնիրեն - հընքըռէն
 հշխան-իշխան
 հջանսլ - էշնալ
 հջուածք-իշվասկ "կաթված և
 իջվածք"

հջուցանել - էջուցնել
 ի վեր - վէր
 ի վերայ - վըրա
 իրաւ - իրավ
 իրեար-հըրար
 իւղ-յէղ
 իւղաբեր-Օղափէր (անուէն)
 իւղել-յէղէլ
 իւրեան-իրէն, հըրէն
 իրք - իք

Լ

Լաթ-լաթ
 Լալ-լալ "լաց լինել"
 Լալական-լալգան
 Լակ-լազ
 Լակել-լըզէլ
 Լակոտ-լազող
 Լայն-լաս
 Լայնանալ-լաննալ
 Լայնասիրտ - լանսիրդ
 Լայնուրիւն-լանուրիւն
 Լայնք-լանք
 Լաց-լաց
 Լափել -լափէլ
 Լեառն-լառ
 Լեարդ-լէրթ
 Լեզու-լէզու
 Լեզուանի-լէզվանի
 Լեղակ-լէղազ
 Լեղի-լէղի
 Լիզել -լըզէլ

Լինիլ -լլլիլ
 Լիտր -լիդիտ
 Լկիլ-լըզիլ "կակղիլ"
 Լկտի-լըզդի
 Լոդանալ-լօդնալ
 Լոդել-լօդէլ "լոդ քարով
 տանիքն ամրացնել"
 Լոյս-լօս
 Լու-լօ
 Լուանալ - վըլանալ, վըլալ
 Լուացք-վըլասկ
 Լուսանալ - լօսնալ
 Լուսնկայ-լուսընգան
 Լսել -լըսէլ

թ

Թաքերայ - Թափէփա
 Թաքել - Թափէլ
 Թազ-Թազ (զիծ)
 Թազ ել - Թազէլ
 Թալ-Թալ
 Թախուտ - Թախօղ
 Թածան-Թածան
 Թածանել - Թազնէլ
 Թածուկ - Թածուկ
 Թաղ-Թաղ
 Թաղալ - Թաղալ
 Թաղացուցանել - Թախցունել
 Թաղող - Դավէղ
 Թաղք-Թախկ "Թայտառակ"
 Թայթել - Թաթէլ
 Թայտառակ-Թայդառազ
 Թանծ-Թանծ
 Թանծել - Թանծէլ
 Թանուկ - Թանուկ
 Թաշ - Թաշ
 Թաշխաշ - Թաշխաշ
 Թաշ - Թաշ
 Թաշապաշտ - Թաշաքաշտ
 Թարակել - Թարգէլ
 Թարդախ - Թարթախ
 Թարշել - Թաշէլ
 Թարտէլ - Թարդէլ
 Թարտոց - Թարդոց
 Թաւար - Թավար
 Թավարիլ - Թավարիլ
 Թելացի - Խէլացի
 Թելք - Խիլք
 Թելօք - Խէլօք
 Թեղդէլ - Խէխտէլ
 Թեղծ - Խէղծ

Թեղծանալ - Խէղջնալ
 Թեղծութիւն-Խէղջութիւն
 Թեղծուկ-Խէղջուկ
 Թենթ-Խէնթ
 Թեր-Խիր "նոր ծնած կոպի
 կաթից պատրաստած մա-
 ծուն"
 Խզանել - Խըզդէլ
 Խիղծ - Խիղջ
 Խլանալ - Խուլունալ
 Խլինք-Խըննիք
 Խլնոտ-Խըննօղ
 Խիւումն-Խուլիւում
 Խծիպ-Խըծիք
 Խծկել - Խըզգէլ
 Խծպել - Խըզքէլ
 Խղճալ - Խըղջալ
 Խըմտանք-Խըմըդանք
 Խմել - Խըմէլ
 Խըմոր - Խըմէր
 Խմորել - Խըմէրէլ
 Խմորոտ-Խըմէրօղ
 Խնամի - Խընամի
 Խնամութիւն-Խընամութիւն
 Խնայել - Խընայել
 Խնդալ - Խընդալ
 Խնծոր - Խընծէր
 Խնչել - Խընչէլ
 Խոզ-Խօզ
 Խոզան-Խօզան
 Խոթել - Խօթէլ
 Խոլոր-Խօլեռ "խոժոռ"
 Խոնարհ - Խօնար
 Խոնջան - Խօնջան
 Խոռել - Խօռէլ "անցք-բանալ"

խոստովանանք - խօստովանանք
 խոստովանիլ - խօստովանիլ
 խոտ-խօղ
 խոր-խօրուն
 խորան-խօրան
 խորանալ - խօրունանալ
 խորել-խօրել "խորացնել"
 խորի-խօրի
 խորհուրդ - խօրուրթ
 խորովել - խօրվել
 խորաբոր - խօրթուփօրթ
 խոց - խօց

խոցաւոր-խօսվօր
 խոցոտ-խօցօղ
 խոցոտել - խօստել
 խոցոտուք - խօստուք "ցավ, հի-
 վանդուլթյուն"
 խուլ-խուլ
 խուլ - խուլ
 խուլնկ - խուլնգ
 խուլփ - խուլփ: "փակ, ծածկված,
 կափարիչ"
 խսիր-խըսիր
 խստոր-սըխտօր
 խրատ - խըրաղ
 խրատել - խըրաղել
 խօսիլ - խօսիլ
 խօսք - խօսկ

ծ

ծազիլ - ծաքիլ
 ծալել - ծալլել
 ծալք - ծալք
 ծախել - ծախել
 ծածկել - տասկել
 ծածկոց - տասկոց
 ծակ - ծազ
 ծակել - ծազել
 ծակծակել - ծազձրզել
 ծաղիկ - ծաղիզ
 ծաղկիլ - ծաղզիլ
 ծառել - ծառմել
 ծայթրին - զաթրին
 ծայր - ծար
 ծանր - ծանդր
 ծանրանալ - ծանդըրնալ
 ծանրութիւն - ծանդըրութիւն
 ծառ - ծառ

ծառայ - ծառա
 ծառայել - ծառայել
 ծառզարդար - զարզարթար
 ծառուտ - ծառօղ
 ծարաւ - ծարավ
 ծարավանալ - ծառվընալ
 ծարավիլ - ծարվիլ
 ծափ - ծափ
 ծեծ - ձէծ
 ծեծել - ձէծել
 ծեծկուիլ - ձեզզըվիլ
 ծեղ - ձեղ. "ցողուն, ծիլ"
 ծեր - ձէր
 ծերանալ - ձէրանալ
 ծեփ - ձէփ
 ծեփել - ձէփել
 ծիլ - ձիլ
 ծիծ - ձիծ

ծիղ-ծիղ , , ցողուն, ծիլ , ,

ծիրտ - ձիրդ

ծլիլ - ձլլիլ

ծծել - ձձէլ

ծնանիլ - ձընիլ

ծնունդ - ձունունդ

ծոմ - ձոմ

ծով - ձով

ծոց - ձոց

ծունկն - ձունգ

ծուն - ձուն

ծոնլ - ձըոէլ

ծրտել - ձըրդէլ

ծիլալ - ձըիլալ "մաքրութիւն -
նից փայլել"

կ

կաթ - գաթ

կաթնել - գաթէլ

կաթիլ - գաթիլ

կաթկաթիլ - գաթգըթիլ

կաթն - գաթ

կաթնաղուր - գաթնաքուր

կաթողիկոս - գաթըղգոս

կալ (հոցահատիկի) - գալ

կախ - գախ

կախարդ - գախարթ

կախնել - գախէլ

կակղանալ - գագըղնալ

կակղուծն - գագղուծուն

կակուղ - գագուղ

կաղ - գաղ

կաղամար - գաղամար "թանաքաման"

կաղանդ - գաղընդ

կաղանդել - գաղընդէլ

կաղանդչէք - գաղընդչէք "նոր
տարվա առթիւ նվի-
րատվութիւն"

կաղնի - գաղնի

կամ (թայլ) - գամ

կամաց - գամաց

կամն - գամ

կամնել - գամնէլ "կամնով
կալսսլ ցորենը"

կամուրջ - գարմուշ

կայծկւտալ - գագըղլղալ

կանաչ - գանանչ

կանաչիլ - գանչիլ

կանգնիլ - գայնիլ

կանթնդ - գանթէդ

կանկառ - քանգառ (քույս է)

կանուխ - գանուխ

կանչել - գանչէլ

կաշի - գաշի

կապ - գապ "չվան, կապ"

կապանք - գարանք

կապնել - գարէլ

կապնրտ - գարքէդ

գալիչ - գաբիչ

կապոյտ - գարուղ

կապուտանալ - գարուղնալ

կապուտիլ - գաբուղիլ

կապուտիւրիչ - գառաւարիչ

կապուղիլ - գաղղիլ

կապար - գաղար

կանոն - գաղոն	կիսատ - զըսաղ
կար - գար	կիսատել - զըսաել, զըսսել
կարաս - գարաս	կիրականութիւնը - գիրականութիւն
կարգ - գարք	կից - զից "զույգ"
կարգաւոր - գարքավոր "հոգևորական"	կիւրակէ - գիրազի
կարգել - գարքել "ամուսնացնել"	կլայել - զիլաէզ
կարդալ - գարթալ	կալնել - զըլլել
կարդացաւոր - գարթըսավոր	կլոր - զըլօր
կարել - գարել	կծիկ - զըծիզ
կարել - զըրնալ	կծկտել - զըզզըդել "սքմեցնել ամփոփել"
կարք - գաժ	կծկտլ - զըզզել
կարկամիլ - զըրզըմլ	կծու - գուծու
կարկատան(ը) - գարզըդան	կծուիլ - զըզվիլ, զըզվէնալ
կարկատել - գարզըդնել	կկզիլ - զըզզիլ
կարկուտ - գարզուդ	կկուզ - գուզուզ
կարն - գարն	կդմինդր - զըդմիդ
կարծանալ - գարջնալ	կնդել - զընդել
կարծեցուցանել - գարջցունել	կնծիոն - զըռիոն
կարմիր - գարմիր	կնունք - գունունք
կարմրնալ - գարմըրնալ	կնքախյր - զընքախր
կարօտ - գարօդ	կնքամայր - զընքամար
կարօտանալ - գարօդնալ	կնքապալ - հընքարութ, ընքաբար, զընքաբար
կաւ - գավ	կնքել - զընքել
կաւիճ - գավիճ	կշեղը - շաղը
կաքաւ - գաքավ	կշոնել - շառնել
կեանք - գյանք	կշտանալ - գուշտանալ
կեղեւանալ - գաղվէնալ	կոթ - գօթ
կեղծաւոր - գէղծավօր	կոխալ - գօխել
կեր - գէր	կոծ - գօծ (լացուգօծ)
կերպուր - զէրպուր	կոկ - գօզ
կերուցանել - զէրցունել	կոկել - գօզել
կէս - գէս	կոկիկ - գօզիկ
կիւն - զընել	կող - գօղ
կին - զընիզ	կողով - գօղօվ
կիսակտար - զըսկտար	

կոճակ - զօջազ
 կոճակել - զօժգել
 կոճղ - զօջ
 կոյս - զույս
 կոշտ - զօշտ "հողի, աղի կոշտ
 կտորը"
 կոշնակ - զօշնազ
 կոս - զօթ
 կոպղել - զըղթել
 կոպղէք - զըղթաք
 կոտորատել - զօղըրդել
 կոտորել - զօյրել
 կով - զօվ
 կոր - զօր "կարիճ"
 կորնակ - զօրէզ
 կործանել - զօրծանել
 կործել - զօրծել "ամանը գլխիվայր
 շրջել"
 կորկոտ - զօրզօղ
 կորնչել - զօրսվիլ
 կորուսանել - զօրսունցունել
 կուշտ - զուշտ
 կուռ - զուռ
 կուռն - զուռ
 կուռք - զուռք
 կուտ - զուդ 1. կորիզ 2. կուտ
 կուրծք - զուրսկ
 կոժել - զօժել "տաշել"
 կաշիլ - զըմնիլ

կոպաշտ - զըռաբաշտ
 կոիւ - զըռիվ
 կոնակ - զըռնազ
 կոռւիլ - զըռվիլ, զըռվըղիլ
 կոռւարար - զըռվարար
 կսկիծ - զըսկիծ
 կսկծալ - զըսկըծալ
 կտակ - զըղազ
 կտաւ - զըղավ
 կտոր - զըղօր
 կտուց - զըթնօց
 կտրատել - զըղըրդել
 կտրել - 1. զըյրել 2. զըրդել
 "ամործատել"
 կտրիճ - զըյրիջ
 կտցել - զըթնօցել
 կրակ - զըրազ
 կրել - զըրէլ
 կրծել - զըրծել
 կրծանոց - զըրծան
 կրսնել - զըջըրդալ
 կրունկ - զուրունք
 կրօն(ք) - զըրօնք
 կցել - զըցել

Հ

Հազ - հազ
 Հազալ - հազալ
 Հազար - հազար
 Հալիլ - հալիլ
 Հակառակ - հազառազ

Հաղորդութիւն - հաղօրթութիւն
 Համ - համ
 Համար - ըմար, հըմար "վասն"
 Համարել - համըրդել, հաշվել
 Համըրդուլ - համվարցուլ (կրօն)
 Համբօ (անուկ)

Համբերել - համփէրէլ	Հարազատ - հարազադ
Համբերել - համփէրէլ	Հարիւր - հարիր
Համբերութիւն - համփէրութիւն	Հարկաւոր - հարգավոր "ար-
Համբուրել - համփուրէլ (խաշը, ա-	տաքնօց"
վնտարանը)	Հարսանիք - հարսնիք
Համոզ - համօզ	Հարսն - հարս
Համոզել - համօզէլ	Հարսնացու - հարսընցու
Համով - համօվ	Հարսնէոր - հարսնէվօր
Համովանալ - համօվնալ	Հարսնութիւն - հարսնութիւն
Համտես - համդէս	Հարց - հարց
Համտեսել - համդէսէլ	Հարցանել - հարցունէլ
Հայ - հայ	Հաց - հաց
Հայելի (ք) - հայլիք	Հացկերոյթ - հասկէրուք
Հայիլ - հայիլ	Հաւ - հավ
Հայր - հար	Հաւանել - հավնէլ
Հանգիստ - հանքիստ	Հաւանոց - հավնօց
Հանգչիլ - հանքիլ, հանքչիլ	Հաւասար - հավսար
Հանդրատ - հանդարդ	Հաւասարիլ - հավսըրիլ
Հանդէպ - հանդէպկ "դիպված, պատ-	Հաւատալ - հավդալ
հար"	Հաւատ (ք) - հավատկ
Հանդիպիլ - հանդըրբիլ	Հաւկիթ - հավգիթ
Հանել - հանէլ	Հեծան - հէծան
Հապա - հարա	Հեծանիլ - հէզնիլ
Հաջել - հաչէլ	Հեղ - հէղ "անգամ"
Հասանել - հասնիլ	Հոռանալ - հարունալ
Հասկ - հասկ	Հեղի - հարու
Հասկանալ - հասկընալ	Հետ - հէդ
Հասկացումն - հասկում	Հերիւն - հէրին
Հասուկ - հասուգ	Հերիք - հէրիք
Հաստ - հաստ	Հերիքանալ - հէրիքէլ
Հաստանալ - հաստսալ	Հերկ - հէրգ
Հաստատ - հաստադ	Հերու - հէրու
Հաստատութիւն - հաստատութիւն	Հաւ - հէվալ
Հատ - հադ	Հելք - հէվք
Հատանիլ - հադնիլ	Հիմն - հիմ
Հաւիկ - հադիգ	Հին - հին

Հինգ - հինգ
 Հինգշաբաթի - հինգշաբթի
 Հիննի - հինէլ
 Հինուած(ք) - հինվասկ
 Հիւանդ - հրվանդ
 Հիւանդանալ - հրվրդնալ
 Հիւսնի - հուսէլ, ուսէլ
 Հնար-հընար
 Հնանալ - հիննալ
 Հոգ - հօք
 Հոգաբարձու - հօրաբարցու
 Հոգալ - հօթալ
 Հոգեդարձ - հօքէթարց
 Հոգեհանգիստ - հօքէհանքիստ
 Հոգեվարք - հօքէվարք
 Հոգի - հօքի
 Հոգս - հօքս

Հոկտեմբեր-հօգդէմբէր
 Հող - հօղ
 Հողոտիլ - հօղոդիլ
 Հողուտ - հօղօղ
 Հով - հօվ "քամի"
 Հովհարել - հօվարէլ
 Հոտ - հօղ "քույր"
 Հոտիլ - հօղիլ
 Հում - հուս
 Հուրք-հուրք"մարմնի ջեր-
 մուխյուն"
 Հպատակ - հըբադակ
 Հպարտ - հըբարդ
 Հպարտանալ - հըբարդանալ
 Հրամայեա - հըրամմէ
 Հրաման - հըրաման
 Հրաշք - հըրաշկ

2

Զազ - ցաք
 Զազար-ցաքար, զաքար
 Զաղկել - զաղզէլ
 Զայն - ցան
 Զայնիկ - ցանիկ
 Զարմաղ - ցօրմաղ
 Զգնլ - ցըքէլ
 Զեղ - ցէղ
 Զորք - ցադք
 Զօր - ծէր
 Զէ - ցէվ
 Զել - ցէվէլ
 Զի - ցի

Զիգ - ցիք
 Զիւթ - ցիթ
 Զիւթնիլ - ցիթէլ
 Զիւն - ցօն
 Զմեռն - ցըմար
 Զմերուկ - ցըմերուկ
 Զող - ցօղ
 Զոր - ծօր
 Զուկն - ցուկ
 Զրի - ցըրի

Ճ

Ժակատ - ջազադ
 Ժող - ջառ

Ժայթիլ - ջաթիլ
 Ժանաչել - ջաշնալ

ժանապարհ - ջամիա
 ժանապարհել - ջամիել
 ժանապարհորդ - ջամիօրդ
 ժանկ - ջանգ
 ժանկոտել - ջանգըողէջ
 ժանմ - ջանջ
 ժար - ջար
 ժարտար - ջարդար
 ժգնաւոր - ջըքնաւօր
 ժգնիւ - ջըքնիւ
 ժեղք - ջէիկ
 ժեղքել - ջէիկել
 ժերմակ - ջէրմազ
 ժերմակացուցանալ - ջէրմազցունել
 ժերմակուց - ջէրմըզուց
 ժիւ - ջիդ "վիզ"

ժիւ - ջիվ "կենդանու ոտք",
 թաթ, ազդր "
 ժիւղ - ջէղ
 ժկոյթ - ջուքութ
 ժծի - ջիջի
 ժնմղուկ - ջունջուղուզ
 ժշմարիտ - ջիշմարիդ
 ժուս - ջուջ " 1 անդամ,
 2-պոչ "
 ժչել - ջընչել
 ժլուռ - ջուքուռ
 ժպոռտ - ջըոքօդ
 ժպոռտիւ - ջըոքօղիւ
 ժրազ - ջըրաք

Մ

Մազ - մազ
 Մազաման - մազման "մազ մանող"
 Մազմզուկը - մազմըզուք "արմատի
 բարակ թելերը, մազի
 մնացորդը"
 Մազոտ - մազօդ
 Մախաթ - մախաթ
 Մաժուկ - մաժուկ
 Մակարդ - մազարթ
 Մակարդել - մազըրթել
 Մահ - մահ
 Մաղ - մաղ
 Մաղել - մաղել
 Մաղթանք - մախաանք
 Մաղթել - մախաել
 Մամուկ - մամուկ "վայրի սալոր"
 Մամուռ - մամուռ

Մայիւ - մայիւ "զմայլիւ"
 Մայիս - մայիս
 Մայր - մար "1.մայր
 2.կտոր լայնքը"
 Մայրապետ - մայրաբէդ
 Մայրութիւն - մարութուկ
 Մայր մտանել - մար մըդ -
 նալ
 Մանանայ - մանանա
 Մանել - մանել
 Մանուածք - մանվասկ
 Մանուկ - մանուդ "կատվի
 ծագ "
 Մանուշակ - մանուշազ
 Մանր - մանդր
 Մանրանալ - մանդըրնալ
 Մանրել - մայրել

Մաշել - մաշել

Մաշկ - մաշկ

Մասն - մաս: "նշխարք"

Մատաղ - մաղաղ

Մատանի - մաղնի

Մատն - մաղ

Մատնել - մաղնել 1. "դավաճանել,
2. մատով ուտել"

Մատնիչ - մաղնիչ

Մատնոց - մաղնոց

Մարագ - մարաք

Մարգարէ - մարքարէ

Մարգարիտ - մարքըրիդ

Մարդ - մարթ

Մարդակ - մարթագ

Մարդութիւն - մարթութուն

Մարմին - մարմին

Մարսել - մարսել

Մարտ - մարդ "ամիս"

Մզլիլ - մըթլիլ "հոտել"

Մզլոտիլ - մըթլոդիլ

Մեզ - մէզ, մէզի

Մելան - մէլան "թանաք"

Մեծ - մանձ

Մեծանալ - մագնալ

Մեծութիւն - մանձութուն

Մեկնել - մէյնել "փռել"

Մեկտեղ - մէյդէդ "միասին"

Մեղադրել - մէխըրէլ

Մեղայ - մէդա

Մեղաւոր - մեղավոր, "կրօնի դեմ
մեղանչող"

Մեղու - մէդու

Մեղր - մէդիր

Մեղք - մէխկ

Մեղքանալ - մէխկընալ

Մենակ - մընազ

Մենակութիւն - մընագութուն

Մեռանիլ - մառնիլ

Մեռնալ - մառէլ

Մեռելոց - մառէլոց

Մեռոն - մառոն

Մեռոնել - մառոնէլ

Մեր - միր

Մեր - միր

Մէկ - մէզ

Մէջ - մէչ

Մէջք - մէշկ

Մթանալ - մութնալ

Մի - մի

Միակ - մէզ

Մինաւոր - մընավոր

Միջել - միշէլ "կիսել"

Միջնակ - մըշնէզ

Միս - միս

Միտք - միտկ

Միտ - մըտալ

Միւթարանք - մըթարանք

Միւթարել - մըթարէլ

Մկրտ - մըյրտ

Մկրտել - մըյրտէլ

Մկրտել - մըզըրդէլ

Մկրտիլ - մըզըրդիլ

Մնալ - մընալ

Մուկորիլ - մուլրիլ

Մոխիր - մախիր

Մոխրաջուր - մախիրջուր

Մոխրել - մախրէլ "մոխրով
ծածկել"

Մոմ - մօմ

Մոմակալ - մոմգալ
 Մոռանալ - մառնալ
 Մորթնել - մօրթէլ
 Մորմ - մօրջ "ծառի մատաղ շյուղ"
 Մութ - մութ
 Մուխ - մուխ
 Մուկն - մուկ
 Մուր - մուր
 Մուրալ - մուրալ
 Մուրացկան - մուրասկան
 Մսիլ - մըսիլ

Մտանալ - մըդնալ
 Մրափնել - մըրափէլ
 Մրոտ - մուրօղ
 Մրոտել - մուրօղէլ
 Մըջիւն - մուրչում
 Մօտիկ - մօղիգ
 Մօտիկանալ - մօղիգնալ
 Մօտեցուցանել - մօղէցունել
 Մօրուք - մօրուք

Յ

Յաղթել - հախտէլ
 Յաջող - աչօղ
 Յաջողիլ - աչօղիլ
 Յաջողութիւն - աչօղութուն
 Յանկարծ - հանգարծ
 Յանկարծակի - հանգարծագի
 Յանցաւոր - հանցավօր
 Յարգ - հարբ
 Յարդ - հէրթ
 Յարդանոց - հէրթնօց
 Յարութիւն - հարութուն, Արթին
 (անուն)
 Յեռ - էդէվ
 Յետինք - էդինք "իրիկնաղեմ"
 Յաւանակ - ավանազ
 Յաւելուլ - էվէլցունել
 Յիշատակ - իշադազ

Յիշել - իշէլ "նմանվել մեկին"
 Յիսուն - իցծուն
 Յղի - ըղի
 Յոգնիլ - հօքնիլ
 Յոգող - իքօքօք
 Յովակիմ - Օվագիմ
 Յուդա - ութա
 Յուլիս - հուլիս
 Յունիս - հունիս
 Յունուար - հունվար
 Յստակ - իստազ
 Յստակել - իստըգէլ
 Յստակեցուցանել - իստըզըցու-
 նել
 Յօժար - հօժար
 Յօնք - ունք

Ն

Նա - նա
 Նախանծ - նախանծ
 Նախիր - նախըր
 Նահանջ - նաանջ
 Նահանջել - նաանջել

Նահառակ - նաադազ
 Նամակ - նամազ
 Նաւակառիք - նավազաղիք
 Նեղ - նէղ
 Նեղանալ - նէղնալ

նեղասիրտ - նեխսիրտ
 նեղել - նեղել
 նեղուածք - նեղվասկ
 նեղութիւն - նեղութուն
 նետել - նեղել
 ներկ - ներգ
 ներկել - ներգել
 ներքս - ներս
 ներ-ներ "տագրակին"

նմանիլ - արմանիլ
 նշարք - նախշար
 նոյեմբեր - նոյեմբեր
 նոր - նոր
 նորանալ - նորնալ
 նորել - նորել
 նուոն - նուոն
 նստիլ - նըստիլ
 նստուածք - նըստվասկ

Ե

Եարաթ - շափաթ
 Եարաթական - շափթըգան
 Եալակ - շալազ
 Եալակել - շալգել
 Եայ - շայ
 Եաղել - շաղել
 Եամամ - շամամ
 Եամփուր - շամփուր
 Եազիկ - շաքիք
 Եատ - շադ
 Եատանալ - շաղնալ
 Եատրուան - շալղըվարան
 Եարել - շարել
 Եարծ(ք) - ժածք "երկրաշարժ"
 Եարծել - շարծել
 Եերնփ - շերէփ
 Եէն - շէն 1"գլուղ, 2-շինվածք"
 Եէնանալ - շէննալ
 Եինել - շընել
 Եինծու - շընծու

Եիաակ - շիղազ
 Եիւ-շիվ1"կերած պտուղների
 մնացորդը 2-խաղողի որթ"
 Եիւանք - շըվան
 Ելնի - շըլլի "վիզ"
 Ենորհաւոր - շնափոր
 Ենորհաւորել - շընաափորել,
 շընափորել
 Ենորհք - շընօրք
 Ենութիւն - շունութուն
 Եոզ - շօք
 Եոզանալ - շօղվենալ
 Եողիք - շօղուք "յործունք"
 Եողք - շօխկ
 Եոր - շօր"բարուր"
 Եուն - շուն
 Երջել - շըրլէլ, սըրլէլ
 Եփել - շըփէլ"տրորել, քսել"

Ո

Ոլորել - օլրել
 Ոլորտանալ - օլըրդիլ
 Ողբալ - օխփալ

Ողկույզ - օզ
 Ողորմած - օղօրմած
 Ողորմութիւն - օղօրմութուն

Ողջանալ - օխչըննալ
 Ողջույն - օխչուն
 Ոյժ - ուժ
 Ոչ - ունչ
 Ոջիւ - օջիւ
 Ոջլոտ - օջլոդ
 Ոջլոտիւ - օջլօդիւ
 Ոռք-Օրք "1. Կերակրի նստվածք
 2. Հառակ"
 Ոսկի - օսկի
 Ոսկը - օսկօր
 Ոսպն - օսպ
 Ոստ - օստ

Ով - վավ
 Որբ - օրփ
 Ոտնալուայ - օդունլըվա,
 օդունվրլա
 Ոտք - օտկ
 Որ - ու, ուր, ուք, յու
 Որդի - Օրթի
 Որդն - օրթ
 Որդնոտ - օրթնօդ
 Որդնոտիւ - օրթնօդիւ
 Որթ - ֆօրթ "հորթ"
 Ործ - օրց

ՈԻ

Ութ - ութ, ութը
 Ուժով - ուժօք
 Ուժովանալ - ուժօքնալ
 Ուլունք - հուլում
 Ուխտ - ուխտ
 Ուխտաւորի - ուխտադէղի
 Ուխտաւոր - ուխտավօր
 Ուղղորդ - օդօրթ
 Ուղղորդել - օդօրթել
 Ում - ֆօմ
 Ունդ - ունդ
 Ունևոր - ունէվօր
 Ունիւ - ունիւ
 Ուշ - ուշ (նաւ, օշ)

Ուշանալ - օշնալ
 Ուռէցք - ուռէսկ
 Ուռի - ուռի
 Ուռնուլ - ուռէնալ
 Ուսանիւ - ուսնիւ
 Ուտել - ուդէլ
 Ուր - ֆօր
 Ուրազ - ուրաք
 Ուրախ - ուրախ
 Ուրախանալ - ուրախնալ
 Ուրանալ - ուրանալ
 Ուրբաթ - ուրփաթ

Չ

Չամիչ - չամիչ
 Չար - չար
 Չարանալ - չարնալ
 Չարութիւն - չարութուն
 Չարչարանք - չարչարանք
 Չարչարել - չարչըրէլ

Չափ - չափ
 Չափել - չափէլ
 Չեչ - չէչ "մնացորդ"
 Չիւ - չիւ
 Չիք - չիք
 Չոր - չօր

Չորանալ - չօրնալ
 Չորեքշաբթի - չօրօքշաբթի
 Չորք - չօրս

Չուան - չըվան
 Չուխայ - չուխա
 Չանս - չըղէս

Պ

Պագ - բաք
 Պագանել - բաքնել
 Պակաս - բազաս
 Պակասաւոր-բազասվօր "օրապա-
 կաս"
 Պակասիլ - բակսիլ
 Պակասորդ - բակսօրթ
 Պակասութիւն - բակսութիւն
 Պահել - բէյիլ "թաքցնել"
 Պահիլ - բէյվիլ "թաքնվիլ"
 Պահլանիչ - բահրանիչ
 Պահք - բաք
 Պաղ - բաղ
 Պաղիլ - բաղիլ
 Պաղութիւն - բաղութիւն
 Պայծառ - բայծառ
 Պանիր - բանիր
 Պաշտել - բաշտել
 Պաշտպան - բաշպան
 Պապ - բաք "հայր"
 Պապանձիլ - բաբընձիլ
 Պառակիլ - բառգիլ
 Պառաւ - բառաք
 Պառաւիլ - բառըբնալ
 Պառիկեցուցանել - բառգէցունել
 Պառ - բաղ "որմ"
 Պառանել - բաղնել
 Պառանք - բաղանք
 Պառառ - բաղառ
 Պառառել - բաղռել
 Պառառոտել - բաղըռղէլ

Պատարագ - բաղարագ
 Պատել - բաղէլ
 Պատժել - բաղժել
 Պատիժ - բաղիժ
 Պատիւ - բաղիվ
 Պատկեր - բաղգէր
 Պատմել - բաղմել
 Պատուհան-բաղֆան
 Պատրիարք - բաղվիրարք
 Պատրոյգ - բայրուք
 Պատրոյս - բայրուս
 Պատրուսել - բայրուսել
 Պարապ - բարաք
 Պարապել - բարբէլ "դատար-
 կել"
 Պարծանք - բարծանք
 Պարծանալ - բարձըննալ,
 բարձէնալ
 Պարկեշտ - բարգէշտ
 Պարտական-բարդըզան
 Պարտակել - բարդըզել
 "թաքցնել"
 Պարտաւոր - բարբընդէր
 Պարտեզ - բարդէզ
 Պարտք - բարակ, բարք
 Պէս - բէս
 Պէտք - բէտկ
 Պժգաւ - բըշկաւ "զգվել"
 Պինդ - բինդ
 Պինչ - բինչ, բայց՝ բինթո-
 փինչը

Գդինձ - բըղինձ "կաթսա"
 Գծեղն - բըջեղ
 Գորա - բօրդ
 Գուա - բուղ "կաթիլ" (արյան)
 Գուառուկ - բուղուկ
 Գսակ - փըսակ
 Գսակել - փըսագել

Դտոյա - բըղօղ "ցորենը մա-
 դելու մի պտույտը"
 Դտուղ - բուղուղ
 Դտուաիլ - բըղըղիլ
 Դտոել - փընդըռել

Ջ

Ջախձախ - չախչախ
 Ջահ - չահ
 Ջարդ - չարթ
 Ջարդել - չարթել
 Ջոկ - չօգ
 Ջոկել - չօգել
 Ջորի - չօրի
 Ջուր - չօր, չօռ
 Ջրաղացք - չաղարսկ

Ջրաղացպան - չաղարսպան
 Ջրել - չուրել
 Ջրթափիլ - չըրթըփիլ "արբուն-
 քի հասնիլ"
 Ջրկոտեմն - չըլդըրըմ
 Ջրհեղեղ - չըրեղեղ
 Ջրհոր - չըխվէր
 Ջրորդան - չըրթօն

Ռ

Ռուզ - ուռուք

Ս

Սա - սա
 Սաղայել - սաթայել
 Սալ - սալ
 Սալաքար - սալքար
 Սալոր - սավլօր
 Սակառ - սազառ
 Սաղմոս - սաղմօց
 Սամի - սամի
 Սամիթ - սամիթ
 Սան - սան
 Սանդ - սանդոր
 Սապէս - սաքէս "սաքէս - նա-
 քէս" արաբահայտուծյան
 մեջ

Սատակ - սաղազ
 Սատակիլ - սաղզիլ
 Սատանայ - սաղանա
 Սատանայական - սաղանազան
 Սատանայուծիլն - սաղանուծիլ
 Սարքինայ - սարփէնի
 Սարկավազ - սարգավարք
 Սարսափ - սարսափ
 Սարսափիլ - սարսափիլ
 Սարսըռալ - սառսըռալ
 Սզաւոր - սուքվօր
 Սեաւ - սիվ
 Սեղմել - սըխմել
 Սեպուհ - սէքու

Սեպտեմբեր - սեզոնային
 Սեր - սիր "կաթի սեր"
 Սերտել - սերդել
 Սեանալ - սիվնալ
 Սեերես - սիվերես
 Սէր - սէր
 Սիսեռն - սըսառ
 Սիրական - սիրազան
 Սիրել - սիրել
 Սիրտ - սիրդ
 Սիւն - սօն
 Սկեսուր - գէսուր
 Սկեսրայր - գէսրար
 Սղանալ - սուղնալ
 Սղոց - սըղօց
 Սղութիւն - սուղութուն
 Սմբուլ - սումբուլ
 Սնդուկ - սունդուկ

Սոթոթել - սօթեւ
 Սոխ - սօխ
 Սողալ - սօղալ
 Սողնակ - զօղնազ
 Սոսկալ - սօսկալ
 Սովորիլ - սօրվիլ
 Սուգ - սուք
 Սուղ - սուղ "թանկ"
 Սունկ - սունգ
 Սուտ - սուդ
 Սուր(ածականը) - սուր
 Սուրբ - սուրփ
 Սպանանել - քաննել
 Սպասաւոր - ըսքասավօր
 Սպասուհի - ըսքասուլի
 Սրբազան - սուրբազան
 Սրբել - զըրփել
 Սրբոց - զըրփօց
 Սրել - սուրցունել
 Սրանալ - սուրնալ "սրվել"

Ճ

Վ

Վագել - վագել
 Վագեցուցանել - վացցունել
 Վագվագել - վագվդգել
 Վաթսուն - վացծուն
 Վախ - վախ
 Վախենալ - վախնալ
 Վախկոտ - վախկօդ
 Վախճանիլ - վախճանիլ
 Վախվախել - վախվըխել
 Վաղիւ-վաղը
 Վաճառ - վաջառ
 Վաճառական - վաջառական
 Վայ - վայ

Վայելել - վայլել "սագիլ"
 Վայելումն - վայլում
 Վայր - վար
 Վանք - վանք
 Վառեակ - վառէգ
 Վառել - վառել
 Վաստակ - վաստազ
 Վաստակել - վաստըգել "շա-
 ֆել"
 Վարագոյր - վարաքուր
 Վարդ - վարթ
 Վարդապետ - վարթաբէդ
 Վարդավառ - վարթըվար

վարել - վարել
 վարժ - վարժ
 վարժապետ - վարժաբեդ
 վարժապետ - վարժապետ
 վարժարան - վարժարան
 վարժիկ - վարժիկ
 վարժք - վարսկ
 վարտիք - վարդիք
 վեր - վեր

վերայ - վերա
 վերանալ - վերնալ
 վերնապատ - վերնապատ
 "գլուխ, ինչ" "
 վեց - վեց, յոթ
 վեցանոց - վեսնոց
 վեզ - վեթ
 վիճակ - վիճակ
 վկայ - վրդա

Տ

Տալ - դալ (բայր)
 Տալ - դալ (ամուսնու քույրը)
 Տախտակ - դախտակ
 Տակ - դակ
 Տամիկ - դաշիկ
 Տամկանալ - դաժգընալ
 Տայգր - դաքըր
 Տանիկ - դանիկ
 Տանձ - դանձ
 Տանուկ - դանուկ
 Տանջանք - դանջանք
 Տանջել - դանջել
 Տանտիկին - դանդուկին
 Տաշել - դաշել
 Տապալել - թաքել
 Տապակ - դաքակ "թավ"
 Տապակել - դաքակել
 Տաքան - դաքան
 Տաքանակ - դաքանակ
 Տաքաս - դաքաս "մաշկի ուղուց"
 Տասանոց - դասնոց
 Տասն - դասը
 Տարգալ - թըրալ "գղալ"
 Տարեգլուխ - դարեթըլօխ

Տարեկան - դարեգան "մի տար-
 վա", իսկ հաս-
 կի որոշման հա-
 մար "դարվա", 0-
 ռինակ "հինգ դարվա
 դարվան դրդան՝
 հինգ տարեկան
 տղա"
 Տարի - դարի
 Տափակ - դափակ
 Տափականալ - դափակալ
 Տափան - դափան
 Տաք - դաք
 Տաքանալ - դաքանալ
 Տեղացի - դեղացի
 Տեղալ - դեղալ
 Տեղի - դեղ
 Տեսակ - դեսակ
 Տեսանել - դեսանալ
 Տեսիլք - դեսիլք
 Տեսութիւն - դեսութիւն
 Տերա - դերեվ
 Տեր - դեր
 Տերտեր - դերդեր

Տիրացու - դերացու
Տիուր - դուխուր
Տկար - դըգար
Տղայ - դըղա
Տնկել - դընգել

Տնաես - դընդես
Տնօրհնէք - դունօրշնէք
Տորոն - դօրէն
Տուն - դուն

Յ

Յած - ցած
Յածանալ - ցազնալ
Յամար - ցամար
Յամարիլ - ցամբիլ
Յայթել - ցաթել
Յայտ (քել) - ցառկէլ
Եանել - ցանէլ
Յաւ - ցավ
Յաւազար - ցավաքար
Յաւեցուցանել - ցավցունել
Յաւիլ - ցավիլ
Յերեկ - ցօրէգ
Յեց - ցէց
Յիւ - ցուիթ - ցըվիթ

Յիր ու ցան-ցիրուցան
Յից - ցից
Յնդիլ - ցընդիլ
Յնծալ - ցընծալ
Յնկնիլ - ցըյնիլ
Յորեան - ցօրին
Յուրա - ցուրդ
Յուգանել - ցուցունել
Յրդի - ցըրթի
Յրաանալ - ցուրդնալ
Յօղել - ցօղել

Փ

Փաթաթել - փաթել
Փափուցանել - փափցունել
Փափիլ - փափնիլ, փափիլ
Փակ - փազ
Փակուցանել - փազցունել
Փակշիլ - փազիլ
Փայտ - փաղ
Փայտա - փէղաղ "քլուծգ"
Փառ - փառ
Փառաւոր - փառաժօք
Փառք - փաքք
Փարաթել - փարգէլ

Փարաաիլ - փարդիլ
Փարլ - փարլ
Փեթակ - փէթազ
Փեսայ - փէսա
Փեսայուծիւն - փէսուծուն
Փեսել - փէղէլ
Փեսուր - փէփուր
Փեսարաթել - փէղըրդէլ
Փեսարուար - փէղըրվար
Փերփեր - փէրփէր "բանջար"
Փիւն - փիւն
Փլլիլ - փլլիլ

Փնթի - փնթի
 Փշուտ - փուշող
 Փշուր - փուշուր
 Փշրանք - փըրշանք
 Փշրել - փըրշել
 Փոթ - փոթ "ծալք"
 Փոթիլ - փոթիլ

"1. բերանը ապացնել
 2. շորի ծալք ձևացնել"

Փոխանորդ - փոխնորթ
 Փոխել - փոխել
 Փոխինդ - փոխնիդ
 Փողորակ - փորդանք
 Փոս - փոս

Ք

Քած - քած
 Քակել - քազել
 Քակոր - քազոր
 Քահանայ - քահանա, քաանա
 Քաղաք - քաղաք
 Քաղաքացի - քաիկըցի
 Քաղել - քաղել
 Քաղցր - քաիցըր
 Քամել - քամել
 Քամուր - քամուր
 Քայլել - քալլել
 Քաջ - քաշ
 Քառասուն - քառսուն
 Քառասունք - քառսունք
 Քար - քար
 Քարկոծել - քարզոծել
 Քարշել - քաշել
 Քարոզ - քարոզ
 Քարոտել - քարողել
 Քարուտ - քարոզ

Փոր - փոր
 Փորել - փորել
 Փորձ - փորց
 Փորձանք - փորցանք
 Փործել - փորցել
 Փուշ - փուշ
 Փուք - փուք "շուկնշ"
 Փշել - փըշել
 Փսիւն - փըիսել
 Փրթանիլ - փըրթիլ
 Փրփուր - փուրփուր
 Փրփրել - փըրփըրել

Քացախ - քացախ
 Քացախիլ - քասախիլ
 Քացախոտ - քասախոդ
 Քենի - քէնի
 Քեռի - քարի
 Քերական - քէրազան
 Քերել - քէրել - "քորել"
 Քերթել - քէրթել
 Քերծել - քէրծել
 Քերովրէ - քէրօփ
 Քերոց - քէրօց "քերիշ"
 Քէն - քէն
 Քթան - քըթան
 Քթոց - քըթօց
 Քթուել - քըթվել
 Քիթ - քինթ
 Քիշ - քիշ
 Քիրան - քըրդինք
 Քնահա - քընադ
 Քնել - քընանալ

Քշել - քշել
 Քո - քու
 Քող(ք) - քօիկ
 Քոյր - քօր
 Քոս - քօս
 Քոստ - քօստ
 Քոր - քօր
 Քուկ - քուկ
 Քուկակ - քուկակ
 Քուրջ - քուրջ

Քշանալ - քիշանալ
 Քսան - քրսան
 Քսանական-քրսանազան
 Քսել - քրսել
 Քրիստոնեայ - քրիստոնյա
 Քրիստոս - քրիստոս
 Քրանիլ - քրդնիլ
 Քրքրել - քրքրել

Օ

Օգնական - օքնազան
 Օգնել - օքնել
 Օգոստոս - օքոստոս
 Օգուտ - օքուդ
 Օգտել - օկտել
 Օձանել - օձել
 Օձ - օջ
 Օղ - օդ
 Օղակ - օղակ
 Օտար - օդար
 Օր - օր

Օր հասարակ - օճրսագ"կեսօր"
 Օրական - օրազան
 Օրենք - օրենք
 Օրինակ - օրնազ
 Օրհնեալ - օրշնյալ
 Օրհնել - օրշնել
 Օրօրան - օրան
 Օրօրել - օրել

ԲԱՐՔԱՌԱՅԻՆ ԲԱՌԵՐԻ ԲԱՌԱՐԱՆ
 --- -- -- -- -- -- -- -- -- -- -- -- -- -- -- -- --

- Աքուրցու - (ապուրացու) "աղացած ծավար"
- Աղըզըղուք - "մաղելուց հետո մաղը տակ մնացած հատիկներ"
- Աղլաս - "մետաքսե գործվածք"
- Աղղըղար - ալղճաւ (չափ) - "այղքան, այղչափ"
- Աղօրնալ - "շտապել, արտորալ"
- Աղօրքօք - "շտապող"
- Աթըլէլ - "նետել, ձգել (քար և այլն)"
- Աժօխկ - "արժեք"
- Աժօխէք - "արհեստավորին արվող վարձ, արժեք"
- Ալէմ աշխարք - "տիեզերք, ողջ աշխարհը"
- Ալիզէր - "ներկարարի յուղ"
- Ալուջ - "դեղնազույն, թթվահամ վայրի պտուղ"
- Ախիւրանուն - (եղբայրանուն) "փեսայի եղբայրը, խաչնղբայր"
- Ախիւրուզ - "աչքի աջակողմյան անկյունը"
- Ախիւրքէրի - "խաղողի տեսակ է"
- Աղդօրուստ - (աղտ + կորուստ) "աղտն ու կեղտը կորցնող հագուստ, շոր"
- Աղընդէզ - (աղեղն տակ) 1. "աղեղնած, զգած բամբակ, որն Օգտագործում են պատրույգի համար" 2. "Աղեղով մեկ անգամ զգածը":
- Աղօթգում - "արևելք, աղոթելու կողմը"
- Անալօք - "հղի"
- Անգազգախութուն - "անհոգություն"
- Անգաչիուլ - "միջատ, որ խլացնում է ականջը"
- Անգաչքաշուք - "մանկական խաղ"
- Անգար - "կույր"
- Անթափ - "թոնրի կողից ընկած կիսաեփ հաց"
- Անժուր - անյուղ, անհամ կերակուր պասքի ժամանակ"
- Անլի - "խաղողի տեսակ է"
- Անհասկում - "անզգա, անհասկացող"
- Անղըղար - (այն ցաճաւ) "այնչափ, այնքան"
- Աշգարուզ - (աչք կապուկ) "մանկական խաղ է"
- Աշխիլ - "թթվիլ, հոտել (կնրակուրը)"

- Աջըռդէլ - "յվացքի ժամանակ օժտողով տրորել հագուստը"
Աջըռդվէլ - "սաստիկ ցավ զգալ"
Առբա - "անհավասարակշիռ, թեթևամիտ (մարդ)"
Առչինէզ - "ամուսնութեան ժամանակ հարսնացուին ուղեկցող կին"
Առչօր - "եռացրած ջուր"
Ասղըղար - (այս ցեղեր) "այսքան, այսչափ"
Ասլըղազ - (ազգ տակ) "ազգառոմ, ազգուտակ"
Ասկըղազ
Ավըլղուբ - "ավելի հավաքած աղտոտութիւններ"
Արայէշ - "որթի ձողաբարձ մյուղ"
Արբա քաշէլ - "վազը գետնի տակ թաղել նոր ընծյուղների համար"
Արգայէլ - "ջրաղացի քարի տափները պատրաստել, ակռայել"
Արղըվարք էնէլ - "խայտառակել"
Արուզսալ - "քաղնիքի ջրամբարի առջևի սալահատակը, որի տակով հոսում է ջուրը, այն միաժամանակ ծառայում է իբրև քրտնարան"
Արքըզէլ - (արեգակել) "արեգակի տակ փռել շորերը՝ չորացնելու համար"
Ափուրգուփուր - "ափեղցփեղ, վայրիվերո"
Ափսօնէլ - "կախարդանքի հատուկ արարողութիւն կատարել օձի խայթի դեմ"
Բաղգից - (պատ - կից) "հարևան"
Բաղըրնծիլ - "պապանծիլ, լռել"
Բաղսըրդէլ - (պաղ-սիրտ-ել) "սերը, մտերմութիւնը սառեցնել"
Բամշէլ - "կսմթել"
Բառզալ - "պատրույգակալ"
Բար - 1"ժանգ, 2.խավ(բար զարէլ - "ժանգոտել")
Բարվանթզ - "զոգնոցի ձևով շապիկ՝ նախշուն եզրերով"
Բաքօղ - "յուղոտ (ամանը)"
Բաքօղէլ - "յուղոտել (ամանը)"
Բըբըզէլ - "պզգել, խռնել"
Բըղըր - բըղըր էնէլ "քրթնջալ"
Բըղօղէլ - "մաղի մի պտույտ կատարել ընդեղենը մաքրելիս"
Բըզղօ - "պստիկ հարս"

- Բըլբըլա - "կարմիր, մանր պտուղ"
 Բըլդըրջին - "լորամարզի"
 Բըլդո - "անպուշ հավ"
 Բըլդիզ - "կլոր, տափակ, մեջը ծակ հաց"
 Բըլլէլ - "փաթաթել"
 Բըլըվասկ - "փաթեթ"
 Բըլըլվէլ - "իրար փաթաթվել"
 Բըլօրուզ - "որոմն, կինձի մեծության սև հունդ"
 Բըլօթէլ - "ոլորել"
 Բըջբըջալ - "վերքից սուր ցավ զգալ, եռալ"
 Բըջդընդէլ - (պճեղնատել) "սոխը և այլն պճեղների բաժանել"
 Բըջըրդալ - "խաղել, քորել"
 Բըջըրթէլ - "1. խուզարկել, պրպտել, 2. Բերանի մեջ խոսք փընտ-
 րել"
 Բըջլիզ - "փոքրիկ"
 Բընզըլդաղ - "զանգի փափուկ միսը"
 Բուամբուլուզ - "բողբոջ, բիբ"
 Բուրբուղ - "սառնամանիք"
 Բուրգունք չափէլ - "ներքին շրթունքը դուրս հանելով ծաղլել
 մեկին"
 Բուրքա - "մախարակի բերանն անցկացվող փոքրիկ լիսեռ"
 Բօլդիզ - "մանր պոմիդոր"
 Բօլօզիզ - "երկար ու սուր"
 Բօչուզ - "վարաիքի առջևի մասը (պոչուկ)"
 Բօրքալ - "ցատկել"
 Բօք - "սոխի կենտրոնական ցողունը, որը սերմ է տալիս"
 Գաբա - "կապույտ բեհեզյա շապիկ"
 Գազզըլդուք - "կայծակ"
 Գազիզ - "փոքր կաթսա"
 Գաթ - "վեզի մի երեսը"
 Գաթմէր - "զաթա, խմորեղեն"
 Գալզուդ - "կալակուտ"
 Գալմէլ էնէլ - "շրջապատել"
 Գախան - (տանձի, խնձորի) - "կիսված չորացվածը"
 Գախուզ - "նոր տարվա գիշերը ծինելույզից մի պայուսակ են
 կախում նվերներով լիքը և երեխաները նրա շուրջը
 երգում են"

"Գախու, գախու:

Ախիս մի ունիմ ձախու.

Գախուզըս դըվէք "

Գալկըրդալ } - "հալի կշկշալը"
Գալկըրջալ }

Գալկաք - "կշկշոց (հալի) "

Գաղվէնալ - 1. "կանալ ընկույզի կեղւը թուլանալ"

2. քառի կեղւը բնից անջատել "

Գանանչ - գարմիր քօղի - "ծիածան"

Գառա - գուռա - "ազոտվի չափի գուլնզգուլն թռչուն"

Գառզառ էնէլ - "մանկական խաղ, որի ժամանակ պարավորն ասուլ
է "զաք, զաք, գառզառ"

Գառվէլ - "ուղարկել "

Գասի գուղ - "անուշ կուռ"

Գավար (կավ առ) - "ջրի դեմ պատնեշ, կավահողը պնդացնել"

Գավթար -(կավ դար) "դարավանդ տեղ, որի կավահողը ծառայում
է որպես օճառ":

Գարզըղնացու - "կարկառնացու"

Գարզրդուք - "կար ք այլ կանացի գործեր(կար մար)"

Գարմուշազ - "կամրջի ալ"

Գարքուզ - "ամուսնացած, կարգված"

Գըբցան - "դյուրավառ նյութ, փայտի մանրուք՝ կրակ վառելու
համար"

Գըզի - "ոչխարի և ուղտի քակոր"

Գըղուք - "մեծ սակառ"

Գըղօց - "դեզ (խոտի)"

Գըղօցէլ - "դիզել ?

Գըթղուք - "նորածին մանկան տրվող նվերները՝ ազգականների
կամ այլոց կողմից":

Գըթնէլ - "զըթնօցէլ - կացահարել"

Գըծ - "խեծ, որ ծորում է ծառերից"

Գըժալ - "ջրի հանած ձայնը եռալու ժամանակ"

Գըլզըլ - "եզիպաացորեն"

Գըլզըլալ - "թթի խաղողի եռալը նախքան օղի թորելը"

Գըլդադէլ - "կուլ տալ առանց ծամելու"

- Գըլլէ - "փոքրիկ արկղ դրամի համար"
- Գըլօզ - "թաց աղբի կտոր"
- Գըլօրիզ - "ընկերովին կլոր"
- Գըղզըղալ - "հեկեկալ"
- Գըղզըղէլ - "ընկել չամիչի խոշորները"
- Գըռինջ - "հողամասնների կտորամասը"
- Գըրազսէր - (կրակսեր) "խմորի մի տեսակ, որ շատ դիմացկուն է կրակի հանդեպ և ուշ է վառվում թոնրի մեջ"
- Գըռդէլ - "կիսանի դարձնել (միսը կամ ընդեղենը)"
- Գըսմէլ - "սեղմել"
- Գըրդվէլ - "ընդեղենը, միսը, կիսանի դառնալ"
- Գէրմօն - "շատ ուտելուց առաջացած հիվանդութիւն"
- Գիրամուտի - "շաքար օրվա երեկոն, կիրակամուտը"
- Գուզուզուք նստիլ - "ծալապատիկ նստել"
- Գօզդան - "սարքին, կանոնավոր"
- Գօթէլ - "1. կոթ անցկացնել, 2. չկորզել"
- Գօթլօզ - "զամամ, թզուկ"
- Գօլլօ - "1. մեծ, 2. մեծագլուխ"
- Գօղէլ - "հացը թոնրի պատերին կպցնել (կողել)"
- Գօղվէլ - "կողի վրա պռակել"
- Գօմըռդիլ - "ծալապատիկ նստել"
- Գօմըռդօղիզ - (կամարտառիկ) "ծալապատիկ"
- Գօնլ - "հեղջուր, կոտոր"
- Գօշաուրըլօշա - "ծրամըռված, տձև, այլանդակված"
- Գօռէզ - "խաղողի տեսակ է"
- Գօրթէլ - "կարելու ժամանակ կտավի երկու ծայրերը իրար միացնել"
- Գօփծուն - "տաշած, կոփած (իր, փայտ)"
- Դարզըղվիլ - "ցավից, վշտից տառապել"
- Դաղըըրնէլ - "բաժանել"
- Դարթ - "երեսանների զլիի մագներին գոյացած փար(աղա, թեփ)"
- Դաքսըրդէլ - "ջերմ վերաբերվել մեկի հետ (հակառակը՝ բաղ-սըրդէլ)"
- Դէդէր - "անկողին"
- Դէդէր դէդ - "պահարան՝ անկողնու համար"
- Դէնէր - "կտուր"

Դարվիդա - "խաղի տեսակ է"

Դէրփու - "խոշոր ատամներով խարտոց"

Դըլքիլ - "տքիլ, փթել, մզիլ"

Դըղասկան - (տղածգան) "ծծմայր կին"

Դընգըլիզ - 1. "ճոճանակ", 2. "զանգակ"

Յ. յծառի միակ ճյուղը"

Դիզիլ - "ծալք, փոթ"

Էզմէլ - "ճզմել, տրորել"

Ըդուր - "համար, վասն" (ընծի ըդուր - ինծ համար)

Ըրդա - "ձեռագործ"

Ջըբդէլ - "փակել"

Ջըմըրդօղիլ - "ծալապատիկ նստել"

Ջօթէլ - "վայելուչ հագցնել, զուգել"

Թաբախ - "մատուցարան"

Թաբլէթաբալ - "թափազւոր"

Թաբըլցունէլ - "միսը ապխտելիս յուղի մեջ խառնելով հագեցնել"

Թաթրուզ - "ղիմացկուն, տոկուն"

Թախտէդ - "պղպեղ"

Թախտըդէլ - "պղպեղով համեմել"

Թամթաժա - "ըռլորովին նոր"

Թանգըդէլ - (ղանակոտել) "ղանակով կտրատել, ծածկծկել"

Թաշօն - "տաշտ՝ խմոր շաղախելու համար"

Թարդազ - (դատարկ) "եղեգնյա փող, որի վրա փաթաթում են մանածը"

Թարփօշ - "մեծ սինի"

Թափլամա - "թանձր հաց"

Թափուզ - "ծնոթից ընկած որւէ իր (հատիկ)"

Թաս - "դաղձ"

Թէլփ - "մնացորդ"

Թըլֆիլ - "թուլանալ, նվաղել"

Թըմբըլ - "թմբիկ"

Թըշկըռէլ - "խճճել մագերը, թելը և այլն"

Թըթալդէլ - "զղալով ուտել"

Թուլիզ - "փոքր պայուսակ"

Խուռէլ - 1. "Հարթել, շտկել", 2. "Առողջանալ, կազդուրվել"

- Թօռիլ - "խոնավութիւնից փշանալ"
Թօրթ - "ղիւթ, մրուր"
Թօրթա - "բակ"
Թօփէլ - "ծողովել, հավաքել"
Ժարմաղ - "խոշոր անցքերով մաղ"
Իվիրդը մըղնալ - "համոզել"
Իրավուստան - "ճիշտ, իրավ խոսող"
Լաբլաբ - "սղոցի մի տեսակ"
Լալ - "լցնել"
Լալլօ 1. "ղծվար խոսող, կիսահամր", 2. "տհաս"
Լանգօ - "տխմար, ապուշ"
Լանթազ - "ալյուրի և բընձի մանրուքից պատրաստած կերակուր"
Լաովուն - "լարված, ձգված կամուրջ կամ վրան"
Լէդուց - "լեռնապարկ"
Լէմլիզ - "շեղբ"
Լէսան - "չեսան"
Լըզվըրդէլ - "մատները լիզել"
Լըխլըխալ - "երերալ զառամութիւնից"
Լըխմէլ - } "սեղմել, կառակով սեղմել"
Լըխմըրդէլ }
Լըման - "ամբողջ, լրիվ"
Լըմըննալ - "ամբողջանալ"
Լըմընցունէլ - "լրացնել, ամբողջացնել"
Լըժգէլ - "կերակուրը կրակի վրա շատ մնացուց թանձրանալ"
Լըվըրցունէլ - "հարւանցի խոսել, անտեղյակ լինելով խոսել
մի բանի մասին"
Լըֆէլ - "մի տեսակ կար, որը ծողովում է կտորը"
Լօբուդ - "հաստ գավազան, լախ"
Լօլիզ - "հարբած"
Լօլօզ - "թրիքի գունդ, որը տափակացնելով չորացնում են և
օգտագործում որպէս վառելիք"
Լօղդուր - "տես լօղփաղ"
Լօղփաղ - "երկար ծայրով փայտ, որով ամրացնում են տանիքները՝
կաթնուց տունը փրկելու համար"
Լօղբար - "տես՝ Լօղփաղ"
Լօշ - "կլոր հաց"

Լօսծազ - (լույս ծակ) - "լույսի անցք, պատուհան"
Լօսպ - "պանրի շերտ"

Խաթուն մադ - "խաղողի տեսակ է"

Խալըսէլ - "1. ավարտել 2. ազատվել"

Խամ } "չհասած պտուղ"
Խամխաս }

Խաշիլ - "ալյուրից պատրաստած կերակուր"

Խաշօն - "եռացրած ջուր լվացքի համար"

Խաշօնփող - "լվացքի փայտ"

Խաչքօղ - "խաղողի տեսակ է"

Խարիւրզօն - "խորիւրդիկ, դմակ"

Խարդէլ - "հազուստը կեդտի մեջ մաշել"

Խըղխըղալ - "խողտել, խոռուտ զալ"

Խըլթ - "խառնուրդ ցորեն, խառնուրդ"

Խըլթըփիլ - "թմրել"

Խըլխըլալ - "թուլանալ, շարժվել (օրինակ՝ ատամը)"

Խըլմըշտէլ - "խլել" թալանել"

Խըլփըշտալ - "շարժել, խարխլել"

Խընգածըխիզ - "խունկ ծխելու տման"

Խըռզալ - "խրտնել, շվարել"

Խըռջիզ - "քուրջ"

Խըրզար - "մեծ սղոց"

Խըրզէլ - "խզարով (սղոցով) կտրել (խզարել)"

Խըրշիզ - "փայտի մանր տաշեղ"

Խուլլանգալ - "ականջը խլացնող միջատ 2. ծաղկի տեսակ"

Խումխըմօղ - "գինեմուլ (մարդ)"

Խուրջ - "մեծ խուրջին"

Խուրջին - "փոքր խուրջին"

Խօղգուր - "երեխայի Օրորոցի մահիժը՝ չոր խոտով լցված"

Խօղօղ - "խոտավետ մարդ"

Խօխալ - "1. նախանձել, 2. մեկի դեմ ոխ պահել"

Խօնչա - "հարսանեկան ծրար, որ պարունակում է փեսացուի շորերը"

Խօնջընթասկ - "խոնջան ընթացք, վարտիքի այն անցքը, որի միջով անց է կացվում խոնջանը"

Խօշրուր - "մարմնի վրա խոցեր"

Խօսակօղիլ - "Խոստուկ ցավ ունենալ", "Քորի սուր ցավ ու-
նենալ (խոցուած)"

Խորթալ - "Խումփացնել"

Խորշուք - "ծավարի, ալյուրի խոշորը (խոշորուկ)"

Խորօզ Խօսում - "աքաղաղի կանչի ժամը"

Համփա - "վիճակակից ընկեր"

Հայլիք - փընզիք - "մանկական խաղ է"

Հանգօշա - "հանգույց, կնճիռ"

Հանդէ - "վասն, համար"

Հաշի գըռան - "խաղողի տեսակ է"

Հասկում - "հասկացողութիւն, հասկացում"

Հասսըվան - "հաստ սաւան՝ շիր և այլն շորացնելու համար"

Հավլօս - "աքաղաղի կանչի ժամը, առավոտ"

Հարգէ - "մինչև, դեռ, տակավին, մինչև հիմա"

Հարսա - "ծնող, մայր"

Հարսամուղուն - "հարս բերելու զնալ, հարսը բերել տուն"

Հարսամուղուն

Հարսնուկ - "հորեղբոր կամ վարպետի կինը"

Հարթի թափսի - "փոքր սինի"

Հացծըվան - "հացի սաւան"

Հէմի - "հեղ մի"

Հէնք - "ջուլիակի մանածը, որ գործածութիւն ենթակա է"

Հէվէնգ - 1. չափանգ, սանդ, 2. Գաթուկ

Հէրգիմաղ - "եղանի ձևով երկրագործական գործիք՝ երկու մա-
տով"

Հէրսա - "հարիսա կերակուրը"

Հըյրուք - "ցորենի և այլ հատիկների մեջ քար և այլ աղտոտու-
թիւններ"

Հընդաալ - "հոտ քաշել"

Հընհընուք - "մտածումներ"

Հըրարէլ - (հրահրել) "կրակը խառնել"

Հուդան - "այդտեղ"

Հուսան - "այստեղ"

Հունան - "այնտեղ"

Հօղլաթ - "հող պարունակող քարուր (լաթ), որը դրվում է ե-
րեխայի տակ"

Հօմբըլօզ -- "սրածայր"

Հօվարէլ - (հովարել) "սփոփել, մխիթարել"

Հօրունթութ - "կարմիր թութ"

Հօրսազ - "կեսօր"

Հօրփալ - "ցատկել"

Հադուզ - "մանձի ձվեր"

Հառծագիլ - "ծառծակիչ, փայտփորիկ"

Հըլափէլ - "շտկել, հարդարել, տաշել, հղկել"

Հըլափուն - "հղկված, տաշված"

Հըծիզ - "կորկոտի մի տեսակը՝ քյուլիից խոշոր և խորշուքից մանր"

Հըրխած - "տես՝ Մըրխած"

Մադնէլ - "մատով (ցուցամատով) որևէ բան ուտել, մառնել"

Մազօդ թութ - "թթի մի տեսակը"

Մալէզ - "թթից կամ սալորից պատրաստված շփոթ՝ պաստեղի համար"

Մայիս - "անասունների աղբ, թրիք"

Մարյամ բաջի - "խաղողի տեսակ է"

Մանուդ - "կատվի ծագ"

Մանծըխնօց - "մանածի վաճառատեղի (մանած-ծախանոց)"

Մաշկ - "կիսատ ձգած ձու 2. ընդեղեն"

Մաչուլ - "խաղողի տեսակ է"

Մասուրա - ,, մանածով փաթաթված մաքուր մեջ դատարկ տնդ"

Մարյէ-մուրյէ - "մանր մուկներ"

Մէյդէդէլ - "միանալ, մեկտեղել"

Մըրզըլդէզ - "մողես"

Մըդարէլ - "մտածել, խորհել"

Մըդմըդալ - "մտմտալ, խորհել"

Մըժէլ - "ալյուրի ջրով շաղախել"

Մըժըլէլ - "նվաղել, թուլանալ"

Մըխթէլ - "1. Մախաթով ծակել 2. Մտցնել"

Մընդիզ - "մանր սալոր"

Մըշտօդ - "տգեղ, ալանդակ"

Մըսիլ - "կիսավառվել"

Մըսմընազ - "մեռակ, մեռ մեռակ"

Մըտկօթ - "խելացի, հիշողություն ունեցող"

Միքէրին - " խաղողի տեսակ է "

Մըզընդօն - (մկնների տոն) - "ավանդական սովորութիւնն,
այդ օրը մկնների բները բոված ցորեն են լցնում"

Մուռչումփօն - (մըջյունի բույն) "հիվանդութեան տեսակ է"

Մուրդ - "խաղողի տեսակ է "

Մսլօրօղ - "Տեւան ընդ առաջ" (մուկորում բառից է)

Յօթնախփար - " յոթ եղբայր " , " Մեհ արջի համաստեղութիւն-
նը "

Նագուգ - "ճախարակից փոքր՝ մանվածքի թելերը փաթաթելու գոր-
ծիք "

Նաշխէլ - "նախշերով ներկել "

Նէդուգ - " ճախարակի առանցքը "

Նէդգէլ - "նետուկն անցկացնել "

Նէրքուք - " մաղելուց հետո ներքեւ իջած մանր-մուկները "

Նօրգանց

Նօրըս Նօրգանց) } "կրկին, նորից "

Շատգէգ - "խիստ շատ"

Շալլավու - "նոսր կտավեղեն "

Շամ - "խաղողի տեսակ է "

Շան սըխտօր - " բույսի անուն է "

Շան փաղնիք - "ավելորդ աղմուկ ,

Շառէլ - "1.կշռել, 2.սիրաշահել"

Շափշաղ - "ըմպանակ, թաս "

Շափշաղի - "շաղակրատ "

Շաքրուգ - "խաղողի տեսակ է "

Շըխիգ - " արծաթե ծոպերով ծամակալ "

Շըդվա - , , մատաղ տունկ կամ մյուղ "

Շըռֆէղ - (շեռ հող) "բարուրի տակ դրվող կավահող"

Շըրթիգ - "ալքի բիծ, ցավող ալքից հոսող ջուր "

Շըրիք - "ծեթ, որն օգտագործվում է մրագի մեջ "

Շըղշըղ - "թիթեղից կամ փայտից շինած մանկական խաղալիք"

Շըղղէլ - "կշառմբել, հանդիմանել "

Շընթըրգիլ - "շան պես պառկել "

Շէթ - "անառակ, կոպտանք "

Շէննիք - "բազմութիւն, ամբոխ, ժողովուրդ "

Շիվօղ - "աներևույթ էակ, որն իբր թե մարդկանց խաբելով

հետու տեղեր է տանում

Շողար - "տաքության հեռանքով առջացած հիվանդություն,
քրտնխաշ"

Շողորթ - "հիվանդություն "

Շօր - "աչքի քիծ "

Շուլալէլ } "թեթևակի կարել մեծ-մեծ կարերով"
Շուլլէլ }

Շուվէղ - "երևակայական էակ, հոգեառ"

Շուք - "ստվեր "

Շուքնօց - "հով տեղ, շուքանոց "

Ուլիգ - "բութ մատը"

Չախմէլ - " 1. ցիցը գետինը տնկել, 2. խփել որևէ առարկա"

Չաղա - "փոքր երեխա "

Չաղալա - "1. հասած միրգ, 2. փոքր երեխա"

Չամշուգ - "խաղողի տեսակ է

Չառչըվան - "ճախարակի չվան "

Չար - "ճախարակ "

Չըրմար - "մարգ "

Չըմշըմալ - "առանց փորժակի ծամծմել "

Չըրփա - " կտրտած վագ "

Չըրփու չըվան - " բուրդ զգելու գործիք "

Չըրչըքնէլ - "ջուր ցանել, ցողել "

Չիմնա } "չեմ կարող"
Չիմնար }

Չիննա } "չի կարող "
Չիննար }

Չիսնա - } " չես կարող"
Չիսնար }

Չօչօյ մընալ - "աղքատանալ "

Չօռ - "հիվանդություն "

Չօրթան - "չորաթան, չորացրած թան "

Չօրթընաֆար - "չորթանաֆար, կավե աման "

Չօրսօդէն - " չորքոտանի "

Չում - " մրգի տեսակ է "

Չախջախ - "ճամնչ "

Ջարարըրդէլ - "միջոց, եւք զտնել "

Ջարնաջօջուի - " կոճղ, որ դրվում է բարձր պատվանդանի վրա , երեխաները նստում են ու ծայրերը վեր-վեր թոցնում "

Ջրբըլնալ - "աղբատանալ "

Ջրդավ - "խոր և լայն վերք "

Ջրնջըղվի հացիզ - "կանաչ խոտի մի տեսակը "

Ջոււբար - "սպեղանի "

Ջուդաբա - " պղնձի տակը մնացած վառված կերակուր "

Ջուվալազ - 1. յջուլիակ, 2. սարդ "

Ջօրջօրալ - "երերալ "

Սահմընդէլ - (սահմանազատել) "կանոնավորել "

Սանդիցառք - " փայտե մուրճ՝ պանդի մեջ ցորենը ծծելու համար "

Սառաթ - "նոսր ծակոտիներով մաղ, որի միջով կարող է սիսեռն անցնել "

Սասնիլ - " պտուղները համը կորցնել "

Սավլօրուզ - "սալորի պս կլորակ խոց"

Սարէզ - "չորացրած կաշի (մորթի)՝ պտուկների բերանը ծածկելու համար "

Սէդանթիդ - "փայտից պատրաստած կլոր սեդան՝ հացի և կերակրի համար "

Սըխտօրձէձ - "սխտոր ծծելու հարմարանք "

Սըղգէլ - "հդկել, մանրել (քար և այլն) "

Սըմընդըր - "կորկոտի ամենամանր տեսակը "

Սըսուր - "հողից շինած ներկ "

Սըրսըրուզ - "թեթև կերպով ցրտացնող"

Սըվըրջուր - "մարմնի վրա բծերով առաջացած վերք "

Սըրբունջախ - "սահուն (գետին) "

Սիվսիթ - "սև կուպր "

Սիվքիր - (սև գիր) "գույժ, սև թուղթ"

Սպաննախ - " խոտի տեսակ, սպանախ"

Սուդլի - "կերակրի տեսակ է "

Սուդուստան - "սուտ ասող "

Սուդձախ - "թանկավաճառ "

- Սուղնօց - "Թանկություն"
- Սուլախ - "բույս է"
- Սուրուլիզ - "ծայրը սուր"
- Սօրխանց - "սոխայրած"
- Սօղուզ - "սողուն"
- Վաղնէք - "վաղն առավոտյան"
- Վանքաց - "առավոտյան, վաղը վանքաց"
- Վանքըսնօց - "նախաճաշ"
- Վանքըցուզ - "արևածագից քիչ առաջ"
- Վասկ վաջառ - "առուծախս"
- Վանրմարթ - "ստոր արարած (վատ մարդ)"
- Վէրընքաշ - (վերին քաշ (շի) - "հաստ չվան՝ բեռի վրայով անց կացնելու համար"
- Վըրանօց - "վերարկուի վրայով հագնելիք բարակ հագուստ"
- Ճամբօց - "ցամաքեցնելու լաթ"
- Ցէցօղիլ - (ցեցով պատել), "հացի բորբոսնելը"
- Տընթըփէլ - "շտապել, ամապարել"
- Տըթուզ - "ծյուծի պես կաշոյ, առածգական"
- Տըսիէլ - "լվանալիս ձեռքով ամուր տրորել"
- Տուցանք - "1. պատուհաս 2. հրեք"
- Փազմադ - (բազ + մադ) "բթամատ"
- Փակցօրդ - (փայտկցորդ) "ցախ, խոփ, որով վառում են կրակը"
- Փալըփէլ - "թաքնվել"
- Փալըֆուզ - "մանկական խաղ, մեկը մնում է, մյուսները թաքնվում են, չթաքնվածը պետք է փնտրի թաքնըվածներին (պահմտոցի)"
- Փահվօր - (բահավոր) "մշակ, բահով աշխատող"
- Փաղադ - "մաղաս, խուխ"
- Փանզըդօս - "իմաստակ" (բանգիտոց) "
- Փանդ - "կարժերի շղթա և մանածից շինված բարակ կապ"
- Փանդէդ - "բանատեղ, գործատիրոջ տուն, ուր աշխատում են վարպետները"
- Փանված - "նկարված, գործված"
- Փարազցավ - "հյուծախտ"
- Փէյիզ - "վարտիքի առջևի մասը"

Փէրընդէզ - "խրժերի, պարկերի բերանը կապելու թել բերանդնդէ
եկ) "

Փէրնուզ - "թերմացք"

Փէրնի առիք - "քիմք"

Փէրփէր - "բանջարի տեսակ է"

Փըզիզ-փըզիզ - "պատառ-պատառ"

Փըզզըդէլ - "հոշոտեւ, բզկտեւ "

Փըթազ - "ճախարակի այն մասը, որ մանենն անցնելով պտտեց-
նում է "

Փըթագարան - "արհամարհորեն՝ խելք, ուղեղ, "խնւթիդ փըթագա-
րանը անըծիմ "

Փըթփըթ - "կորկոտի տեսակ "

Փըլօրուզ - (բոլորուկ) "փայտի դեզ, խարույկ, որի շուրջը
բոլորելով զվարճանում են երեխաները"

Փընագըրէլ - "մակաբույծ միջատների բնակվելը" "լաթին մեջ
օջիւ մը փոնագորիւ է "

Փըշտադէլ - (բշտիկ+հատել - "բշտիկների կեղւը պատուել և վերքը
բաց անել "

Փըչօքէլ - "փչելով ցորենը մաքրել թեփից"

Փըոնուզ - "ցորենի մեջ ոսպի մեծությամբ դառը հատիկ"

Փըսօր - "շաքարի, հողի մանրուք"

Փըրթիզ - "կտրտած շորի կտոր"

Փըրթօն - "կտոր"

Փըրթօն-փըրթօն - "պատառ-պատառ"

Փիջ -" 1. Եղունգների տակ առաջացող հիվանդություն 2. անօրեն
զավակ "

Փօթոռում - "փոթորիկ"

Փօղօղ հէզնօղ - "վհուկ կին"

Փօրնօց - "թոք"

Փօրօք - " գեր, պարարտ"

Փօրքընա } "փորլուծություն "

Փօրքըշուք }

Փուրուլ - "խոփի ծայրի երկաթը"

Քալիք - "արկած, փորձանք "

Քամիս - "քամելու աման "

Քաշուք - "կաթի սերի քաշումը"

Քավալագ - (գրավանակ) - "կերակրի ամանը ծածկելու համար հատուկ մեծ սակառ"

Քարակտվել - "քանդվել"

Քարէգ - "աչքի կոպի վրա եղած մանր ուռուցք"

Քարհանգօշտ - "հանգույց, կնճիռ"

Քարդանա - "կավէ կլոր պնակ, լայնացող բերանով՝ օղի թորելու կամ մածուն մերելու համար"

Քարուք } "քարջիկ"
Քարուց }

Քէշկէգ - "կերակուր՝ կրոնական տոն օրերի համար"

Քէրէգնալ - "աղաչել"

Քէրջիգ } - "բերիչ"
Քըրդիգ }

Քէրջէլ - "քերիճ դառնալ (հացը)"

Քէրուք - "քերվածք, կաթսայի հատակին կպած կերակրի թանձր մասը"

Քէրքըշտալ - "զկոտալ"

Քըշկըռէլ - "թելի խճճվելը"

Քըլղըրքըջիգ - (մանկական խաղ) "քարձր տեղից երեխաները խըն-
ծոր, սալուր են գլորում: Երկրորդ գլորողը շա-
հում է, երբ խփում է առաջինի գլորածին"

Քըլօրդվիլ - "գլուխկոնծի խաղալ"

Քըշպէլ - "կշտամբել"

Քըրըգմօղ - "շնորհքը փախած"

Քըրըգմօղէլ - "դեմքի և պտուղների թառամելը"

Քինթանքիփ - "լեփ-լեցուն"

Քինուգ - "խաղողի տեսակ է"

Քյուլ - "կորկոտի տեսակ է"

Քուլթիգ - "շան ձագ"

Քուլթա - "վարունգի մի տեսակ"

Քուլա - "1. ճերմակ ամպ, 2. քաղցրակի դեզ"

Քուշկուր - "աթար"

Օդասվըրի - "ոտքի վրա, պատրաստ"

Օլէր } " ուրուռն, շնդ ճամփա"
Օլէրք }

Օլըրդիլ - "շրջագայել, պտտել, զբոսնել"

Օհմիլ - "վախենալ"

Օհմօր - "ահռելի, ահաբեկիչ"

Օրըսզաթ - "օրօրոցակապ"

Օրօղվիլ } "մի տեղ տեղավորվել"
Օղօրվիլ }

Օրի - "ինչու"

Ն Մ Ո Ւ Շ Ն Ե Ր Մ Ա Լ Ա Ք Ի Ա Յ Ի

Բ Ա Ր Բ Ա Ռ Ո Վ

Հ Ա Ն Ե Լ Ո Ւ Կ Ն Ե Ր

Անձագ մարքըրիդ, անօլօր թէրցան -(նուռ):

Անիձ անիձ զը ցանիմ, հօկկա լիղիր զը վէրցունիմ: (Մակնդեղ):

Աշիմ, աշիմ, ձագըղ քըշիմ: (Թել և ասեղ):

Ասված զը շարէ, ինսանը զը քագէ: (Խաղող և նուռ):

Ավլէցի, չըրչըքնէցի, գուշուգ մաման դընզըցուցի: (Ավել):

Աքի ունի, հօքի չունի: (Տապակ, թավա)

Աքին փուրթ է, հօքին էրզըթէ: (Մախաթ):

Բաթէրնին զըսէ - "Օյ, մէշկըս", "մարէրնին զըսէ "Օյ քըլօիըս
չըջօղդէթը զըսէն - "Չարթվէցաթ": (տան հեծա-
նը, գերանը, սյուները):

Գըզգիմ, զըզգիմ չի հաղնիր: (Ճանապարհ):

Գըլօղնա, զըցողվի, գէլլա, ցիցը զընըսաի:

Գօվուլն փօրը փըչէցի, Աթամը ջըրաքը վառեցի: (Թոնիր):

Դուլն մի ունիմ՝ դուլն չէ, մէշը մըղնալիթ փան չէ, իրէթ
փաշա թօռ մի, անալ ցըրման խարջ է: (Կոնածե
հողաման, որ տաքացնելով անկողնում դնում
են ոտքերի վրա):

Ասթին բադ, անթին բադ, սիվ հարսին ջագաղը բաց: (Պատուհան):

Էրգու աշկէն, չօրս բուղէն, աքին զըոնագն է փուլած: (Կը-
շեոթ):

Էրգան փարդին շուք չունի: (Առու):

էրգու ախփըրէն չօռ զըվազէ, հինգ ախփար թէմ զըվազէն :
(Քիթ և ձեռքի մատները):

էքին անգաչը զարմիր օղօք դըղա մի գա: (Կեռաս):

էքին մագօք մօրվօք մարթ մի գա : (Եգիպտացորեն):

Թագ ըսիմ, թագլար ըսիմ, անուեն ըսիմ, թուեն չի քըղնաս:
(Թակ):

Թօնիրին մէջ չօրս հաց ունիմ : (Ընկույզ):

Խմ դափազըս, քու դափազըդ, իմ սուրուլիզըս, քու ձագու-
զըդ: (Երկանք):

Լառան էդէվ գէս հաց ունիմ: (Լուսնի $\frac{1}{4}$ -ը):

Լառան վըրա գարբէդ մի գա՝ քէսը հուսվուն, գէսը չի հուս-
վում : (Թաթ և մատներ):

Լառան վրա ջէրմազ հացծըվան մի մէյնըված է: (Ճյուն):

Խըբըլիզը ձառն էլափ, ինչ գա, ինչ չի գա՝ վար թափէց:
(Ածուխ):

Հարս մի ունիմ՝ քալօդ էրթօդին ցառք զը բաքնէ: (Դուռ):

Հէքիյա, հէքիյա հէք մի քըղա,

էքին բազի, վէք մի քըդա

Փօրէցի՝ զանանչ զաբայօք հարս մի քըղա : (Գանձ):

Մալաջիզ, լէզուն դաջիզ, հեքի ունի, օսկօր չունի: (ազրուկ)

Մինէրէէն զը ցըքիմ՝ չի զօյիր, չօռը զը ցըքէմ՝ զը զօյրի:
(Թուղթ):

Մութ-մութ դուն՝ մէչը զօլզօլ: (Աուպի բղուկ):

Նէրսը օսկի, թօրսը էրծաթ: (Չու):

Չաղըր մի ունիմ՝ սօն չունի: (Երկնակամար):

Չանթա մի աննուխ ունիմ : (Թուզ):

Չըխվէր մը ունիմ, մէչը օց մի գա, օցին փէրանն ա մարքը-
րիդ: (Լապտեր կամ ծրագ):

Սիվ, սիվ, սիվ օլէր, հար չօբան չիննա քազէ: (Գրեւ, կարդալ):

Սըրըդ, սըրըդին վըրա թուլուղ, թուլուղին վըրա չաղարսկ
չաղարսկին վըրա թուլում, թուլումին վըրա չայիր,
չայրինի մէչը մուրչում: (Մարդու արտաքին կազմու-
թյունը):

Ուլիզ, ուլիզին մէրը, էրզան մայրամ, դաբազ լրգօդ, օչիլ
զօղըրդօդ: (Հինգ մատները):

Փան մը ունիմ՝ փան չէ, սուղ զը թըքնիմ՝ իրավ զը ջընչէ:
(Սագ):

Փէրանն էրզըթէ շուսն մի ունիմ: (Կողպած սնդուկ):
Փօլօր, փօլօր, մէշը ծագ, էշը չիննար ըսէ՝ քըթագ: (Գղակ):
Քէղնէն սուրուլիգ ցից մը հանէցի: (Դագար):
Քէնց թին թէթէվ, քէնց հէժանը հաստ: (Փշված տիկ):

Ա Ռ Ա Յ Ն Ծ Ր

Ալիըը մաղիր է, ալիըմաղը ցիցն է գախիր:
Ալիըին շուվալը քանի թօֆտիս նէ, թօզը գէլլա:
Ալլըղը շուրէն զը հանէ:
Ափկաղը քօղության էրթա նէ, լուսինգան առչի ըռընգվընէ զը
ցաթէ:
Աղգէգ խընձէրին քար նէղօղ շաղ գըլլի:
Աղէրնին հօղիր է:
Աղը չօր, արղը գանանչ:
Աղ ցանիմ, ու չի հօղիս:
Աղ էղավ հալէցավ:
Ահը գուքա, մահը գըմաոցունէ:
Ան դունը փօս է, իշխըղար խէվ գա նէ՝ հօս է:
Անհամա աքուրը շէրէփօք գուղէն:
Ամէն մարթ ա ցիթ զը ծամմէ, ամա քըրղին ախիինը համը զը
փէրէ:
Ամէնը սուղ, հինքը իրավ:
Անծագ թութումը գըմըղնա:
Անգըչին էղէվի գըղէսնա, աղ փանը չիննա դէսնար:
Անգաչըղ օղ թօղ ըլլի ասօնք:
Անգաչը լէնգուգ գօրէգ չաժիր:
Անգուքղ, հէչ մառէլը ցան գուղա:
Անի ասի ծամմէլ „բամբասնլ“:
Անուշ աքուրեն վավ զը փախնի:
Անուշ լէգղւն օցը ծագէն զը հանէ:
Անուր խօսկոք չըխվէր չէշնըվիր:
Անօթի մըգղիքը գըգըրձէն չօր քըրղիքը:
Անօթի փօրուն ցօն ուղէլ:
Անօթուն աշկը ջանգ մի հօղն է գըշտացուցիր:

Աշէ, աշէ, ընգօղինը քըլօխըդ քաշէ:
Աշխարք փըլլի նէ՝ մէլը մարթազ մի չունի:
Աշկը լօստուն վաղը չուզիր:
Աշկին լօսը սըրդին սօնն է:
Աշկ հայից մընալ:
Աշկին դէսածը դէրուն խէյր չենէր:
Աշկ չէ, քողի ծագ է:
Աշկը հօղին գը հայի:
Աշկը աշկին վըրա չի թընիր:
Աշկ-վարդիք չառնալ:
Աշկը գրդէսնար, փէրանը չի դնանար
Աշկին օրթը գօյրէլ է:
Աչից սուրմա գը քօղնա:
Առանց թախտէղի արուը չուղիր:
Առաշկը գուդ ցանէլ:
Առվուն բօրքալ:
Ասսէդ գէրած շուն թառնալ:
Ասխը ընգէր կամ գօյիիր է:
Աստղիգ ցաթիր է:
Ասված գըսէ՝ հում ախչինն էս, հում դըղան իս՝ չըսիր:
Ասված մաղը մարթուն աշկը չի խօթիր:
Ասված խիլք դալուն դէդ փօյ դըվիր է:
Ասված լառան գյօրէ ցօն գուդա:
Ասված խիլք դաղդըրնած աղին հօրդէդ էյիր:
Աստուծու չի մառուցածը ինսանը չիննա մառցունիր:
Աստուծու օրը քէնց գօրէգը շաղ է:
Ասսէղի մի ծագէն դէվէյի չափ քաղ գասնի:
Ասսէդ ցըքէլիք դէդ չիգա:
Ասսէդ նէղիս՝ քէղինը չի ըյնիր:
Ասսէղը առաշկ թուն բըզի մըխթէ, յառկը մախաթը՝ ուրիշին է-
շին:

Արգա ըստուգցունէլօք փօր չի գուշտնար:
Արինը հաց փըրթէլ "գրպարտել"
Բաղ գա, քաղին էդէվը մարթ գա:
Բաքն աղգէգին ջազաղը գըլլի:
Բէ էնէս, սիրդը գը բըրթէ:

Բօրողը ցտորօք զըյրէլ :

Գաղու չէղած՝ մուգ զը փըռնն:

Գաղուն էլ հըրէն չուվալը հըրէն ըմար գուգէ:

Գաղուն նէղը թօղուս նէ՝ էրէսըդ զը բօրքա:

Գաղուն քացախ խոմիր է :

Գաթին համը փէրնէն գուքա:

Գաթը թափած գաղու թառնալ:

Գալէն գասնի, գալգուդէն չասնիր:

Գակկաքը հօս գէնէ, հավգիթը թօրսը գածէ:

Գակկաք գէնէ, հավգիթ չածէր:

Գաշին գաղիմի (միշտ) նօսըր դէղացը զը ծագի :

Գանուխ խօսացող խօրօզին քըլօխը զը չափէ:

Գարբէդին չօրս ծարը չօռն է դուվիր:

Գացին թըբած չէ:

Գացինը օակին գէնէլ :

Գըռնազը քաղին (կամ լառանը) դալ:

Գըռնազը ուծօք է :

Գըռնազը թանձըր է :

Գըսված հացը ալ չի մէյդէդիր:

Գօգդան չաղարսկը քարաք չի մընար:

Գուդ գուդէ, էրգինք գէլլա:

Գուդը իօս գուդէ, հավգիթը թօրսը գածէ:

Գուշտն անօթուն մանդըր զը փըրթէ:

Դան քօղուն հէդ քըլօխ չի էլլըվիր:

Դան դիւուն քօրծին չին խառնըվիր:

Դէվէն շափշաղօք չուրէլ:

Էդէվ առաշկ չունի :

Էդէվէն չի գա նէ, ծօվը զը ցամքի:

Էդի չըրին է մընացիր:

Էղածը սուդ , հինքը իրավ:

Էշը դիրուն ըսած դէդր գըգաքէն:

Էշըս քած է, քաղըս թաց է :

Էշն է հէժիր՝ էշը զը փընդըռէ:

Էվէլ փարան աշկ չի ծագիր:

Էրած սրըդին վըրա մաղմալ գըցանէ:

էրգինքն՝ ասըխ, քէղինն՝ իսան:
էրգու բինդը բադ է բադոիր:
էրգու փարուն մէգը:
էրգու օտկը մէգ օղից խօթէլ:
էրգու աղգէգութուն մէյդէղ լըլլի:
էրէնուցը գօլան (փոկ) վագէ նէ՝ հադ մի շըլլէս շասնիր
էրէս դաս նէ՝ աստառն ա գուգէ:
էրէս էրէսէն գամըշնա:
էրէս հայից ութ գաթումմիշ էրէ:
էրէսը հադգի չըրօթ վըլասված է:
էրէս սիվ քաշիլ:
էրէս, քէղինը մուղ, անգալ, էրգընցիր:
էփած արուրին չօռ չին խառնիր:
էփօղին մէխկը չուղօղին շըլլին:
Ըղունգ ունիս նէ՝ քըլօխըղ քէրէ:
Ընկօղնիդ գյօրէ օտկըդ էրգընցուր:
Ընկօգը չիֆթ չի դէսնա նէ՝ քար չի նէղիր:
Ընկօգին ծոփն դագը չիթիլ չի փուսնիր:
"Ընծի" ըսօղին ալ չի մընար:
Ըոուք մէյնիր:
Ըոուքին մէշէն է էլիր:
Ըոուքին փօղօղը աղգէգ քըղաք՝ ագէր հաց օկախցնէք նէ:
Ըորնգվան քորձը վանքըսվան մի թօղուր:
Ըոունգունը գիր, վանքըսվան դէրն ասված:
Բաղաստան գա քալօց, բաղասխան գա դալօց:
Թագին գօրօթ, ավը էրէ ւօթ՝ բիդի իշ քըռնէ:
Բախտէղ էղիր է, յու փէրան գըգվէցնէ:
Թան փէրան:
Բանագը էգիր օսկօրին թաթրիր է:
Թանէն ա վար փան գըլլի:
Թացը էլիր է:
Թացը գարբէղ:
Թացօթ չօրօթ գուրցէլ:
Թափած արուրը ալ չի ժողըվիր:
Թափուգ շուշան (թափված կին):
Թըթալին փէրնօթը գըգէրցունէ, գօթօթը աշկ գը հանէ:

Թըքալօք զը ժողվե, շէրէփօք զը դարդըղնէ:
Թիփը դարը ելլալ:
Թօխմըխին մանծը դայիմա մանծ քըլօխը գուղէ:
Թօղ չըսէն էշ է, Թօղ ըսէն քէշ է :
Թօրթան ձուռ է՝ զօվը զաթ չի գար:
Թուր Թանագ խաղալ: Խուր Թանագ խաղցին, մէզըզմէզ քաննէցին:
Ժամուռն իս գուքամ ա, Թօն "օղօրմի Ասված" զըսիս ա:
Իշուռն աքին է՝ օնչ գէրզըննա, օնչ զը զարչընա:
Ճշուռն մանծը ախօռն է :
Իշուռն ա քաք չուռնի :
Իշուռն դուվիր ին, փէրանն է խօթիր :
Իշուռն հէդ քառսուռնք է խառնըվիր :
Իշ փիրթիս նէ՝ ան գուքա Թըքալըղ:
Իշ փըրթիս, ան զը Թըքալըղիս:
Իս աղա, Թօն աղա, ալիըր վաճ վիդ քիդ աղա:
Իս " շիգէրը շուռնը դարաւ" ըսիմ նէ, չին հավդար, անի "գա-
ցինը շուռն դարաւ" ըսէ նէ զը հավդան:
Իս քիսը աշկըղ մըղնա: "Հիսուս քրիստոսին շրթուռնընըրով
աղոթողին անիծում են այս բառերով":
Իվիրդը մըղնալ (իմանալ զաղանիքները):
" Իս ըսէլը սաղանին զը վայլէ :
Իս փըրթիմ , Թօն Թըքալըղէ:
Լավը լավուռն վըրա զը Թընէ:
Լառ լառան վըրա գըլլի, դուռն դան վըրա չըլլիր:
Լէգուռն չըլլի նէ՝ քըլօխը զառգառը զը դանէ:
Լէգուռն օսկօր չուռնի՝ հօր ուզէս նէ՝ հօն զը ձըռի
Լէգու փէրան չառնալ
Լէգվին դազ փան մի գա:
Լօսը Թօղիր, մուլթին ցանգանա յա :
Լօն դէվէ գէնէ:
Լօյի մը հըմար դէղէրը գըրազը գէրէ:
Լօ գէնէ, քըլօ չէնիր :
Խաղալ չըքըղնէ՝ դէղըս նէղն է զըսի:
Խանչըրին քառը ըյնէլ
Խէվըն ըսաց, խէլօքն հավդաց:
Խէվը հարսնիք դարիր էն "քէնց մէր դուռնը աղգէզ է" ըսիր է:

Խէվը քար մը զը ցըթէ, քառսուն խէլօք չիննա հանիր:
Խէվուն չաղարսկը տաված զը թարցունէ:
Խէվուն աստման չի գարթասվիր:
Խընծէրին աղգէզը խօզը զըթըլէ:
Խըննօղ բինթին ցուրդն ա մահանա:
Խօրօզին թէմ զը խօսա:
Խունզըղ, մոմըղ քըզի, թէք միր ժամը մի քար:
Խունզ ու մօմ էղա ժամէրուն, ցիթը ժամ էղա էլէրուն:
Խօսկը փէրանը թօղուց:
Խօրօզը խօրօզին թէմ զը խօսա:
Խօսկ ըսածըղ զըլօր է, խօրէ, էղը քըլղըրէ:
Հագար առչին, հագար էղին:
Հագար առվէ չօռ զըփէրէ:
Հագար շանգ^Պու չաղալա, չածիր թըքալ մի թարխանա:
Հաչան շունը խածան չըլլիր:
Հաստ ու քարազ մէզ բին է, վայ փարազ մանողին քըլխուն:
Հա ժամուն մօմ խօստացիր էս, հա հըրէն փան:
Հավը անօթէնա նէ՝ Արասան միակը զըյնի:
Հավը հավգիթէն գէլա, թէ հավգիթը հավէն:
Հավը ծառը զը հածէ յա:
Հավուն գաթը գէրցունէլ:
Հավուն հէղ թառիլ:
Հավուն առաշկը նէղէլիք չունի:
Հարգէ խէլօքը մըղմըղա նէ՝ Խէվը դըղան զը գարթէ:
Հարգէ հաստը փարագնա, փարագին հօքին գէլլա:
Հարգէ ընգօզը զից չի դէսնար, քար չի նէղիր:
Հարգէվօղ օրը հավուն չօռ դրվօղ շաղ զըլլի:
Հարսն ու փէսան թօղ խընդան, խէվ թըրացինը քըզի ինչ:
Մէյմա հարս ըլլիք նէ՝ ցառք բաքնէլը գուսնիք:
Հիմն արքազը սըրչէլ:
Հօղուն, չուրին համրաք գա, շէննէցը հարմաք չի գա:
Հըվանդը արաքան զը հէզնա:
Հըվանդն աղէզնալիք է նէ՝ հէքիմը թէմ գուլթա:
Հոււմ չըրէրօք զը խըմվի:
Հոււմը էփօղ, աղղօղը վըլացող չունի:
Հէրթը բուվըղ չէր նէ, հէրթնօցն ա բուվըղ չէր:

Ձագ հուլուսմը քէդինը չի մընար:
Ձագը մանձ, գարգըդանը ըըզդիգ:
Ձագը առաչ ծուռ ծագիր էն:
Ձադիկը բադուէլ:
Ձանդըր գէցիր, ուր լիդիր քաս:
Ձանդըր քարը դէդէն չէլլար:
Ձառ թօղ ըլլի, ծուռ թօղ ըլլի:
Չօվը գէրթա՝ ցամաք զը թառնա:
Չուռ բադը չի օղօրթնիր:
Չուռին օտկը զօյրած է կամ՝ ջագադը բադին գուրա:
Մադ մը մէդըր էնէլ:
Մագը ըըլօխը ադնէլ:
Մախաթօք էլլալիք է:
Մահը լալօք, հարսնիքը խընդալօք է:
Մահուն զը փըռնէն, ու թօղուն գայիլ ըլլի:
Մանձ լօխմա գէր, մանձ զըրուսկ մի գուրցիր:
Մառնօղը մառավ, քընաց, չըմառնօղը մառ անցուց:
Մարթըս մարթօք շէն է:
Մարթ մի փըլած դէդէն զը շինվի:
Մարթուն փառը ադի փառ է:
Մարթուս անունն էլլալէն աշկը էլլա նէ ադգէգ է:
Մարթու մէխկը էրէսը չէն էնիր (գարնիր):
Միսն ըղունգէն չի գադվիր:
Մէգ թօփալ օչիլը յօթը փարց է փօխիր:
Միսն ռսկըրէն ցան գուրա:
Մագցավ՝ մանձացավ:
Մէգմէգու փէրնին թուրացին:
Մէգ ցառքօք ցանը չէլլար:
Մէգ ցառօք էրգու ծըմէրուգ չի փըռնըվիր:
Մէգ ցառօք ըլլէլիք չէ:
Մէգը զը քաշէ, մէգը զը քըշէ, մեզալն ա Ասված զը հիշէ:
Մէգը մէգուն էքի մի օծղիր ա, մէգալը անուր զօգ մի հավէդ
չէ դըվիր:

Մուգը ըյսի նէ՝ ըըլօխը զը բադուի:
Մուգը խարարը ընգածին քէս է:
Մըզան շառը ծօվուն շահ ունի:

Մուգը ծագը շօրօղվիր, ցախավիլը վըրան գը գաբէ:

Մօրուք շունիմ, ու խօսկըս փարա էնէ:

Մօրը մանածը ծախիր՝ լէյլըգին քար նէղիր է:

Մօղ թըրացինը քէնց հարու խըսմէն աղգէգ է:

Յաղքը անգըչէլ:

Յօթը զարբէղէն քամված:

Յօթը դան մագարթ:

Յօթը բօրղը փընղըռէլ:

Յօթը իշու խիլք ունի:

Յօթը դուն՝ մի թօրթա:

Յօթն օրփօք մուղարա մընալ:

Նէրը նէրօշը հաւիր ա, բարաք օրանն է օրիր:

Նէրսը նըստիր՝ թօրսին գը ցանգանա:

Շաղ խընդալը լաց գը փէրէ:

Շաղ խընդացօղ խէվը չի խէլօքցիր:

Շան աքին հանգօշտ չի փըռնիր:

Շանը գըզէնէն, դէ դէրուներմէն գամըշնան:

Շէյինքին աշկը ձըռիր է:

Շէրէփն առիր խառնէ յա:

Շունը աքին չի ցըթիր:

Շունը հաչէլօք, չաղան լալօք:

Շուն ըլլիս, մանծ չըլլիս:

Շունը շանն է ընգէր:

Շուն քէրթէ՝ փարա վաստըզէ:

Ուղէ օրթին, վըջարէ հօքին:

Ուղօղն ուղօղը շուգիր, դան դէրը՝ հէլ մէզը:

Ուղունգ ունիս նէ՝ քըլօխըղ քէրէ:

Ուղունգ ուղունգի քըսէ:

Ուշ էգօ, անուշ էգօ:

Չըհավնած շանըղ փօրուն լիղըր մը յէղ գէլլա:

Չըհավնած քարըղ քըլօխ գը ըաղոէ:

Չուլիս, չըխըմիս, էրէսը հայիս:

Չաղարսկը շօնն է դարիր՝ չախչախը գը փընղըռէ:

Չօռ չէղած չաղարս չի թառնար:

Չօռը գուբա, չաղարսկը գը թառնա:

Չօռը գըյրած չաղարսկը գըլմանի:

Ջագադը բաղին դալ:

Ջանջին յէղը հանէլ:

Ջիգէրիդ հէդ ուղիս, խըմիս, առուղուր չընիս:

Չըրաքը յէդ դաւլամիշ ըրիր է:

Սադանին օտկը գօյրէլ:

Սադանին անգաչը խուլ ըլլի:

Սուդ դէղը հըվանդ գըլլի, յու վանօցը հավէրը ուղի:

Սուդը իմ հէղըս է, իրավը՝ անուր հէդ:

Սուդին օտկը գօյրած է:

Սօխին քախցըրը չի ըլլիր:

Վագան ցիյուն բըլխուն չին գէնիր:

Վար մի քարը վէրցունէսն նէ՝ դագէն գէլլա:

Վէր թուքաս՝ ալիք, վար թուքաս՝ յօրուք:

Վըրէն արքազ չի ցաթիր:

Յառաց էդէվըն, առաշկը չը բըռէ:

Յառօքը գը փըռնէ, փէրնօքը գուդէ:

Յառքէն գօրէզ չի թափիր:

Յառքը դաքէն բաղ չի թընիր:

Եավը՝ քաշօղը բըդէ մընազ:

Յին դիրուն ըսած դէղը գը գաքէն:

Յըվըքին վրան է:

Փաղնէց թօռը գավ ձախէ:

Փամբասանք չէ, փանն ասանգ է:

Փանը փանէն անցիր է:

Փանը փանէլօք, ջամփան քալլէլօք:

Փանը բըզմէն թօղ վախնա, թօն նէ փանէն մի վախնա:

Փանը մէգ, հօքը հագար:

Փարան թըժօխկին մէշ ցօնչօռ դը խըմցունէ:

Փաց ամանը շունը գը լըզէ:

Փէրան գա, լէզու չիգա:

Փէրան չէ, խօրան է:

Փէրանը փանալուն աշկը թօղ փանար:

Փէրնէ փէրան՝ գըլլի քէրան:

Փէրնէն էլածը անգաչը չի լըսիր:

Փէրնին մէշ հագար լէզու գա:

Փէրփէր աբուրը փօր չի գուշտացնիր:

Փէշին վըրա ժամ էնէլիք է:

Փըլած դան մի սոնն է:

Փորըս մօղ է, քէնց քորըս:

Քալը փարի, չիգալը քէնց քալը փարի:

Քալը մընացածը, դէրը քացածը գուլա:

Քալը քըդէ քալ փօնը:

Քալին քըլիտուն ափիդարան չի գարթասվիր:

Քէդին խորօզը շաղ ըլլի նէ՝ վանքացը շուղ գըլլի:

Քէդինը անգաչ ունի:

Քինթ գըրփէլն իքէն աշկը գրհանէ:

Քինթը փըռնիս նէ՝ հօքին գէլլա:

Քիչ՝ հօր գէրթաս - Շադին քօվ:

Քիշ փարցիր, շուղ թարցիր:

Քու խորօզը քանի դէղաց ցան գուղա յա:

Քըլիտուն փարց մի թընիր:

Քըլօխը թորս, հինքը նէրս:

Քօղը քօղուն քօղցավ, Ասված դէսավ, գարմացավ:

Քօղըն ուժօք ըլլա նէ՝ դան դէրը օղ գը փըռնէ:

Քըլօխը շօռ մի լալ (1. թըջել, 2. համոզել):

Օխչ գըլօխը ափիդարանին դագ չին թընիր:

Օղօրթ գուրցօղին դէղ չիգա

Օղօրթ մարթը խօսկին վըրա գու քա:

(" Բիւրակն " հանդեսից):

Անջալուզը խամ է հաքիր, քըղցիր, ուր խասն է հաքիր:

Կադունէրը քացին, մուգէրուն ջամփա փացվէցավ:

Կուշտն անօթուն մանդըր գը փըրթէ:

Դանծը քէնց ծառը ծանդըր է:

Դէրդէրը ամէն օր քաթա չի ուղիր:

Դէվէյէն ընչիր՝ հօփ-հօփը ցառքէ թօղ չի դար:

Դուն դանօղ խէվ է:

Իս գուզիմ շալգօղ, ասված գուղա շալգէլիք:

Իշուն չի հասնիր, փալանը գը ծէծէ:

Հօվ չէլած՝ դէրէվ չի շարժիր:

Հէմ ախկադ, հէմ ֆօղուլ (հպարտ):

Մարթ գա՝ մարթգանց մարթն է, մարթ գա՝ դարդգաց մարթն է:

Մէղավօրը ժամ չի քացիր, գայնիր է նէ մաղը աշկն է մըդիր:

Յարա չունիս նէ՝ ինչու՞ գուշունմիշ գըլլիս:
Չիմ ուղիւր՝ ջէքըս թըրէք, չիմ գարքվիր՝ ձօցըս դուվէք:
Չօռը բարդաղը դէսնէս, դէրդէրը՝ խուցը:
Չօռը սանդը թիր՝ ձէձէ, ձէձէ՝ գինէ չօռ:
Չըդէսը դէս էգիր է:
Օշլօղը գը քէրվի՝ անօթին գուման գըյնի:
Օրթի, Կանքըսաօցիր, Կարդդ գօրցավ:
Սաղանին գըյրուզը իսանին աշկին իշու բէս գէրվա:

- Ախչին, ինչ ըսիմ , դաքէրիս գարքէցինք, մի Կաղ Կարս առանք: Աղ Կարսին Կէղը ջամփա չիքնա էրթար ա: Ան առչի օրը մէգ Կաղ բալջան խաշիր, բաղ չօռին մէշը թըրիր է: Ըսի՝ - Ախչին, ցըվիքին սարչանէրը վըրաղ գը խընդան, բալջանին Կամը գէրթա, օղուլ, մա ինչ փան է: Ընծի թարցավ, ամբէս ջուղաք մի դուվավ, ուր գայնած դէղըս մըխի բէս մընացի:

Ըսավ քի. "Թօք աշխարք չիք դէսիր: Լէղի բալջանը գուղվի. էշ էք թօք": Մալքօ բաշի, էգօ դարդէրուս գըծիզը քազիմ: Հմր քմսին ալ դարդ գա գահար: -Հարսին էրածնէրը ամէն փան մէշդէղ չին Կանիր: Իմ ալ Կարսըս շաղ փանէր գըսէ յա, իս մէգուն գըսիմ ա: Բիղի բարդըգիս: Հալա քուվըղ դաքէրըղ գընիզն է , դաքէրըղ խաթիրը գա: Ինչ էնէնք. քիշ մի անքէս, քիշ մի անքէս օր մի բիդ ասնի: Անօնց խիւքը մէգմէն աղգէգ է: Քանի բընա յա նէ, միր խիւքը չին Կավնիր ա: Ցէրը, գըսէն ա, Կին խիւք է: Էգօ, դագէն թօրս էլ:

Պատմեց՝ Հայկանուշ Մազմանյան

(Ծնված 1902 թ., Մալաթիայից գաղթել է 1932 թվականին : Այժմ ապրում է Շահումյանի Մալաթիա ավանում) :

ԴԵՐԴԵՐԻՆ ԲԱԴԱՄԱԳԸ

- - - - -

Մի քեղացի քացիւ, դերդերին քաղարաք ուզիր է: Դերդերն
ըսիր է. -Քընա թուլուի մի փէր, ու քաղարաք դամ:

Քեղացին փէրէ յա թուլուիւր.

Դերդերը - թուլուիւր թող հօս, քընա, քանի մի օր աշէ, էգօ
դար: Աղ անին դերդերը մէղու լէցուցիր է թուլուիին մէջը:
Քանի մի օր յաղքը քեղացին գուքա յա, քի դանէ թուլուիւր:

Դերդեր.- Յափ դունին փանջարան աղգէգ մը գը տասկէք, թօռը
գը գըղբէք, գը մէրգանաք, փալլին ալ մէգ հէլաքի հօղուն մէջ
գը թաղէք, թուլուիին փէրանը յաղքը գը փանաք:

Քեղացին անդէս ալ գէնէ յա:

Յափ ու թուլուիին փէրանը փանան ա, մէղունէրը թօրս գէլլան,
մէջը մարթիքը խաթէն ա:

Թօրսը մընացօղ գընիգնէրն ա գըսէն ա.

-Ցանէրնուղ գուրքան, թօռը փացէք, միք ալ քանք:

Անօնք ալ գըսէն ա.

-Նէրսը սուրփէրը փագմացիր էն, մարթիքը խաթէն ա:

Պատմեց Գրիգոր Մարգարյան

(Շահումյան, Մալաթիա ավան):

ԱՐԴԱՐՈՒՄ ԱՎՁԻՆ

- - - - -

Մարթուն մէզը զընգան ամմէն աղին զօվվամիշ զըլլի
յա, քի "իս աղէգ ավլի յիմ": Գընիզն ա զըսէ յա քի "Զըզ-
մէն ավլի չէլլար":

Աղուր վըրա մարթը օր մը թուփանզը գառնէ յա, գէրթա
յա ավի: Շաղ օլօրդէլէն յաղըը ցոռըը փան չասնիր ա: Ումու-
ղը զըյրէ յա, գէրթա յա շուգան: Շուգան ավլինէրուն խանու-
թէն ձախու դավշան գառնէ յա, փէրէ յա դուն: Գընիզը զըստըզ-
ցունէ յա: Ըստուզցուցած ճղէնը շըլլիյէն նումուրօ մի քըղ-
նա յա:

Գընիզը՝ մարթուն. - Աս դավշանը յափվա՞ գէնված է:

Մարթը. - Ասօր գէնէցի:

Գընիզը. - Ասի բայա՞մ է:

Մարթը. - Չէ:

Գընիզը դավշանին շըլլիյէն հանած նումուրօն ցուցու-
նէ յա:

Աղուր վըրա մարթուն սուղը մէյղան գէլլա յա:

Հակոբ Ոսկերչյան (ծնված 1897թ.)

(Գաղթել է Մալաթիայից 1932 թ.: Ապրում է Շահումյանի
Մալաթիա ավանում):

ԳԸԹՊՈՒՔ

- - - - -

(ԿԵՍՐՈՋ և ԿԵՍՐԱՐՈՋ ՎԵՃԸ)

ԳԷՍՈՒՐ.- Զըզի զըսիմ ա, մարթ, քալիք զիրազի զըթղուք ունինք: Վաղը, մէզալ օր ալ բէտկ էղած փանէրը յաժաշ-յաժաշ առէք ու հազըրինք:

ԳԷՍՐԱՐ.- Գըթղուքն էր բազաս: Իմ հալիս հայից, անուր քէֆին հայից: Ինչ բիդ առնայի:

-Մէխկըս սաղգի, մարթ, հէշ անքէս փան զըլլի: Էլը- ալէմը մարթուն իլլանին վըրան գու թուքան:

-Էլը իշ զը խառնըվի: Իս բարտկին դազը խըրիլ-խըրըլ գէ- նիմ ա, բարքին ցառքէն թորս չիմնա էլլար ա, օմհէզ հէծէր ա, հա փարան գուգէ յա, չըքըդիմ ինչ էնիմ: Թօն էլիւր իս, զըթ- դուքը աշկըս խօթիս ա:

- Ինչ էնիմ հըմքա, չէնէլօք զըլլի: Խընամի չուսէնայիր նէ հոր նա իսէ: Վաղը անի քալիք ըլլին նէ, ինչ էրէս բիդ ունէնաս: Դըսէն՝ ախչինը յադ ըրին, գուգէս ալ յու ...

-Դէղըդ ծանդըր նիստ, զընիգ՝ բէտկ ըլլի նէ զընդօցը քէ՝ բիդի հարցունիմ: Խընամի չի բա նէ, վա՛վ գուքա, թօղ քա: Էալը փարի, չիքալը քէնց քալը փարի: Քէզ ուզօղը լէդի գայ- ֆէյիդ ա գանահաթ գէնէ գուքա:

-Իս ի՞նչ ցօն փէրիմ քըլիուս: Հէրքէսին էդէվը մարթ գար- վիր, գանչիր ինք, գառված ղաթէրնին, գաթմէրնին առիր ինք: (Հալով). մարթ, շուսըդ ըլլիմ, առաշկը քանի մի դուրուշի փան է:

-Օլմագ, զըթղուք չիք ըլնի իմ դուսըս, ու յէղք: Դուսըդ ա՛վիրած: Գիրազվան ծամուն յասսաղը չըլըսէցիր:

-Դէրդէրուն խանուցումը հըրէն հըմար էր: Հրէն ա թաժա հարսը չաղա փէրիր է: Գըթղուք գէնէ, մէզին լօխմա մի քան չի գէրցունէ : Ջէնածըդ քէդինն է մընացիր, ի՞նչ, ըսի չէ- դած չըլլիր, բիդցած էդիր ու դանըդ համը հօղը զը փախչի : Գէլլամ ուք մէզ թէք հարսիս շըլլին ծուռ զը թօղում: Ան ա մարթու գա՛վագ է :

-(Օղիքը թօթվէլօվ) - Օյ, ճյ, զընիգ չէք, Ասված առաշկը

շարէրնուդ, յէղբը խէյրէրնուդ բէհէ, քըղիմ, նօրէն մէզը էր-
գու դուրուշ աշխրրքինըս դազ բիղի խօթէք իս: Ըսէք, դէսնամ
իշ բիղ առնըվի նէ:

-Ըսիմ հա, իշ բիղ առնըվի. գօվդա մի միս, լիղիր մի
յէղ, էրգու լիղիր փիրինծ, էրգու-իրէք լիղիր հէյվա, գէս
լիղիր շաքար, դասը-քըսան հաղ ցըմէրուգ, մէզ-էրգու լիղիր
հավէղ, քիչ մալ քուֆթացու միս, բօլղիգ: Ա՛գա՛ր մէզ-էրգու գա-
քուրղցու (փորլից) ալ բէտկ ըլլի նէ, յառկը գըսինք. թօն գը-
սէյիր ա թօղ չըլլի, ամմա չէր ըլլիր. Ասօր քըզի է նէ, վաղն
ա անօնցն է :

-Ալ խօսկը չէն էրգընցընիր. վանքաց դըղուն հէղ էշը շու-
գան գառվէցէք ու ինչ է նէ առնամ ուք, գըթղուք գէնէք ա,
ըրէք:

. . .

Օրշնէցէք սուրփ սէղանը,
չօրս էղրաֆին քէղանը,
Ուռուք ուղօղ լառընցին,
Մէղիր ուղօղ անթըփցին
Չամիչ ուղօղ քէսնիցին,
Հօղած թութ ուղօղ սուվասցին,
Անիծված է խարփցրթցին,
Քէղինը մըղնա արաքգէրցին,
Ասված օրշնէ մալաթյացին:

Անգիր ասաց մալաթիացի Գրիգոր Մարգարյանը
(Շահումյան, Մալաթիա) :

Մ Ա Ս Խ Ա Ր Ա Ն
- - - - -

Մասխարային¹ մէզը դարիւր էն աղային քովը: Աղան ըսիր է.

-Մասխարա, ան մարթօցը մէյ մէզ փանի բանգաթմիշ² էրէ:
Մասխարան մէզուն հայիր է, դէսիր է յու շաղ թավլի³ յէ,
ըսիր է.

-Աղա, ան մարթը գարամանի քալ խէխտօղ քօփագի գըլմանի յա,
ան մէզալն ալ արչին քօթօթին գըլմանին ա:

Աղ մարթիքն ալ գըսէն ա.

-Դըղա, աղայիդ ալ փանի մի բանգաթմիշ էրէ, յու միք ալ խընդանք:

Մասխարան աղային էրէսը հայի յա, ըսէ յա.

-Ազյար աղաս խույալմիշ⁴ չիք ըլլի նէ, գըսիմ.

Աղան էրթըմնա յա քի՜ փան չիմ ըսիր:

Մասխարան աղային էրէսը զինէ հայի յա.

-Ան մարթը մառէլ ուղօղ հավթառի⁵ գըլմանի յա:

Գըսէ յա, փախչի յա աղային խանուսին քովը:

Աղան թիֆանզը քաշէ յա.

-Հըմմա իս գը բաննէ, - ըսէ յա մասխարան:

Խանուսը գըսէ յա- էգօ, էդէվըս նիստ, մի վախնա, իս հօս իմ:

1.Ժաղրածու, 2.նմանեցնել, 3.շաղ, 4.Ջայրանալ,
5.Շնծուղա :

պատմեց Գրիգոր Մարգարյան

(Շահումյանի շրջան, Մալաթիա ավան):

ՓԵՍԱՅԻՆ ԲԱՆԻՎԸ

- - - - -

Մարթուն մէզը զարթիր էն: Գարթվէլէն յէղքը օր մի ան
մարթը անէրբարուն գէրթա յա: Զամփան ընգէրը դէսնա յա: Ըն-
դէրին անունը Զըքօ ափա յէ: Ընգէրին հէղը գէրթան ա: Զամ-
փան Զըքօ ափուն զըսէ յա քի.- Փէսային բաղիվը յէղքն է ,
ինչ փէրին նէ չուղիս, չըխըմիս հմ: Անէր բարուն դունը ա-
մէն փան փէրէն ա. Գըսէն ա- Փէսա, էգօ, գէր.

Փէսան- Կուշա իմ, գէրիր իմ, յիմ ուղիր ա: Զըքօ ափան աղ-
գէգ մի գուղէ յա: Ուղէլէն յաղքը բառգէն ա, յու քընանան:
Փէսան անօթի յէ. Ընգէրին զըսէ յա.- Զըքօ ափա, քըքօ ափա,
անօթի յիմ, ինչ ուղիմ:

-Դըղա, ուղէլիքը հօն է, քավալագին դազը , քընա գէր,
ջանգ մի մածուն ա ընծի փէր. Փէսան գէրթա յա, գուղէ յա,
ջանգ մի մածուն փէրէ յա: Զամփին ընգէրին դէղէրին դէղը
գօրսունցունէ, գէրթա յա անէրբարուն դէղէրին քուլիին վը-
րա գայնի, գանչէ յա.

-Զըքօ ափա.

Զըքօ ափան ցան չի դար ա:

Անէրբարան գարթըննա յա.

-Ախչին, չըրաքը վառէ, փէսան նէղվիր է, թօրս էլլալ գու-
գէ յա:

Փէսան վախնա յա, մէգէն ցառքը փանա յա, մածունը անէր-
բարուն էրէսը փափի յա:

Ըէ, ըէ, փէսան աղղօղէց:

Ջըրաքը վառէն ա, դէսան ա քի մածուն ա: Փէսային աղ-
գէգ մի ձէծէն, դունէն թօրս գէնէն ա:

Զամփան փէսան զըսէ յա

-Զըքօ ափա, փէսային յաղթի բաղիվը ասի էր:

Կառմեցին Գրիգոր Մարգարյան և Սարգիս Թաթիկյան
(Շահումյանի շրջանի , Մալաթիա ավան):

ՎԻՃԱԿԱԽԱՂԻ ԵՐԳԵՐ
- - - - -

-Վէրի գարաս , վարի գարաս,
Ասված, ընծի թօռ մի փանաս:

- Հէրու գաբվէցա մէզ քօղի,
Աս դարի՝ էրգու քօղի,
էրգուքն ա դուգու¹ գուշի,
Դուշմանին աշկը փուշի:

ՄԱՆԿԱԿԱՆ ՕՐՕՐ

Ջօր, ջօր, ջօր էնիք,
Խըզդիք գաբան նօր էնիք
Սիվ հավը գուրբան² էնիք,
Թէփուրնէրը քըլիուդ փարց,
Վըրէն փօսաը քյուրք էնիք:

1. Թոյուն 2. Մատաղ

ՕՐՕՐՕՑԻ ԵՐԳ
- - - - -

Ջօր, ջօր, ջօր արար,
Օսկուն թային բարեբար
Նանան, էգօ, ախիհնը դար,
Բըզդիգ է, իս չիմ դար:

. . .

Ջօր, ջօր, ջօր քընա,
Էլ վագէ, հարսային քընա,
Հարսան քըզի ի՞նչ դա՝
Ջէքըդ լէնգուն նուշ դա,
Ուղիս , ուղիս մէզնաս,
Բօզ ցիյանքը հէզնաս:

Դօմ, դօմ, դօմ էրէ,
Գըթզըթ փէրիմ , հա էրէ,
Հարգէ հարսան ժամէն քա,
Դանձին դազը դօմ էրէ:

- - -

Ջօ, ջօ, ջօրն էրթանք,
Ցըվացէդ էնիք, ցօրն էրթաք,
Գաղվի ցաքէր հօրքուրդանք
Մըզան ցաքդիք խալադանք
Հէմի չին ըսիր թէ գուզէն
Առնանք միրն էրթանք:

- - -

Ջընգըր-Ջընգըր ցան գուքա,
Էլէք, դէսէք վա՛վ գուքա,
Ինչ է փարցէր բօզ իշուն՝
Փուրթ ու փամբազ, էբրըշում,
Էբրուշումի քինն ինչ է.
-Զինը բօշկէրն է դարէր.
-Բօշկէր, գօշինքըս գարէ,
Հաքնիմ, էրթամ Հինդիստան,
Քըզի փէրիմ մաղնէստան,
Ընձի փէրիմ խալէստան:
Իմ դըղաս գայնիր գարմուշը
Մանգյուլլ օղը անգաչը,
Խաբար էրէք գօնքըչին,
Գուրբան ըլլի նսբէս դըղա գըյրիջին:

- - -

Սա դըղան բէջ գըլմանի,
Փէրչամը թաք գըլմանի
Սիվ աբանօս աշկէրը
Սէյրանի ազ գըլմանի:

- - -

ԱՂԶԿԱ ԵՐԳԸ

- - - - -

Մօռ, մօռ մանուշագ,
Քրրդուն դրդան միր մուշագ,
Հայդէ, ցըթէ դէդ դօշագ,
Քան, նստին խընամինէր,
Մազէրն հուսին հուլումներ,
Ախչին, ախչին, խան ախչին,
Հազար յալդուզ դան, ախչին,
Գէնէ քէզ չիմ դար, ախչին:

- - -

ԽԱՌԸ ԱՂՕՏԿ

- - - - -

Փալլին ընգավ փարցիս վըրա,
Թիվանխանին սըրդիս վըրա,
Չունգըս թընիմ, աղօտկ էնիմ,
Լօս քէրէզմանը համփուրիմ:

- - -

Լօսը գէլլա զամար-զամար,
Լուսավօրչա խաթէր համար,
Էլապ, քընաց լուսավօրիչ՝
Ամմահուլ ան չօռը խըմէց:

- - -

Վապ ուր ան աղօտկը հիշէ,
Ասվաճ անուր մէկը չիշէ:

- - -

ԳՕՁԼՈՒԽԻՆ 20ՌԸ

- - - - -

Հազար ինը հարիւր վեցին հարսնուզիս՝ Մարքըրդին, վըրան
մէգէն խըվութուն էգավ: Շատ թուխտ, քիւր ընօղներու դարինք,
շատ հէքիմներ էգան, քացին, թէղէր դուվին, իւաջ մը չէղավ,
հըվանդը էրթալօք էվէլի ծանդըրցավ: Օրին մէգը դէսա քի փե-
սաս՝ Գարաբէդը, հըվանդը մանձ իշուն վըրա գաբէլօք դարավ
սուրփ Լըսավօրչա վանքը՝ հօնդէղ աղէգնալու ումուղօք: Մա-
րըս՝ Զարթար բաջին, բէտկ էղած հօքը դանի յա հըվանդին:
Անի մըղմըղա յա քի " ինչ էնէ, գըսէ հընքէռէն, վաղը գէսօ-
րին անդինները դանիմ գօզլուխին Լըսավօրչա շօռօք լօխցու-
նիմ, բէլքի աղէգնա":

Մէգալ օրը օտկօք քալէլօք վանքէն գօզլուխ հասանք: Հարսաս
հըվանդը գօզլուխի շօռօք լօխցունէլէն յատկը լաթէրը հաքցուց:
Յափ ու հարսաս ալ անդ շօռնօք լօղնա յա, էնթիէն հարսնուզըս
ջընչէ յա "ախչին, հարս, չիս ամըշնար ա, Լըսավօրիչ բա-
բան գուքա յա": Աս լըսէլուն բէս հարսաս գէլլա, լաթէրը
հաքնի յա, հարսնուզըս առնալօք ռահաթ-ռահաթ վանքը գէշնան:
Հըվանդը անդուր վըրան գաղէգնա:

պատմեց Հարություն Մարգարյան

Հատվածներ ֆրանսիաբնակ մալաթիացի

Գևորգ Տոնապետյանի ձեռագրից:

Աշխըրթի վըրա ամմէն դէղ իշխըղար աղգէգ շինված փան
գա նէ՝ գուրցվի յա: Հին անդինները հազար/երօք քէրի մարթիք
չօր հացօք աշխաղցուցիր, շինիր էն:

Իս անօնց բաղմուռութունը չիւր էնիմ. բըրէլիքըս անի յէ:
Բըզդիգուց դըհա միք չըջօղ էղած աղիննիս քէգ գէրթայաք ա:
Հօնդի բըզդի ախչինները հօփ-հօփ խաղային ա, զըզըզուք նըս-
տէյին, ցարքէրնին ձուռնգիրնուն գէնէյին ա խաղ գանչէյին
ա: Դըհա էրէգվան ըէս միտկըս գուքա յա.

Մուսթուլըս թասը մընաց,
Քէնքուլիս ֆէսը մընաց,
Ան թաղին ախչինները
Նըստիր խալի քօրձէն ա
Վըրան բուլբուլ յէրքէն ա
Ան բուլբուլը իմըս ըլլէր,
Յօթը ախփարըս ըլլէր,
Յօթին ա ցարքէրը
Մէյ-մէգ վարթի փունջ ըլլէր:

-Փարէվ, հայրէնագից

-Աստուծու փարին, Փաղղասար, փարի էգար.

-Ինչ գէնիք ա, աղգէգ էք, շաղունց է մէզըզմէգ չիք դէս-
նար ա. քէվօրք, ան իշխըղար փօխվիր իս.

-Թօն ալ շաղ փօխվիր իս, էհ, ալ բըզդիգ չինք. . .

-Բախման ցանիմ մաղանօս

Ինչ խիլք էրիր՝ էգար հօս . . .

Միր հայրէնակիցները շաղ հյուրասէր էն, վար մէզուն
դունը էրթաս, հօթէ: չին դանիր, նէղ գէնին՝ դէղ գէնին:

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն	էջ
Ե Ր Կ Ո Լ Խ Ո Ս Զ	8

Ն Ե Ր Ա Ժ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

Մալաթիա. պատմական ակնարկ և վիճակագրություն	6
--	---

Մատենագրություն	11
-----------------	----

Մալաթիայի բարբառի ճյուղային պատկանելության հարցի շուրջը	14
--	----

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա Ռ Ա Զ Ի Ն ՀՆՁՅՈՒՆԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Հնչյունախոսություն	21
-----------------------	----

2. Հնչյունափոխություն	24
-----------------------	----

Գ Լ Ո Ւ Խ Ե Ր Կ Ր Ո Ր Դ 2ԵՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ 78

Գ Լ Ո Ւ Խ Ե Ր Ր Ո Ր Դ ԲԱՒԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ 166

Բ Ա Ռ Ա Ց Ա Ն Կ Ե Ր

Գրաբարից - Մալաթիայի բարբառ	184
-----------------------------	-----

Բարբառային բառերի բառարան	213
---------------------------	-----

Նմուշներ Մալաթիայի բարբառով	229
-----------------------------	-----

Պատվեր 56 Վճ 06467 Տպաքանակ 500

Երևանի պետական համալսարանի «Դժոխք» տպագրական օջիս, Երևան, Մատվյան փող. նո. 1

9-100' 68 4 ny.

A 11
41621